

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT 1999

BIND XXVIII-1

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

Historisk Samfund for Ribe Amt

Stiftet 1902. Danmarks ældste amtshistoriske samfund.

Bestyrelsen

Formand: Arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen,
Grønlandsparken 58 C, 6715 Esbjerg N. Tlf. 75 15 56 30.

Næstformand: Fhv. borgmester Søren Hübschmann,
Bredgade 63, 6830 Nr. Nebel. Tlf. 75 28 80 51.

Redaktør: Olga Petersen,
Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Tlf. 75 19 82 80.

Kasserer: Ejvind Busk Jensen,
Gl. Præstevej 16, Ounbøl, 6800 Varde. Tlf. 75 26 41 16.

Museumsinspektør Mogens Hansen,
Borgergade 15, 7200 Grindsted. Tlf. 75 32 39 77.

Lærer Søren Mulvad,
Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Tlf. 75 44 11 77.

Cand.mag. Hans Jørgen L. Larsen,
Fauskøvej 9, Lindknud, 6650 Brørup. Tlf. 75 38 80 31.

Suppleanter: Skoleinspektør Sv. E. Tygesen,
Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse. Tlf. 75 33 31 39.
Skoleinspektør J. Hedegård Rasmussen,
Alsædtægten 12, 6740 Bramming. Tlf. 75 17 93 30.

Redaktion: Olga Pedersen,
Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Tlf. 75 19 82 80.
Verner Bruhn,
Darumvej 16, 1. sal, 6700 Esbjerg. Tlf. 75 45 28 55.
Lærer Søren Mulvad,
Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Tlf. 75 44 11 77.

**Ekspedition
og kasse:** Ejvind Busk Jensen,
Gl. Præstevej 16, Ounbøl, 6800 Varde. Tlf. 75 26 41 16.

Gironummer: 6 04 31 94.

Kontingent: Kr. 100

Fra Ribe Amt

BIND XXVIII-1

**HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT
1999**

FRA RIBE AMT 1999

Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt.

Produktion: Kiva Grafisk, Esbjerg.

Tryk: Vestkystens Bogtrykkeri.

ISSN 0046-4864

Eftertryk af årbogens artikler kun
med tilladelse fra forfatterne.

Omslagsbillede:

Gravsten på flygtningsskirkegården i Oksbøl 1999.

Foto: Torben Elliot Meyer.

(Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

Oksbøllejren – barselsstuen for Sonnenberg-ideen

Af Hildegard Mellerup

Mange danskere, som har kørt rundt i Harzen, er sikkert kommet forbi en institution, hvis opvindelse, de sandsynligvis ikke anede stammede fra Danmark.

Her er tale om Internationales Haus Sonnenberg, Clausthalerstrasse 11, i landsbyen Sonnenberg, nær St. Andreasberg i Oberharz i Tyskland.

Internationales Haus Sonnenberg er i dag en betydelig, internationalt arbejdende institution for voksenoplysning i hele Europa, en slags international folkehøjskole, der har været besøgt af tusindvis af mennesker, ikke blot fra Europa, men også fra alle andre verdensdele.

Haus Sonnenbergs barselsstue var Danmark. Kimen blev lagt i en af de tyske flygtningelejre i Danmark efter 2. Verdenskrig, nemlig Oksbøllejren, som med sine 38.000 flygtninge var den største flygtningelejr, vi havde i Danmark. Oksbøllejren er beliggende i Vestjylland, ca. 25 km. vest for Varde, og grundlæggeren af Haus Sonnenberg, Walter Schulze var dengang ansat her.

Her begyndte det

Oksbøllejren, en af de største militærlejre for den tyske besættelsesmagt, havde inden krigen været en dansk militærlejr, oprettet 1930, men var ved besættelsestidens start blevet overtaget og stærkt udbygget af den tyske værnemagt. Lejren modtog i marts 1945, måske allerede før, tyske flygtninge fra det Tredie Riges østeg-

ne. Det var i første omgang ca. 10.000, der ankom og som fandt »husly« i soldaternes baraker. Lejren bestod på dette tidspunkt af ca. 400 træbaraker, bygget med ni ad gangen omkring en køkkenbarak af mursten.

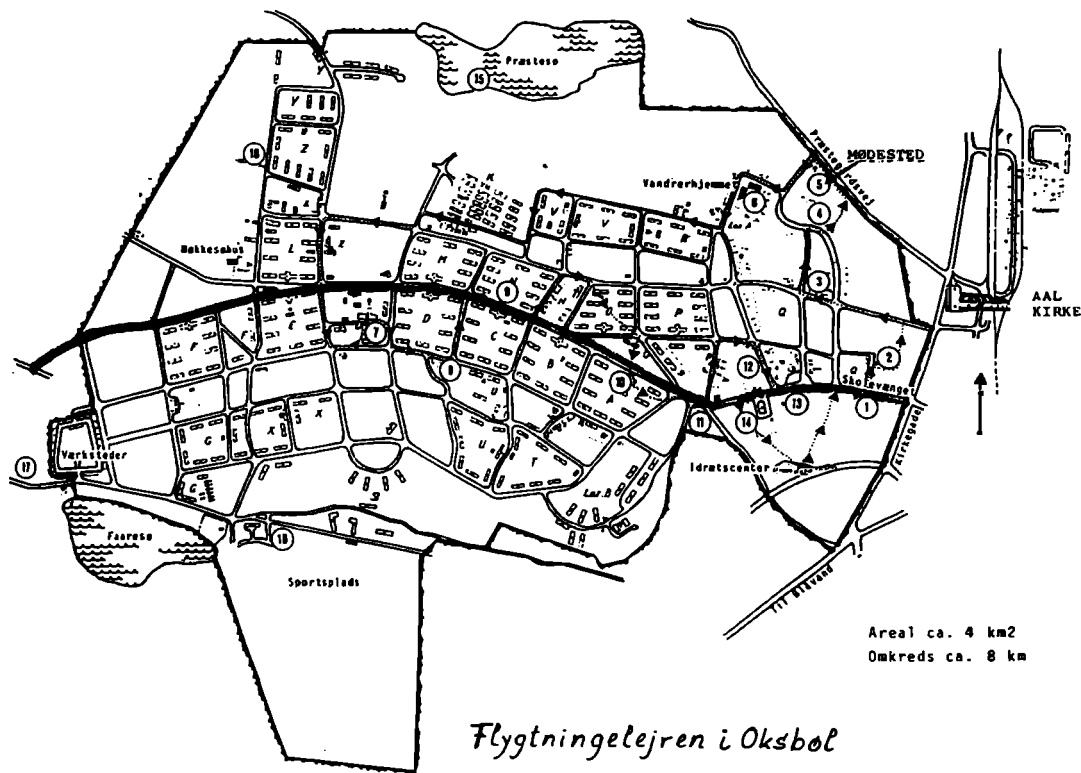
Der skulle efter sigende have været god plads til disse første 10.000, sandsynligvis fordi lejren på dette tidspunkt ikke mere var fyldt helt op med tyske soldater, da disse var blevet sendt til østfronten. Hver barak husede ca. 20-25 flygtninge, for ⅓ dels vedkommende kvinder og børn.

Lejren havde sit eget jernbaneanlæg med banegård, som tjente til transport af fødevarer og opvarmningsmateriale. Lejren havde eget elektricitetsværk, og hver barak havde elektrisk lys, et vaskerum og et toilet. Derudover fandtes fælles bade- og vaskemulighed, der var beregnet for hele lejren. Desuden var der i lejren et lazaret, der kunne klare større operationer, en biograf med over 500 pladser, et teater, samt nogle sportspladser og gymnastiksale.

Beliggenheden var smuk med omkransende søer og skove. Livet for de første flygtninge i Oksbøllejren var altså nogenlunde tåleligt, men henimod kapitulationen kom flere og flere flygtninge til lejren og den blev snart overbefolket.

Lejrlivet hen imod den 5. maj 1945

I den første tid med flygtninge i lejren har deres forplejning nok været nogenlunde, og de

Tegning af flygtningelejren i Oksbøl, Skolegade 9, nær Aal Kirke, var indgangen til Oksbøllejren. Her havde den danske kommandant til huse i en sort træbygning. (Tegning: Privateje).

havde lov til at bevæge sig frit omkring uden for lejren blandt den danske befolkning, og lære omgivelserne at kende. De kunne selv købe små fornødenheder i forretningerne for de små tildelte lommepege. En stor fornøjelse var det dog ikke for flygtningene at komme uden for lejren.

Der hvor flygtningene levede og færdedes fik de tydeligt at mærke, at de ikke var velsete, at de var »uindbudte gæster«, og at de var fjendefolk. Det gjaldt ikke kun flygtningene fra Oksbøllejren, nej, det gjaldt for alle flygtninge,

som nu levede og færdedes rundt omkring i landet. Der var ikke ret mange danskere, der i forsommeren og sommeren 1945 havde noget tilovers for tyskerne. På en vis måde kan man forstå det. Deres soldater havde holdt landet besat i fem lange år og havde gjort danskerne til ufrie mennesker.

Skulle man nu kunne elske de tyske soldaters landsmænd? Nej, det kunne man ikke. Man kunne ikke, med næstekærlighedens øjne, se det lidende menneske i alle disse stakler. I disse forsommermåned 1945, hvor dansker-

ne dagligt på gaden og i forretningerne blev konfronteret med flygtningene, skulle al den indestængte galde ud. Der var ingen venlige ord, der var ingen overbærenhed, ingen medlidenhed, ingen vilje til hjælp.

Disse tyskere, som bl.a. havde besat alle de danske skoler og feriekolonier, og for hvis skyld de danske børn hverken kunne komme på ferielejre eller få ordentlig skolegang, dem hadede man rent ud. Så man i aviserne eller lyttede man i sporvogne eller togene, så var det »krappyl«, »udyrt« og »pak«, man måtte finde sig i at huse.

Kapitulation - og hvad så?

Ved kapitulationen den 5. maj 1945 skete der store ændringer i alle lejre. De tyske soldater fra lejrene forsvandt, også her i Oksbøl, og flere og flere flygtninge strømmede til. Der, hvor der i begyndelsen skulle leve 10.000, var der efterhånden blevet presset så mange mennesker ind, at antallet kom op på 38.000 personer. Selve barakkerne i Oksbøl kunne nu ikke mere give plads og husly nok. Alle mulige andre lokaler blev derfor taget i brug. Det var bl.a. hestestaldene, uden nogen form for inventar eller sanitære anlæg. Der opstilledes flere barakker, der på grund af deres liden størrelse blev kaldt »kaninbure«. Der opholdt sig pludselig flere mennesker i Oksbøllejren end i Esbjerg. Oksbøllejren var blevet Danmarks 5. største by, men byen blev samtidig afskåret fra omverdenen. Lejren blev lukket, omgivet med pigtråd og bevogtet af danske vagter.

De første dage efter befrielsen var det modstandsfolk, som varetog opgaven, men de blev snart afløst af C.B.ere, Statens Civile Luftværns personale.

Fra nu af var det forbudt at begive sig uden for afspærringen. Det var også forbudt at have kontakt med den danske befolkning. Man må-

te ikke tale med danskerne, end ikke med vagtpersonalet. Man ville undgå en fraternisering. De tyske flygtninge skulle glemmes.

Der ventede nu flygtningene en traurig tid. De kommende måneder, inden det gik op for den danske stat, at disse flygtninge ikke forsvandt så hurtigt som man havde regnet med, blev en grufuld tid for dem. Også de havde håbet på, at de snart kunne komme videre til Tyskland, selv om de vidste, at det ikke blev til deres gamle hjemegn i Østpreussen, Pommern eller andre østtyske egne. De allierede besættelsesmagter i Tyskland så sig dog ikke i stand til at modtage disse flygtninge.

Brødtransport i Oksbøllejren 1940-45. (Foto: Blåvandshuk Egnsmuseum)

Vi kommer ikke hjem foreløbig

Den 24. juli 1945 fik den danske regering fra englænderne besked om, at de tyske flygtninge skulle blive i Danmark i hvert fald vinteren 1945/46 over. Mangen en flygtning blev dybt deprimeret. Leveforholdene var skrækkelige. Sammenstuvet med mange, dem ukendte personer, skulle de nu leve i en ukendt lang tid. Af flugten var de i forvejen psykisk og fysisk nedbrudt.

Dårlige sanitære forhold herskede i lejren. Den havde måske været god nok til 10.000 personer, men 38.000 mennesker kunne systemet ikke klare. På grund af uhygiejniske forhold var

barakkerne og menneskene snart befængt med utøj såsom lus, væggetøj og lopper. Rotter alle vegne. Fnat og alskens mave- og tarmsygdomme brød ud. Syge og underernærede, som de var, og uden tilstrækkelig lægehjælp, døde mange, rigtig mange. Det var mest kvinder og børn. Det blev til i alt 1.796 begravelser.

Mange bukkede under

Flygtningene begyndte selv at lave deres egen kirkegård. Den minder os den dag i dag om denne tid. Den er beliggende i Oksbøl Kommune samme sted som dengang, nær Ål Kirke. Et anlæg for 1.675 afdøde tyskere og 121 i eg-

Vandbærerne - vand hentes til eget forbrug. (Foto: Blåvandshuk Egnsmuseum).

nen omkring Oksbøl faldne tyske soldater. De primitive og forvitrede træ Kors, som flygtningene selv markerede deres afdøde fællers gravsteder med, er forlængst blevet udskiftet med pæne, groft tilhuggede granitkors, som i lange rækker fortæller os de afdødes navne, data og for soldaternes vedkommende, deres grad.

Kirkegården er anlagt som en smuk og fredfyldt lund med høje træer og buske, i hvis skygge den fra Lüneburger Heide hentede lyng, dækker gravene.

Kirkegården i Oksbøl, ligesom alle de andre 33 tyske krigskirkegårde her i Danmark samt alle dem i det øvrige Skandinavien, er anlagt og

bliver stadig vedligeholdt af den private tyske organisation Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge med sæde i Kassel. Det kan varmt anbefales at besøge sådan en kirkegård. Tiden vil blive skruet tilbage og tankerne henledt på flygtningenes tilværelse dengang.

Et trist liv for de overlevende

I lejrene, såvel i Oksbøl som i de andre, gik livet sin skæve gang. Et liv uden arbejde, uden beskæftigelse, uden postgang til og fra Tyskland, uden orientering om nyheder i omverdenen. Mange havde under flugten mistet familiemedlemmer eller var kommet bort fra dem. Dette

Udsigt fra brandtårnet over barakbyen 1945-1949. (Foto: Blåvandshuk Egnsmuseum).

lejrLiv var et liv i ørkesløshed. Det blev til et liv i ufordragelighed, med irritation over hinanden, over medbeboernes barneskrig, over krop-penes lugte, over offentlige elskovsudfoldelser og naboens snorken. Knurrrende maver, manglende medicin, kulde, længslen efter at være alene, at være sig selv, gjorde ikke livet lettere.

Visioner efter kapitulationen, men

Efter den 5. maj 1945 havde danskerne overtaget lejrforvaltningen. Interne sager skulle flygtningene dog nu ordne selv, men de skulle have hjælp og bistand til dette fra danskerne. Den danske regering indså, at der måtte oprettes reel undervisning for børnene, for at forebygge et åndeligt forfald. Den undervisning, som besejtellesmagten inden den 5. maj prøvede at igangsætte, var ikke tilstrækkelig.

Ligeledes skulle der til de voksne oprettes aftenskoler, kurser, studiekredse og en foredragsvirksomhed samt ungdoms- og lærlingskoler for de unge. Der skulle oprettes scener, biblioteker, værksteder og lærepladser til lærlingeud-dannelse, en kirketjeneste, en sundhedstjeneste, et retsvæsen med tysk politi og tyske dommere. Der skulle udgives en ugeavis for flygtningene, kaldet Deutsche Nachrichten.

Alt dette krævede dog ikke kun penge, som Danmark ville betale, det krævede også arbejdskraft. Selv om flygtningene skulle medinddrages i alt dette, havde de brug for hjælp. Danmark måtte finde folk, som var interesserede i og kompetente til at beskæftige sig med disse ting. Det var svært at finde de rigtige, da mange danskere ikke var velvilligt indstillet til at hjælpe tyskerne.

Denne store, blandt danskerne herskende modvilje mod flygtningene, gjaldt dog ikke alle danskere. Der var mennesker, som så medmennesker i de stakkels indespærrede »fjender«. Særligt i præste- og lærerkredse dukkede disse

op. Der var en gruppe på ca. 60 præster, såvel protestantiske, katolske som nogle fra andre konfessioner, som gerne ville gøre et stykke arbejde i lejrene. Ligeledes i lærerkredse skete der noget. Måske særligt interessant, da netop lærere under krigen var meget engageret i modstandsarbejdet. Men, som de nu sagde: Vi har kæmpet imod noget (nazismen) men også for noget (demokrati). Som lærere havde en del af dem jo fået indsigt i den nød og elendighed, der herskede blandt flygtningene. Det var nemlig sådan, at lærernes fagblad Folkeskolen havde sin redaktion i en af skolerne, som selvfølgelig også var beslægtet til flygtninge. Disse lærere/redaktører havde flygtningene i skolebygningen gående, ja vrimlende omkring sig, og de blev dybt rørt over deres tilværelse.

I den danske dagspresse udspandt der sig i disse sommeruger i 1945 en hed diskussion for eller imod hjælp til flygtningene. Diskussionerne fortsatte i lærernes fagblad. Også mange lærere gav udtryk for et »nej«, indtil redaktør H. Bahne Jensen tog ordet. Han, som både havde set til flygtningenes nød og elendighed på »redaktionens skole« (Randersgades Skole) og i flygtningelejren, fortalte sine kollegaer, at han, som selv var ansat som dansk lejrleder og boede blandt flygtningene, ikke delte lærerkollegernes forskruede anskuelse. Han gjorde dem klart at det han, nogle kolleger og en gruppe præster gjorde, ikke var »øllebrødsbarmhertighed« men et simpelt »must«. Her skulle hjælpes.

Denne opsang hjalp og flere tilsluttede sig hans arbejde.

Disse to grupper, præster og lærere, var altså villige til at igangsætte undervisning og beskæftigelse i lejrene.

Efter krigen var der også kommet ca. 30 tyske politiske emigranter tilbage fra Sverige. Det var tyskere, der i 30'erne var flygtet fra Tyskland

Der var brug for store kogekar. Køkkenet rengøres. (Foto: Blåvandshuk Egnsmuseum).

til Danmark og som under besættelsen måtte flygte videre til Sverige. Også disse personer var villige til at gøre en indsats for deres landsmænd, særlig på det kulturelle område.

En af dem var Karl Rowold, en anden Karl Raloff og så var der Walter Schulze, som også regnedes til denne kreds. Han stammede fra Wolfenbüttel i Tyskland og var lærer og senere skolekonsulent (undervisningsinspektør). Han havde allerede inden 1945 haft kontakt med adskillige danske personligheder og gennem dem modtaget et stærkt indtryk af dansk kultur, dansk folkeoplysning og demokrati. Han havde været tysk soldat i Danmark og var samti-

dig medlem af en tysk modstandsgruppe inden for den tyske værnemagt i Danmark. Han havde kontakt til tyske politiske emigranter i København. Hans modstandsgruppe blev dog i foråret 1945 opdaget og »sprængt«. Han søgte tilflugt hos nogle emigranter her i Danmark, som ikke var flygtet til Sverige. Efter kapitulationen blev han af de danske myndigheder anerkendt som politisk flygtning og fik posten som undervisningsleder i Oksbøllejren, den største lejr, også med det største antal børn. Af de 38.000 flygtninge i lejren var 12.000 børn i alderen under 14 år.

Flygtningelejrene gøres menneskelige...

Den 6. september 1945 skete der så noget skelsættende på flygtningeområdet. Johannes Kjærboel, en forhenværende minister, blev af den danske regering udnævnt til at lede den danske flygtningeadministration. Endelig blev man klar over, at der fra statens side måtte gøres noget, at der for alvor måtte sættes system i forholdene, da flygtningene ikke kunne komme ud af landet foreløbig. Kjærboel var villig til at overtage dette store og krævende job.

Det var en opmuntring for alle de initiativrige mennesker såsom lærere og præster m.m.

Her må indskydes, at alle lejrene fra dansk side var blevet tildelt en dansk lejrleder. En lejrinspektør, som var tysk og valgt af flygtningene selv, skulle være samarbejdspartner og mellemled mellem flygtningene og den danske stat.

I Oksbøllejren havde man derforuden et bibliotek, et sygehus med tyske og danske læger, eget brandvæsen, egen politistyrke, et fængsel, en tysk dommer, tyske og danske ledere til alle beskæftigelsesafdelinger og en tysk borgmester.

Hjulpet af sine ligesindede havde undervisningsinspektør Walter Schulze allerede hele sommeren arbejdet med at skabe aktiviteter i Oksbøllejren. Det var et møjsommeligt og ofte improviseret arbejde, men det skabte et tæt og venskabeligt samarbejde mellem de tyske beboere og de danske og tyske igangsættere. Og nu havde deres indsats fået et blåt stempel.

Nu oprettedes der børnehaver, folke- og ungdomsskoler og et gymnasium, men det var svært at finde egnede lærere til at undervise børnene på tysk, og undervisningsmateriale havde man intet af.

Eksisterende tyske skolebøger kunne man ikke bruge, da de stammede fra nazitiden og var gennemsyrede af nazistisk propaganda. Alt så måtte man igang med selv at fremstille

undervisningsbøger ved hjælp af »mangfoldighedssystemet«. Fotokopiering var ikke opfundet, så man måtte hektografere eller duplikere. Læremangelen forsvandt efterhånden, da det lidt efter lidt blev flygtningene selv der underviste samtidig med, at der uddannedes hjælpe-lærere i lejren.

De oprettede børnehaver hjalp til at få småbørnene væk nogle timer dagligt fra den ofte dårlige barakatmosfære. Mere og mere benyttede mødrene sig af denne mulighed.

Den 1. maj 1947 havde børnehaverne i Oksbøllejren 1.876 børn og 184 børnehavelærere og ledere.

Dermed skaffedes der tid for mødrene til at deltage i lejrens kulturelle og oplysende aktiviteter eller til selv at få en beskæftigelse. Til de voksne havde man skabt mange tilbud. Der var undervisning i mange forskellige sprog, undtagen dansk. Dansk skulle flygtningene ikke lære, selv om de levede i Danmark.

Der oprettedes studiekredse, der afholdtes kurser og foredrag. Sidstnævnte skulle jo foregå på tysk og forstås af personer, der både kendte til dansk og tysk mentalitet og kultur, og som ikke var »smittet« af nazismen. Her gjorde de tyske emigranter en stor indsats. Den første var undervisningslederen i selve Oksbøllejren Walter Schulze, der ikke alene holdt foredrag i Oksbøl, men også drog ud til de andre lejre i landet. Han var blevet inspireret af den danske folkeoplysning, dvs. dens fader Grundtvig og hans højskoler og af det danske demokrati. Disse tanker prøvede han at give videre til flygtningene. Han og hans meningsfæller, som også drog på foredragsturne igennem de største lejre, havde bl.a. valgt følgende emner:

1. Hvordan ser Tyskland ud i dag?
2. Den tyske jordreform (udstyknings).
3. Hvad er demokrati?

En meget stor del af lejrens indbyggere var børn. (Foto: Blåvandshuk Egnsmuseum).

Kunstnerisk tak fra en fjende

I lejren levede der også forfattere, komponister og malere, som bidrog til lejrens bedste og trivsel, hver på sin måde. Der var f. eks. den allerede før krigen kendte forfatterinde Agnes Miegel, som skrev i lejren om flugten, om lejrens liv og dens mennesker, både om de levende og de døde. Og hun afholdt aftener, hvor hun læste op af sine egne værker.

Agnes Miegel blev født 1879 i Königsberg/Østpreussen nu Kaliningrad/Rusland. Hun var købmandsdatter og levede i sin fødeby indtil

flugten i februar 1945. Allerede som barn begyndte hun at skrive. Digte og ballader var hendes gebet. I 1916 modtog hun Kleistprisen. Otte år senere, i 1924, blev hun æresdoktor ved Königsberg Universitet og i 1929 æresborger i Königsberg. Hendes digtning var tungsindig, og hun beskrev sine personer i dramatiske situationer.

I 30'ernes Tyskland var hun en skattet og fetteret forfatter. Hun lod sig dog, sammen med en skare andre forfattere, »indfange« i Hitlers system. Hun havde fuldstændig misforstået den

politiske situation i 1933, hvor hun lovede sin litterære støtte til Hitler. Agnes Miegel var i sit væsen en fremskridtselskende natur, som i de første nationalsocialistiske drømme så noget godt i modsætning til det dengang langsomme og træge tyske demokrati. Hun havde slet ikke forstået nazismens forbryderiske væsen.

Som sine landsmænd måtte hun dog også gå den tunge vej og forlade sin hjemegn som 66-årig flygtning, da russerne kom til byen.

Agnes Miegel kom til København med et flygtningeskib. Igennem et digt *Wagen an Wagen*, (Vogn efter vogn), som hun dog først skrev efter hjemkomsten til Tyskland, kan man følge en østpreussisk flygtnings barske vandring til friheden. Det må eller kan have været hendes egne oplevelser.

Fra København kom Agnes Miegel først til Grindsted-lejren i Jylland og derfra til Oksbøl-lejren. Selv om hun nød en noget privilegeret tilværelse, levede hun med i de andre flygtninges liv i lejren. I fyrretræsplantagen i det vestjyske klima, plaget af kulde, gigt og afsavn bag pigtrådshegn, var hun sammen med sine 38.000 landsmænd. Hun så og oplevede deres fælles elendighed og isolation, som hun forevige i et digt *O Erde Dänemarks* (Åh, Danmarks jord), et digt, som var en tak på de i lejren afdødes vegne, en lovprisning til Danmark og den danske jord, til trods for den elendige tilværelse de som fremmede måtte friste. Agnes Miegel var jo i månederne februar til juli 1945 i lejren vidne til mange menneskers død. Alene i Oksbøllejren var det over 1.300 personer, de allerfleste børn. Om disse skrev hun i 1946 det nævnte digt som i dyb inderlighed dvæler ved de børn, som fandt deres sidste hvilested her i Danmark efter et kort og ufredeligt liv.

Agnes Miegel var den 1. november 1946 blandt det første hold, som via Kolding blev sendt til Tyskland, dog ikke til sin gamle hjem-

egn Østpreussen. Den var for evig fortabt. Fire dage inden afrejsen holdt man en afskedsaften for hende, kaldet »Mutter Ostpreussen«, hvor hun endnu engang læste sine egne digte for lejrens flygtninge.

Skønt hun efter krigen bitterligt fortrød sin sympati for nazisystemet, blev hun efter tilbagekomsten til Tyskland kaldt for »et sørgeligt kapitel«. Hendes digte blev dog udgivet i Tyskland og først hen imod hendes død i 1964 i Bad Nenndorf i Niedersachsen, blev der stille omkring hende. Hun var da 85 år gammel.

Musik- og teaterliv

Flygtningene, ligesom næsten alle tyskere, var glade for at synge, og derfor kunne man oprette forskellige kor i lejren, både blandede kor og damekor med 100 damestemmer. Sangkorene, ligesom orkestrene, der også opstod i lejren, afholdt koncerter. Ikke kun inde i selve lejren, men også andre steder. Derved fik både sangere og musikere et kort ophold uden for pigtrådshegnet. Der blev trykt en sangbog, *Liederbuch für die Deutschen Flüchtlinge in Dänemark*, som man brugte flittigt her i Oksbøl, som i alle andre lejre. Med sine 100.000 eksemplarer var det den mest elskede og brugte bog både af voksne og børn.

Ikke kun musiklivet levede. Også teaterfolk havde travlt med at indøve krævende opførelser, idet der dukkede mange skjulte talenter op, og det på alle mulige områder.

Det var dog tilligemed et stort tålmodighedsarbejde at lokke lejrbeboere til at være med og benytte sig af alle disse tilbud. Oksbøl kunne være stolt af sig selv og sine beboere, der fik megen ros for gode præstationer med indstudering og opførelse af seriøse og meget krævende teaterstykker.

Det var dog de tyske emigranter og de danske flygtninge og undervisningsinspektører,

Oksbøllejrens Teater 1945-1949. (Foto: Blåvandshuk Egnsmuseum).

som havde igangsat alle teater- og koncertaktiviteter i lejrene. Lejren i Oksbøl havde også en biograf, og biografforestillingerne blev efterhånden en kærkommen afbrydelse i et ellers trist lejrlev.

Det åndelige var et vigtigt punkt

Men det åndelige, sjælelige, og også det menneskelige skulle tilgodeses. Her gjorde præsterne en stor indsats. De prøvede at tale med folk, afholdt gudstjenester, døbte de nyfødte, konfirmerede de unge og begravede de døde, alt med assistance fra de i lejren boende tyske præster.

Pastor H. B. Graabæk var dansker og tilsynsførende præst i Oksbøllejren, og han havde et glimrende samarbejde med de øvrige præster af forskellige konfessioner, både de danske og de tyske. Hans frue var meget velset i lejren på grund af hendes store uegennyttige indsats.

I foråret 1946 indviede pastor Graabæk den protestantiske kirke i lejren. Det var en barak med plads til 700 kirkegængere. Den katolske kirke, som også fandtes i lejren, var i sagens natur ikke så stor, da kun 12% af alle flygtninge var katolikker, 85% var protestanter og resten frikirkelige, bl.a. mennonitter og baptister.

Kropslig udfoldelse

Krop og sjæl hører sammen og som man ved: En sund sjæl i et sundt legeme. Dertil var og er sportsudøvelser et godt redskab. På sportspladser og i gymnastiksalene kunne de unges kroppe styrkes og kræfterne bruges og tæmmes, så det kunne smitte af på de mange værksteder, man havde indrettet. Værksteder, ledet af tyske fagfolk blandt flygtningene, som oplærte og satte de unge i gang, selv om det var svært. De unge 14-20 årige havde jo aldrig haft fast arbejde. I lejren fandtes smede-, skomager-, snedker, maler- og mekanikerværksteder m.m., og arbejde var der nok af.

Brænde skulle hugges og saves, men ikke »hugges« ude i klitskoven, som mange flygt-

Det var svært at få plads til alt. (Foto: Blåvandshuk Egnsmuseum).

ninge desværre havde gjort i de kolde vintre, da de legale forsyninger ikke strakte til. Næsten hele Oksbøl Klitskov blev gennem denne illegale, hemmelige skovning ødelagt og udryddet. Det var dog nøden, der drev de stakler der til. De frøs jo, der var bitterligt koldt i barakkerne nær det barske Vesterhav.

Tørv måtte og skulle skæres, køres og stables. Lejrens veje og gader skulle repareres. Barakker skulle males og repareres, sports- og legepladser etableres og vedligeholdes. To bøndergårde skulle drives og deres færehold, svin, høns, gæs og angorakaniner passes.

Ugeavisen Deutsche Nachrichten

En særdeles vigtig ting skal ikke glemmes, nemlig lejraavisen eller flygtningeavisen Deutsche Nachrichten. Denne avis var en ugeavis, ikke speciel for Oksbøllejren, men for alle lejre. I et oplag på 20.000 udkom den således, at ca. hver tiende flygtning fik et eksemplar. Dvs. godt ti flygtninge skulle deles om en avis. Deutsche Nachrichten havde siden 1943 eksisteret som en illegal Københavneravis, men en tysk avis for tyskere. Dens redaktører var sammensat af en dansker og socialdemokratiske og kommunistiske emigranter fra 30'ernes Tyskland samt medlemmer af en tysk modstandsgruppe i Danmark. Det var faktisk en tysksproget parallel til Information. Fra sin illegale tid i 1943 endte den med ved kapitulationen, at blive en legal flygtningeavis.

Den var et vigtigt organ i lejrene. Det var den eneste måde hvorpå flygtningene kunne følge med i, hvad der rørte sig i andre lejre i Danmark og i deres hjemland, Tyskland. De havde selv lov til at komme til orde i avisen, hvilket gav mulighed for at efterlyse savnede børn, forældre, slægtninge og venner. Avisen indeholdt mange gode politisk-pædagogiske artikler, der også blev brugt som materiale i studiekredsene.

Studiekredse, der bl.a. var oprettet for at give flygtningene en sund demokratisk opdragelse, en »genopdragelse«, til at få dem væk fra det nazistiske styres tankegang og forberede dem til et nyt liv i et nyt Tyskland, hvortil de dog en skønne dag skulle vende tilbage.

Sonnenberg-ideen

Walter Schulze blev »fader«, og Karl Rowold og Karl Raloff »fødselshjælpere« for Sonnenberg-ideen og som nævnt indledningsvis, var Oksbøllejren ideens barselsstue. Disse tre mænd havde i flere år arbejdet i flygtningelejre i Danmark.

Karl Rowold, tysk emigrant fra 30'erne, var redaktør af Deutsch Nachrichten og sekretær i Oplysnings- og Undervisningsudvalget. Han var medlem af Flygtningekomiteen af de anti-nazistiske tyske organisationer. Han var medgrundlægger af Sonnenberg. Efter krigen blev han dog i Danmark og blev senere tysk ambassadør i Island.

Karl Raloff var kulturleder i Kløvermarklejren på Amager, en baraklejr anlagt i slutningen af 1945 med oprindelig 18.000 flygtninge, og foredragsholder der og i andre lejre. Han var også redaktør af Deutsche Nachrichten. Han havde allerede i 1936 rejst rundt og som tysk emigrant holdt foredrag om forholdene i Tyskland og om de allerede dengang eksisterende KZ-lejre. Efter flygtningetiden blev han tysk presseattaché i København.

Efterhånden som flere og flere flygtninge kunne forlade Danmark for at rejse tilbage til Tyskland, vendte også Walter Schulze i april 1948 tilbage til sit gamle hjemland. Med sig havde han erfaringer og visioner fra sit arbejde i lejrene, som han brændte efter at omsætte til virkelighed i det Tyskland, der var på vej ud af ruinerne, både menneskeligt og materielt set. Og på vej hen imod et nyt system, en ny livs-

form, demokrati. Menneskene skulle lære i fremtiden at leve sammen side om side i fred og fordragelighed.

W. Schulze vidste som lærer og pædagog, at vejen til det ønskede måtte gå gennem ikke alene børnenes, men også de voksnes skoleopdragelse. Som nævnt før var W. Schulze blevet vældig inspireret af Grundtvig og hans folkeoplysning igennem højskolerne. Denne demokratiske måde, som nok var særegen for Danmark. Gennem lejrskoler og højskoler og med dem som redskaber, mente han man kunne opnå det tilstræbte.

Han fandt grobund for sine tanker hos de mennesker, bl.a. de nye og gamle kollegaer, han mødte efter sin hjemkomst til Tyskland. Kontakter Tyskland/Danmark og Danmark/Tyskland i sommerens løb førte til, at han i august 1948 havde nogle samtaler i tyske kredse, hvor han kunne fortælle, at han i Danmark havde ligesindede, bl.a. Karl Rowold, og at denne kunne være forbindelsesled mellem danske og tyske lærere. Schulzes første motto blev: »Vi skal bygge bro fra hjerte til hjerte til en fælles fredelig fremtid«.

Det ville sige, at man i første ombæring ville forsøge at skabe venskabelige forbindelser mellem tyskere og danskere. En stor opgave.

Skolen i Wolfenbüttel, hvor Schulze nu arbejdede, havde en lejrskole i Harzen, lille og primitiv, som skulle være første mødested for de mennesker, som man mente havde de samme ideer. Lejrskolen hed Sonnenberg, beliggende ved St. Andreasberg i Harzen. Her forberedtes nu det første møde mellem danske og tyske skolefolk. Det var vanskeligt i disse efterkrigsår rent praktisk at organisere et større møde, men det lykkedes. Mødet fandt sted i februar 1949. En snefuld vinterdag, tirsdag den 1. februar 1949, rejste 22 mandlige og kvindelige danske lærere til Harzen, hvor de mødte 30 ty-

ske lærere til dette første tysk/danske træf. Mødet skulle finde sted i Haus Sonnenberg, Wolfenbüttel-skolernes lejrskolebygning. Der var kun plads til 25 personer. Resten af deltagerne blev anbragt i en interimistisk skihytte. Vand og el havde man ikke, men sne og stearinlys gjorde det ud for det samme.

Ideen blev virkelighed

Mødet var vellykket. Da grupperne skiltes vidste man, at man ville arbejde videre med ideén. Der taltes åbent og ærligt om de politiske, pædagogiske og skolepolitiske problemer i begge lande, og resultatet blev, at man ville fremme forbindelse og kontakt imellem forskellige folkeslag. Der var enighed om, at kredsens mål også skulle være at bearbejde de igennem krigen og efterkrigstiden indvundne erfaringer og begynde på ny, sætte en ny milepæl.

Mottoet blev »At tale med hinanden. Overvinde fordomme. Forstå hinanden. Handle ansvarligt«.

Man havde herved grundlagt Sonnenberg Kredsen.

Allerede i april samme år mødtes de tyske deltagere for at planlægge et nyt dansk/tysk møde i efterårsferien. Det skulle finde sted i Karsemose ved Frederiksværk (Karsemoselejren = CF-lejr).

Arbejdet skred frem. Mange af de implicerede stillede deres arbejdskraft gratis til rådighed. Man havde formået at gøre regeringerne i Braunschweig og Hannover samt forbundsmyndighederne interesseret i arbejdet og støttede det finansielt. I 1951 kunne man ansætte en sekretær. Arbejdet voksede og voksede. Begge landes lærerorganisationer (fagforeninger) var interesseret i samarbejdet.

Hurtigt havde man formået at samle unge og mere modne mennesker her i Sonnenberg til internationale sammenkomster, og det op-

rindelige lejrskolehus blev hurtigt for lille. Der måtte tænkes på udvidelse. En tysk direktør forærede en udtjent barak, der under krigen var blevet brugt til »fremmede arbejdere«. Den blev af nogle snedkerlærlinge fra en lærlingeskole revet ned og genopbygget ved Sonnenberg. Allerede ugen efter kunne en international gruppe af unge nordmænd, danskere, hollændere, nordamerikanere, australiere og indere rykke ind. De skulle hjælpe med at anlægge veje, vandledninger etc. Deres samarbejde med lærlingene blev frugtbart. Det gav dem alle nye erfaringer, da lærlingene for de flestes vedkommende var flygtninge og de voksne medarbejdere (lærerne) nys var vendt hjem fra krigsfangelejre.

Sonnenberg i en ny tid

I løbet af de forgangne 50 år er der sket meget med og i Haus Sonnenberg. Fra at hedde Haus Sonnenberg blev det senere til Internationales Haus Sonnenberg, for nogle år senere – i midten af 50'erne – at blive udvidet med et stort, rummeligt Jugendhaus som nabo. Dette fyldtes snart med ungdomsgrupper: Realskoler, elever, gymnasiaster, studenter, lærlinge, vandregupper, unge fra mange lande.

Sonnenbergarbejdet blev til Internationaler Arbeitskreis Sonnenberg. Bygningerne blev forandrede, ja meget større, så der nu kan overnatte 250 personer. Flere hundrede arrangementer er blevet holdt for 8.000 mennesker årligt fra ind- og udland. Det vil sige langt over 100.000 i alt, der som kursusdeltager har besøgt Sonnenberg.

Der bliver holdt kurser for unge og voksne, for skoleklasser og enkeltpersoner, gerne sat sammen af forskellige nationaliteter. Der er f.eks. familieseminarer, kongresser, lærerefteruddannelseskurser, og der afholdes såkaldte Bildungsurlaub. Det er et kursus- eller stævne-

*Internationales Haus Sonnenberg. Clausthalerstrasse 11, Sonnenberg nær St. Andreas Berg i Oberharz i Tyskland.
(Foto: Privat eje).*

ophold, som tyskere kan få efter eget ønske, og hvortil deres arbejdsgivere får bevilliget en uges betalt ferie årligt. Den eneste betingelse er, at opholdet på det kursussted, som arbejdstageren har valgt, har et almindende indhold af kulturel eller politisk art. Disse kurser er dog på Sonnenberg ikke internationale, da det kun er Tyskland, der har denne ordning.

Kurserne, der bliver holdt på Sonnenberg, har mange forskellige emner, men skal næsten alle fremme forståelsen mellem grupper og folkeslag. Walter Schulze var endnu i mange år le-

der af hele Sonnenberg-organisationen, men efterhånden kunne også han mærke sin alder og i 1973 trak han sig tilbage som leder af Internationaler Arbeitskreis Sonnenberg (IAS) og blev generalsekretær for sammenslutningen af de forskellige Sonnenbergkredse International Sonnenberg Association (ISA), som er en forening, der består af Sonnenberg-Kreis e.V. Deutschland med ca. 2.500 medlemmer og tilsluttede Mitgliederkreise (medlemskredse) fra mindst 20 forskellige europæiske og ikke-europæiske lande, bl.a. Danmark.

Puslespillet Sonnenberg er lagt

Jeg måtte selv først emigrere til Danmark for at høre om institutionen og ideen Sonnenberg, selv om stedet kun lå 70 km fra min hjemby i Tyskland. Første gang jeg hørte om stedet var fra et dansk/tysk par her i Danmark, som havde lært hinanden at kende i deres unge dage på et musikkursus på Sonnenberg, uden at de dog røbede, at Sonnenberg egentlig var noget dansk. Senere krydsede mine veje nogle mennesker, som var medlemmer af den danske Sonnenberg-kreds, og som lod mig forstå, at institutionen med dens mange europæiske »daterselskaber« var udsprunget efter krigen i de danske lærerkredse. Først nu, da jeg beskæftiger mig med emnet Tyske flygtninge i Danmark, gik det op for mig, at Sonnenbergs barselsstue var de tyske flygtningelejre i Danmark og specielt Oksbøllejren, hvor ideens fader, tyskeren Walter Schulze, efter krigen arbejdede i flere år.

Det lykkedes mig for nogle år siden selv at se stedet i Harzen ved et besøg i St. Andreasberg. Jeg havde nemlig lovet min for 40 år siden afdøde fader en gang at besøge denne by, som må have været hans yndlingssted. Sonnenberg kendte han ikke.

Puslespillet Sonnenberg var hermed lagt for mig.

Kilder

von Alfred- Maurice de Zayas: Ammerkungen zur Vertreibung der Deutschen aus dem Osten. Kohlhammer Verlag.

Leif G.Ibsen: Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv.

Blåvandshuk Egnsmuseum: Das Flüchtlingslager i Oksbøl.

Ib Rønne: Den Danske Sonnenbergkreds.

Henrik Havrehed: De tyske flygtninge i Danmark 1945 - 1949. Odense Universitet.

Arne Gammelgaard: Drivtømmer - Tyske flygtninge i Danmark 1945-1949. Udg. Blåvandshuk Egnsmuseum.

Karl Raloff: Et bevæget liv. Forlaget Fremad.

Frank Grube og Gerhard Richter: Flugt und Vertreibung - Deutschlabnd 1944 + 1947. Hoffmann u. Campe Verlag.

Johannes Kjærboel: Flygtninge i Danmark 1945-1949. Forlaget Fremad 1950.

Dieter Lohmeier: Geflüchtet unter das dänische Strohdach - Schriftsteller u. bildende Künstler im dänischen Exil nach 1933. Westholsteinische Verlagsanstalt Boyens & Co.. Heide in Holstein. 1988.

Arne Gammelgaard: Mennesker i Malstrøm. System Forlag. 1981.

Agnes Miegel: Diverse digtsamlinger. Eugen Diederichs Verlag, München.

Agnes Miegel: Gesammelte Gedichte. Gesammelte Werke, bd.I. Eugen Diederichs Verlag, München 1988.

Agnes Miegel: Du aber bleibst in mir. Fritz Seifert Verlag, Hameln 1949.

Steffen Steffensen: På flugt fra Nazismen - tysksprogede emigranter i Danmark efter 1933. C.A.Reitzels Forlag 1987.

Skandinavien - Deutsche Kriegsgräberstätten in Danmark, Finnland, Norwegen und Schweden. Brochure.

Ville Giesemann, Karl Rowold u. Günter Wiemann berichten von den Anfängen in Dänemark u. Deutschland: So begann es... Aus der Frühzeit des Sonnenbergs. Eindrücke, Erlebnisse, Erinnerungen. Udg. Internationaler Arbeitskreis Sonnenberg, 1985.

Novak: Tagungsstätte Internationales Haus Sonnenberg.

Arne Gammelgaard: Treibholz. Blåvandshuk Egnsmuseum. 1993.

Arne Gammelgaard: Ungeladene Gäste - Ostdeutsche Flüchtlinge in Dänemark 1945-1949. Verlag Gerhard Rautenberg - Leer.

Vore Kirkegaard. Udg. Foreningen for Kirkegaardskultur, 15 bd. 1944 - 1947.

Hildegard Møllerup, Vandtårnsvej 1, lejh. 24, 3460 Birkerød.

Født: 1937 i Tyskland. Uddannet inden for tekstil detailhandel, børnehavelærer og beskæftigelsesvejleder.

Har tidligere udgivet bogen »Tangbilleder« i forlaget Olivia og en lang række kronikker og artikler i dagblade og tidsskrifter.

Børnehjemmet i Bramming 1913-1975

Af Olaf Bak

I daglig tale kaldte man det Børnehjemmet, men faktisk hed det Optagelseshjemmet (Ribe Amts Plejehjemsforenings Optagelseshjem), og det er dette hjems historie, denne artikel handler om.

Bag børnehjemmet, dets oprettelse og drift stod fra begyndelse til slutning plejehjemsforeningen. Hjemmets funktion var at være et midlertidigt opholdssted i uger, måneder eller år, for børn, der ved børneværns eller socialudvalgs indgriben og mellemkomst var blevet fjernet fra deres hjem.

Der kunne være forskellige årsager til dette. Forældres dødsfald, sygdom eller skilsmisse førte til indgriben fra det offentlige side.

Plejehjemsforeninger

Inspireret af oprettelse af plejehjemsforeninger andre steder i landet var der i slutningen af forrige århundrede også i den sydvestlige del af Danmark en del mennesker, hvem børns forhold lå stærkt på sinde. Allerede i 1890 var der et møde i Esbjerg angående oprettelse af en plejehjemsforening. Initiativet blev her taget af pastor Bruun.

Hurtigt efter opstod et fællesskab og pastor E. K. Thygesen, Sønder Omme, arrangerede den 14. december 1891 et møde i Varde.

Mødet resulterede i, at der blev nedsat følgende udvalg, der fik til opgave at arbejde videre med sagen: Forstander Ludvig Schrøder, Askov, gårdejer Jes Schmidt, Mejls, pastor J. An-

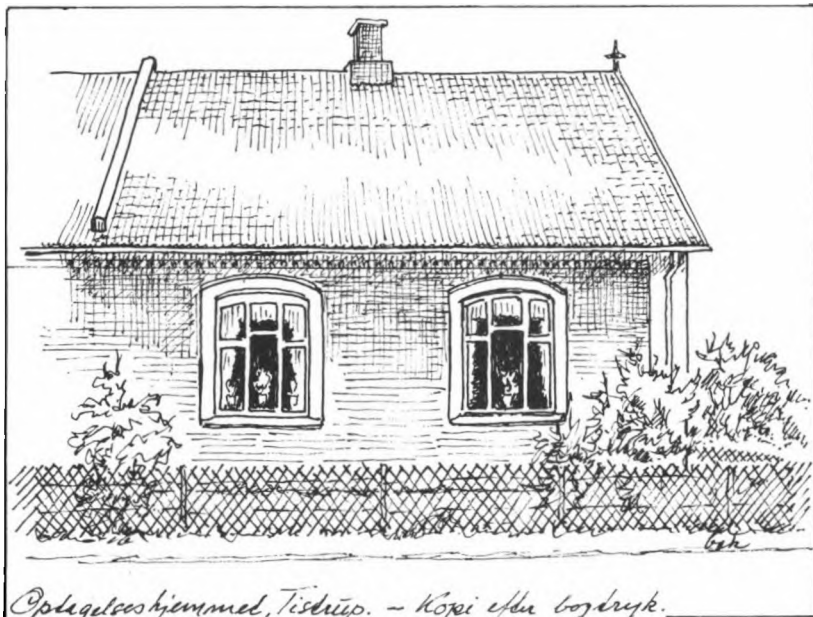
dersen, Jerne, som var med i et lignende arbejde i Jerne-Skads, pastor Krog Meyer, Fåborg, gårdejer N. Nielsen, Haragergård, Endrup og gårdejer S. Simonsen, Jensgård, Lunderskov.

Stiftende generalforsamling

I udvalgets anbefaling af sagen indgik bl.a. dete at skrive til amtets kommuner og fortælle om emnet. Disse var derfor orienterede, da man den 3. maj 1892 holdt stiftende generalforsamling i Eshjerg.

På dette tidspunkt var der tegnet hele 1.094 medlemmer, og ca. 100 stemmeberettigede ankom til mødet, på hvilket det oplystes, at tre femtedele af de kommuner, udvalget havde henvendt sig til, havde svaret, at de anså en plejehjemsforening for Ribe Amt af betydning, og at de ville benytte den.

Arbejdsudvalget blev nu udnævnt til at være bestyrelse for den nystiftede forening. Yderligere to medlemmer, nemlig lærer J. Kristensen, Skovlund, og gårdejer Lambert Hansen, Darum, fik sæde i bestyrelsen, der valgte Ludvig Schrøder som formand. Inden udgangen af det første år havde plejehjemsforeningen 14 børn tilmeldt, og man fandt plejehjem til dem forskellige steder i amtet. Skønt man i bestyrelsen var klar over, og betænkelig ved omkostningerne, blev det dog hurtigt klart, at et egentligt optagelseshjem var påkrævet, og på et møde i Askov den 2. januar 1906 drøftedes mulighederne for et sådant.

Huset i Tistrup, hvor Plejehjemsforeningen lejede lokaler og havde sit optagelseshjem under ledelse af frøken Maria Blanck indtil 1913. (Kopi efter bogtryk)

Optagelseshjemmet, Tistrup. - Kopi efter bogtryk.

Begyndelse i Horne

Et udvalg blev herefter nedsat til at arbejde med denne tanke og henvendte sig til frøken Maria Blanck, Horne. Hun havde her, på privat basis, etableret et børnehjem, og udvalget spurgte hende, om hun ville fortsætte sin gerning i Plejehjemsforeningen.

Hertil svarede hun ja, og i en lejet treværelses lejlighed i Tistrup blev det første optagelseshjem etableret, men rammerne var dog for små. Allerede året efter kneb det med pladsen i lejligheden, og foreningen måtte tænke i nye baner. Dens overvejelser førte til, at der blev taget beslutning om nybyggeri.

Nybyggeri i Bramming

Bramming var på det tidspunkt en nybyggerby. Kun 38 år efter tværbanens gennemførelse var der opført en del huse og forretninger, og det

blev her foreningen i 1912 købte en passende grund til opførelse af et optagelseshjem, på hjørnet af Plantagevej-Tværsigvej. Der blev udarbejdet et byggeoverslag, og arbejdet med byggeriet blev overdraget bygmester Edvard Køhler, Bramming, der opførte et hus for en pris af 7.150 kr. Et beløb, foreningen ikke rådede over, men der optoges et lån i Bramming-Ribe Landbosparekasse på 6.500 kr.

Grunden, hvorpå huset opførtes, blev i 1918 udvidet, så foreningen nu ejede hele hjørnegrunden.

Det nye hus stod klar til brug den 8. september 1913, og Maria Blanck flyttede til Bramming med de ni børn, der hidtil havde boet i lejligheden i Tistrup. Det kneb dog fortsat med plads i huset og i 1922 foretog man en mindre udvidelse. Den kostede 9.400 kr., og derefter var foreningens kasse meget slunken. Ja, vist

nok næsten tom, hvorfor der arrangeredes en børnehjælpsdag over hele Ribe Amt. Den indbragte et overskud på ca. 5.000 kr. Det lunede.

I 1935 ændredes kælderregionen, og man installerede centralvarme for i alt 6.300 kr. Økonomien ved denne forbedring klarede ved bidrag fra institutioner, amt, stat, venner og medlemmer. Hjemmet havde nu plads til 20 børn. Alt blev ordnet på fornuftig, vestjysk maner uden de store armbevægelser, og det understreges da også direkte eller indirekte i bevarede arkivalier, at »det er de danske plejehjemsforeningers kald, ikke at bygge store børnehjem eller opdragelsesanstalter, selv om der i børneforsorgen er brug for dette, men derimod at få de små anbragt i gode, kærlige og forstående hjem.« Her tænkes formentlig primært på private hjem.

Nye udvidelser

Under besættelsen (1940 - 1945) hvor materialemangelen var stor, blev Optagelseshjemmet nedslidt, og bestyrelsen begyndte at arbejde med planer om modernisering og udvidelse.

Til dette formål udarbejdede arkitekt Reinholdt Jepsen, Bramming, et forslag, men der opstod imidlertid så mange forhindringer, at det først blev i begyndelsen af 1950'erne, der kom gang i arbejdet.

Ved en tilbygning fik man etableret en egentlig forstanderbolig, sløjdlokale, garderobe, tørrestue og en del smårum. Forstanderparrets hidtidige lejlighed blev indrettet til læsesal, toiletforholdene udbedredes, og der installeredes oliefyre. Kapaciteten på maksimalt 20 børn blev bibeholdt. Med disse faciliteter kørte hjemmet i fin form videre indtil 1973. Så trak

Optagelseshjemmet som det så ud i 1965 – efter udvidelsen og som det så ud før opdelingen til to huse. (Foto: Bramming Byhistoriske Arkiv).

Forstanderparret Anna og Niels Juhl Kusk, der stod for Optagelseshjemets ledelse fra 1949 til nedlæggelsen i 1975. (Foto: Bramming Byhistoriske Arkiv).

der uvejrsskyer op. På generalforsamlingen det år kunne formanden, førstelærer Frode Paabøl, Rindby, meddele, at Socialministeriet med virkning fra 1. april 1974 havde kaldt anerkendelsen af Bramming Optagelseshjem tilbage. En af hovedårsagerne til ministeriets beslutning om at nedlægge optagelseshjemmet var en omstrukturering af børneforsorgen.

»Vi er bitre over, at et hjem med så godt et miljø skal udslættes, men i Socialministeriet er det ikke miljø, der tæller, men penge.«

Hjemmet kørte derefter videre et års tid på dispensation, men den 1. juni 1975 var det definitivt slut.

Der findes ikke nogen nøjagtig opgørelse over, hvor mange børn, der er passeret igen-

Ledere på Bramming Optagelseshjem i de 62 år var:

Frøken Maria Blanck (1913-1928)

Frøken Margrethe Dons (1928-1949)

Anna og Niels Juhl Kusk (1949-1975)

Formænd for Plejehjemsforeningen var:

Ludvig Schrøder, Askov (1892-1908)

Lambert Hansen, Darum (1908-1935)

H.P. Hansen, Darum (1935-1965)

Frode Paabøl, Rindby (1965-1975)

nem Optagelseshjemmet i dets 62-årige historie, men tallet ligger i al fald over 1500. Mange af dem holdt i årene efter deres ophold forbindelsen ved lige.

Der har gennem alle årene hersket et godt forhold imellem plejehjemsforeningens bestyrelse og optagelseshjemmets forstandere. Der har derfor aldrig været udarbejdet strenge spise- eller ordensregler, ligesom det altid har været tilladt børnene at tage kammerater med hjem til leg og samvær.

Olaf Bak, Sportsvej 7, 6740 Bramming. Født 1922. Fhv. redaktør af Vestkysten, Bramming. Leder af Bramming Byhistoriske Arkiv.

Ung i DSU i 1930'ernes krise- og brydningstid

Af Sigurd Borch

I februar 1931 inviterede min kammerat Egon Madsen mig til Skjern, hvor han havde fået arbejde som førstemand hos købmand Jensens enke. Vi skulle se amatørskuespillet Den røde Smed, som DSU-erne opførte. Det var et meget dramatisk og agitatorisk skuespil, hvor handlingen foregik omkring smedens sølvbryllup. Det var en af datidens arbejderdigtere, der havde skrevet stykket, desværre husker jeg ikke navnet.

Dette skuespil greb mig så dybt, at jeg følte, at jeg måtte være med i arbejdet for en retfærdigere verden. Da jeg kom til Esbjerg igen, meldte jeg mig ind i DSU, Danmarks Socialdemokratiske Ungdom. Samme aften, onsdag den 11. februar 1931, hørte jeg Jens Jespersen, lokalredaktør for Skjern Socialdemokrat, fortælle om emnet »Hvad får vi for vore skatter?« Alle DSUs møder fandt sted på førstesalen i det gamle eddikebryggeri på Nygårdsvej ved siden af det andet vandtårn i Esbjerg, kaldet »Gryden«. Det ældste vandtårn, Esbjergs vartegn på Bavnehøj - er fra 1897, »Gryden« blev opført i 1905 og er nu nedrevet. Vi kunne tydelig mærke eddikelugten under møderne, for vi var vant til den. Det kneb mere for foredragsholderne. Jeg var ikke fyldt 21 år og var meget interesseret i sociale spørgsmål og forsøgte at dygtiggøre mig. Jeg gik derfor med liv og sjæl op i alle arrangementerne.

De ugentlige foredrag var meget alsidige. Som foredragsholdere havde vi mange forskel-

lige, f.eks. bibliotekar Carl Thomsen, der fortalte om litteratur. Han var en dygtig og afholdt mand i Esbjerg. Vi havde den konservative landsretssagfører A. C. Krebs til at fortælle om »Militæret i Danmark«. Den populære og jævne højskolelærer Michael Andersen fortalte om en rejse i Tyskland.

Vi havde også en diskussion om afholdsbevægelsen, hovedsagelig N.I.O.G.T. Der var mange andre interessante foredrag og diskussioner i løbet af denne vinter. Møderne samlede næsten altid fuldt hus, som regel var vi ca. 75-100 deltagere. De blev altid indledt med en sang fra den røde arbejdersangbog, ligesom der blev sunget efter foredraget og efter diskussionen som afslutning. De populære sange var af Oskar Hansen og H. C. Hansen. Vi var næsten lige mange unge kvinder og unge mænd. I april 1931 blev der afholdt en vellykket stiftelsesfest på Palads Hotel med sang, musik og taler, og festen sluttede med bal. Dagen efter fejrede vi digteren Johan Skjoldborgs 70 års fødselsdag. Så sluttede min DSU-tid for denne omgang.

Min soldatertid i Sønderborg

Mandag den 11. maj 1931 stillede jeg på kaserne i Sønderborg sammen med mange andre unge mænd fra Esbjerg. Jeg skulle påbegynde min værnepligt som rekrut nr. 888 i 2. kompagnis 3. deling, maskingeværkompagniet. Det er ikke min mening i denne artikel at beskrive

1. maj demonstrationen i 1933 på Torvet i Esbjerg. Forrest musikdirektør L. A. Rostrup med sit orkester med høje hatte, der efter DSU-erne med stormfaner. Herren med blød hat og frakken åben er formanden for Arbejdernes Fællesorganisation, cigurmager Rasmus Nielsen, kaldet »Rasmus Stivben«. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

min soldatertid. Kun vil jeg nævne, at jeg hadede militæret med dets kadaverdisciplin og hele den nedværdigende tone befalingsmændene brugte. Det tiltalte mig ikke, og jeg var stærkt påvirket af den opfattelse, at militæret var af det onde. Vi unge socialdemokrater ønskede ikke en gentagelse af 1. Verdenskrig og mente, at internationale konflikter skulle løses ved forhandlinger og diplomati. At det kunne gøres så vi en bekræftelse på i den måde statsminister Th. Stauning løste striden med Norge på i 1931. I juni 1931 erklærede en norsk fangstexpedition et stykke af Østgrønland for norsk og okkuperede det i den norske konges navn. Den

norske regering godkendte tøvende okkupationen den 10. juni 1931.

Statsminister Stauning indstævnedes straks Norge for Den Internationale Domstol i Haag, som efter lange og spændende voteringer gav Danmark ret, og Norge ophævede straks okkupationen. Vi åndede lettet op, vi slap for at komme i krig i Østgrønland mod Norge. Efter sagens endelige afslutning tildelte Christian X statsminister Thorvald Stauning fortjenstmedaljen i guld.

Jeg bestræbte mig også på at undgå at blive taget til befalingsmand. Det ville betyde en forlængelse af soldatertiden på mindst tolv mæne-

der, men det resulterede i, at vores delingsfører, kornet Nielsen, så sig ond på mig og gjorde alt for at gøre livet surt for mig. Jeg følte, at han var ondskaben selv.

En god tid som soldat

Den bedste tid jeg havde som soldat var, da militærlægen en morgen konstaterede, at jeg havde »røde hunde« og derfor blev indlagt på infirmeriet sammen med et par af mine kammerater, der også havde »røde hunde«. Vi fik fjorten gode dage og blev godt forkælede. Netop i disse dage deltog vort kompagni i en såkaldt »Batallionsmarch«, hvor man bl.a. skulle marchere over 60 kilometer med flere overnatninger i det fri. Vi blev udskrevet samme dag, som de andre kom hjem meget trætte og svedige. Uha, sikke en »hørm«, der blev på stuen i mine sarte næseboer.

Senere var jeg uheldig. En dag sidst i september skulle der trækkes lod om, hvem der skulle blive liggende til seks måneders vagttjeneste. Alle, der fik et nummer under 30, skulle blive liggende. Det var med stor spænding, vi lyttede til lodtrækningen. Så råbte befalingsmanden: »888, nr. 9«. Jeg skulle blive liggende. Min skuffelse var stor. Heldigvis lykkedes det mig at sælge mit liggenummer til rekrut 869. Han skulle alligevel blive liggende, fordi han var stukket af til kæresten mange gange og som straf fået tilsvarende antal dage i fængsel, og disse dage skulle han blive liggende. Det kostede mig 125 kr. at ordne den handel.

Jeg var meget heldig. Jeg kom hjem kl. 17 og kl. 19 ringede bogtrykker Kaj Olsen og spurgte, om jeg kunne begynde førstkommende mandag hos bogtrykker L. Olsen & Søn, Kirkegade 5, Esbjerg. Jeg sagde straks ja tak.

Der var stor arbejdsløshed i disse år og det gjaldt også blandt typograferne. Jeg skulle være førstemand, og ugelønnen var 65,00 kr.

Foredrag, diskussioner og studiekredse

Efter overstået soldatertid deltog jeg igen aktivt i DSU-arbejdet. Den politiske interesse var stor blandt ungdommen og navnlig blandt arbejderungdommen, hvilket blandt andet skyldtes den store arbejdsløshed.

Vi havde mange dygtige talere om aktuelle emner og meget livlige diskussioner. Et af de brændende spørgsmål var kvindernes deltagelse i erhvervslivet. Meningerne var delte. Flertallet fandt det forkert, at kvinderne tog arbejdet fra mændene og navnlig fandt mange det forargeligt, at både mand og kone havde arbejde, når arbejdsløsheden var så stor.

Vi havde en ung, energisk DSU-pige til at holde foredrag om emnet »Kvinderne og erhvervslivet«. Hun hed Toni Pavaglio og var godt inde i emnet. Selvfølgelig var hun for, at kvinderne skulle deltage på lige fod med mændene. Toni rejste flere år senere til København, hvor hun blev gift med Peter Grøn. Hun deltog aktivt i fagforeningsarbejdet, kom ind i ledelsen for Kvindeligt Arbejderforbund og sluttede sin karriere som forbundsformand. Højskolelærer Arne Sørensen, der var lærer på Esbjerg Arbejderhøjskole, var blandt de meget benyttede foredragsholdere. Han blev senere kendt som stifter af partiet Dansk Samling, deltog i modstandskampen og blev minister i Befrielsesregeringen.

Arne Sørensen fik jeg et godt forhold til og benyttede ham også som indleder i typograf-lærlingenes studiekredse, hvor jeg var repræsentant for afdelingen.

Folketingsmand Julius Bomholt, der var valgt i Esbjergkredsen, var ofte taler i afdelingen. Han var ungdommens mand. Navnlig husker jeg et foredrag han holdt om »Indtryk fra en rejse i Tyskland«, hvor han fortalte om, hvorledes nazismen begyndte at vise sit frygtelige ansigt. Det gjorde et stærkt indtryk på os.

Typograflærlingenes studiekreds 1939 på Bygningen i Norgesgade. For bordenden sidder formanden Kaj Schultz og yderst til højre studiekredslederen Sigurd Borch. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

Den kommunistiske leder i Esbjerg, maskinarbejder Peder Mikkelsen, var også inviteret til et af vore møder. Vi havde besøg af forbundssekretær H. C. Hansen, som var meget inspirerende at lytte til. Han blev som bekendt senere en af Danmarks dygtigste statsministre.

Værdifulde studiekredse

Studiekredsene var i høj kurs. Der kunne den enkelte bedre komme til orde end ved foredragsaftener og sætte sig bedre ind i emnet.

Emnerne i studiekredsene var organisationskundskab, møde- og tæleteknik, arbejderbevæ-

gelsens historie, litteratur m.m. Der var flere studiekredse i gang om vinteren, og de var i høj grad med til at dygtiggøre os og give os baggrundsviden og selvstændighed. På generalforsamlingen i 1932 blev jeg for første gang valgt til en tillidspost i DSU. Med 50 stemmer blev jeg valgt ind i bestyrelsen, og bestyrelsen konstituerede sig med mig som sekretær, en post jeg bestred i flere år. Senere blev jeg også valgt til formand for agitationsudvalget og var med til at arrangere demonstrationer og møder og ikke mindst valgagitation m.m.

Lejrstævner og demonstrationer

I løbet af sommeren 1932 og de følgende år blev der arrangeret mange store stævner i Varde, Ribe, Kolding, Haderslev og selvfølgelig også i Esbjerg. Den største oplevelse blev Socialistisk Grænsestævne i Haderslev, hvor der deltog mange unge socialister fra Tyskland. Vi kunne tydeligt mærke, at de unge tyskere var forberedt på en hård kamp med kommunister og ikke mindst mod nazisterne. Det gav hele stævnet et præg af alvor, men også en særlig kampvilje.

Selve stævnet var placeret ved Haderslev Dam i en stor teltlejr. Der var forskellige aktiviteter i lejren, som sluttede med en stor demonstration gennem Haderslevs gader med de røde stormfaner i spidsen, musik af et blandet orkester, sang af arbejdersange. På festpladsen var der taler på både tysk og dansk. En oplevelse af de store.

Ved de følgende valg deltog vi i store demonstrationer, møder og plakatoophængning, men i løbet af 30'erne blev tonen og kampen mellem de politiske ungdomsorganisationer hårdere og hårdere. For os DSU-ere var modstanderne navnlig den kommunistiske ungdom og KU, konservativ ungdom. Venstres Ungdom havde ingen betydning, den kaldte vi en »Balforening«

Tonen skærpedes mellem de politiske ungdomsorganisationer

I DSU havde vi alle fra begyndelsen af 30'erne en blå bluse. Det følte vi var en behagelig påklædning, og ingen skulle føle sig bedre klædt end andre. Ungkommunisterne bar en skjorte, der havde et udpræget russisk snit. Senere kom de unge konservative med en påklædning, der havde et meget militært præg. Hvid skjorte, skrærem, langskaftede støvler, og helt galt blev det, da Carsten Raft blev leder. Han indførte bidetangen. Den var en slags vå-

ben, som bl.a. skulle bruges til at bide pigtråd over, hvor så siden de ventede at finde den. Dette arrangement gav ham øgehavnet »Carsten Bidetang«. Alt dette var med til at skærpe tonen mellem den politiske ungdom. Jeg husker tydelig et møde, vi havde på Palads Hotel, der var arrangeret af Socialdemokratiet og Den Konservative Vælgerforening. Emnet var sociale spørgsmål.

Fra socialdemokratisk side talte folketingsmand Poul Hansen, der også var DSU, og senere blev minister i H. C. Hansens regering. Fra konservativ side talte Carsten Raft.

Salen var tæt pakket, diskussionen og bølgerne gik højt. Under diskussionen følte jeg også trang til at give mit bidrag og sluttede mit indlæg med at råbe ud over salen: »Pas på ham, han er en ulv i fåreklæder«. Under valgkampen gik det helt galt. Unge DSU-ere og kommunister kom i slagsmål ved plakatoophængningen i København, og en DSU-ere blev dræbt.

Så havde K. K. Steincke fået nok. Steincke var blevet justitsminister, og han fremsatte og fik vedtaget Loven om forbud mod uniformer i politiske ungdomsorganisationer. En lov, der til at begynde med blev modtaget med kraftige protester. Senere måtte man erkende, at den absolut var på sin plads.

Sommer i Sjelborg

DSU-livet var meget andet og mere end valgkamp og agitation. Om sommeren nød vi livet i sommerhuset i Sjelborg. Sommerhuset havde DSU-erne selv bygget sidst i 1929-30. Her havde vi et meget rigt friluftsliv, hvor vi nød kammeratskabet, solen og vandet. Huset bestod af to soverum med køjer, et til de unge piger og et til de unge mænd, et stort fællesrum, hvor vi hyggede os og spiste vore måltider, som vi lavede i et fælles køkken. Søndagsmiddagen bestod ofte af hakkebøf med løg og kartofler.

Tre raske DSU-piger i det tidlige forår 1934. Fra venstre Anna Mathiasen, Tomi Pavoglio og Frida Fieøv. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

Her fejrede vi også sankthansaften med bål, tale og sang. Vi foretog lange vandreture til Marbæk og Varde Å. Naturen er meget smuk i Sjelborg og Marbæk området. Tiden gik også med boldspil og andre lege og ikke mindst badning.

En søndag havde vi besøg af en del ældre partifæller, og nogle af dem blev en del forargede over, at vi var så længe om at komme i tøjet igen efter badet. Det førte til en heftig debat

på den følgende generalforsamling i DSU. Heldigvis havde vi Julius Bomholt på vores side, og han fik beroliget de kritiske røster, således at vi igen kunne nyde badelivet og sommerens glæder og tage solbad, som det passede os. Anstændigheden led ingen skade.

Amatørteater og Den Røde Revy

Vi var en del DSU-ere, der var stærkt optaget af at spille amatørteater. Det skete under ledelse af skuespiller Henning Ottosen. Vi opførte mange forskellige stykker. Det havde vi megen glæde af. Det skabte os mange ekstra oplevelser og var til glæde for mange mennesker. Vi kunne som regel samle fuldt hus på Paladshotellet til premieren og den efterfølgende ekstra forestilling.

Navnlig var Den Røde Revy en bragende succes. Det var en satirisk og morsom revy, hvor Oskar Hansen var hovedforfatteren, men vi havde også lokale indslag i de forskellige sketches og sange.

Vi lavede også populære revyviser, som skulle være parodi og modtræk mod de intetsigende popsanger, men som i nogle tilfælde selv blev det. Det gjaldt således en med refrainet »Kan du kysse, så du krøller mine plusfours«. Den blev meget populær. Vi havde også en meget satirisk sketch om digterpræsten Kaj Munk, der på det tidspunkt hyldede »den stærke mand« i sine skuespil. Sketchen hed »Han sidder ved smeltediglen«. En vinter var der en ung dygtig DSU-er på Esbjerg Arbejderhøjskole, der leverede mange gode og stærke satiriske visser og selv skrev melodierne. Han hed Helmer Christensen. En af viserne sang han selv, den hed »Han var en lille fin mand«. Den vise gjorde stor lykke.

Vort arbejde med amatørskuespil og revy resulterede i, at vi stiftede Arbejdernes Teater med mig som formand. Formålet var, at vi skul-

le være til rådighed for fagforeninger og partiforeninger. Det fungerede godt i nogle år. Vi sørgede bl.a. for underholdningen ved det store 1. maj-møde i forlystelsesstedet Tivoli i Esbjerg i 1935, året efter sømandstrejken og det store slagsmål med politiet i 1934. Statsminister Thorvald Stauning og Dansk Arbejdsmandsforbunds formand Axel Olsen talte. Jeg kan huske, at jeg var meget stolt over at skulle deltage i den efterfølgende frokost med Stauning og Axel Olsen sammen med min kæreste Lilly. Jeg deltog også i et amatørskuespillerkursus på Brøderup Højskole i Tappernøje, hvoragl.

skuespiller Kaj Holm, sceneinstruktør Robert Schmidt og lederen af Dansk Skolescene Thomas P. Hejle var de dygtige ledere og instruktører.

Den ny lærlingelov

I januar 1937 fremsatte socialminister Ludvig Christensen et nyt forslag om Lov om lærlingeforhold. Det var ændringer til en ny lærlingelov. De fremkaldte megen diskussion og mødte stor modstand blandt arbejdsgiverne. Vi DSU-ere gik stærkt ind for de forbedringer, det ville give lærlingene.

Valgagitation til kommunalvalget marts 1933. Agitatorerne er maler Olsen og Hans Holm sammen med DUIs orkester. I baggrunden Esbjergs gamle administrationsbygning på hjørnet af Torrøgade og Danmarksvej. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

Der blev arrangeret et møde på Esbjerg Tekniske Skole, hvor formanden for Esbjerg Håndværker- og Industriforening, malermester Carl Geertsen, og jeg fra DSU skulle indlede og diskutere emnet. Der var god tilslutning til mødet, og jeg gik meget kraftig ind for de ændringer, der var i lovforslaget, der ville betyde bedre forhold for lærlingene. Navnlig støttede jeg forslaget om, at lærlingene skulle gå på dagskole i stedet for om aftenen. Det ville være et stort fremskridt. Det kunne Geertsen ikke anbefale, tværtimod var han meget betænkelig ved denne ændring. Han mente ikke, at virksomhederne kunne klare de forøgede udgifter samt undvære lærlingene, når de skulle i fagskole om dagen. Han anbefalede fortsat den gamle mesterlære, men det skete dog ikke. Loven blev vedtaget den 7. maj 1937.

Malermester Carl Geertsen og jeg fik flere år senere et godt samarbejde i Teknisk Skoles bestyrelse, hvor han var formand og jeg valgt ind af Esbjerg Byråd.

Ungdomshjemmet

Efterhånden følte vi DSU-ere, at forholdene på det gamle eddikebryggeri blev for dårlige, og vi fik støtte fra ledende ældre partifæller. Der blev sat indsamlinger i gang, som skulle skaffe penge til at bygge et nyt ungdomshjem. Der blev afholdt flere basarer på Palads Hotel, der blev fremstillet mærker på 25 øre, 1 krone og større beløb. DSU-ere foretog faste ugentlige besøg hos partifæller og kammerater for at kræve ind. Til sidst lykkedes det at komme så vidt, at en grund i Norgesgade 51 blev købt, og i september 1936 kunne statsminister Thorvald Stauning foretage grundstensnedlæggelsen. Stau-ning var da på vej til politiske forhandlinger i England. Byggeriet fortsatte, men der var ikke penge nok til at bygge ungdomshjemmet, som arkitekten J. B. C. Øhlenschläger havde tænkt

sig, så salen måtte opgives. Ungdomshjemmet kom aldrig til at fungere, som vi havde ventet det. Vi følte os fremmede og følte, at det ikke rigtig var vores eget. DUI havde lokaler i kælderens, og partiet holdt også til i bygningen. Der var en vært, der styrede det. Nej, vi følte os ikke hjemme. Desværre gik det meget ud over aktiviteterne, og tilslutningen blev mindre. Vi savnede den begejstring, vi havde i vore egne gamle lokaler på Nygårdsvej.

Afslutning

På DSUs kongres i Århus i påsken 1940 - et par uger før besættelsen - vedtoges en udtalelse, hvori siges, at »nu mere end nogensinde, stilles der krav om sammenhold, samarbejde og ofervilje af alle og ikke mindst ungdommen for at værne vort lands frihed og selvstændighed og for at bevare Danmarks politiske og sociale demokrati.«

Heldigvis skulle det vise sig, at de dårlige tendenser, som den konservative ungdom havde vist kort forinden blev trængt i baggrunden. Da det kom til stykket stod KU på linje med DSU, Venstres Ungdom, Radikal Ungdom og Retsforbundets Ungdom.

Disse fem demokratiske politiske ungdomsorganisationer fandt sammen. Dansk Ungdomssamvirke blev oprettet. Professor, dr. theol., Hal Koch blev valgt til formand i oktober 1940. Det blev et godt valg. Hal Koch havde fremragende evner til at gøre dette meget vigtige arbejde: At holde sammen på den danske ungdom og forsvare og fremme de politiske og demokratiske rettigheder.

Sigurd Borch, Spangsbjerg Kirkevej 22, Esbjerg. f. 1910. Tidl. direktør og medstifter af Esbjerg Ugeavis.

Forfatter til »En Esbjergdreng fortæller - om løse typer og aviser« (Historisk Samfund 1986) og »Sidste kapitel, et nyt begynder«. Udgivet af Esbjerg typografiske Laug 1996 samt artikel i Fra Ribe Amt 1992.

Af Esbjerg Seminariums historie

Det er i 1999 50 år siden Esbjerg Seminarium blev grundlagt. Det eksisterede dog kun i 40 år, idet seminariet blev nedlagt 1989 og læreruddannelsen flyttet til Ribe Statsseminarium. Esbjerg Seminarium begyndte som et aftenseminarium, og de efterfølgende artikler tegner et billede af seminariets første år. Indledningsvis ridses seminariets formelle historie op af tidligere inspektør Jens Chr. Nielsen. Derefter beretter fhv. skoleinspektør Magne Astrup om seminariets tilblivelse, og endelig bringes to erindringer fra tidligere elever på Esbjerg Aftenseminarium.

Esbjerg Seminarium - kort fortalt

Af Jens Chr. Nielsen

I september 1949 begyndte de første elever i en forberedelsesklasse i Esbjerg med henblik på at blive optaget på et planlagt aftenseminarium i august 1950.

Initiativet blev, som det vil fremgå af det efterfølgende, taget af tre aktive skolefolk i Esbjerg. Skoledirektør N. P. Andersen, som blev seminariets første forstander til 1955. Lederen af aften- og ungdomsskolen, senere skoleinspektør Magne Astrup, der blev seminariets mangeårige formand, samt lederen af Esbjerg Årskursus, viceinspektør Ejnar Skårup, der blev seminariets inspektør indtil 1955. Som undervisere på det nye seminarium virkede lærere fra Esbjerg Statsskole og Esbjerg Kommunes skolevæsen. Aftenseminariet skulle gøre det muligt for de mange, der af økonomiske årsager var kommet i erhverv efter endt skoleuddannelse,

men som havde lyst til at blive lærere. For at de kunne bevare deres økonomiske grundlag for uddannelsen, måtte denne finde sted som aftenundervisning de første fem dage ugentlig fra kl. ca. 17-22 i fire år, derefter fulgte et femte år med dagundervisning.

Fra 1949 til 1962 begyndte hvert år et nyt hold i forberedelsesklassen, men herefter var der ikke længere tilstrækkeligt med ansøgere til aftenlinien. Den blev derfor nedlagt, og seminariet fortsatte som dagseminarium.

I 1955 trådte seminarieloven af 1954 i kraft, og bestyrelsen besluttede allerede da, at seminariet også skulle omfatte en daglinie. Samme år ansattes den 37-årige seminarielærer Palle Schmidt som forstander, og året efter blev de første faste lærere ansat. De skiftede i øvrigt titel i 1959 til rektor, lektorer og adjunkter, og

Indflytningen i det nye seminarium fandt sted under megen hurtumhøj. I procession gik lærere og studerende fra Rørkjær Skole, der ses i baggrunden, til Storegade.

eleverne blev studerende. Dagsseminariet omfattede både den fireårige læreruddannelse og den treårige linie for studenter. Antallet af elever var så stort, at der blev behov for egne og egnede lokaler til seminarium. Esbjerg Kommune tilbød at opføre seminariebygninger i tilknytning til Jerne Skole, lokaler som seminariet skulle leje af kommunen. I 1958 flyttede seminariet ind i Storegade 182 i de bygninger, der i dag er hjemsted for Den Sociale Højskole.

På grund af stadig tilgang blev pladsen hurtigt for trang og hastigt opstillede pavilloner løste ikke pladsproblemet. I bestyrelsen havde borgmester Henning Rasmussen afløst Magne

Astrup som formand, og den måtte hurtigt tage stilling til nye byggeplaner. Seminariet havde tidligt købt nogle ejendomme til udvidelse, og de blev nu mageskiftet med kommunen, så et nyt seminarium kunne opføres på Skolebakken. Udflytningen til det nye bygningskompleks, som seminariet selv ejede, skete i årene 1973-1976. Det nye seminariums indretning var tilpasset læreruddannelsesloven af 1966, der specielt stillede nye krav til uddannelsen i liniefag, bl.a. med laboratorier, øvelseslokaler, bibliotek m.m.

I slutningen af 1970'erne og i 1980'erne faldt ansøgetallet til seminarierne, og under-

visningsminister Bertel Haarder gennemførte i 1982 og 1988-89 en reduktion i antallet af seminarier. Ved loven i 1989 blev Esbjerg Seminarium sammenlagt med Ribe Statsseminarium i Ribe. Esbjergs rektor Lars Runo Johansen overtog stillingen som rektor i Ribe, og seminariets lærere blev gradvis overflyttet til Ribe.

De studerende, som havde påbegyndt deres udadannelse i Esbjerg, færdiggjorde uddannelsen her, og de sidste blev dimitteret fra Esbjerg i 1992

I årene 1955-92 er der i alt dimitteret 2.424 lærere fra Esbjerg, fordelt således:

fra aftenlinien	216
fra daglinien	625
fra studenterlinien	321
Efter 1966-loven	1.262

Fra 1975 blev det muligt for lærere og andre interesserede at gennemføre uddannelsen i et eller flere af læreruddannelsens fag. Det var den såkaldte »tompladsordning«, idet disse ek-

sterne studerende kun kunne optages på holdene, hvis der var ledige pladser. I alt har 167 i årene 1975-92 gennemført uddannelsen i et eller flere fag, fortrinsvis dog i ét liniefag. I alt 93 har bestået liniefag (en enkelt i to liniefag), 46 har gennemført liniefag uden at gå til eksamen, 20 har gennemført pædagogiske specialer med eller uden liniefag og seks i andre fag.

Seminariebygningerne på Skolebakken blev under navnet Seminariet i Esbjerg overtaget af pædagoguddannelsen. Esbjerg Seminariums egenkapital blev opgjort til 17,6 mio. kroner, og denne formue blev hensat i Esbjerg Seminariums Uddannelsesfond, der blev oprettet i 1995. Fondens formål er:

- at virke for videregående uddannelser i Esbjerg til gavn for byen og egnen,
- at uddele legater til lærerstuderende fra det tidligere Esbjerg Seminariums naturlige rekrutteringsområde, og
- at uddele midler efter ansøgning til videregående uddannelsesaktivitet i Esbjerg.

Esbjerg Aftenseminariums tilblivelse

Af Magne Astrup

Som den eneste tilbageværende af det trekløver, som var med til at oprette Esbjerg Seminarium, skal jeg forsøge at beskrive, hvordan denne institution blev til, og hvilke tanker der lå bag initiativet.

Ideen blev født af skoledirektør N. P. Andersen, der var blevet skoledirektør i Esbjerg i 1948. Han havde både evner og lyst til at sætte reformer og nydannelser i gang inden for skole og kultur, men naturligvis ikke mindst på det uddannelsesmæssige område.

I København var der i 1949 blevet oprettet et aftenseminarium beregnet på mennesker, som havde lyst til at blive lærer, men som ikke i deres ungdom havde haft mod på eller økonomi til at gennemføre en uddannelse. De fleste af disse lidt ældre og mere modne folk havde forpligtelser over for en familie, og de måtte af økonomiske grunde have i hvert fald et deltidsarbejde. Undervisningen skulle derfor placeres om aftenen, dvs. fra omkring kl. 16.30 til 21.45.

N. P. Andersen fandt denne idé god og mente, den måtte kunne omplantes til Esbjerg. Det ville være af betydning at få denne »reserve« uddannet, for netop i disse år var der stor lærermangel, og det var svært at få lærere nok til det vestjyske område. N. P. Andersen vidste, at daværende viceinspektør Ejnar Skårup også interesserede sig for seminarietanken. Han havde taget den pædagogiske prøve for seminarielærere i regning, matematik og fysik, og han havde på afstand fulgt tanken om et aftenseminarium i København. N. P. Andersen vidste også, at jeg interesserede mig for læreruddannelsen. Jeg havde allerede et par år før talt med hans forgænger, skoledirektør Olaf Pedersen, om et muligt seminarium. Min tanke var først og fremmest at skabe en bredere rekruttering til seminarierne end den, der blot byggede på folk med boglige kundskaber. Jeg tænkte især på unge ledere fra foreningslivet – trænere i

gymnastik, førere i FDF, i spejderbevægelsen og i DUI.

Jeg mente de udgjorde en gruppe der var brug for som lærere, fordi mange af dem var i besiddelse af det udefinerligt væsentlige, som kunne videreføres i en læreruddannelse.

Olaf Pedersen var interesseret i min idé og luftede tanken højere oppe i systemet, men tiden var ikke inde. Den vigtigste årsag var nok, at Ribe Seminarium, som dengang var et kvindeseminarium, havde vanskeligheder med at få elever nok. Undervisningsministeriet kunne derfor på forhånd sige, at et nyt seminarium i Esbjerg ikke ville blive godkendt.

Situationen var imidlertid en anden i 1949. Ribe var da blevet omdannet til et fællesseminarium, og lærermangelen var sat ind med fuld styrke. Da N. P. Andersen og Skårup henvendte sig til mig, var jeg derfor åben for at vi prøvede at oprette en forberedelsesklasse, en såkaldt

Time	Mandag	Tirsdag	Onsdag	Torsdag	Freitag	Lørdag
17 ¹⁵ 17 ⁴⁵	geografi ³⁴	historic ¹²	gymnast.	regning ¹²	matemat. ¹²	
18 ⁰⁰ 18 ⁰⁰	naturhist. ¹⁷	religion ¹²	regning ¹²	regning ¹²	dansk ¹²	
19 ⁰⁰ 19 ⁴⁵	historic ¹²	matemat. ¹²	religion ¹²	sang ³³	regning ¹²	
19 ⁴⁵ 20 ¹⁵	dansk ¹²	dansk ¹²	naturhist. ¹⁷	religion ¹²	naturhist. ¹⁷	
20 ²⁰ 21 ¹⁰	dansk ¹²	dansk ¹²	geografi ³⁴	dansk ¹²	geografi ³⁴	
21 ¹⁵ 21 ⁵⁵	matemat. ¹²	musik ³³	historic ¹²	skrivning ¹²	historic ¹²	

Timeplan for den første præparandklasse 1949/50. Efter en dags erhvervsarbejde var det en drøj aften fra kl. 17-22. (Tegning: Privat eje).

præparandklasse. Jeg så en mulighed for, at mine tanker om en bredere rekruttering kunne blive realiseret på denne måde. Vor lille tremandsgruppe blev hurtigt suppleret med bl.a. skoleinspektør Svend Løkkegaard og skoleinspektør, landstingsmand Niels Sæderup.

Organisatorisk blev det ordnet således, at præparandklassen blev oprettet som en særlig gren af Esbjerg Kommunale Fortsættelsesskoler. Undervisningen skulle finde sted på Rørkjær Skole, og der fandt vi også et lille kontor, som kunne stilles til rådighed.

Egentlig blev vi overrumplet af udviklingen, for allerede før der forelå en godkendelse af præparandkursus, ventede den utålmodig elevflok på at få begyndt. I rivende hast skulle et repræsentantskab nedsættes, alle formaliteter ordnes og lærere ansættes. Skårup og jeg måtte flere gange til København for at tale med embedsmænd for at få tingene til at glide.

I undervisningsministeriet fik vi god støtte af tidligere seminarieforstander Georg Christensen, som kunne give gode råd om den bemyndigelsesparagraf i seminarieloven vi skulle bruge, og som viste sig at være den sikkerhedsventil der var brug for. Jeg husker også et møde i 1950 med daværende statskonsulent Alfred Andreassen, som var til møde på Christiansborg. Mens vi ventede på ham, mødte vi i Vandrehallen tilfældigt den nyudnævnte undervisningsminister Julius Bomholt, som udtrykte glæde over vores initiativ. Bomholt var valgt i Esbjergkredsen og har vel spillet en vis rolle i forbindelse med tilblivelsen af seminariet.

Også hjemme blev vore planer mødt med velvilje, og bystyret omfattede fra den første begyndelse sagen med positiv interesse. Det viste sig bl.a. ved at byen lagde penge ud til drift og lønninger, indtil tilskuddet fra undervisningsministeriet kom året efter.

Som nævnt var min tanke oprindelig blot at oprette en præparandklasse, men N. P. Andersen og Skårup ønskede at gå videre, så Esbjerg fik et »fuldstændigt« seminarium. Præparandklassen fortsatte derfor året efter som 1. klasse på Esbjerg Aftenseminarium, som den nye uddannelsesinstitution kom til at hedde. N. P. Andersen blev forstander, og Skårup blev seminariets første inspektør, og han bar tunge byrder i seminariets pionerår. Man kan blive ganske svimmel ved at tænke på, at det kun var »fritidsvirksomhed« for dem begge. Senere voksede det administrative arbejde, så der måtte forstærkning til. Skoleinspektør Ahlmann Nielsen overtog derfor regnskabsføringen og senere inspektørstillingen.

I 1955 blev det første hold lærere dimitteret fra Esbjerg Aftenseminarium, og skoleinspektør N. P. Andersen fratrådte samtidig som forstander. Han ville gerne have fortsat arbejdet, men kunne ikke vedvarende lede seminariet ved siden af sit embede som skoledirektør.

Som hans afløser ansattes seminarielærer Palle Schmidt, Århus, og seminariet blev fra 1956 anerkendt som både dag- og aftenseminarium. Dermed begyndte en helt ny periode i Esbjerg Seminariums historie.

Studerende på Esbjerg Aftenseminarium 1957-63

Af Vagn Husted

Man kunne måske kalde den lille gruppe, der en dag - var det i 1956 eller 1957 - mødtes i et lokale på Rørkjær Skole i Esbjerg for en sammenløben flok. Vi skulle begynde et studium ved Esbjerg Aftenseminarium, der var oprettet et par år tidligere.

Ét havde vi dog tilfælles: Vi havde i en lidt sen alder bestemt os for en læreruddannelse. Vore grunde hertil var nok ret forskellige, men fælles for os var at vi var vokset op og havde været unge i en tid, der var præget af 30'ernes fattigdom samt den noget kaotiske udvikling under og i de første år efter 2. Verdenskrig. Mange af os havde måttet slå sig igennem uden virkelig at kunne øjne, hvor vort fremtidige virke skulle blive.

Barndoms- og ungdomsår

Jeg var vokset op på et mindre landbrug i Vestjylland, havde efter syv års skolegang haft pladser ved landbruget i egnen og troede vel først, at jeg skulle blive landmand.

Selv at få et landbrug, som en familie nogenlunde rimeligt kunne ernære sig på, var dengang meget vanskeligt. Så måske skulle man tænke lidt på en anden levevej.

Ved siden af min interesse for og kærlighed til landbrugserhvervet havde jeg også haft lyst og tanker om at gå i højskolens tjeneste. Dog syntes jeg måtte have en eller anden form for uddannelse for at føle mig kvalificeret til en gerning der.

Efter 2. Verdenskrig var der mangel på alt, også brændsel, og jeg havde i nogle somre arbejdet i tørvemoserne. Nu så jeg en chance til at skaffe mig lidt læsekapital ved at begynde en tørvproduktion som selvstændig.

Mens jeg arbejdede i tørvene om sommeren, havde jeg en vinter et ophold som elev på Rønshoved Højskole, og en vinter var jeg på Sigtuna Folkhøgskola i Sverige, så jeg havde et rimeligt indblik i, hvad der måtte forventes af en højskolelærer.

Det var så min tanke at tage et par år på Den Frie Lærerskole i Ollerup. Så mente jeg mig kvalificeret til en gerning i højskolens tjeneste. Men først skulle der altså laves lidt kapital.

Tørveproduktionen

Med min tørvproduktion gik det godt nok i et par år, og efter mine planer ville jeg, når sæsonen i mosen var færdig i 1954, søge ind på Den Frie Lærerskole i Ollerup.

Alt kom dog til at gå anderledes, end jeg havde tænkt.

Allerede ret tidligt på sommeren satte det i med megen regn. Vi bøvlede nu på i mosen imellem byerne, med det håb selvfølgelig, at vejret vel måtte bedre sig. Efterhånden fik vi al disponibel læggeplads fyldt op med tørv - de blev vel tørre engang! Vejret ændrede sig imidlertid ikke den sommer, regnen fortsatte efteråret ud, bønderne høstede vådt korn, og alle mine våde tørv blev liggende på mosen hele efteråret og vinteren med.

Det betød, at hele min lille opsparede kapital fra de foregående somre - og lidt til - var tabt.

Jeg måtte tage et år mere i mosen for at få rettet lidt op på økonomien, hvilket også lykkedes. Penge til at tænke på at begynde et studium havde jeg dog ikke.

Gav ikke op

Helt at give op ville jeg nu ikke. Jeg havde hørt at der i Esbjerg, på grund af den store mangel på lærere, var begyndt et aftenseminarium med henblik på at få lidt ældre »reserver« ind, som så kunne have et job om dagen og uddanne sig om aftenen.

Det var måske noget for mig. Det ville jo tage længere tid på den måde. Til gengæld kunne jeg så begynde med det samme.

Jeg fik en samtale med Palle Schmidt, der var forstander for seminariet i Esbjerg, og forklarede ham min situation og mine planer. Palle Schmidt sagde straks: »Du burde jo gå lige ind på seminariet. Men når du aldrig har haft hverken matematik eller fysik, så er du nok nødt til at gå i præparandklassen, og da mange er i samme situation, har vi noget vi kalder forpræp«. Det måtte jeg jo tage med.

Nu er det længe siden, men end det gemmes i mit sind.

Begyndelsen var primitiv. Vi havde nogle lokaler på Rørkjær Skole, hvor vi kunne rykke ind, når børnene havde forladt dem. Det var nu vist ret kort tid, jeg var med der. Jeg husker bedst, hvordan vi var nogle stykker, der hjalp fru Kaae og vores historie- og dansklærer, Bue Kaae, med at flytte bøgerne om i det nye flotte hus, der var blevet bygget i Storegade.

Her fik vi resten af vores uddannelse, som jeg nu føler vi hurtigt var langt inde i, da først optagelsesprøven i 1958 var overstået. Nu havde vi fem år foran os, langt at se frem - men jeg kunne lide det.

Jeg kom snart ind i et godt samarbejde med nogle studiekammerater i de fag, hvor hjemmetræning var nødvendig. Dette samarbejde kom kun til at vare nogle måneder, for vi måtte jo alle arbejde om dagen og gå i skole om aftenen fra kl. 17 til 22.

Studieår og arbejde

Forberedelse blev det oftest lidt småt med. Desuden var der en ting mere, det i de næste fem år blev lidt småt med: Søvn! Men for en periode kan man i sine yngre år klare meget. 14-15 krævende arbejdstimer pr. døgn var nok lige i overkanten af, hvad selv stærke yngre mennesker kan klare gennem fem år.

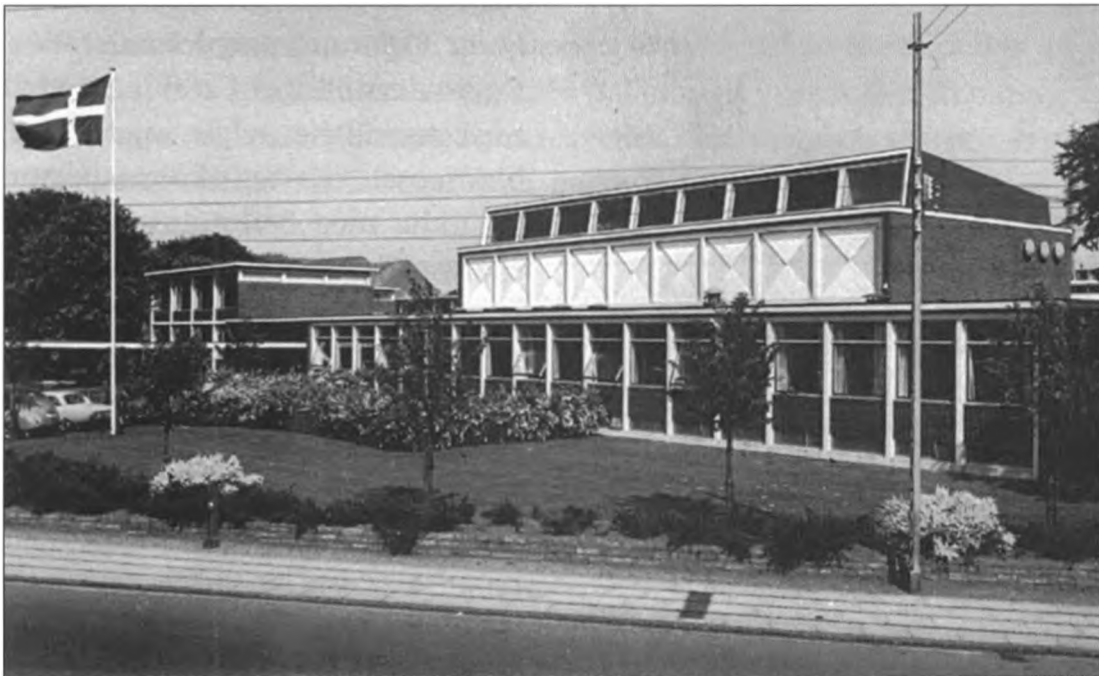
Jeg var, fra jeg begyndte på den egentlige seminarieuddannelse, lærer på Bramminge Efterskole, og var der hele læsetiden ud. I efterskolen havde man dengang ikke fri om lørdagen, men havde undervisning lørdag formiddag. Derudover havde man vagtordninger lørdag eftermiddag og hele søndagen, dog på skift med et par andre lærere.

Måske kan det lyde som en beklagelse af min skæbne. Sandheden er dog, at jeg gik meget op i mit job som lærer i efterskolen, hvor samarbejdet var fint, hvilket vel fremgår af, at jeg beholdt mit job på Bramminge Efterskole, med to års afbrydelse, i 20 år

Nu ligger det daglige liv på seminariet meget langt tilbage i min hukommelse. Dog husker jeg tydeligt alle lærerne - og selvfølgelig også alle kammeraterne, selv om det for mange gælder, at jeg ikke har set dem siden.

Palle Schmidt havde jeg ikke i bestemte fag. Han havde nok også en del administrativt arbejde, men det skete han var afløser for en anden lærer. Palle Schmidt var en venlig og ligefrem mand, kun et par år ældre end jeg. Jeg tror alle kunne lide ham. Mange år senere, da vi begge var i pensionsalderen, skulle jeg få et godt samarbejde med ham under hans arbejde med at få skabt Historisk Samling fra besættelsesiden 1940-1945.

Det vil føre for vidt, om jeg skulle nævne alle vore lærere, af hvilke de fleste - måske alle - var i samme båd som vi aftenelever, idet de havde et dagjob og nu påtog sig et job på aftenlinien

I efteråret 1958 kunne bygningerne i Storegade 182 tages i brug, og hermed skabtes der betydelig bedre pladsforhold for seminariet. (Foto: Privat eje).

ved siden af. For nogles vedkommende betød dette måske at de og vi stod hinanden lidt nærmere, hvad vi også gjorde aldersmæssigt.

I historie og dansk, som jeg havde som liniefag, havde jeg Bue Kaae som lærer. Timerne med ham står klart i min erindring. Udover de altid inspirerende timer vi havde med ham, føler jeg stor taknemlighed mod ham på grund af de meget berigende studierejser, hvor han var vores leder. Disse studierejser foregik ofte - måske altid - i ferier - altså også Bue Kaaes ferier. Det gælder f.eks en studietur til Rom og videre sydpå i Italien i påskeferien, der står for mig som en af mit livs store oplevelser. Jeg havde ellers ikke råd til at komme med på denne tur, men nogle af seminarielærerne skaffede

mig et lån, så jeg kunne komme med. Smukt af dem, og det fortæller vel også lidt om de gode forhold, der var mellem dem og os.

Sang og musik

Når man kunne synge, skulle man også spille på et instrument. De fleste på mit hold havde nok aldrig haft nogen mulighed for at få musikundervisning, men på seminariet kunne man ikke blive fritaget for musikundervisningen. Det hang sammen med at man skulle være i stand til at påtage sig ethvert job i den danske folkeskole, der jo dengang endnu bestod af ret mange små skoler. Sammenlægningen til de større skoler var kun lige begyndt. Alle, der ikke havde haft klaverundervisning, skulle spil-

le violin. Så jeg måtte se at skaffe mig en violin. I grunden kunne jeg overordentlig godt lide violinspil, men at lære det når man er lidt oppe i trediverne, er faktisk lidt af et job, når man så godt som aldrig har blot nogle få minutter til overs til at øve. At være vores musiklærer må have været en prøvelse.

Gymnastik

Med gymnastikuddannelsen fik jeg efterhånden et problem. Som lærer havde vi Egon Skov, kendt som fodboldspiller på Esbjergs førende hold i nogle år, en mand vi havde et overordentlig godt forhold til. Efterhånden skulle vi elever på skift overtage gymnastiktimen. Vi var to på holdet, Aksel Christensen og jeg, som Egon Skov sagde han ikke ville give kritik for vores ledelse af holdet. Han begrundede dette med at vi havde en gymnastikuddannelse i forvejen, hvilket var rigtigt for Aksel Christensens vedkommende, han var Ollerup-uddannet. Jeg havde dyrket gymnastik igennem hele min ungdom, men havde ikke nogen gymnastikuddannelse. Aksel Christensen og jeg lavede vort eget gymnastikprogram, der ikke lige var inspireret af Skovs gymnastikundervisning, men som han åbenbart anerkendte.

Senere forsøgte jeg at blive fri for gymnastikken. Jeg havde efterhånden brug for lidt mere tid, både til forberedelse til mit job som lærer i efterskolen og til seminariet. Desuden vidste jeg jo at jeg aldrig skulle være gymnastiklærer. I højskoler eller efterskoler, hvor jeg stilede efter at få min gerning, havde man altid en ung gymnastiklærer med uddannelse fra en gymnastikhøjskole, Ollerup eller Viborg f. eks., så jeg anmodede om at blive fritaget for gymnastikken.

Seminariets inspektør Theodor Johansen havde af en eller anden grund fået det indtryk, at jeg ringeagtede gymnastikuddannelsen på seminariet, men det var en misforståelse. Jeg

havde absolut ikke kritiseret gymnastikuddannelsen på seminariet. Enden blev dog, at jeg blev fritaget for gymnastikken, så dette fag kom ikke med i mine eksamenspapirer. Jeg fik altså et par hårdt tiltrængte ugentlige timer til andet arbejde.

Højskoleholdet

Jeg ved ikke om denne diskussion lidt medvirkende til, at min klasse på seminariet blev kaldt »højskoleholdet«. Det var vist ikke ment som noget positivt. Det var Bue Kaae, der en dag fortalte os det, men han sagde, at han i al fald ikke så det som noget negativt. Nu kan jeg smile lidt ad, at jeg den første uges tid på seminariet hver dag havde min højskolesangbog med i mappen. Så jeg havde jo nok min del af skylden for dette øgenavn til holdet.

Vores regnelærer, Jens Chr. Nielsen, tror jeg alle på mit hold satte stor pris på. Jeg husker specielt, at han en dag fortalte os, hvorledes og hvorfor det blev ham, der fik stillingen som regnelærer på seminariet, for der var flere ansøgere. »Det blev mig, tror jeg, fordi jeg mødte personligt og søgte pladsen,« sagde han. »Jeg cyklede endda herover helt fra Fyn«. Det var dengang. Vi følte ham vist helt som en af os.

Nu er der gået mange år siden min tid på seminariet. Dels husker jeg ikke alle lærerne lige godt, dels må jeg vel prøve at begrænse denne beskrivelse af min seminarietid lidt. Så det er ikke af ond vilje, når ikke alle vore lærere bliver nævnt.

Færdig med uddannelsen

Læreruddannelsen varede dengang fire år, for dem med studentereksamen dog kun tre år. Aftenlinien tog fem år, foruden et år i præparandklassen.

Jeg tror mange af os var ved at være kørt ned, da vi efter alle årene nåede frem til eksamen. I

vores ungdom havde vi været på vidt forskellige felter i samfundet. Der var på mit hold en typograf, en mejerist, en murer, nogle landmænd og måske var endnu flere erhvervsområder repræsenteret. Kvinderne havde måske været hjemmegående husmødre eller haft andet arbejde. Mange af os var gift og havde børn at forsørge. Så vi havde haft vores sag for, kan jeg vist roligt sige. I vore studieår havde så godt som alle været vikarer i folkeskolen og der måttet undervise alle mulige klasser, lærermangelen var jo stor.

Kort sagt, vi havde alle været ude for en meget stor belastning i disse år, og vi hørte om enkelte, der var ved at bryde helt sammen, da det hele var overstået.

Spredt for alle vinde

I min erindring havde vi et godt kammeratskab på mit hold, men på grund af den knappe, eller næsten helt manglende fritid, blev det jo småt med at ses uden for timerne.

Lærerige år

Af Søren Manø

I vinteren 1957/58 blev jeg opmærksom på, at der var oprettet et aftenseminarium i Esbjerg. Jeg var da 25 år og stod over for et valg, hvad min videre levevej skulle være. Jeg var på dette tidspunkt førstekommiss i Guldager Brugsforening, hvor jeg havde været godt et års tid. Samme år var jeg blevet forlovet med Anne Grethe Jæger fra Ølgod, og jeg skulle til at få styr på, hvordan vores fælles fremtid skulle formes.

Efter at have forladt barneskolen i Sig efter femte klasse var jeg kommet på Esbjerg Stats-skole, hvorfra jeg i 1951 afsluttede med realek-

Så godt som alle fik en lærergerning i folkeskolen, hvilket jo også var deres mål. Mit mål var som nævnt høj- eller efterskoler, og bortset fra et år ved en efterskole på Fyn og et andet ved en børneskole i Sydslesvig var jeg al min tid lærer ved Bramminge Efterskole.

Jeg tænker mine kammerater er gået lige så stærkt op i deres gerning i folkeskolen som jeg i efterskolen.

Heldigvis er mulighederne for videregående uddannelse bedre i dagens Danmark. Man kan tænke på, at vi kun fik nogle få hundrede kroner om året i understøttelse mens vi læste, og vi måtte betale skolepenge, vist 800 kroner om året. Dette ophørte et par år efter vi var gået ud fra seminariet.

Vi var jo fra en generation, der på grund af krise og krig var røget ud på arbejdsmarkedet, hvor vi kunne finde noget, men ikke havde haft muligheder for en uddannelse. Nu fik vi den al-ligevel.

samen. Vi var kun to fra Sig Skole, der det år fik en videregående uddannelse. Ellers var normen, at man forlod skolen efter syvende klasse, blev konfirmeret og derefter kom i lære ved handel, håndværk eller tjeneste på landet. Da min syv år ældre bror havde fået en realeksamen, lå det i luften, at det skulle jeg også have. Vi var kun os to i hjemmet i Karlsgårde, hvor min far var kabel- og liniemester. Vores forældre så meget på, at vi fik en god uddannelse, så vi stod godt rustet til en eventuel videregående uddannelse. Min bror blev elektroingeniør. Jeg selv var, når jeg nu tænker tilbage, ikke blevet

moden, og det afspejlede sig i karaktererne på statsskolen, en realeksamen med et gennemsnit på g+. Lektierne interesserede mig ikke meget, og det var da også til at overse, hvad jeg gjorde ved det.

Efter afgang fra skolen vidste jeg ikke, hvad jeg ville være, men i et par sommerferier havde jeg været medhjælper hos købmand Kai Kirk i Bjerregård på Holmslands Klit, hvor mine forældre havde sommerhus. Handelen interesserede mig, hvilket medførte, at da der var en annonce efter en koloniallærling i Brugsforeningen Frem i Nørrebrogade i Esbjerg, søgte jeg og fik pladsen. Det interesserede mig, og det blev til tre dejlige læreår, hvor jeg også modnedes og var modtagelig for at lære. Når jeg kunne nøjes med tre års læretid mod de normale fire, skyldtes det realeksamen. Trods lange dage, fra kl. 8 morgen hvor vi åbnede, til kl. 18 hvor var færdige i butikken og derefter om aftenen på handelsskole, så blev det spændende år. Handelsskolen og dens dygtige lærere greb mig, og især det faglige, hvilket resulterede i en afgangskarakter på mg+. Nyt skulle prøves. Danmarks første selvbetjeningsbutik var kommet i en af Esbjerg og Omegns Brugsforeningers afdelinger. Det ville jeg også prøve. Det blev til en tid i EOB i Jerne, i afdelingen på Gl. Vardevej, og da der var svære udsigter for at blive selvstændig, parret med en vis trang til udvandring - min bror var udvandret til USA - søgte jeg job i Canada. Det lykkedes, men 14 dage før afrejsen, stoppede de canadiske myndigheder for immigration, så jeg måtte blive herhjemme. Så blev det til to år som klerk, sælger i skibsproviant, ved Brugsforeningen Frem i Skolegade i Esbjerg. Her var min gamle chef og læremester Arne Jægum flyttet op. Jeg fik jobbet med at handle med forretningens godt 100 kuttere. Igen interessante år, men en levevej var det næppe. Skulle man forvente at blive

uddeler, var det vejen over førstekommiss og uddannelse på Andelsskolen i Middelfart. Derfor søgte jeg stillingen i Guldager, og efter nogen tid begyndte jeg at søge uddelerpladser. Det var på dette tidspunkt næsten håbløst, hvis man ikke kendte personer, der kunne hjælpe at skubbe til den ansættende bestyrelses beslutninger.

Personligt følte jeg, at noget havde rykket sig. Jeg interesserede mig mere og mere for det boglige, og nu kom så muligheden for at realisere ideen om at blive lærer, få del i boglig viden og mulighed for at dyrke og viderebringe den.

En dag troppede jeg op på aftenseminariet på Rørkjær Skole, fik en god snak med rektor Palle Schmidt, der gjorde mig det klart, at min realeksamen var for gammel - antagelig også for dårlig, hvad han nu ikke sagde - til at jeg kunne optages direkte i seminariets første klasse. Jeg måtte starte i præparandklasse og forberede mig til optagelsesprøve den kommende sommer.

Tidsmæssigt voldte det problemer i hverdagen. Seminariet begyndte kl. 17, og jeg var først færdig i butikken i Guldager med opgørelse af kasse m.v. ved seks-syv tiden, så lidt at spise og på cyklen til Esbjerg. Der gik kun kort tid, så sagde jeg op og flyttede hjem hos mine forældre i Karlsgårde og kunne så tage toget fra Sig til Esbjerg. Det må have været først på vinteren, dette skifte skete.

Mærkeligt, men dejligt var det igen at sidde på skolebænken, komme ind i en helt anden verden, beskæftige sig med litteratur, historie, sprog og naturfag osv. Mærkeligt var det også at befinde sig i en verden af ligesindede, sådan at forstå, at vi alle higede efter kundskaber, efter en anden uddannelse, måske den der hele tiden havde ligget og ventet, og hvor der nu var mulighed for at ideen kunne realiseres. Mærkeligt at modtage undervisning fra en flok læ-

Søren Manøe står som nr. fem fra venstre i tredje række fra oven. (Foto: Privat eje).

rere, som ikke betragtede os som skoleelever, men mere som ligestillede. Lærere der følte, at vi var en flok, der dagligt mødte med et åbent sind, hvor man kunne hælde viden på, og som også forventede, at der blev stillet krav om ikke blot indlæring, men også om udfordringer, lektier, opgaver m.v.

Mærkeligt var det at befinde sig i en kreds af lutter modne mennesker, som var indstillet på at få det mest mulige ud af det, og så en så uhomogen forsamling som vi var. Jeg husker, at der var kontorassistenter, en vejmand, en mejerist, en kunstmaler og forfatter, håndværkere af forskellig art, men alle med en ildhu, og gennemsnitsalderen lå vel på 30-40 år. Mange knækkede dog halsen i de første år. Det var svært efter så mange år. Nogle havde svært ved at tilegne sig stoffet, enkelte kunne ikke både klare

studierne og et familieliv med kone og små børn samt arbejde, men de fleste gik ned på arbejdspresset og økonomien. De havde deres daglige arbejde at skulle passe, efter en ottetimers arbejdsdag afsted til skolebænken, hjem kl. 22 og til at forberede sig til næste dag, enten det var arbejdsopgaver eller lektielæsning til seminariet. Nogle gange stod ægteskaber på spil, andre gange arbejdsforhold. Det skal her indføjes, at seminariets lærere gjorde deres til at afhjælpe indlæringskravene. De skriftlige opgaver blev lagt hen til aflevering om mandagen, så man havde weekenden til at få det udarbejdet i, og de større skriftlige opgaver fik vi som regel en månedstid eller mere til. Man havde indtrykket, at de alle var dybt engageret i deres undervisning, men også viste stor forståelse for presset på eleverne ikke blot i undervisningssi-

tuationen, men i høj grad den anden side af elevernes hverdag. Og alligevel måtte mange give op. Jeg tror, at der kun var to i min klasse, der gennemførte hele studiet fra forpræparandklassen til den afsluttende lærereksamen.

Forberedelsesklassen sluttede for mit vedkommende til sommerferien, og spændt var man naturligvis på dagen, hvor der skulle modtages besked på rektor Palle Schmidts kontor. Tydeligt husker jeg det, idet jeg var særlig spændt. De fleste havde dagen før eller på selve dagen modtaget dommen via posten, men da at vi først fik posten, efter jeg var draget hjemmefra, var jeg uvidende om min skæbne, men blev glad da Palle Schmidt sagde, »at vi mødes jo efter sommerferien«.

Sommerferien blev brugt på håndens arbejde, så der var en skilling at stå imod med. Jeg fik arbejde hos min far med at montere transformatorårne rundt om i hele Sydvestjylland.

Økonomien fremover var et problem. Der var ingen støtte at hente fra det offentlige. Statens uddannelsesstøtte anerkendte ikke aftenseminariestudiet som støtteberettiget. Kun det femte og sidste år, hvor vi var dagseminarister, var anerkendt, men her blev vi betragtet som førsteårsstuderende, hvilket medførte, at vi maksimalt kunne låne 1.000 kr. For mig og alle i klassen var der dog en hjælpende hånd i den stigende lærermangel. Der var mulighed for vikarsættelser i folkeskolen. Det betød økonomi og en arbejdstid, hvor der var muligheder for at passe begge dele, samt den store fordel, at det var indlæring og undervisning forenet i en arbejdsangang. Hvad vi lærte på seminariet, kunne vi gå ud og afprøve på skoleeleverne, groft sagt, men ingen dårlig kombination. Seminariets lærere udtrykte ofte utilfredshed med, at de skulle uddanne lærere til folkeskolen, uden de selv havde prøvet eller måttet undervise folkeskoleelever.

For mit vedkommende betød det, at jeg søgte en vikarstilling ved Hoven Skole ti km nordøst for Ølgod, hvor vi boede. Førstelæreren stillede sig meget skeptisk, da han erfarede, at jeg ville begynde som underviser, når jeg endnu ikke havde en eksamen og endda først skulle begynde på seminariet om 14 dage. Det blev imidlertid til et godt forhold til ham, skolens øvrige lærere og ikke mindst børnene. Skoletiden ved Hoven Skole var fra kl. 8 til 15, 33 timer om ugen fordelt på seks dage. Derefter hjem til min kone, som havde madpakken klar og af sted de 50 km. til Esbjerg. Da nogle af mine klassekammerater fra seminariet havde fået vikarpladser i den nordlige af amtet, havde jeg bilen fyldt op. De mere stabile forhold gjorde, at Grethe og jeg nu turde gifte os og stifte bo, hvad vi gjorde i efteråret 1959.

Præparandtiden var ovre, og det var tiden på Rørkjær Skole også. Vi havde forladt de gamle lokaler på Rørkjær og i samlet trop marcheret til det nye seminarium i Storegade i Jerne. Det blev en festlig indvielse med bl.a. kulturminister Julius Bomholt. En mere intern fest måtte dog afvente til seminariet havde fået gardiner, så vi rigtigt kunne feste, hvad vi så gjorde.

Seminariet var et privat seminarium, hvor der skulle betales skolepenge, hvilket ikke var det største problem. Det var derimod udgifterne til bøger og transporten til seminariet.

Lærerne på seminariet var dygtige og inspirerende, et par enkelte mindre spændende, sådan er det vel altid. Sjovt var det også, at der var gengangere fra statsskoletiden, og nu oplevede jeg dem på en ganske anden måde. Fernstrøm, Klüver, Leth og Bue Kaae mødte jeg igen, men kun Bue Kaae fik jeg fornøjelsen af. At han med sin inspirerende undervisning og store viden fik en afgørende betydning også for mit senere virke, er jeg ham kun taknemmelig for. De kortere timer, kortere frikvarterer betød en in-

tensiv undervisning, hvor stoffet skulle overhøres, nyt gennemgås, og jeg følte altid, at vi gik berigede fra timerne. Ekskursioner var naturligvis et problem. Det blev ikke til mange, og de var da også placeret i weekenderne.

Tiden til kammeratskabet var naturligvis begrænset. Vi havde ikke som dagholdene tiden efter undervisningens ophør. Vi drog hver til sit for at forberede os i de sene natte timer, og weekenderne var fyldt op med forberedelser til seminariet og folkeskolen, men alligevel følte jeg et godt kammeratskab. Ind under jul og andre højtidere lykkedes det os at få en og anden lærer til at give os »undervisning« på »Gravens Rand« (Jerne Kro), hvor vi hyggede os under afslappede former.

I lærerkredse mødte man, især hos nogle ældre lærere, en direkte udtrykt foragt for aftenseminarieundervisningen, men når man gik ind i en nærmere diskussion med dem, var deres argumentation yderst svag og endte som regel i manglen på kammeratskab, så man følte, at det næsten havde været alt afgørende for tidligere tiders dagseminarister. Holdningen ændrede sig dog efterhånden, som aftenseminaristerne blev færdige og var med til at sætte deres præg på diskussionerne på lærerværelserne, såvel fagligt som holdningsmæssigt.

Det faglige var naturligvis det vigtigste, enten det drejede sig om de enkelte fag eller pædagogikken. Jeg følte, at det var en ny og spændende verden, der åbnede sine sluser, og hvor man på en ganske anden måde end i folkeskolen, kunne sætte viden i perspektiv og sammenhænge. Det var som at tilføre sig selv en ny energi og selv forstå at vedligeholde og udbygge den.

Det femte og sidste skoleår skulle foregå om dagen. Vi skulle nu have praktik, hvilket nødvendiggjorde, at vi blev dagseminarister. For os var det alligevel en god ting, selvom vi jo i det daglige udførte undervisningen i folkeskolen.

Jeg var bl.a. på Gammelby Skole og havde praktik hos skoleinspektør Svend Løkkegaard og Jørgen Føns. Det var sjovt og lærerigt at se andre undervise og bagefter få kritik af egen undervisning. Vi skulle også ud på en skole og være sammen med en lærer igennem en længere periode - en måned - tror jeg det var. Jeg havde valgt Ølgod Byskole og skulle være sammen med lærer Peter Andersen, der hovedsagelig havde danskundervisning. Desværre for Peter Andersen blev han syg i hele perioden, så jeg overtog blot hans skematimer. Der var dog nogle få fritimer imellem undervisningen. Her bad jeg et par af de dygtige lærere på Byskolen om at få lov til at overvære deres undervisning, og det var lærerigt.

I 1964 var det slut. Vi blev demitteret og spredt for alle vinde. For mig blev det trods hektiske år en dejlig tid, og selv om jeg ni år efter forlod folkeskolen, forblev seminariets undervisning et vigtigt grundlag for mit videre virke og liv.

Jens Chr. Nielsen, Jerrigsvej 23B, 6710 Esbjerg V, fhv. studie-
lektor, Esbjerg, født: 1928.

Magne Astrup, Rosenvængets Allé 43, 6700 Esbjerg, tidl. skoleinspektør ved Rørkjær Skole, Esbjerg, født: 1910. Har bl.a. skrevet kronikker i Dagbladet Vestkysten, lyrik i Vild Hvede, Dansk Kirketidende samt en artikel i Fra Ribe Amt 1986.

Vagn Husted, Plantagevej 17, 6740 Bramming, pensionist, født: 1919. Uddannet ved landbrug og læreruddannet. Har skrevet en lang række artikler til aviser og årbøger samt udgivet nogle lokalhistoriske bøger, bl.a. Bramming Hovedgaard i anledning af 200 året for opførelsen af den nuværende hovedbygning. 1986.

Søren Manøe, Solvænget 107, 6870 Ølgod, født 1934. Pensioneret lærer og museumsinspektør. Har tidligere udgivet en lang række artikler i Fra Ribe Amt, Ølgod Museum, Mark og Montre, lokalhistoriske bøger m.m.

Ribe Amts Sygeplejeskole 1958-1986

Af Ida Andersen

Ribe Amts Sygeplejeskole (RAS), Haraldsgade 7 A, Esbjerg, blev bygget i perioden 1959-1961. Den officielle indvielse fandt sted 10. oktober 1962.

Skolen, som ved tilbygninger i henholdsvis 1973 og 1980 på det nærmeste fik fordoblet sit areal, eksisterede som sygeplejeskole indtil 1992, da den blev beslaglagt til sygehusformål. På dette tidspunkt flyttede sygeplejeskolen ud i Esbjergs periferi til Gjesing Skole, der stod tom, men da havde jeg forlængst forladt den aktive sygepleje.

Udviklingen 1957-61 – kort fortalt

Jeg skal ikke her beskrive sygeplejens historie - den er godt fortalt i andre sammenhænge, men jeg vil blot nævne vor faglige organisation, Dansk Sygeplejeråd (DSR), der blev stiftet i 1899 og som således i år fejrer 100 års jubilæum, og som siden starten har arbejdet på at etablere og forbedre uddannelsen - men der skulle alligevel gå mange år før egentlige realiteter kom på bordet. To store verdenskrige kom imellem - det vil sige vi kommer frem til 1940'erne før der kom rigtig skred i uddannelsesspørgsmålet.

Noget var der dog sket, idet Lov om Statsautorisation blev vedtaget i 1933. Det betød, at der skulle foreligge et bevis for en 3-årig uddannelse - og at staten i princippet overtog ansvaret. Det var på den tid et stort fremskridt, men der var ikke uddannelsesmæssigt faste ram-

mer for, hvad uddannelsen skulle indeholde udover et cirkulære fra Sundhedsstyrelsen fra 1939, som angav et beskedent antal timer i sygdomslære og sygepleje.

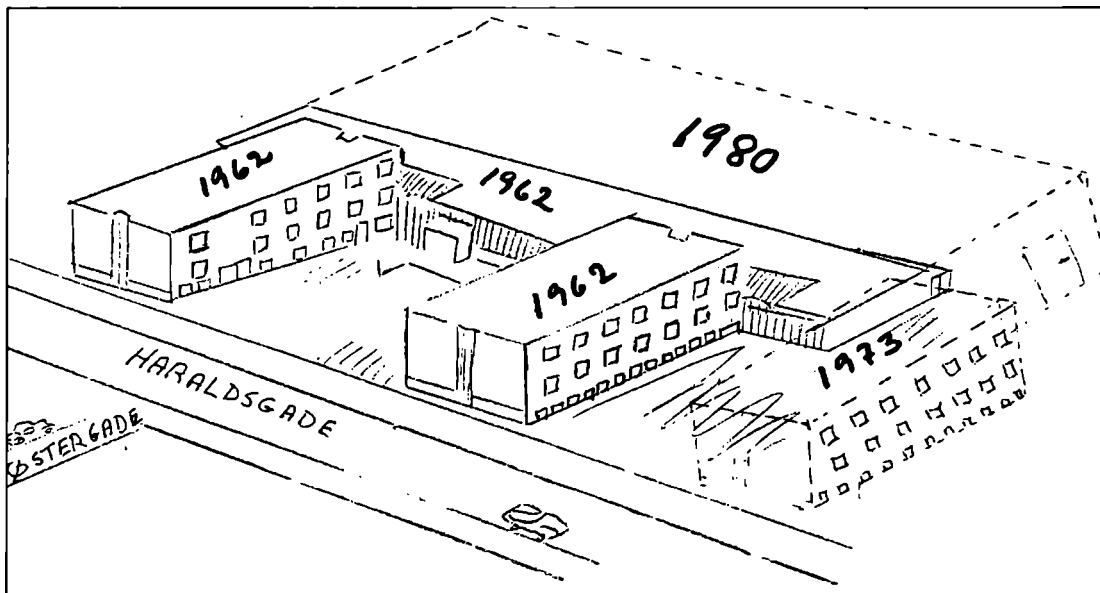
Under og efter 2. Verdenskrig var der stor mangel på sygeplejersker, og den faglige baggrund for de færdige sygeplejersker var særdeles uensartet. Der var på dette tidspunkt ca. 100 sygehuse, der gav en 3-årig uddannelse, samt nogle mindre sygehuse, der blot gav et eller to års uddannelse, der så skulle følges op af en periode på et større sygehus.

Det vil sige, der fandtes ikke egentlige sygeplejeskoler, men sygehusene antog og uddannede elever som en slags bijob. Dog bør det tilføjes, at der også dengang var mange dygtige sygeplejersker, der havde samlet erfaring gennem mangeårigt arbejde, og som forstod at formidle deres viden til datidens elever.

Den teoretiske undervisnings omfang varierede dog fra ca. 700 timer til 24 timer over de tre år på de sygehuse, der gav henholdsvis det højeste og laveste samlede timetal.

Noget måtte der gøres, så i 1946 nedsatte Indenrigsministeriet et udvalg til at afbøde sygeplejerskemanglen og forbedre uddannelsen.

Med udgangspunkt i to betænkninger fra henholdsvis 1949 og 1954 blev der udarbejdet retningslinjer for oprettelse af sygeplejeskoler, og nye regler for uddannelse og autorisation blev nedfældet i Kongelig anordning af 30. januar 1957.

Oversigtskort. Årstallene viser opførelsesår for de enkelte bygninger. (Tegning: Forfatteren)

Ifølge denne anordning blev uddannelsesstederne reduceret til ca. 30 sygeplejeskoler. Der blev givet retningslinjer for timetal, pensum, karakterskala, prøver, eksaminer, omprøver, fravær etc. Afdelingernes normering, skolens personale, skolebygningerne m.m. Der skulle oprettes et skoleråd, som skulle være rådgivende i spørgsmål vedrørende eleverne, f.eks. godkende antagelse og afskedigelse af elever m.m.

Ved uddannelsens afslutning blev der sendt en redegørelse for hver enkelt elevs hele uddannelsesforløb til Sundhedsstyrelsen - og først da blev hun autoriseret.

Denne ændring af sygeplejerskeuddannelsen var en mægtig reform, som i første omgang skræmte mange, men som dog i løbet af nogle år fandt sin plads.

Dog fulgte andre problematikker med, idet eleverne jo hidtil havde været arbejdskraft i fuld udstrækning, da al undervisning var foregået i elevens egen tid. Nu skulle den foregå i arbejdstiden, hvilket medførte en reduktion af elevens løn samt ansættelse af erstatningspersonale.

Ribe Amts Sygeplejeskole

Her i Ribe Amt blev det efter mange forhandlinger vedrørende skolens geografiske placering vedtaget, at den skulle placeres ved det største sygehus - altså i Esbjerg.

Der skulle bygges en skole - allerede tidligt var der kontakt med arkitekten, men alligevel gik byggeriet ikke i gang før 1959.

Skolen skulle samarbejde med samtlige sygehuse i amtet, dvs. foruden Centralsygehuset, sy-

Indgangen til Sygeplejeskolen i Esbjerg. (Foto: Privateje).

gehusene i Varde, Grindsted, Ribe og Brørup. I Esbjerg desuden med Sct. Joseph Hospital og Spangsbjerg Hospital. De to sidstnævnte var ejet af henholdsvis Sct. Joseph Ordenen og Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse.

Da alle elever skulle have uddannelse på det psykiatriske område, fik skolerne senere tildelt uddannelsespladser på statshospitalerne via Sundhedsstyrelsen. RAS fik tildelt pladserne på Statshospitalet i Vester Vedsted (nu Hviding) og desuden syv pladser på Statshospitalet i Viborg.

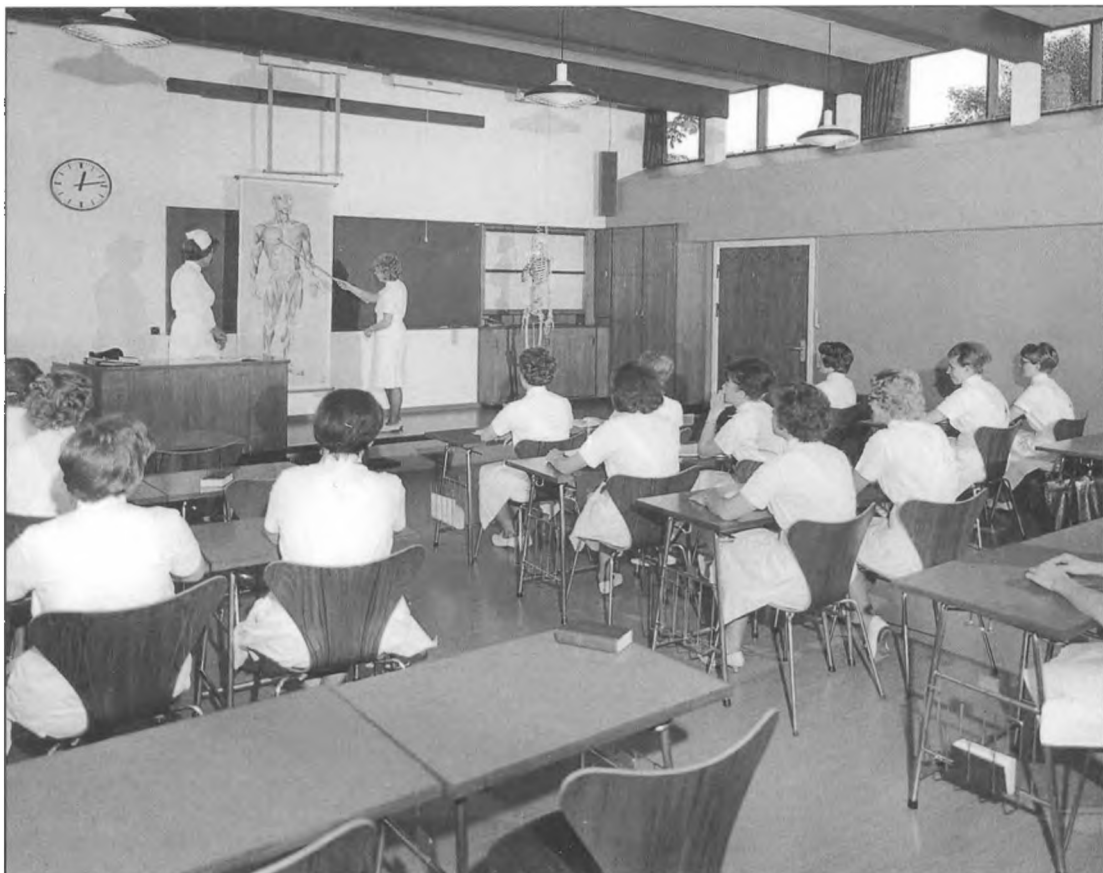
Hvert sygehus havde den gang egen bestyrelse, og RASs bestyrelse blev sammensat af formændene i de lokale bestyrelser samt Centralsygehusets inspektør, der også var RASs administrator på det økonomiske område. Det var mange instanser at samarbejde med. Noget en-

klere blev det, da Centralsygehuset overtog Sct. Joseph Hospital samt Spangsbjerg Hospital - og yderligere lettede det rent administrativt, da alle sygehuse samt skolen ved reformen i 1970 kom under amtets sygehusudvalg.

RAS er dog efter min tid flyttet over i skole- og kulturudvalget i lighed med landets øvrige sygeplejeskoler.

Min egen ansættelse var fra januar 1962 til december 1986. Det vil sige årene fra 1957-61 har jeg ikke personligt kendskab til, men har forsøgt at rekonstruere forløbet ved hjælp af amtsrådsreferater fra årene, RASs arkiv samt ved samtaler med tidligere ansatte. RAS blev etableret som institution med eget budget pr. april 1957 med uddannelsesstart i juli 1958.

Skolens første forstander, Birthe Fog-Petersen, blev ansat i 1958 med tilbagevirkende kraft

Anatomiundervisning på Ribe Amts Sygeplejeskole. (Foto: Privateje).

til april 1957. Birthe Fog-Petersen havde i en år-række været ansat på Centralsygehuset som undervisende sygeplejerske og afløser for sygehusets forstander.

Det fremgår af arkivalierne, at hun har været igangsætter, har etableret samarbejde med diverse sygehuse, har udarbejdet planer for teori og praktik og sendt det til godkendelse i Sundhedsstyrelsen. Skolen blev godkendt til at antage 24 elever to gange årligt.

Birthe Fog-Petersen forlod imidlertid RAS i løbet af 1958.

Af amtsrådsreferat fremgår, at man ikke ønskede at opslå stillingen på dette tidspunkt, men i stedet konstituere Centralsygehusets forstander for en ikke afgrænset periode, så hun sammen med eget job også skulle varetage sygeplejeskolens ledelse.

Den næste skoleforstander blev ansat i oktober 1960 og hed Ellen Ginger-Mortensen. En

højt kvalificeret sygeplejerske med mange års erfaring i undervisning og ledelse. Efter knap et års prøvetid ønskede bestyrelsen at forlænge prøvetiden med endnu et år. Hun rejste omgående – og så var stillingen ledig igen.

Ribe Amts Sygeplejerskole efter 1962

På dette tidspunkt var jeg ansat som sygeplejelærer i Randers Amt (1955-61). Skolen havde fået en rimelig god start, og personligt havde jeg egentlig ikke planer om at flytte. For at gøre en lang historie kort, så blev jeg opfordret fra Danmarks Sygeplejerskehøjskole i Århus til at søge. Jeg gjorde det - og fik stillingen (som eneste ansøger!) med tiltrædelse den 1. januar 1962. Jeg fik orlov fra Randers og drog til Esbjerg, som på det tidspunkt var et absolut ukendt sted for mig på Danmarkskortet - det er det ikke længere!

Sygeplejerskolen var endnu ikke færdig, dog kunne et elevhold og jeg flytte ind i den vestlige boligfløj. Skolelokalerne blev taget i brug i marts - og den sidste fløj var klar i oktober samme år.

De første måneder var skolens kontorer i en gammel karantænebygning, der forlængst er revet ned.

Personalet var to sygeplejelærere og en sekretær. Skolelokaler i de første måneder fandtes rundt omkring på Centralsygehusets område - så det var bare dejligt, da vi i marts flyttede over i Haraldsgade 7 A.

Vi flyttede over gaden, og det at komme i en bygning, der var bygget til formålet lød forjættende. Dog bar den præg af at være bygget uden at fremtidige brugere var taget med på råd - muligvis en medvirkende årsag til de mange skift på posten som leder. Til gengæld var der på dette tidspunkt god vilje til at ændre det mest uhensigtsmæssige inden for det muliges grænser.

Der fulgte jo også små overraskelser med. Der mødte et par husassistenter, men de vidste ellers ikke noget om, hvad de skulle. Så pludselig var jeg også planlægger af rengøringen og madservingen. Eleverne boede på skolen - de første år var der boligpligt - og kosten hørte også til. Ydermere var kost og logi gratis for eleverne de første to måneder af uddannelsen. Skolen var som nævnt godkendt til 24 elever to gange årligt, på daværende tidspunkt var det totale elevtal 70-80 i alt, det burde have været ca. 140.

Uddannelsen

I oktober 1962 stod begge boligfløje færdige, og vi var ved at få skolen i rimelig god gænge. Det lykkedes at få tilstrækkelige ansøgere, så holdene nåede det godkendte antal. Det højeste antal nåede vi sidst i 1970'erne, da havde vi godt 800 ansøgere til ca. 60 uddannelsespladser. Efter aftale med skolerådet havde vi nemlig øget holdstørrelsen for at modvirke eventuel afgang. Altid var der nogen, der tabte lysten, nogle blev gift og flyttede til andre skoler, nogle klarede ikke kravene.

I tilfælde af børnefødsler havde eleverne ret til orlov efter gældende regler, men det betød oftest, at de ikke kunne følge eget hold i den resterende del af uddannelsen. På landsplan var der en afgang på 8 - 10%.

Det oven for nævnte skoleråd var oprettet fra skolens start, ligeledes ifølge Sundhedsstyrelsens cirkulære. Det var ment som hjælp og støtte for skolens ledelse. Ansættelser og afskedigelser blev forelagt skolerådet, ligeledes ændringer i skolens planer, klager og eventuelle andre problemer.

Skolerådets medlemmer var formanden for sygehusudvalget, der ligeledes var formand her, repræsentanter for læger og ledende sygeplejersker fra de samarbejdende sygehuse, em-

Biblioteket på Ribe Amts Sygeplejeskole. (Foto: Privateje).

bedslægen, amtssundhedsplejersken, skoledirektøren, direktør og forstander for Centralsygehuset, en overlæge fra Centralsygehuset, en repræsentant for lærerne samt skolens leder. Senere kom der også en elevrepræsentant med. Det var en ganske stor forsamling, der afholdt møder ca. fire gange årligt.

RAS havde planer om egen forskole, da jeg kom, men det varede trods alt 11 år, inden den blev en realitet. Med forskolen inkluderet i selve uddannelsen havde man eleverne fra starten og dermed god mulighed for at vejlede dem helt fra begyndelsen, stimulere dem om nødvendigt eller i andre situationer spore dem ind på anden uddannelse.

De første mange år fik vi ansøgere fra fem til otte forskellige sygeplejehøjskoler, og selv om højskolerne havde et tildelt pensum (fra Sundhedsstyrelsen) kunne der være visse divergenser. men det værste var, at der skulle holdes en optagelsesprøve inden starten på sygeplejeskolen. Prøven var i dansk, regning og fysik/kemi. De to første fag foregik skriftligt, fysik/kemi var mundtligt. Prøverne blev forestået af faglærere

fra skolevæsenet, der ligeledes vurderede resultaterne og forelagde disse for skolerådet.

Begrundelsen for prøvens afholdelse må nok søges i adgangsbetingelserne, der i den kongelige anordning var ret løst formuleret, idet der blot fordredes gode skolekundskaber i de fire nævnte discipliner.

Selvfølgelig hændte det, at en elev ikke bestod, og ofte medførte det gråd og tænders gnidsel, for dermed brast hendes håb om at begynde på en uddannelse, som hun dog faktisk havde brugt fem måneder på og glædet sig til.

Alle var vi derfor glade, da vi i 1973 startede det første forskolehold, efter der var bygget en tredje værelsesfløj til skolen.

Rent driftsøkonomisk betød det ikke noget, idet eleverne nu modtog fri kost og logi de første seks måneder, mens RAS tidligere i lighed med andre skoler skulle refundere eleverne udgifterne fra højskolen.

Sundhedsvæsenet var i stadig udvikling og det betød også ændringer i planerne - og alt skulle godkendes i Sundhedsstyrelsen. Blandt andet skulle eleverne lære diætmadlavning. Lokaler til dette fag måtte vi låne på Boldesager Skole - en oplevelse der var til ringe gensidig glæde - og heldigvis blev dette strøget efter ret kort tid for samtlige sygeplejeskolars vedkommende.

Eleverne skulle også tre-fire dage på børneinstitutioner for raske børn. Den gang var der ikke ret mange institutioner, og aldeles ikke mange uden for Esbjerg. I den tid, det stod på, mødte vi stor velvilje fra institutionerne, men dette led udgik også efterhånden. Den primære sundheds-sygepleje blev derimod udviklet i tidens løb, og det var et område eleverne oftest imødeså med stor forventning.

Den store spredning af elevflokken i praktiktiden gjorde, at mange af dem kun mødtes, når de med ca. et års mellemrum kom ind på sko-

len til læsekurserne - så blev der glæde og jubel. Men også disse kurser lagde beslag på elevernes tid - skoleugerne var på ca. 30 timer - og det varede ganske længe inden vi kunne holde lørdagen fri for undervisning. Foruden de ansatte sygeplejelærere på skolen havde vi en meget stor flok timelærere, der gav undervisning på specialområder: Læger, præster, psykologer, ergoterapeut, fysioterapeut, farmakologer, sygeplejersker fra specialområder m.fl.

Standpunktsprøver i såvel teori som praktik var der hele vejen gennem uddannelsen - samt en del obligatoriske prøver.

Efter de otte uger på skolen gik turen atter ud i praktik, og eleverne var igen spredt. I de første mange år havde eleverne som nævnt boligpligt, og de flyttede rigtig mange gange med alt deres gods. RAS betalte flyttegodtgørelse til samtlige elever, men det var dog ikke de store summer eleverne fik i godtgørelse. Jeg mindes en elev, der fortalte, at hun havde boet 12 forskellige steder i løbet af elevtiden. Men jeg må sige, de tog det med godt humør. Senere blev boligpligten ophævet, mange flyttede ud i værelser og lejligheder - og fik bill!

I 1979 udsendte Sundhedsstyrelsen en ny og noget ændret Anordning nr. 31 af 29. januar, som fremover blev kaldt den justerede uddannelse, idet den var en ret gennemgribende ændring og modernisering af den tidligere fra 1957. Forholdet mellem teori og praktik blev ændret så der nu var 89 ugers praktikuddannelse og 72 ugers teori.

Karakterskalaen blev ændret til 13-skalaen, for både teori og praktik.

Ved de obligatoriske prøver var 6 nu mindstekarakter for at kunne fortsætte et normalt forløb. Foruden de teoretiske prøver var der tre obligatoriske prøver i praktikområdet. Den første fandt sted efter seks måneders praktik - det grundlæggende afsnit. Eleven fik her en

Kantinen på Ribe Amts Sygeplejeskole. (Foto: Privateje).

meget afgrænset opgave, hvor hun skulle tilrettelægge og udføre en enkelt funktion i forbindelse med patientpleje. De to sidste prøver var ved afslutning af henholdsvis medicinsk- og kirurgisk sundheds-/sygepleje. Her skulle eleven tilrettelægge arbejdsgangen på f.eks. en mindre stue, udføre behandlinger og motivere disse. Prøven begyndte kl. 07.00 morgen og sluttede ved middagstid. En sygeplejelærer deltog sammen med afdelingspersonale i evalueringen og vurderingen. Der var tidlig afgang fra Esbjerg, når vi skulle ud til de mere perifere sygehuse - og det var både sommer og vinter.

En væsentlig ændring var også uddannelsen i forbindelse med den primære sundheds-/sygepleje. Dette afsnit var nu på otte uger, og vi måtte derfor i gang med at drøfte spørgsmålet med primærkommunerne, som efterhånden havde udbygget godt på dette område, og vi fik etableret et udmærket samarbejde med alle 14 kommuner og de ansatte sundhedsplejersker og sygeplejersker, for det var trods alt en belastning at have en elev med. Dette er nok i store træk, som uddannelsen artede sig frem til 1990.

Efter endt uddannelse blev der, som tidligere nævnt, sendt et kardexkort over hver eneste elevs data: Turnus, ferie, sygedage, opnåede resultater på samtlige områder m.m. til Sundhedsstyrelsen samt en indstilling til autorisation fra sygeplejeskolen - og så var hun sygeplejerske.

Jeg har hidtil konsekvent brugt »hun« om eleven. Siden 1951 har mænd haft ligestilling med kvinder på sygeplejeområdet. Vi havde en til to mænd på en del af holdene - på landsplan regner man med fem, 7% mandlige sygeplejersker. Ved ændringen i 1979 fik vi monopol på titlen »sygeplejerske« - måske til lidt irritation for de mandlige, der også autoriseres som sygeplejerske.

I forbindelse med den ret store reform af uddannelsen i 1958 opstod der et arbejdskraftproblem. Hidtil havde sygehusene taget - ofte rigeligt - antal elever til uddannelse. Det var samtidig god og billig arbejdskraft, og der gik ikke særlig megen tid fra til undervisning, idet denne foregik i elevens fritid, men her kommer så sygehjælperen ind i billedet.

Sygehjælperuddannelsen

Med den igangværende uddannelse forsvandt eleven af og til, når læsekurserne på skolen skulle passes ind, og ligeledes var der pålagt systematisk afdelingsundervisning. Sygeplejen var stadig en slags mesterlære, men der var også lagt loft over elevens tjeneste i nattevagt - alt dette mindskede arbejdskraften. Fra begyndelsen havde man reduceret elevlønningen, da man regnede med at indsatsen blev mindsket, men der manglede stadig erstatningspersonale.

Siden den store mangel på personale blev et faktum i 1940'erne fandtes der et beskedent antal sygehjælpere i en del afdelinger. Fra 1960 uddannede de fleste sygehuse sygehjælpere til eget behov. I 1960 blev uddannelsen fastlagt til

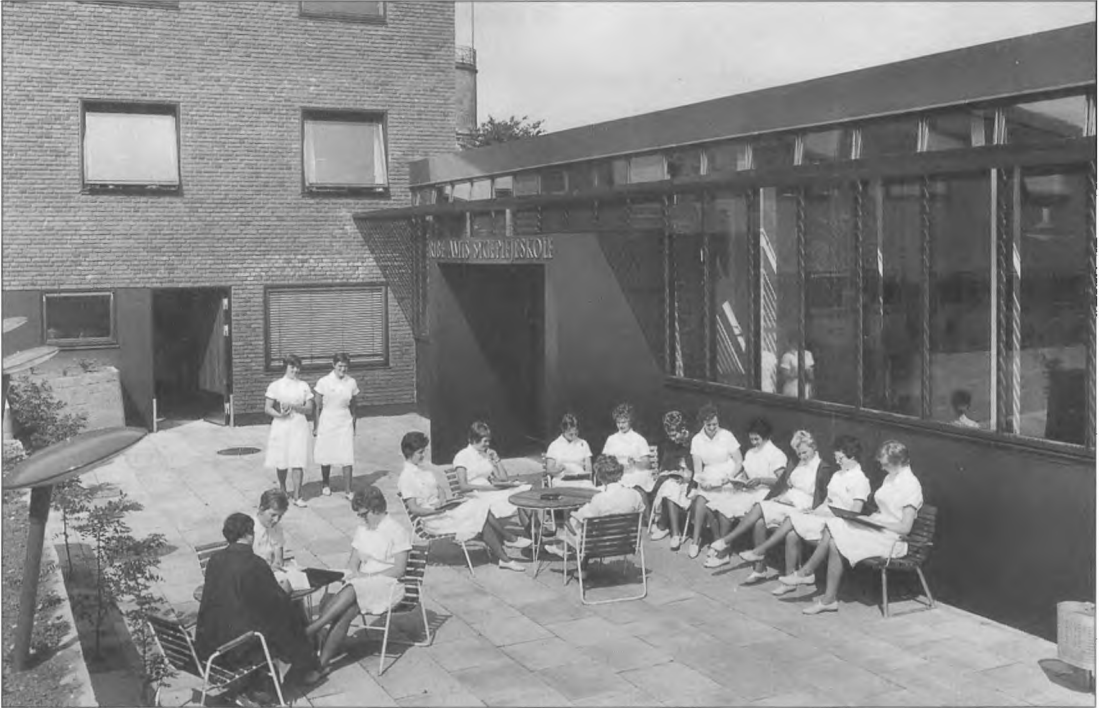
otte måneders praktik og ca. 90 teoritimer. Sådan foregik det frem til 1973, da der kom et cirkulære om denne uddannelse, og resultatet var, at også denne uddannelse blev centraliseret til 24 sygeplejeskoler. Sygehjælperuddannelsens længde blev et år, med 12 ugers teori og 40 ugers praktik.

I Ribe Amt blev det vedtaget at placere også denne uddannelse på RAS. Da uddannelsen skulle begynde i 1975 var der absolut ingen disponible lokaler på sygeplejeskolen. Resultatet blev, at amtet lejede den gamle tekniske skole i Torvegade, som stod ledig (nu Byhistorisk Arkiv). Den blev gjort nødtørftigt i stand, for senere skulle vi flytte tilbage til Haraldsgade i en stor flot tilbygning, der var planlagt.

Det varede fem år, og selv om forholdene undervisningsmæssigt var ret ringe ligesom toiletforholdene etc. så tog alle det med godt humør, og trods alt var der atmosfære og hygge over et gammelt hus.

I 1980 stod den meget store tilbygning langs hele sygeplejeskolens nordside klar til at vi kunne flytte ind i dejlige nye lokaler - og det var en stor lettelse for os alle på uendelig mange måder. Vi antog fire hold sygehjælperelever om året med 30 elever på hvert hold. Tilsyneladende var det en meget populær uddannelse - ansøgertallet var enormt - et år fik vi godt 1.700 ansøgninger - hvilket arbejde at gå bunken igennem og sortere! Selv om der blev færre med årene, oplevede jeg ikke, at vi havde under 1.000 ansøgere til de 120 pladser. Behovet for sygehjælpere var stort, ikke mindst på de mange plejehjem, der efterhånden blev oprettet. Afgangsen på denne uddannelse var beskedent, og der var mange velmotiverede elever.

Også sygehjælperne skulle have en væsentlig del af deres praktiske uddannelse på de medicinske og kirurgiske afdelinger, så der blev trængsel, da der i forvejen var mange sygepleje-

Solgården. Der undervises udendørs. (Foto: Privateje).

elever. Afdelingerne sled i det og bør roses for deres indsats i uddannelsen af de mange elever af forskellig art og på forskellige uddannelses-trin - for først og fremmest havde de dog patienterne at tænke på. Men de var dygtige til at få det til at glide.

Fra bestyrelsen og skoleråd blev der bestandigt presset på for at uddanne flere. Et år lykkedes det at klemme et ekstra hold sygehjælpere igennem - men også sygeplejerskeuddannelsen skulle helst øges. Den bedste mulighed på dette tidspunkt var at tage 20 elever ind fire gange årligt. Dette begyndte vi med i 1983, og da jeg forlod skuepladsen i 1986 var omlægningen slut - men det var ikke aktuelt i lang tid,

idet hele sygeplejerskeuddannelsen blev ændret i 1990 - hvor den kom til at høre under de korte, videregående uddannelser. Den blev et studium, og eleverne blev studerende. Denne ændring må andre udtale sig om.

Plejeruddannelsen

Der hører dog mere til RAS i min tid. I 1980 fik vi også overdraget plejeruddannelsen. Plejerne havde en ret kort uddannelse, som udelukkende kvalificerede dem til at arbejde på psykiatriske afdelinger - hvor også uddannelsen hidtil havde fundet sted.

Men de psykiatriske hospitaler ændrede også karakter - i høj grad endda - i løbet af årene.

Færdiguddannede sygeplejersker fotograferet ved dimissionen fra Ribe Amts Sygeplejeskole d. 28. februar 1967. Bemærk knaphulsblomsterne, kapperne, skoene og den mannequinlignende siddestilling. Foto: Tonny Sørensen. (Esbjerg Byhistoriske Arkiv. B 8.428)

I de følgende tre år uddannede vi bare et hold årligt, og det dækkede behovet.

En ny og ændret uddannelse var nemlig på vej, og det betød, at plejerne skulle fremover have en sygehjælperuddannelse og derefter et halvt års uddannelse på psykiatrisk hospital med såvel teori som praktik. På dette område arbejdede vi sammen med psykiatrisk hospital i Hviding (tidligere Vester Vedsted). Med denne ændring fik plejerne bedre muligheder for at observere patienterne som helhed - det vil sige både psykisk og somatisk.

Personalet

Som årene gik fik vi heldigvis mere personale - og velkvalificerede og dygtige medarbejdere. Efterhånden som skolens funktioner øgedes, skete det tilsvarende med personalenormeringen af sygeplejelærere og sekretærer.

For at blive sygeplejelærer kræves der et års videreuddannelse ved Danmarks Sygeplejerskehøjskole i Århus.

Generelt var der uddannet alt for få, da reformen gennemførtes i 1958 - og Esbjergs placering i udkanten af Danmark gjorde sig også

gældende dengang. Mange stillinger blev derfor besat med undervisningsinteresserede sygeplejersker, som sled bravt i det - mange tog så senere videreuddannelsen for at kvalificere sig fuldt ud. Mens vi i utrolig mange år altid kørte med personalemæssigt underskud, så var det egentlig en fornøjelse at konstatere, at netop da jeg slap tømme, havde vi for første gang samtlige stillinger besat. Der var meget at holde styr på, og uden dygtige sekretærer havde det næppe været muligt at klare de store udvidelser, men gennem alle årene må jeg være glad for, at såvel lærere som sekretærer havde interesse i deres arbejde og fik det efterhånden store skolevæsen med de mange samarbejds partnere over hele amtet til at glide.

Cirkulærelagte efteruddannelser

Et kapitel for sig er det ganske store antal obligatoriske efteruddannelser, som vi måtte klemme ind, når der kapacitetsmæssigt var mulighed.

For tidligere uddannede sygehjælpere og plejere var det cirkulærelagt med hensyn til varighed og timetal. På mange måder var det en helt anden form for uddannelse, for det var elever med indtil mange års erfaring fra praksis, som havde behov for at få en hel del sat på plads - og også var ivrige efter at lære.

Fra 1975 og frem til begyndelsen af 1980'erne blev der efteruddannet 32 hold sygehjælpere á 24 elever i fire uger, ni hold plejere á 20 elever i fire uger.

Efteruddannelse for sygeplejersker

Efteruddannelse for sygeplejersker var ikke obligatorisk, men et tilbud til amtets sygeplejersker - og denne uddannelse hørte ikke hjemme i skolens budget, men afholdtes på skolen, som også stillede en kursusleder til rådighed i 2 x 6 uger årligt.

I 1985 var der i alt afholdt 21 kurser på dette område.

Endelig bør også nævnes, at der skulle afsættes tid til kurser og efteruddannelse af skolens personale. På landsplan var der årligt flere kortere møder/kurser, hvor man kunne slappe af og drøfte problemer, få inspiration ved at træffe kolleger fra andre skoler.

Selv havde jeg blandt andet den oplevelse at sidde, som sygeplejerskolernes repræsentant, i et rådgivende udvalg i Bruxelles fra 1979-89 i forbindelse med fastlæggelsen af kriterier for EF-sygeplejersken. Foruden skolerne var Sundhedsstyrelsen og Dansk Sygeplejeråd også repræsenteret.

Slutning

Når jeg nu mange år senere ser tilbage, er der nok meget, der kunne være gjort anderledes og bedre, men mange gode minder er knyttet til tiden og de friskes stadig op, når jeg træffer tidligere medarbejdere og elever i området, eller når jeg eventuelt inviteres til et 25-års jubilæum.

Da mindes vi, når sygehusforstanderen og jeg var på besøg på Sct. Josephs Hospital i et eller andet ærinde og fik serveret kaffe.

Det foregik på den måde, at søstre stod i deres pæne, hvide forklæder og så på. En ordenssøster drak ikke kaffe i utide eller sammen med andre.

Vi mindes også, da vi i slutningen af 1960'erne havde jævnlige besøg af en mand i Adams-kostume, der frejdigt gik rundt, tog sig et bad og åbnede dørene til de sygeplejersker, der ikke havde låst. Han styrtede derefter af sted.

Det var arbejdsomme og travle år, med mange lange dage, men takket være dygtige og interesserede medarbejdere fik vi det til at gå rundt. Fra 1990 er alt, der er beskrevet her, gået over i historien.

Piet Hein har et lille vers, som jeg ofte har haft i tankerne, når arbejdet begyndte at hobe sig op:

**Overkomsomhed
(psykologisk iagttagelse)**

*Det nyttigste talent jeg ved,
er faktisk overkomsomhed:
det greb som gør, at ting bliver gjort,
før bøvet med dem gror sig stort.*

Kilder

Ribe Amts Sygeplejerskoles arkiv.
Indenrigsministeriets betænkning om sygeplejerskemanglen 1949.
Indenrigsministeriets betænkning nr. 100 om uddannelse af sygeplejersker m.m. 1954.
Kongelig anordning af 30. januar 1957.
Kongelig anordning af 29. januar 1979.
»Sygeplejens udvikling og kulturhistoriske baggrund« v/ Inger Gøtzsche og Karen Nygaard.
Amtsrådsprotokol fra Ribe Amt - 1958 - 1959 - 1960 - 1962 - 1963.
Samtaler med tidligere medarbejdere.
Ida Marie Andersen. Gl. Vardevej 90, 6700 Esbjerg, født 1924. Uddannet sygeplejerske og sygeplejelærer. Leder af Ribe Amts Sygeplejerskole i Esbjerg 1962 - 1986.

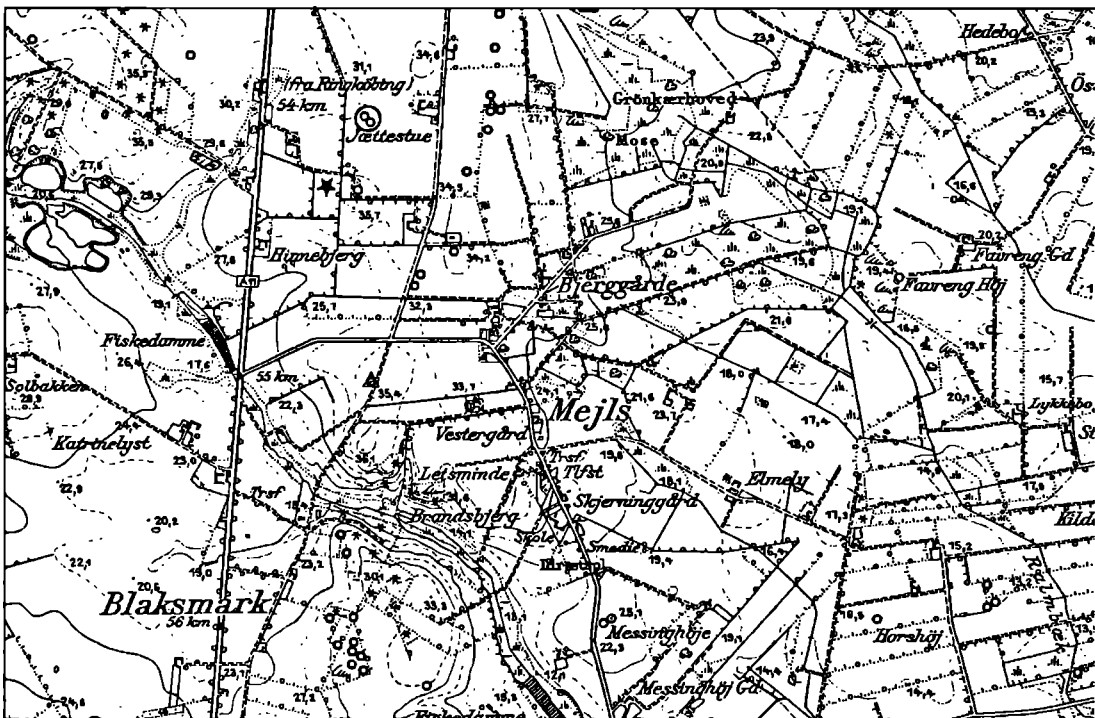
Reddet fra ploven - to jernaldergrave fra Mejls

Af Lene B. Frandsen

I slutningen af september 1996 modtog Museet for Varde By og Omegn en meddelelse fra Hedeselskabet om, at der skulle rejses skov og dybdepløjes på et areal ved Hinnebjerg i nærheden af Mejls, nord for Varde.

En dybdepløining betyder, at jorden vendes helt ned til en dybde af 90 cm, hvorved grave

og bopladser fra oldtiden forstyrres voldsomt eller udslættes helt. En gennemgang af museets kortmateriale viste, at der ingen kendte fortidsminder var på området, men ikke så langt derfra, lå en gruppe fredede gravhøje, heriblandt den kendte jættestue i Mejls. For en sikkerheds skyld blev arealet rekonosceret - der var abso-

Geodætisk Instituts kort der viser Himmelbjerg ved Mejls.

Lerkarret, en næsten intakt urne. (Foto: Varde Museum).

lut intet at se, en flad stubmark uden antydning af forhøjninger, og bortset fra et enkelt flintafslag blev der heller ikke gjort noget fund. Hedeselskabet fik tilladelse til at pløje, men også besked på at være opmærksomme og stoppe op, hvis der dukkede noget op i forbindelse med pløjningen.

Urnen

Et par dage senere blev museet ringet op af Søren Stilling fra Hedeselskabet. Han fortalte, at der var dukket et lerkar op, og at man indtil videre havde indstillet pløjningen.

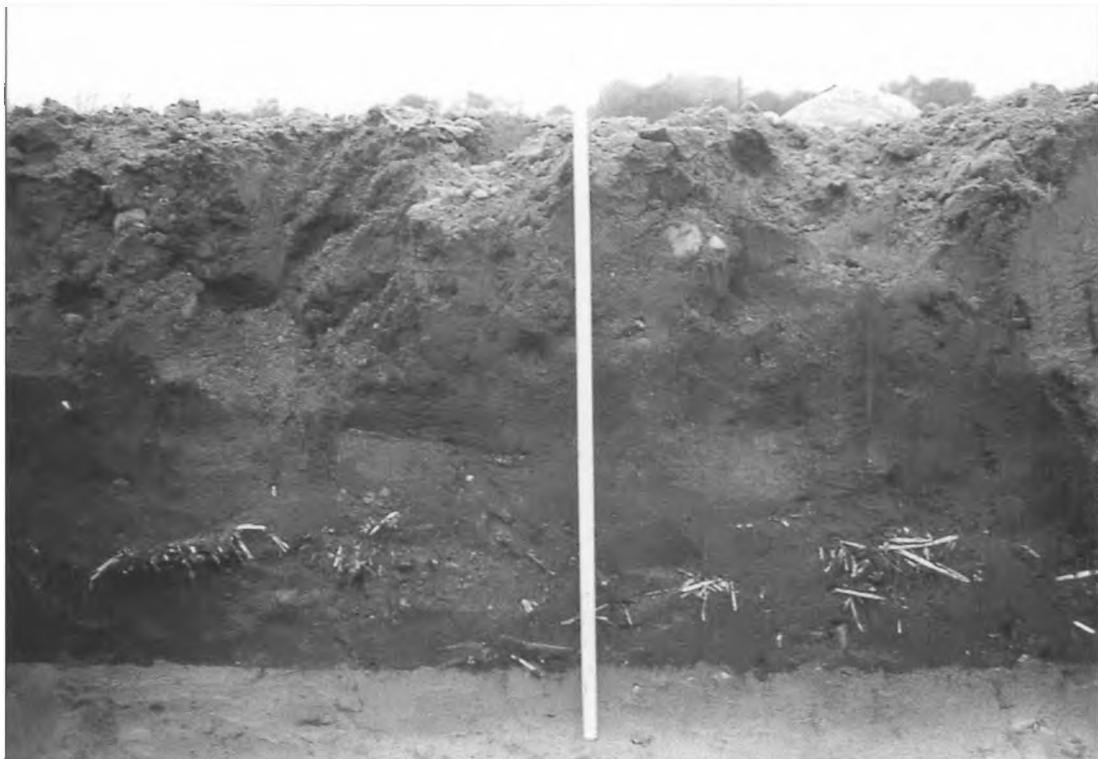
Vi var netop i gang med en stor udgravning ved Billum, men smed hvad vi havde i hænderne og skyndte os til Mejls. Af en eller anden grund havde den vældige plov ikke smadret lerkarret, men bare vendt det op til overfladen. Traktorfører Poul Nielsen havde øjeblikkelig stoppet pløjningen og forsigtigt flyttet lerkarret over til et nærliggende hegn. Fundstedet havde han markeret med en sten. Lerkarret viste sig ved nærmere eftersyn at være en næsten intakt urne. Randkanten var noget fragmenteret, og et par skår var faldet ud. Her kunne man se, at urnen var tæt pakket med brændte ben, og at der øverst lå en forrustet jerngenstand. Der var tale om et gravfund. Urnen kunne ud fra formen dateres til ældre romersk jernalder, 0-200 år e. Kr. f. På selve fundstedet var der ikke noget at se, men fem-seks steder rundt omkring i det reolpløjede område sås mørkfarvninger.

Disse pletter blev undersøgt, men der fandtes ingen skår i dem.

Vi besluttede os for at lave en prøvegravning¹, hvor urnen var fundet nær fundstedet på den del af marken, som endnu ikke var pløjet. Vi fjernede overjorden med maskine i et område på ca. 250 m².

Der hvor urnen var fundet, havde dybdepløjningen ødelagt spor i undergrunden, så det ikke var muligt at sige, hvilket anlæg det stammede fra. Ca. 4 meter nord for urnens fundsted uden for det pløjede område fremkom en oval mørkfarvning, hvis form og farve godt kunne minde om en grav. I området nord for det, der senere ganske rigtigt skulle vise sig at være en grav, fandtes en del flintafslag og småskår.

De fleste fund blev gjort i et gråsort, muldet kulturlag lige over undergrunden. Der er efter al sandsynlighed tale om udpløjet højfyld, som er aflejret her ved slutningen af marken, hvor ploven har vendt.

Urnens findested, ødelagt af dybdepløjning. (Foto: Vardø Museum).

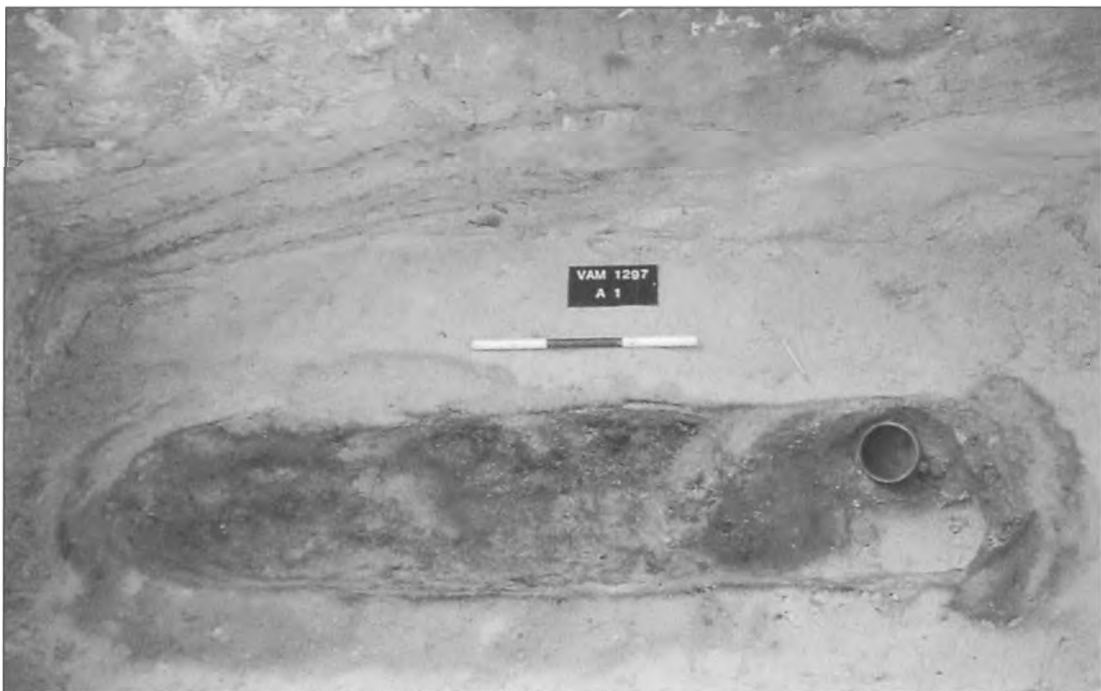
Urnene blev sendt til konservering, hvor den først blev røntgengraferet. Her kunne man se, at den indeholdt flere metalgenstande. Ved tømningen af urnen blev det klart, at de forskellige gravgaver havde været med på ligbålet og derfor var meget medtaget.

Ud over de brændte ben fandtes en jernkam, en kniv, brækket i to, en ubestemmelig jerngenstand, en jernnål i en nåleholder af bronze, et stykke bronzefibula (en sikkerhedsnål-lignende broche), to klumper smeltet glas. Genstandene var som sagt deformerede af turen på ligbålet, så der var ikke muligt at typebe-

stemme dem yderligere, men glasset, der kan stamme fra en perlekæde og nålen, sandsynliggør at der er tale om en kvindegrav.

Jordfæstegraven

Graven sås som et rektangulært til ovalt fyldskifte, orienteret ØNØ-VSV, 2,7 meter langt og 1,0 meter bredt. Vi gravede os forsigtigt nedad, og ca. 1 meter under jordoverfalden lå de formluede rester af en lang og smal stammekiste. I kistens vestende dukkede snart et hankekar op, og det gav os en fornemmelse af gravens datering, yngre romersk jernalder, 200-400 e. Kr.

Graven fra yngre romersk jernalder. (Foto: Varde Museum).

f. Et lille stykke fra lerkarret kunne anes nogle glasperler og toppen af en bronzefibula. Selv om det kløede i fingrene efter at fortsætte og frilægge gravgaverne, blev Konserveringscenteret hidkaldt, og området blev taget op i præparat, for senere at blive udgravet indendørs under mere gunstige betingelser. Også i gravens østende var der spor af metal, som blev taget op i en klump og bragt til konservering. Vi fandt ingen spor af den døde, men efter oldsagerens placering at dømme har hun ligget med hovedet mod vest. At der virkelig var tale om en kvinde, sandsynliggør smykkesættet, der bestod af fire bronzefibulaer, og 34 rav- og glasperler. Desværre var en del af glasperlerne knust, og

bronzerne var meget nedbrudte af det lange ophold i jorden. Metallet i gravens fodende viste sig at være en kam og en nål. Kammen, der var af jern, var omgivet af organisk materiale, tilsyneladende med læder på undersiden og med stof henover. Sandsynligvis har kammen ligget i en lille takse eller pose. Nålen, der lå sammen med kammen, gav konservatorerne en del hovedbrud. Den var af et porøst hvidt materiale, der mest af alt lignede ben, men da den kunne ses på røntgenbilledet af præparatet, mens alle andre organiske genstande var usynlige, måtte der være tale om en metalnål. Konklusionen blev, at der var tale om en bronzesnål, hvor kobberionerne var vasket ud, så der

Konserveringsfolkene i arbejde. (Foto: Varde Museum).

kun var tindioxyd tilbage. Derved fik den et udseende, der lignede ben².

Resultatet af vore undersøgelser i Mejls blev en urnegrav fra ældre romersk jernalder og en jordfæstegrav fra yngre romersk jernalder¹. Det er ikke muligt at sige med sikkerhed, om der har været en høj på stedet. Nord for graven var der et tyndt lag mellem pløjelaget og undergrunden, som kunne minde om højfyld. Fundene herfra, flintafslag og grifmagret keramik, antyder måske, at der har været en stenalderhøj i nærheden. Den er i så fald forlængst udpløjet. Eventuelt har jernaldergravene været sekundærbegravelser i højen eller orienteret sig i forhold til den.

Dybdepløjningens konsekvenser

Man kan selvfølgelig glæde sig over, at det lykkedes at udgrave så fine fund som disse grave fra Mejls, men det er primært takket være en villig og opmærksom traktorfører, at de overhovedet blev reddet. Hvor mange ville egentlig have bemærket noget usædvanligt, endsige stige ned af traktoren og undersøge sagen?

Arkæologerne føler sig i disse år mere og mere afmægtige over for de skovrejsninger der foregår. Vi kan studere vores kort, tage ud og rekognoscere, og hvis midlerne tillader det, somme tider lave en prøvegravning, men bopladserne og gravene kan lige såvel ligge 50 meter ved siden af vores prøvehuller. Nogle gange er

*Smykkesættet, fire bronzefibulaer og 34 rav- og glasperler.
(Foto: Varde Museum)*

der tale om 50 ha, der skal tilplantes på en gang, og det er umuligt at dække så store arealer med søgegrøfter.

Det er tanken, at mere end 10% af det åbne land skal tilplantes i løbet af det næste århundrede. I øjeblikket omfatter skovrejsningen ca. 2.600 ha om året, og desuden anslås det, at 500 ha dybdepløjes hver år i forbindelse med etableringen af læhegn. Vi er alle glade for træer. Skove er til glæde for både mennesker og dyr. De beskytter grundvandet og skaber biotoper i landskabet, men når de rejses på bekostning af vore fortidsminder svinder glæden. Man dyb-

depløjer for at få ukrudtet væk og vende muldlaget ned til træernes rødder, men samtidig fjerner man kulturhistorien med samme hastighed som en traktor kører. Det kan også bekymre, at det muldrag – madjorden, som langsomt er dannet siden istiden, altså over et tidsrum på mere end 10.000 år – nu anbringes 50 cm nede i jorden. Hvad nu hvis vi igen ønsker at dyrke korn på de områder, hvor vi i dag rejser skov?

Det ville være lykkeligt, om der kunne findes nye metoder forud for skovrejsning, så dybdepløjningen kunne undgås. Indtil dette bliver muligt, er den næstbedste løsning, at der bevilges midler til museerne, så de kan redde flest mulige af de oldtidsminder, der i disse år pløjes i stumper og stykker.

Noter

1. Udgravningens data: Udgravningen har J.nr. VAM 1297. Undersøgelsen blev forestået af Lene B. Frandsen. Endvidere deltog stud. mag. Sisse Kristensen. En del af oldsagerne er udstillet på Ravnuseet i Oksbøl.
2. Konserveringen er forestået af Aurélie Vigneron, Frances Roberts og Lotte Thorbjørk, Konserveringscentret for museerne i Ribe, Ringkøbing og Sønderjyllands amter.
3. Jordfæstegravens oldsager. Lerkarret kan dateres til C1b. Fiblerne tilhører Almgren gruppe VII og en enkelt kan nærmere bestemmes som en type 4j. Ethelberg, P. 1990. Dvs. en datering til C1b1-C1b2. Graven kan ud fra oldsagerne dateres til begyndelse af yngre romersk jernalder ca. 220-250 e.Kr. f.

Litteratur

Rigsantikvaren 2, Rigsantikvarens Sekretariat, januar 1999.

Ethelberg, P.: Hjemsted 2 - tre gravpladser fra 3 & 4 årh. E. Kr. Haderslev 1990.

Almgren, O.: Studien über Nordeuropäische Fibel formen, Leipzig 1923.

Fidel, R.: KHM 1055 Eskilsagre. Randers 1998.

Lene B. Frandsen, født 1959, museumsinspektør. Museet for Varde by og omegn. Artikler i Mark og Monte, Fra Ribe Amt og andre fugtige tidsskrifter.

En gravsten tegnet af Thorvald Bindesbøll

En historie om en gravsten på Jernved Kirkegård og personerne bag set
I lokalhistorisk sammenhæng

Af Magne Juhl

I min barndom, hvor min farmor og farfar ejede jorden på nord-, vest- og det meste af sydsiden af kirkegården, og hvor min farmor, Mette Kristine Juhl født Pedersen, med stor omhu passede en lang række gravsteder med bl.a. vinterpyntning med mos og grene fra Jernved Plantage, gjorde et enkelt gravsted et særligt indtryk. Det var nok mest på grund af størrelsen af stenen og heget med kæder og sten, at stedet afveg fra resten. Det var tydeligt, at her lå en familie begravet, der var noget ud over det sædvanlige. Stedet har også altid virket dystert, og dystert er nævnte families skæbne virkelig også.

Under læsning af bogen Plougstrup af Hans Jessen Hansen¹ blev interessen for gravstedet yderligere vakt, idet han fortæller historien om familien og side 54 lidt om gravstenen: »Med sin lille rest af formue stiftede sønnen Hans (Hagen), der var ene tilbage, det legat, der bærer hans navn, og sørgede for, at det monument over familien blev rejst, som nu står på kirkegården, og som er tegnet af ingen ringere end Thorvald Bindesbøll«. Samme udsagn kan læses i uddraget af Plougstrupbogen¹ i Fra Ribe Amt 1940 side 46.

Det skal hermed sandsynliggøres, at udsagnet er rigtigt. Samtidig beskrives historien bag de enkelte personer, der var involveret, så det bl.a. søges forklaret, hvorledes det gik til, at Bindesbøll efterlod sig spor i Jernved Sogn. Det skal straks understreges, at det ikke er formålet

specielt at fokusere på Bindesbølls historie. Endeligt bevis for, at han har været i sognet, er ikke fundet.

Plougstrupbogens forfatter

Bogens forfatter omtales her, da det første spørgsmål naturligt må være: Hvorledes kunne Hans Jessen Hansen vide, at Bindesbøll tegnede gravmonumentet? Han omtales også, da der ved undersøgelserne er fremkommet nye oplysninger om ham.

Dette afsnit kunne også have overskriften »to fætre fra Plougstrup, der blev akademikere og forfattere til (lokal) historiske arbejder«. De nævnes begge i skiftet, der skal omtales nedenfor.

Hans Jessen Hansens fætter var Mads Henrik Nielsen. Deres mødre var søstre og født på Søndergård i Plougstrup som døtre af Peder Jensen og Johanne Kirstine Madsdatter. De to søstre synes også at være kusiner til Hans Hagens far. Om Søndergård og personerne der kan læses i Plougstrupbogen m.m.^{1,2,3,4,5}, og mere skematisk oversigt over relationerne mellem dem og personerne på Møllegården samt Hans Jessen Hansens familie kan rekvireres hos denne artikels forfatter.

Mads Henrik Nielsen fødtes på Søndergård i 1867 og døde i 1948. Han var søn af Niels Nielsen og Johanne Kirstine Madsdatter, der tidligere havde været gift med Anders Clausen. Mads Henrik læste til præst og endte som præst i Skrydstrup. Han skrev en række artikler med

lokalhistoriske emner samt en bog om fattigvæsenets historie i Sønderjylland, og han fandtes værdig til omtale i bogen om sønderjyske historikere⁶ og til mindeord i Fra Ribe Amt⁷.

Hans Jessen Hansen har selv skrevet sin biografi i Plougstrupbogen, og her skal kun kort refereres, at han fødtes i Plougstrup 20. september 1860 som søn af gårdmand Hans Hendrik Hansen og hustru Jensine Hjort. Efter ansættelse som skriver på herredskontoret i Ribe og job som vinterlærer og huslærer, ophold på højskole m.m. kom han til København, hvor han tog eksamen fra Polyteknisk Lærestanstalt i januar 1891. Han løste sammen med sin kammerat fra Askov, Jakob Appel, den senere forstander for Askov og minister, Københavns Universitets prisopgave i fysik om undersøgelse af de hvide pulveres optiske egenskaber. Det førte til ansættelse på Steins Laboratorium og siden som assistent på Carlsberg Laboratoriets kemiske afdeling, hvor han var til sin afgang i 1930. Han blev da af Carlsberg indstillet til ridderkorset.

Ved kontakt til Carlsbergs Museum i et forsøg på at finde en eventuel forbindelse mellem Hans Jessen Hansen og Thorvald Bindsbøll, der som det fremgår af det følgende, tegnede etiketter for Carlsberg, er fremkommet yderligere oplysninger om Hans Jessen Hansen. Bl.a. er modtaget et par flotte billeder fra hans arbejdsplads samt kopi af to takkebreve fra ham til Carlsbergs bestyrelse i 1930 i forbindelse med hans afsked og hans 70-års fødselsdag, hvor han blev indstillet til ridderkorset.

Der er også modtaget kopi af hans videnskabelige arbejder (dog ikke prisopgaven fra universitetet), hvoraf bl.a. fremgår, at han har været medforfatter til en tysk håndbog om biokemiske arbejdsmetoder⁸ og forfatter til andre artikler⁹⁻¹¹. Det bemærkes, at han da skriver efternavnet Jessen-Hansen. Bibliografien er også

nævnt af G. Haugaard i mindeord over Hans Jessen Hansen skrevet i december 1934¹⁹, hvorfra skal citeres: »Siden sin ansættelse på Carlsberg Laboratoriet har Jessen-Hansen virket som assistent for laboratoriets forstander, først Johan Kjeldahl og senere S. P. L. Sørensen. I de sidste år, han var knyttet til laboratoriet som assistent, og til sin død var han tillige laboratoriets bibliotekar og udførte desuden en redaktørvirksomhed ved udgivelsen af laboratoriets arbejder. Jessen-Hansen var et ualmindeligt fint og klogt menneske med vel gennemtænkte og ofte særprægede standpunkter overfor mange af livets problemer. Hans dybe religiøsitet havde givet hans liv og færd et sjældent harmonisk præg. Han døde 20. marts 1934«.

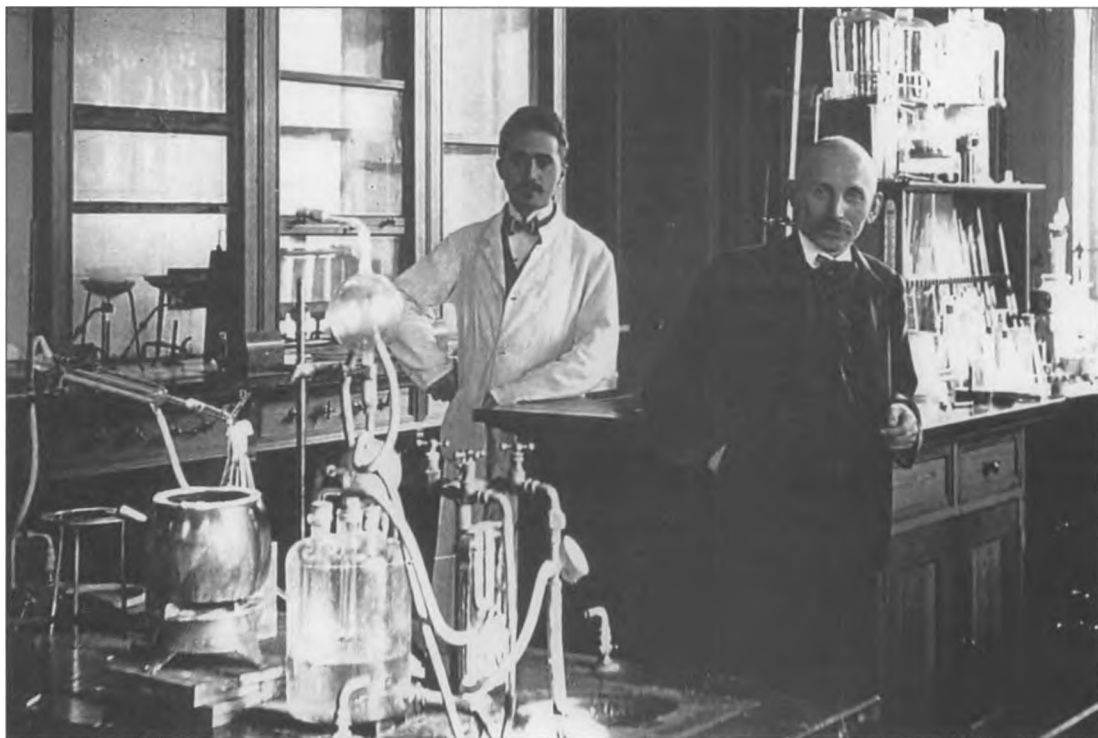
I bibliografien fra 1934 er Plougstrupbogen af gode grunde ikke nævnt, da den med støtte fra Carlsbergfondet først blev trykt og udgivet på initiativ af nevøen Ivar Aalling i 1974.

Familien Hagen i Plougstrup

Hermed menes personerne nævnt på gravmonumentet. De boede på Plougstrup Møllegård, matrikel 2a m.fl. af Plougstrup, og gårdens historie er omtalt af la Cour²⁰, hvoraf fremgår, at den i sin tid var fæste under krongodset i Ribberhus Amt og solgtes til fri ejendom 1741-42.

Ejerrækken, som jeg efter en vurdering af flere kilder, finder mest korrekt, er vist i tabel 1. I Jernved Sogns historie²¹ nævnes en Kristen Hollænder som ejer af gården fra 1780 til 1799, men det må være en fejl, da en sådan person ikke optræder i folketællingen 1787, hvor Jens Hansen nævnes som selvejer og gårdmand.

At Peder Johansen Clausen fra Søndergård var medlem af konsortiet, der ejede Møllegården i 1901, fremgår af et notat i en skudsmål-bog tilhørende min fars farbror, der tjente på gården fra 1900 til 1901. Hans Jessen Hansen beskriver udførligt Møllegården og dens perso-

Carlsbergs Laboratorium. Hans Jessen Hansen ses forrest til højre på billedet. U.å. (Foto: Carlsberg Museum).

ner i sin bog side 49-54¹ og kalder den for den første selvejergård og den anseeligste på den tid, han fortæller om: »Den ejedes da af Laust Hagen Jensen, hvis fader, Jens Sørensen havde giftet sig den til med Mette Lene og i 1854 og følgende år flyttet den fra sin gamle plads østen for det nuværende bomhus, op hvor den nu ligger med i det væsentlige de bygninger, som Jens Sørensen rejste«.

Sønnen, Laust Hagen Jensen, købte jord til gården og drev ikke så lidt kreaturhandel. Han byggede møllen sidst i 1860'erne og samtidig på egen bekostning broen over Kongeåen med tilhørende vej på begge sider, vel nok for at skaffe mere søgning til møllen.

Om forholdene på gården skriver Hans Jessen Hansen bl.a.: »Her var det altid fornøjeligt at komme. Enten man faldt ind, når alle gårdens folk var samlede ved middags- eller aften-smaden med Laust for bordenden og den mandlige besætning efter rang bag ved bordet under vinduerne, den kvindelige og drengene på skammelen foran. Eller man kom der en vinteraften eller en helligdags eftermiddag, hvor den fornemste, for ikke at sige eneste tidsfordriv, var kort- eller skakspil, men hvor der ikke var den mindste standsforskel at mærke. Man kunne godt træffe Laust selv fjerde med røgterdrengen ved en trekort«. Med Laust Hagen Jensens pludselige død en forårsnat i 1879

var idyllen og fremgangen slut. Om morgenen den 22. marts 1879 blev der opstandelse på Møllegården. Laust Hagen Jensen havde den foregående dag været med toget vest på fra stationen i Gørding, hvor han havde sine heste og sin vogn. På vejen hjem fra Gørding havde han smeden Peder Bruhn fra Plougstrup med, og Laust Hagen Jensen blev sidst set i live, da han satte Peder Bruhn af ved dennes hjem. Laust Hagen Jensen fandtes død ved »e Foerbrow«, hvor hestene stod foran den væltede vogn. Vognen havde været oppe i snedriverne. Hvad dødsårsagen var, fik man vistnok ingen klarhed over, og nogen ligsynsattest eller andre papirer fra hændelsen har ikke kunnet findes. I kirkebogen står kort: »Omkom ved om natten at vælte med en vogn, fandtes død om morgenen«. Det skal tilføjes, at »e Foerbrow« var en bro over Plougstrup Bæk, hvor den gamle vej fra Plougstrup til Jernved Kirke krydsede den.

Allerede en måned senere findes i samme kirkebog indførsel om hustruens dødsfald den 27. april 1879, og her står der: »Tog sig selv af dage ved at skære halsen over«.

Ifølge Plougstrupbogen havde det vist sig, at formueomstændighederne ikke var så gode, og at det bidrog til hustruens reaktion. En uventet præsentation af en veksler fik, efter hvad der fortælles, bægere til at flyde over for Stinne. Nævnte veksler mentes i øvrigt senere at være falsk, men det får man næppe opklaret.

Efter forældrenes død overtog de to sønner, Jens og Hans, gården, men Jens, der var lille af vækst samt tunghør og altid gik med bomuld i ørerne ligesom sin far, døde allerede året efter forældrene af tyfus. Hans, der nu var alene tilbage, solgte ret snart gården, gav sig til at læse og blev dansk jurist, men levede kun til 1890, da han døde af tuberkulose.

Om Hans Hagens korte juridiske karriere kan læses i bogen *Candidati og examinati juris*

Gravmonumentet over familien Hagen på Jernved Kirkegård. (Foto: Privateje).

1736-1936²², at han efter at have været ved landvæsenet var på Gjorslev Godskontor et par år og et år på sagførerkontor i København. 13. februar 1889 fik han eksamen som exam. juris med karakteren »ej ubekvem«.

Om hans sidste tid får vi oplysninger i *Jernved Sogns historie*²³, hvor det fortælles, hvorledes Jernved Kirke fik sit orgel. Efter omtale af dødsfaldene i Hagenfamilien fortælles om Hans Hagen, at han var et meget lovende ungt menneske, der var begyndt at studere i København, men måtte opgive på grund af sygdom (som nævnt fik han sin eksamen). »Til sidst tog

daværende sognefoged i Jernved, Peder Mortensen og hustru Anne Margrethe ham i huset og plejede ham kærligt til hans tidlige død. På det sidste bad han meget indtrængende sin plejemor om at modtage den sum penge, han endnu havde tilovers som rest af familiens eje. Hun indvilgede kun deri på den betingelse, at hun ville have lov at bruge dem til et eller andet velgørende, når passende lejlighed tilbød sig. En del år efter hans død kom det på tale at skaffe kirken et orgel. Det ville overstige den skænkede sum, men så tilføjede hun det fornødne af egne midler (ægteparret var barnløst) og gjorde det altsammen så stille, at ingen vidste, fra hvem gaven kom. Hun døde, lige før det var færdigt til brug. Men nu toner hver helligdag Anne Margretes nye orgel i St. Nicolajs gamle kirke«.

Skiftet og testamentet efter Hans Hagen

Skifter og testamente er set på landsarkivet i Viborg^{24, 25, 26}. Især testamentet er svært læseligt, men min afskrift kan nu ses i kopi på Jernved Lokalarkiv.

I skiftet efter Hans Hagens forældre²⁴ bemærkede sognefoged P. Mortensen, at boets udestående fordringer kun bestod i nogle få ubetydelige fordringer foruden en værdiløs fordring i et konkursbo i Esbjerg. Formuen blev sat til kr. 95.159 og gælden til kr. 84.000. Gården var her vurderet til kr 90.000.

I skiftet efter Hans Hagen selv²⁵, hvor skifteforretningerne begyndte den 27. august 1890 om eftermiddagen kl. 5 på sognefoged P. Mortensens bopæl i Jernvedlund og først sluttedes den 13. oktober 1894, nævnes, at Hans Hagen havde skrevet testamente, og i både testamentet og skiftet findes nogle af de savnede oplysninger om gravmonumentet.

Her skal det udviklede regnskab ikke gennemgås i detaljer, men teksten vedrørende

Hans Hagens efterladte ejendele er vist i tabel 2 og en oversigt over legater udbetalt i henhold til testamentet i tabel 3.

Formuleringen af testamentet er nok præget af Hans Hagens juridiske uddannelse.

Når udgifterne til legaterne og omkostningerne ved begravelsen, som Peder Mortensen havde lovet at foranstalte, var dækket skulle resten tilfalde De Fattiges Kasse for Jernved Sogn mod at bestyrelsen for samme kasse ved behørig tinglyst skøde fra kirkeværgerne for Jernved Kirke for bestandig erhvervede »mine bedsteforældre Jens Sørensens og hustru Mette Lene Gydesens gravsteder, mine forældre Laurits Hagen Jensen og hustru Birthe Christine Høyers gravsteder, min broder Jens Sørensen Hagens gravsted og mit gravsted, så at sidste gravsteder stedse kunne levnes, mod at bestyrelsen endvidere betaler anlagt et sted med gitter omkring og sådanne monumenter på nævnte gravsteder, som gårdejer Peder Mortensen og stud. polyt. Hans Jessen Hansen efter (aftale?) med hinanden måtte bestemme. Efter at betalingen af gravstederne, gitteret og monumenterne er udredt bliver der af resten af det beløb, som tilfalder De Fattiges Kasse for Jernved Sogn at opsætte et legat, der skal have navnet Laurits Hagen og hustru Birthe Christine Højers legat til De Fattiges Kasse for Jernved Sogn«.

Heraf fremgår, at Hans Jessen Hansen skulle være med til at få gravmonumentet indrettet, så hans oplysninger om Thorvald Bindsbøll må være reelle.

Fundatsen for Laurits Hagen og Birthe Christine Høyers legat findes på arkivet i Jernved. Midlerne bestod af en kapital på kr. 2.725,66, hvorfra dog ville gå kr. 50 til erhvervelse af gravstedet, idet det ved Ribe Stiftsøvrigheds resolution af 16. marts 1896 var tilfaldt værgerne for Jernved Kirke at udstede skø-

de på gravstedet for et tidsrum af 100 år mod en betaling af de 50 kr. en gang for alle.

Af fundatsens punkt 5 og 6 fremgår, at af legatets årlige renter betales først vedligeholdelse af det nævnte gravsted med monumenter og gitter. Vedligeholdelsen er underkastet tilsyn og påtale af det ordinære provstesyn.

Fundatsen er underskrevet i Jernved den 23. april 1896 af bestyrelsen for De Fattiges Kasse for Jernved Sogn, Hans Henrik Hansen, Søren Iversen og Hans J. Duborg. Samme bestyrelsesmedlemmer var allerede indkaldt til at møde ved skifteforretning efter Hans Hagen den 5. september 1890, så de måtte gennem seks års forhandlinger, før sagen var afsluttet.

Gravmonumentet

Om det fælles gravsted er en samling af flere tidligere er uvist, men gennem nu godt 100 år har det nuværende gravmonument sikkert stået ret uændret.

Der er tale om et monument med en ret enkel, stor sten med indskrift og gitter omkring. Gitteret består af flere mindre sten forbundet med jernkæder.

Thorvald Bindesbøll nævnes ikke i testamentet eller skiftets regnskaber. Til gengæld fortæller regnskaberne, hvem der har udfærdiget gravsten og gitter. Den 25. marts 1891 kvitterede Jes Pedersen fra Ribe for forskud på kr. 300 »for forfærdigelse af gravmonumentet over afdøde, hvilket monument er bestilt hos mig af sognefoged P. Mortensen i Jernved og cand. polyt H. J. Hansen i København«.

Den 10. juni 1891 modtog billedhugger Jes Pedersen nyt forskud, og den 23. juli 1891 fik han sidste del af betalingen for gravmonumentet, der i alt udgjorde kr. 1.050. Et ekstraarbejde ved gravmonumentet betaltes til ham den 9. oktober 1891, så vi må vel kunne gå ud fra, at monumentet da har stået færdigt. I det endeli-

ge skifte optræder et beløb på kr. 1.290-til billedhugger Pedersen m.v. for gravmonument til afdødes grav.

Om Jes Pedersen er kun fundet sparsomme oplysninger. Han er ikke nævnt i T. Tobiassen Kragelund artikel De nyttige sten²⁷, hvor stenhuggerne Kristian Hansen og Anton Nielsen Bruun nævnes. Sidstnævnte har bl.a. udført en del af kirkegårdsdiget i Jernved, og tilhugningen af de smukke sten med lænker imellem, der står omkring Anders Sørensen Vedels statue i Ribe, har han også udført. Nævnte gitter minder i øvrigt en del om gitteret på Hagen-graven. Dog er jernkæderne placeret på toppen af stenene i Jernved og på siderne af dem i Ribe.

Jes Pedersen er ifølge Vester Vedstedbogen født den 6. december²⁸ 1847 i Vester Vedsted som søn af husmand Peder Jørgensen og Maren Jesdatter Østergaard. Han blev gift med Bodil Marie Truelsen, der også var fra dette sogn. Ifølge oplysninger fra Ribe Lokalarkiv har Jes Pedersen næppe fået nogen uddannelse som sten- og billedhugger. Billedhugger J. Gram overtog Jes Pedersens forretning i 1898, og Jes Pedersen synes at have opgivet sin billedhuggerbestilling for i stedet at blive gæstgiver i Sønderportsgade 264 (det nuværende Hotel Sønderjylland).

I en bog med spændende oplysninger om firmaer og forretninger fra 1934²⁹ nævnes under Jeppe Grams Sten- og Billedhuggeri i Ribe, at firmaet er grundlagt af billedhugger Jes Petersen i 1867. Ved Jes Petersens død overtoges hans forretning af hans mangeårige medhjælper, senere byrådsmedlem J. P. Gram, der i 1907 optog sin søn, den nuværende (i 1934) indehaver, som kompagnon. Det omtales også, at firmaets speciale var gravmonumenter og mindestene, og at firmaet var grundlagt i Dagmarsgade.

Plougstrup Møllegaard. Fra la Cours bog om danske gårde (20) fra omkring 1910.

Firmaet Gram leverede i øvrigt også gravstenen til sognefoged Peder Mortensens grav, da han blev begravet i 1915, og regningen, der er bevaret i skiftet, lød da på kr. 138,25 for gravsten med opsætning, hvilket var noget mindre end for Hagenfamiliens sten.

Thorvald Bindsbøll

Som nævnt i indledningen har det ikke kunnet bevises, at kunstneren Thorvald Bindsbøll har været i Jernved, men ved Historisk Samfunds udflugt til Vilslev i 1996 fortalte sognepræsten der, at Thorvald Bindsbøll havde været i Vilslev for at tegne og opmåle kirken i forbindelse med udarbejdelsen af Jakob Helms bog om danske tufstenskirker⁴⁰. Ifølge oplysninger modtaget fra Nationalmuseet deltog han i opmålingen af fire kirker på Ribe-egnen, nemlig foruden Vilslev også Vester Vedsted, Seem og Farup. Fra den tid foreligger en del korrespondance mellem professor H. Storck, der forestod opmålingerne, og Jakob Helms. Mellem kopierne af breve, jeg har modtaget fra Nationalmuseet, er også tre breve fra Thorvald Bin-

desbøll til professor Storck. Disse tre breve er dateret Ribe 1884, så opmålingen er sket noget før, gravmonumentet blev rejst i Jernved.

I Esbjerg har Bindsbøll været med til at udsmykke posthuset⁴¹, men det var så sent som i 1908, og det er også Bindsbølls senere arbejder, der omtales i Mark og Montre i 1996 af Mariann Ploug under diskussion af om skønvirke er ungdom eller art nouveau⁴².

Kunstindustrimuseet har ikke tegninger eller papirer, der viser tilbage til Jernved, men museet har været udgiver af en bog af Karl Madsen om Bindsbøll⁴³, og heri findes den mest sandsynlige forklaring på, hvorfor Bindsbøll utvivlsomt har været i Jernved, nemlig på besøg hos præsten Sigurd Constantin-Hansen, der var søn af kunstmaleren Constantin Hansen, bl.a. kendt for maleriet på Frederiksborg Slot af Den Grundlovgivende Forsamling. Der var et meget nært forhold mellem familien Constantin Hansen og Bindsbøll i København, hvor familiernes døtre havde en forretning med salg af bl.a. puder tegnet af henholdsvis Constantin Hansen og Thorvald Bin-

desbøll (side 18 i³⁵). Sigurd Constantin-Hansen kom til Jernved som sognepræst i 1886 og var der til 1895³⁶, så mon ikke Thorvald Bindsbøll har været her i præstegården på besøg? Om han har mødt nogle af de tre unge Plougstrup-sønner Hans Hagen, Hans Jessen Hansen og Mads Henrik Nielsen, der alle studerede i København, er uvist.

I den gamle præstegård i Jernved var et minde efter kunstmaleren Konstantin-Hansen. Mindet nævnes i en tale af Halvdan Helwegs hustru ved hans 60-års fødselsdag under omtalen af deres ankomst til Jernved i 1915 som præstefolk³⁷: »Og så rejste vi til Jernved. Et dejligt sted. Jyderne ønskede os så hjerteligt velkommen. Den store stue i præstegården havde den dejligste røde farve, som Constantin Hansen havde malet, hans søn havde været præst der engang.«

At Thorvald Bindsbøll har tegnet gravmæler er der flere eksempler på fra København³⁸, hvor han allerede i 1883 tegnede sådanne til Martin Hammerichs og Constantin Hansens grave og i 1886 til Rudolf Puggaards. Sidstnævntes slægt stammer i øvrigt også fra Ribeegnen³.

Om Bindsbøll har mødt Hans Jessen Hansen er også uvist. Bindsbøll tegnede etiketter til Carlsberg i 1897 og 1904, men ifølge oplysninger fra Carlsbergs Museum var der allerede kontakt mellem Carlsberg og Bindsbøll fra 1888, hvor han udførte det første arbejde for bryggeriet, nemlig omslag og vignetter til Gl. Carlsberg-brochuren til Den Store Nordiske

Kunst-, Industri- og Landbrugsudstilling, da i samarbejde med August Jerndorff. Under alle omstændigheder blev Hans Jessen Hansen først ansat ved bryggeriet efter 1891.

Afslutning

Gravmonumentet over familien Hagen fra Plougstrup Møllegård står efter 108 år stadig på kirkegården i Jernved, og selv om stedet med sin indhegning virker noget klemt af de gamle sten, der nu samles omkring monumentet, er det egentlig meget naturligt, at det er samlingspunkt for de andre bevarede sten, som alle også gemmer på en historie. Således er der lige blevet sat en sten derhen efter restaurering. Denne sten blev ved flytning af det nordlige kirkegårdsdige for et par år siden fundet i selve diget. Foruden spørgsmålet, om Bindsbøll var i præstegården, kunne det være interessant at få opklaret flere aspekter ved ovenstående historie til belysning af sognets historie, bl.a. det økonomiske ved købet af kirkens orgel, hvor æren i flere indlæg i sognets kirkeblad tillægges Hans Hagen i større grad end familien Mortensen, og det må nok tages med forbehold, når skiftet efter Hans Hagen tages i betragtning. Overskudet efter anlæggelsen af gravstedet skulle jo gå til legatet opkaldt efter hans forældre.

Æren for kontakten til Bindsbøll må måske også tillægges sognefoged Peder Mortensen, som utvivlsomt er kommet i præstegården.

En vurdering af det arkitektoniske og kunstneriske i gravmonumentet overlades til fagfolk.

Table 1. Ejerne af Møllegården i Plougstrup, matr. 2a frem til 1919

Ejer	Fæster
til ca. 1742 krongods i 1752 Sønderkov i 1784 Hans Madsen i Tobøl	til 1752 Søren, svigersøn til fra 1752 Jens Hansen 1784 do.
1785 - 1799 Jens Hansen, den tidligere fæster	1882 - 1895 Knud Kristiansen (fra hans død juni 1886 var enkens bror, Morten Hansen, bestyrer)
1799 - 1820 Laurids Hagen/Haagensen Pedersen, svi- gersøn af forrige	1895 - Et konsortium med bl.a. Peder Johansen Clausen
1820 - 1854 Jens Sørensen, gift med brordatter til forri- ge	1904 - 1908 Karl Kristensen
1854 - 1879 Laust Hagen Jensen, s.a. forrige	1908 - 1914 Søren Sørensen
1879 - 1880 Jens og Hans Hagen, sønner af forrige	1914 - 1916 Hans Chr. Jørgensen
1880 - 1882 Hans Hagen	1916 - 1919 Kristian Nikolajsen
	1919 - Søren Sørensen

Table 2. Tekst vedrørende Hans Hagens efterladte ejendele nævnt ved skifteforretning den 27. august 1890

Tilstede var sognefoged P. Mortensen af Jernved, der påviste følgende i hans besiddelse beroende den afdøde tilhørende ejendele:

1, Panteobligation af 20. tingl. 29. november 1886 fra bagemester Christian Brandt Pedersen, Store Brøndstræde 61 i København stor	2.000 kr.
med renter fra 11. juni d.å.	
2, Udskrift af Ribe Herreds Skøde- og pantebog af panteobligation fra Knud Kristiansen i Plougstrup af 29. november 1882, tingl. 14.3.1883 stor 2.500 kr. til rest	1.650 kr.
hvilket dog ikke ses af udskriften, med renter fra 11. juni d.å.	
3, Obligation af 10. juni tingl. 2. juli 1886 fra Føvling-Holsted Sogneråd stor	3.000 kr.
4, Gældsbevis af 4. december 1882 fra avlsbruger B. Jensen i Varde stor	1.000 kr.
5, Indlånsbevis i Varde Bank No 48	2.300 kr.
6, Kontrabog ved Ribe Diskontobank No 814, hvor på indestår	100 kr.
7, Aktie i Houborg Plantage af 11. juni 1867, stor kr. 50, der skjønnes at være værdiløs, hvilket ligeledes skønnes at være tilfældet med den under nr. 2 nævnte panteobligation. De øvrige effekter skønnes at være deres pålydende værd.	
8, Stueur, der vurderedes til 50 kroner. Andet eller mere var der ikke at opgive til indtægt for boet, idet nemlig det indbo, der havde tilhørt den afdøde, var bortskjænket i levende live og udleveret de vedkommende. Det af den afdøde (udfærdigede) testamente fremlagdes.	

Table 3. Oversigt over legater udbetalt fra Hans Hagens bo i henhold til hans testamente (her noget forenklet, idet forskellige mellemregninger og omkostninger samt oplysninger om bortkommen panteobligation er udeladt). De 500 kr, som Hans Jessen Hansen var tildelt i legatet, nævnes heller ikke i regnskabet over udbetalte legater.

a, Søren Peder Høiers børn (til deling)	
Laurine M. Høier	
Mette K. Høier	
Peder M. Høier	kr. 1.289,40

b, Ledvogter Christensens hustru, Johanne Dorthea f. Høier	kr. 1.302,00
c, Frk. Anna Margrethe Ohlrich, København	kr. 465,00
d, Stud.teol. Mads Henrik Nielsen	kr. 69,75
e, Lærer Chr. Gjording, Briksbøl	kr. 70,92
f, Gårdejer Claus Gjording, Allerup	kr. 141,83
g, Sognefoged P. Mortensen, Jernved	kr. 465,00

Litteratur

1. Hans Jessen Hansen. Plovstrup. Ribe, 1974 (kan stadig købes i sognearkivet i Jernved). Uddrag af bogen er trykt i Fra Ribe Amt 1940 side 30-54 og 1941 side 177 - 208.
2. Clausen-slægten fra Søndergaard i Plougstrup. Slægtsregister over Ane Henriette og Peder Johansen Clausens forældre og efterkommere.
3. Magne Juhl. Slægten Juhl fra Virkelyst i Jernved.
4. Magne Juhl: »Relationer mellem Plougstrup og Gørding«. Lokalårbogen. Lokalhistorisk Forening for Bramming Kommune. 1991 side 106-110.
5. Magne Juhl: »Et postkort fra 1917«. Fra Ribe Amt 1996 side 53-58.
6. Johan Hvidtfeldt, Peter Kr. Iversen og Dorrit Andersen. Sønderjyske historikere efter 1864. Side 114-115. Aabenraa 1976.
7. H. Grønbeck og H. K. Kristensen: »Sognepræst M. H. Nielsen«. Fra Ribe Amt 1948 side 137-145.
8. H. Jessen-Hansen: »Die Formolituration«. Side 262-277 i Emil Aderhalden. Handbuch der Biochemischen Arbeitsmethoden. Berlin og Wien 1912.
9. Hans Jessen-Hansen: »Studier over de i Rug, Byg og Hvede paa forskellige Udviklingsstrin forekommende Kulhydrater«. Medd. Carlsberg Lab. 1896, 4 side 145-192 (oprindelig besvarelse af af en af Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab for det Thotske Legat i 1894 udsat prisopgave).
10. H. Jessen-Hansen: »Om Bestemmelsen af Invert sukker ved Siden af Rørsukker«. Medd. Carlsberg Lab. 1899, 4 nr. 4 side 314-326.
11. S. P. L. Sørensen og H. Jessen-Hansen: »Om Formolitureringens udførelse i stærkt farvede Opløsninger«. Medd. Carlsberg Lab. 1907, 7, nr. 15 side 54-66.
12. H. Jessen-Hansen: »Nogle Bemærkninger om Bangs Metode til Bestemmelse af Glukose«. Medd. Carlsberg Lab. 1909, 7 nr. 4 side 199-206.
13. H. Jessen-Hansen: »Studier over Hvedemel«. Medd. Carlsberg Lab. 1911, 10 nr. 1 side 154-186.
14. Hans Jessen-Hansen: »Om den analytiske Bestemmelse af Blandinger af Rørsukker og Invert sukker eller Mælkesukker«. Medd. Carlsberg Lab. 1923, bind 15 nr. 3 side 1-.
15. Hans Jessen-Hansen: »Om den analytiske Bestemmelse af Blandinger af Rørsukker og Invert sukker eller Mælkepulver. II«. Medd. Carlsberg Lab. 1926, 16 nr. 4 side 1-8.
16. Hans Jessen-Hansen: »Om Ægalbuminopløsningers Vægtfylde og optiske Drejningsevne (holdt som foredrag

- ved det nordiske kemikermøde i Helsingfors i 1926)«, i Proteinstudier af S. P. L. Sørensen. Medd. Carlsberg Lab. 1927, 16 nr. 10 side 1-18.
17. Hans Jessen-Hansen: »Vægtfylden af Ammoniumkloridopløsninger«. Medd. Carlsberg Lab. 1927, 16 nr. 11 side 1-5.
18. Hans Jessen-Hansen: »Extraktionsanalyse mit zwei Unbekannten. Zeitschrift für Analytische Chemie 1932« side 422-425.
19. G. Haugaard: »Hans Jessen-Hansen, 1860-1934«. Lab. Carlsberg, Sér. physiol. Vol. 24, side XV-XVII.
20. J. C. B. la Cour. Danske Gaarde, III. Samling, Dansk Landøkonomisk Forlag, København. Side 1129-30
21. Hans Duborg og P. Nygaard. Bidrag til Jernved Sogns Historie, 2. halvbind, 1930. Side 98.
22. A. Falk-Jensen og H. Hjort-Nielsen: Candidati og examinati juris 1736-1936. København 1955 bind II side 73.
23. P. Nygaard m.fl. Bidrag til Jernved Sogns Historie, første halvbind, 1921, side 32 og 102.
24. Landsarkivet i Viborg. Skifteprotokol B86A-5137 folio 277.
25. Landsarkivet i Viborg. Skifteprotokol B86A-5138 folio 247-.
26. Landsarkivet i Viborg. Notarialprotokollen B86A-5131 folio 143-.
27. T. Tobiassen Kragelund: »De nyttige sten«. Fra Ribe Amt 1949 side 183-203.
28. Svend B. Troelsen. Vester Vedsted sogns slægts- og ejendoms historie, bind I side 35 og bind II side 36.
29. Dansk Handel og Industri. Odense 1934, bind IV side B 8.
30. Jacob Helms. Danske Tufstenskirker, I-II. København 1894.
31. Mich. Ottosen: »Esbjerg Posthus 1908 og 1993 - om Bindebølls billeder i Plesners posthus«. Mark og Montre 1994 side 66-73.
32. Mariann Ploug: »Er Skønvirke ungdom eller art nouveau?«. Mark og Montre 1996 side 9-15.
33. Karl Madsen. Thorvald Bindebøll. København 1943.
34. Jernved Sogns Kirkeblad nr. 3, 1973 side 5.

Magne Juhl, Rævehøj 2, 8800 Viborg, født 1947, overlæge, lic.med. Artikler i Fra Ribe Amt og Lokalårbogen for Bramming Kommune.

Sydslesvigske børns ferieophold i Ribe Amt

Af Johannes Godsk Hansen

Det er ikke hensigten med denne artikel at gennemgå Grænseforeningen for Ribe Amts historie, men det er mig en glæde at kunne berette om de oplevelser, jeg har haft med en bestemt del af foreningens virke, nemlig den, at sikre sydslesvigske børns ferieophold i Ribe Amt.

»I skal ikke blive glemt«! Sådan lød budskabet fra Danmark til alle danske i Sydslesvig, da

det efter afstemningen i 1920 var afgjort, at denne landsdel skulle forblive en del af Tyskland.

Straks efter genforeningen i 1920 dannedes Grænseforeningen som en landsforening, hvis formål var at videreføre det arbejde, de Sønderjyske Foreninger allerede havde udført gennem mange år under det tyske herredømme. De sønderjyske foreninger, der var spredt over

Glade og forventningsfulde børn på Flensborg Banegård før afrejsen til ferieopholdet i Danmark. (Foto: Privateje).

hele Danmark, havde hidtil ikke haft noget fællesorgan, men i oktober 1923 stiftedes De Samvirkende Sønderjyske Foreninger i Ribe Amt.

De Samvirkende Sønderjyske Foreninger var en sammenlægning af i alt syv mindre foreninger og havde herefter ca. 600 medlemmer.

Initiativet var taget af redaktør C. Villemoes, Ribe, der også blev foreningens første formand. Han blev i 1927 afløst på denne post af grosserer P. Michaelsen, Lunderskov, der bestred posten indtil 1952.

Det blev ham, der tog initiativ til sammenlutningen i Ribe Amt, der var den første af sin art under Grænseforeningen, men de følgende år blev eksemplet fulgt over hele landet. P. Michaelsen var en ivrig forkæmper i dette arbejde, idet han fandt, at man på denne måde fik bedre økonomiske muligheder, og desuden kunne man bedre tiltrække »prominente« fordragsholdere, der kunne være med til at gavn sagen udadtil og gøre danske nord for grænsen opmærksom på de problemer, der herskede for de dansksindede i Sydslesvig.

De sønderjyske foreningers formål

De lokale sønderjyske foreninger havde alle samme formål, nemlig at støtte det danske mindretal syd for grænsen, så de kunne »opretholde deres nationale identitet«.

Arbejdet bestod bl.a. i økonomisk støtte til skoler, samlingslokaler, ungdomsorganisationer og opretholdelse af dansksproget presse.

Feriebørnene

Allerede 1919 blev der på landsplan inden for De Sønderjyske Foreninger taget initiativ til at få sydslesvigske børn fra dårligt stillede miljøer på sommerferie i Danmark. I sommeren 1919 sejlede hjuldamperen Ægir det første hold forventningsfulde børn fra Flensborg til Nakskov. Et af disse børn, Annitha Herguth, der i dag er

Anitha Herguth og hendes broder Kalli var blandt de første sydslesvigske ferie børn i Danmark i 1919.

88 år, bor på et dansk alderdomshjem i Flensborg og det er en stor oplevelse at høre hende fortælle om denne første tur til Danmark. Annitha Herguths feriehjem var på Falster. Hendes ferieværter og deres børn er døde, men hun har stadig en nær forbindelse med ferieværternes børnebørn.

I mit barndomshjem i Sønderjylland havde vi slesvigske børn i tiden efter Hitlers magtovertagelse i trediverne. Det var dengang Maren Sørensen, Valsbøl/Børnenes Helsehjem i Vilstrup, der var formidleren.

I Ribe Amt begyndte ferie børnsarbejdet i 1932, hvor amtsforeningen i samarbejde med P. Michaelsen og skoledirektør Bernhard Hansen, Flensborg, inviterede alle børn fra danske børnehaver i Sydslesvig på ferieophold i Ribe Amt. Der kom over 150 børnehavebørn hertil dette første år, men på grund af de politiske forhold i Tyskland opstod der i årene efter store vanskeligheder.

Disse første vanskelige år blev arbejdet varetaget af formanden P. Michelsen selv, men i 1936 overtog gårdejer Ejner Sørensen, Pugård, Gørding, denne del af Grænseforeningens opgaver. Han overlod efter tolv år, i 1948, arbejdet til gårdejer E. Grue Sørensen, Vejen, der imidlertid i 1952 blev formand for grænseforeningen og derfor overlod ferie børnsarbejdet til lærer Ejnar Randsløv, Guldager, der i over tyve år var kontaktperson for de slesvigske børns sommerferier i Ribe Amt.

Efter Ejnar og Marie Randsløvs død i 1973 blev jeg betroet opgaven.

Vesterled

I årene efter 2. Verdenskrig var behovet for ferieophold til sydslesvigske børn stort og Grænseforeningen for Ribe og Ringkøbing amter købte i årene 1946-1947 to tyske barakker ved Sdr. Haurvig og omdannede dem til skolehjemmet Vesterled. Vesterled har i de forløbne 50 år fungeret godt i enhver henseende. Det har været til stor gavn og glæde for de slesvig-

ske børn, og Grænseforeningen har modtaget megen god støtte og hjælp til forbedring og vedligeholdelse af bygningerne.

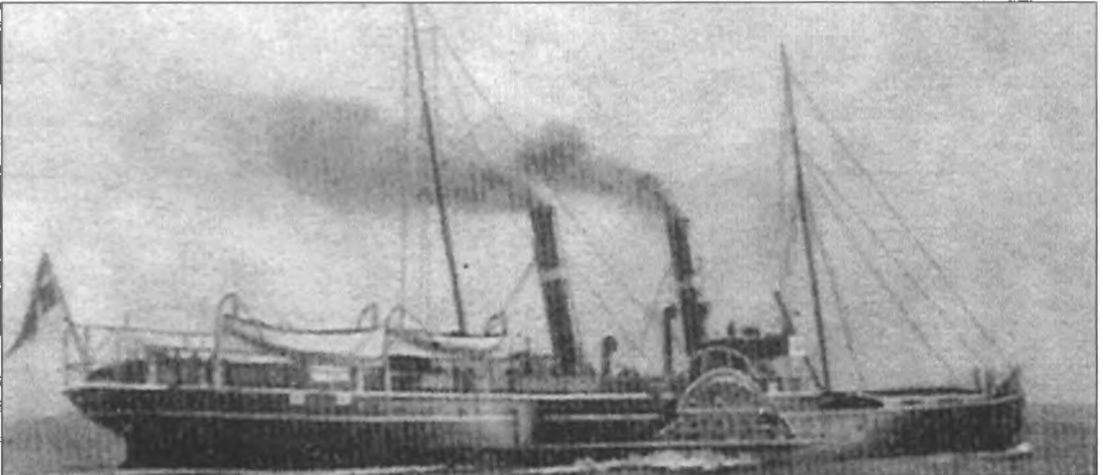
En hjertesag

Ferie børnsarbejdet, der nu har varet i ca. 80 år, er en hjertesag for grænseforeningerne og det er et meget vigtigt led i kontakten mellem Danmark og det danske mindretal i Sydslesvig.

Der er gennem årene knyttet stærke og udbytterige bånd mellem landene, et fællesskab er opstået til stor glæde for såvel ferie børn som værter, og vi har mange eksempler på livslange kontakter, hvor ferie børn og deres børn igen næsten er blevet medlemmer af danske familier. Der kan nævnes eksempel på, at et ferie barn er blevet indsat som universalarving efter feriemor i Danmark.

Et privilegium

Jeg føler mig privilegeret som repræsentant for Ribe Amt i komiteen for sydslesvigske børns ferierejser. Arbejdet giver mig mange glæder.

Hjuldamperen Ægir, der sejlede de første ferie børn til Nakskov. (Foto: Privateje).

Inger Frifell, Bernhard Dreesen og Johs. Godsk Hansen (midt i billedet) på Flensborg Banegård. Bernhard Dreesen kender turen fra barns ben. Han er født i Tønning i Sydslesvig og har selv været på ferie i Danmark i barneårene og er nu lærer i Ansager. (Foto: Privateje).

Hvert år i juni-juli glæder jeg mig til, sammen med et par andre medlemmer af kommiteen, at rejse til Flensborg for at hente børnene, der bliver samlet her.

I et særtog går turen nordpå med glade, forventningsfulde børn ombord. Toget standser ved de stationer undervejs, hvor der er ventende ferieværter.

Det er en glad dag for alle, ferieværterne, børnene og forældrene, der tillidsfuldt sender de små med os på et ca. fire ugers ophold i Danmark. Som rejseledsager får vi et uudslette-

Ferieværter fra Esbjerg-området tager afsked med deres sydslesvigske ferie børn på Esbjerg Banegård d. 11. august 1952. Da toget forlod Esbjerg, havde det 988 ferie børn ombord. De havde været på ophold hos ferieværter i Thisted, Ringkøbing og Ribe amter. Da toget nåede Tinglev, var tallet nået op på 1.300 børn. Foto: Knud Rasmussen. (Esbjerg Byhistoriske Arkiv. B 162)

ligt indtryk af det værdifulde menneskelige fællesskab mellem parterne.

Efter de fire uger går turen den modsatte vej, og da er glæden som regel lige så stor. Børnene glæder sig naturligvis til at komme hjem til forældrene igen.

I de senere år er antallet af ferie børn af flere grunde faldende. Det skyldes dog ikke manglende interesse for, at børnene kommer til danske hjem for at lære og opleve dansk kultur, men snarere den kendsgerning at mange selv transporterer børnene og derfor ikke har brug for Grænseforeningens hjælp og/eller at mange sydslesvigske forældre selv holder ferie med børnene i Danmark.

Johannes Godsk Hansen. Søndergade 50, 6650 Brørup. Født 1921. Fhv. købmand.

Arkitekt, bygningsinspektør Johannes Magdahl Nielsen 1862-1941

Af Åge Jensen

Det lille vestjyske sogn Lydum er ukendt for de fleste mennesker. For små tre hundrede år siden blev det landskendt, da hovbønderne under herregården Lydumgård dræbte deres herremand, den bondefjendske Jørgen Bramming. Nogle årtier før afhændede tredie generation af den jyske adelsslægt Kragh, Lydumgård. Denne Erik Kragh var kongens betroede mand. Han spillede en stor rolle ved indførelsen af enevælden i 1660 og ved forhørerne over Leonora Kristine i Blåtårn.

Barndommen og slægten

Den 5. februar 1862 fødtes på Brænderigården i Rærup i Lydum Sogn Johannes Magdahl Nielsen. Faderen Morten Nielsen var født 1819 i Janderup. Som ung arbejdede han på en købmandsgård i Ribe, hvor han fik lært at brænde brændevin, og hvor han erhvervede sig datteren Magdale Hansen til hustru. Morten Nielsen købte gården i Rærup. Jorden var mager, så for at supplere indtægterne købte han retten til at brænde brændevin af naboen. Denne virksomhed gav navn til gården.

I ægteskabet fødtes to drenge og en pige. Så mistede Morten Nielsen sin hustru Magdale og var alene med tre børn. Kort efter giftede han sig anden gang med nabodatteren Elise Thøgersen Jacobsen. Det første barn i dette ægteskab fik navnet Magdahl som mellemnavn til minde om Morten Niensens første kone. Mange år senere skrev denne dreng, da en berømt ar-

kitekt, om navnet, at det alle dage voldte ham besvær. Ingen kunne forstå det, så han gentagne gange måtte stave det. Især blev det galt, da telefonen holdt sit indtog.

Morten Nielsen var en retsindig og pligtro dansker. Under krigen i 1864 mødte han i det bakkede landskab ved Blåbjerg, der dengang var uden træer, tre tyske soldater, der havde forvildet sig i den store natur. De ville have hjælp til at finde frem. Det gav Morten Nielsen dem ved at føre dem til den danske soldaterdeling i Nr. Nebel. Da tyskerne fik kendskab til den historie, måtte Morten Nielsen flygte, og ingen vidste hvor han var før efter fredslutningen. Den historie blev fortalt i flere variationer, blandt andet af Magdahl Niensens slægtning, Jørgen Skrumsager, ved indvielsen af Rødding Frimenighedskirke¹.

Foruden Johannes fødtes endnu en dreng og en pige i Morten Niensens andet ægteskab. Ved juletid 1870 blev Morten Nielsen syg og den 11. februar 1871 døde han, og hans kone Elise var ene med seks børn. Der var små kår på den lille gård, hvor børnene tidligt måtte hjælpe til, men der var også lyspunkter.

Elises søster Christiane var gift med pastor Langhoff i Lunde, og herfra kom der bøger som gave. Læsning satte fantasien i sving og gav inspiration til mange former for virksomhed. Johannes kastede især sin kærlighed på at bygge modeller af landsbyer, hvor bygning af møller blev de foretrukne. Han stemmede en vand-

grøft op og byggede et vandhjul. Senere byggede han en vindmølle med en kniv som næsten eneste værktøj. Hans byggeri vakte opmærksomhed, og han blev foræret værktøj og en drejebænk. Nu var der næsten ingen grænser for, hvad han kunne fremstille. Under en sygdomsperiode sad han i sengen og lavede hæfter af ståltråd, som han forsynede familie og naboer med. Omkring hans konfirmationstid fremstillede han en mærkepind, som Frøkontoret i København bestilte 5.000 af. Det skaffede ham, foruden en interessant virksomhed, også økonomiske midler. Ved siden af alt dette skulle der også være tid til at gå i landsbyskolen, hvorom han skriver, at det var så som så med lærdommen.

Ungdoms- og læreår

Efter konfirmationen valgte Magdahl at gå i lære som møllebygger. Den første sommer var arbejdspladsen i Gørding. Her var en noget anden natur end i Lydum, og et besøg hos hans mors slægtning i Kolding fik stor betydning for ham.

Han var klar over, at han manglede kundskaber, så den følgende arbejdsfri vinter fik han privatundervisning hos læreren i Lydum i tysk, matematik og dansk.

Næste sommer, det var i 1877, var arbejdspladsen Ribe. Byen med de mange gamle huse, kirker og kloster fyldte ham med uhyre stor respekt og beundring, så han var fuldstændig betaget deraf. Han fik nye og hidtil ukendte interesser og mente selv, at den sommer fik afgørende betydning for hans fremtidige livsbane. Da vejret satte en stopper for udendørs arbejde, rejste han hjem til moderen. Den vinter gik han ikke til undervisning, men samlede billeder af arkitektur fra alle tider og lande.

Næste arbejdsplads blev Aller Mølle ved Christiansfeld. I friiden foretog Magdahl ud-

flugter til omegnens kirker og interessante bygninger. Han kunne sidde i timevis og stirre på gamle huse. Haderslev Domkirke blev en stor oplevelse for ham.

I sommerens løb modnedes tanken hos ham om at komme på teknisk skole. Egentlig vidste hverken han eller hans omgivelser, hvad en teknisk skole var for en indretning, men man var klar over, at det var et sted, hvor der kunne læres noget. Odense blev valgt, fordi det var nærmere og billigere end København, og så var det nok heller ikke så farligt at bo dér som i København. Tilmed boede i Odense kusine These Langhoff, datter fra præstegården i Lunde. Hun lovede at tage sig af Magdahl i den store by. I efteråret 1879 ankom den 17-årige unge mand så til Odense.

I fire vintre søgte han Teknisk Skole i Odense. Om sommeren tjente han penge til studiet. Sidste vinter i Odense sendte Magdahl tegninger med anmodning om optagelse til Akademiet i København. Tegningerne kom tilbage uden kommentarer. I januar 1884 rejste han selv til København med nye tegninger, henvendte sig på Akademiet og blev optaget.

I foråret 1885 blev der på Akademiet spurgt, om der var en ung mand, der ville arbejde som konduktør på herregården Kongsdal, der var under restaurering. Magdahl meldte sig og fik arbejdet. En forårsdag ankom han til Mørkøv Station og blev kørt til Kongsdal.

Hos konseilpræsidenten

Der var ikke noget herskab på Kongsdal, kun en gammel materialeforvalter, en gartner og et par gamle jomfruer.

Ejeren af gården var konseilpræsident J. B. S. Estrup. Hjemme i Vestjylland havde Magdahl hørt meget om denne politiske modstander af Christen Berg. Maghdal havde den tro, at Estrup var indbegrebet af alt ondt og nederdræg-

tigt, og at han var den store ødelægger af vort land.

Lørdag ankom selve konsejlpræsidenten til godset. Søndag morgen stod han i egen person i Magdahls værelse og ville se, hvad han var for en svend. De vekslede nogle ord, og Magdahl blev indbudt til at spise middag sammen med excellencen. Magdahl tog imod indbydelsen uden glæde. Dagen igennem gruede han for, hvordan et samvær på tomandshånd med dette skrækkelige menneske ville forløbe. Det var med benovelse, han indfandt sig til middagen.

Estrup talte dog ganske enkelt og naturligt med Magdahl, der hurtigt følte sig tryk ved situationen. Senere fik de kaffe i biblioteket, hvor der var et væld af aviser. Estrup læste først alle Højrebladene. Da samværet sluttede, sagde Estrup, at de mange bøger var til hans rådighed.

Tilbage på sit værelse skrev han et brev hjem til Vestjylland og fortalte om sine oplevelser og understregede, at han var kommet levende fra mødet med denne skrækkelige mand.

Konsejlpræsident Estrup havde stor interesse for sin gårds bygninger og talte under senere besøg altid med Magdahl om, hvad der var udrettet, og hvad der gerne skulle udrettes i den nærmeste fremtid, også om en større restaurering af nordfløjen blev der talt. Flere stilarter er repræsenteret på den gamle gård, der er nævnt første gang i 1170. Da Estrup opdagede, at Magdahl ikke var alt for godt hjemme i stilarterne, morede det ham at have den unge mand til bedste derom. Det ærgrede Magdahl, når han indså en brøler. Han tilbragte derfor næsten hele sin fritid i det store bibliotek for at få de mange huller i sin viden fyldt op.

Først langt hen på efteråret kunne arbejdet på Kongsdal afsluttes. Magdahl tog afsked med excellencen. De mødtes aldrig senere. Sommerens arbejde havde styrket Magdahls økonomi, så han bevilligede sig selv et bedre værelse, da

han genoptog studierne. Han gik flittigt på Akademiet. På arbejdspladsen havde han lært, at der var brug for al den viden, der kunne samles. Desuden mødte han ofte op i studenterkredsen, hvor man diskuterede dagens og tidens spørgsmål, ikke mindst de arkitektoniske. Der mødte han Thorvald Jørgensen, som han hurtigt blev ven med, og som livet igennem kom til at stå ham nær.

På Charlottenborg

Næste forår tilbød professor Hans J. Holm Magdahl en plads som tegner. Han tog imod tilbuddet og mødte med angst og bæven op på Charlottenborg, hvor professoren holdt til i de værelser, der engang havde været selve Thorvaldsens. Ingen kom for at anvise eller hjælpe ham til rette. I flere måneder stod han og sled med en trappe til Ålholm Slot. Ingen viste hverken ham eller hans tegning interesse. En dag tog Magdahl mod til sig og spurgte professoren, om han ville se hans tegning. Fra den dag viste Holm både ham og hans arbejde stadig mere interesse. I 1888 restaurerede professor Holm Vor Frelers Kirke på Christianshavn. Magdahl blev antaget til at medvirke.

Studietur til Rom

Vennen Thorvald Jørgensen og Magdahl var meget sammen. På ture rundt i København morede det dem at tegne kirker. Nogle af disse tegninger blev købt af magistraten for 1.000 kr. Kusine Langhoff døde, og Magdahl arvede 500 kr. Med det som økonomisk baggrund tog han og Thorvald Jørgensen til Rom i foråret 1891. I Berlin overnattede de på det flotte Hotel Gran på Unter den Linden. Alt her var fint og flot. De stiftede her for første gang bekendtskab med elektrisk lys. Det lykkedes dem at få lyset tændt, men de kunne ikke slukke det, så de sov i lys og forlod et oplyst værelse dagen efter. I

Dresden fandt de ud af, at de måtte bo lidt mere beskedent. Byens mange interessante huse blev studeret de følgende dage, inden turen gik til Rom, hvor de blev meget betaget af byens mange historiske og imponerende bygninger. Hertil ankom en dag Thorvald Jørgensens to søstre og en tante. Senere kom endnu to damer fra Danmark, så de var en hel lille flok.

Om dagen for de studerende byen rundt, så og tegnede: »...det hele var stort og overraskende.« Middagen indtog de sammen med damerne, som de også nu og da foretog udflugter sammen, og inden de rejste hjem, var Magdahl forlovet med Thorvalds søster, Anna.

Hun var 21 år, Magdahl 29. Han havde ikke nogen særlig udsigt til at kunne forsørge en kone, fattig som han var. Han forstod ikke, hun turde indlade sig med ham.

Pludselig en morgen var Magdahl tilbage i Danmark. Over Varde gik turen til Lønne Møllegård, hvor Magdahls mor boede hos hans bror. Midt på sommeren kørte han en dag med heste og vogn til Varde for at hente Anna, der skulle præsenteres for familien. Det blev et vellykket besøg, der blev gengældt med besøg hos Annas familie i Saksild.

Arbejdsløs

Tilbage i København var Magdahl arbejdsløs. Det varede dog kun kort tid. Professor Storch var i gang med en større undersøgelse og opmåling af Roskilde Domkirke. Her var der brug for Magdahl. Hele gulvfladen blev gravet igennem. De fandt biskop Svends kirke og en del skeletter. Denne store undersøgelse sluttede først i 1895, men da var der forlængst blevet en anden opgave for Magdahl.

Professor Storch skulle efterfølgende i gang med en større restaurering af Skt. Nikolai Kirke i Svendborg. Der var brug for en konstruktør, der hele tiden kunne være på stedet. Magdahls

virke i Roskilde gav professoren tiltro til, at han kunne klare denne opgave.

I Svendborg tog Magdahl med stor energi og interesse fat på arbejdet. Også her skulle kirkens gulvflade graves igennem, inden man kunne komme igang med selve restaureringen.

Det følgende forår lejede han et fiskerhus i Strandhuse for den formidable sum af 350 kr. årligt. Den 20. maj stod brylluppet med Anna i Vartov Kirke. De benyttede stuer i huset blev meget spartansk møbleret. Flere af byens borgere, Magdahl havde lært at kende gennem sit arbejde, fandt ud til dem. Mest havde de dog glæde af doktor Barfods besøg. Han blev en ven for livet. I papirerne er der ikke så meget som en antydning af, at de to mænd vidste, de havde deres oprindelse på samme egn. Hele Barfoed-slægten, med eller uden e, stammer fra Sædding Storgaard ved Nr. Nebel. Slægtens våbenskjold, en bar fod, kan ses på stolestaderne i Nr. Nebel Kirke.

Arbejdet med Skt. Nikolai kirke tog lang tid. Desuden blev Magdahl betroet at opføre Ida Holsts Realskole. I byggeperioden blev han bevilliget et to-årigt rejsestipendium. Lidt penge havde Anna og han selv sparet op, og Anna havde en lille indtægt ved at sy kjoler, så da byggeriet var afsluttet, rejste de begge til Italien i håb om, at pengene ville slå til.

Senere fulgte Annas bror Thorvald. Med stor energi tog de unge mænd fat på studiet. Det blev et par udbytterige år for Magdahl. I alt besøgte han 65 byer, og overalt tog han notater og lavede tegninger, et materiale, han senere benyttede sig af i de travle arbejdsår der fulgte.

Lidt henne i det andet studieår modtog Magdahl brev fra dr. Barfod i Svendborg. En hotelejer ønskede, at han ville tegne en villa for ham. Opgaven kom på rette tid. Pengekassen var ved at være tom. Omkring den tid måtte Anna rejse hjem. Hun var dårlig og ventede de-

Roskilde Domkirke, hvor Magdahl Nielsen deltog i restaureringen. (Foto: Forfatteren).

res første barn. Magdahl fuldendte den planlagte rejse og tog efter planen hjem over Paris. Villaen, som han havde tegnet, var næsten færdig, og derefter fik Magdahl sine penge, og så var han arbejdsløs.

Inden han fik planlagt et initiativ til at søge arbejde, fik han en forespørgsel, om han ville tegne et apotek. Det skulle ligge, hvor den gamle Nikolaj Præstegård lå. Præstegården skulle rives ned, og der skulle bygges en ny, som Magdahl også skulle tegne. Om indretning af et apotek vidste han intet, så det måtte nøje studeres, inden tegnearbejdet kunne begynde.

Apoteket skulle opføres på en hjørnegrund som en toetagers ejendom med flere lokaler til udlejning. Bag apoteket opførtes den nye præstegård. Der blev anlagt en ny vej, der mellem præstegården og Ida Holsts Realskole gik direkte mod den gamle kirkegård. I kirkegårds-muren opførte Magdahl en ny indgangsportal.

Ny udfordringer

Fuldt optaget af disse opgaver modtog Magdahl brev fra professor Holm, der skulle i gang med en ny bygning til Det Kongelige Bibliotek. Han anmodede Magdahl om at komme til Kø-

benhavn for at være ham behjælpelig med den store opgave.

Det betød et dilemma. Skulle han fortsætte som selvstændig arkitekt i Svendborg, hvor han for tiden havde mere end arbejde nok, eller skulle han modtage det tilbud, der måske ville åbne nye muligheder for ham fremover? Efter en betænkningstid valgte han det sidste. Familien flyttede til København, hvor de fik en lejlighed i arkitekt V. O. Kochs store ejendom.

Det blev en travl tid. Han skulle sætte sig ind i de ønsker og forslag, der var om det nye bibliotek. Tegninger måtte laves og ændres efter ønsker, og når nye bevillinger kom. Magdahl mente, at bevillingerne var alt for små til, at opgaven kunne løses tilfredsstillende. Efter systemskiftet 1901 blev der dog ændret en del på dette, hvilket gav mulighed for forøgelse af det planlagte og påbegyndte byggeri. Hele huset blev ændret og fik i alt fem fløje. Hovedindgangen flyttedes om i haven.

Samtidig måtte Magdahl færdiggøre sine arbejder i Svendborg, hvor man yderligere ønskede, at han ville tegne en ny fløj til tuberkulosehospitalet. Lederen af dette hospital var professor Mølmark, der var en munter mand. Magdahl tilbragte mange timer i hans selskab under ophold i Svendborg. Arbejdet var stort og tog lang tid. I arbejdsperioden blev Mølmark syg. Magdahl besøgte ham altid, når han var i Svendborg. En dag han sad ved sygesengen, tog Mølmark hans hånd og sagde: Kan du mærke, min hånd er kold. Det er dødskulden! Kort efter stod professoren op, trak i kjole og hvidt og stillede sig foran spejlet, hvor han ofte før havde beundret sig selv. Den dag sagde han: Føj for Fanden! - Gik derefter i seng og døde kort efter.

Paris

Arkitekt Koch, i hvis hus Magdahl og Anna nu

residerede i en lejlighed, havde fået til opgave at opføre Det Danske Hus på verdensudstillingen i Paris. Netop da han skulle rejse til Paris, blev han syg. Magdahl havde set tegningerne blive til, og havde ofte diskuteret detaljer med Koch og havde derfor den fornødne viden, men han havde ikke tid. Med velvilje fra alle, Magdahl arbejdede for, blev det ordnet, så han kunne rejse til Paris for at stå for opførelsen af Det danske Hus.

På udstillingspladsen var der et forrygende tempo. De fleste bygninger blev rejst ved, at et træstillads blev beklædt med gipsplader. Der var sod og støv overalt. Det danske Hus blev opført af træ, så det kunne tages ned og genopstilles.

Et par dage før udstillingen åbnede, kom der pludselig besked om, at huset skulle være imprægneret mod brand. En kommission ville komme med et apparat for at afprøve brandsikkerheden. Magdahl var ulykkelig, men malermesteren sagde: Det klarer jeg!

Tidlig næste morgen blev huset oversmurt med et eller andet. Knap var de færdige med arbejdet, før kommissionen kom. Med deres apparat rettede de en flamme mod huset. Træet modstod flammen. En attest blev udstedt, kommissionen komplementerede og forsvandt. Da Magdahl takkede malermesteren for indsatsen, svarede denne: Det eneste, jeg var bange for, var, at kommissionen skulle blive forsinket blot en time, så ville prøven have givet et ganske andet resultat. Det var vand vi smurte med.

Efter udstillingen blev huset solgt til en engelsk greve, der lod danske håndværkere genopføre det i sin park.

Det Kongelige Bibliotek

Arbejdet med Det Kongelige Bibliotek gik sin besværlige gang. Der skete stadig ændringer, og som om det ikke var nok, døde overbibliote-

kar Bruun pludselig. Han blev afløst af H. O. Lange, der ønskede forskellige ændringer i det igangværende byggeri. Det lykkedes ham at vinde kirke- og undervisningsminister I. C. Christensen for sine ønsker og få bevilliget endnu flere penge. For at få resultatet så fuldentd som mulig rejste overbibliotekar Lange, professor Holm og Magdahl på rundtur til flere biblioteker i Tyskland og England. Flere både praktiske og pladsbesparende ideer blev bragt med hjem. Inventaret på Det Kongelige Bibliotek blev tegnet af Magdahl Nielsen.

I 1908 kunne det nye bibliotek indvies. Indvielsen foregik i det store kuppelformede rum på første sal. Deltagerne var derefter inviteret til taffel på Fredensborg Slot. Magdahl tog med toget derud og kom i god tid. Han satte sig til at læse. Pludselig kom en lakaj efter ham. Han skulle ind til kongen. Kongen sad i et lille mørkt værelse med en rød æske i hånden. Denne rakte han til Magdahl og takkede ham for hans store indsats ved opførelsen af Det Kongelige Bibliotek. Magdahl puttede æsken i lommen og satte sig atter til at læse. Så kom hofmesteren, lykønskede ham og sagde, at han endelig måtte tage sit ridderkors på. Det voldte noget besvær, da der intet knaphul var i Magdahls revers. Ved fælles hjælp fik de ordenen på plads.

Den nye bygning var knap taget i brug, før klagerne over den svævede i luften: Afstandene på biblioteket var for store, og der var træk alle vegne, så papiret blæste væk. Aviserne pustede til gnisterne, så de flammede op. Folk fik foretræde for ministeren og klagede. Alt det postyr irriterede professor Holm, men han forholdt sig tavs. En dag blev Magdahl kaldt op til minister I. C. Christensen, der spurgte, om han kunne stoppe nogle af de mange huller, så der blev mindre træk på biblioteket. Først opsøgte Magdahl professor Holm for at høre hans me-

ning. Professoren var træt af al vrøvlet. Han ønskede ro om biblioteket. Kunne Magdahl skaffe det ville han sige tak til.

For at lette samfærdselen i den store bygning var der kun indsat få døre. Nu satte Magdahl en del døre, ofte skydedøre ind. Hovedindgangen blev forsynet med en drejedør, og der kom dobbelte vinduer overalt. Efter denne indsats vendte stemningen sig, klagerne hørte op. Magdahl skulle fremover foretage et årligt syn på bygningen, hvorfor han honoreredes med 25 kr. årligt.

Samtidig med Magdahl var i gang med denne store opgave, havde han sideløbende andre mindre opgaver. Han byggede flere villaer, deriblandt den store Zoar i Fredensborg. Villa Zoar ville blive genbo til slottet, hvorfor bygherren ønskede den opført i en stil, så den ikke af-

Villa Zoar i Fredensborg, set fra indkørselen. (Foto: Forfatteren).

veg fra slottet. Villa Zoar opførtes i to etager med kælder, portnerbolig og hestestald på hver side af indkørselsvejen

Lønne Kirke

I 1904 stod Magdahl for opførelsen af Lønne Kirke, hvis grundplan var korsformet. Den afløste den forfaldne kirke, der flere gange havde været ved at blive dækket af flyvesand. Store klitter om kirken pressede vand op, så der ofte stod blank vand på gulvet. Lokale folk kaldte kirken »æ forsti« = fårestien.

Efter 18 års forberedelse, indsamling af penge og ordning af praktiske ting, kunne den nye

kirke i Lønne indvies den 4. december 1904.

På højtidsdagen var alle kirkens siddepladser optaget, da processionen med biskop, stiftamtmand, provst og herredsfoged i spidsen for en halv snes præster skred op ad kirkegulvet. Ved alteret holdt biskoppen indvielsestalen ud fra Pauli ord i rom 8, 38-39. Ved afslutningen af indvielsestalen dvælede biskoppen ved de mange minder fra den gamle kirke, der var flyttet med over i den nye. Og han udtalte sine bedste ønsker for den gerning, der skulle øves i det nye kirkehus.

Efter de anordnede skriftsprog ved kirkeindvielser var læst af fire præster, foretog biskop-

Lønne gamle kirke, der af lokale folk kaldtes »æ forsti«. (Foto: Nr. Nebel Lokalarkiv).

pen indvielsen. Senere var der almindelig gudstjeneste ved stedets præst, pastor Bendix. Efter højtideligheden i kirken samledes man i skolen til festmiddag, hvor der blev holdt flere taler. Indvielsen markeredes Varde Avis med næsten en hel sides omtale af begivenheden.

Rødning Frimenighedskirke

Fra Rødning Frimenighed fik Magdahl opfordring til at bygge en frimenighedskirke ved siden af højskolen. Hans slægtning Jørgen Skrumsager, der stammede fra Sdr. Bork, var som ung kommet til Rødningegnen og var dér blevet en førerskikkelse.

Både han og Magdahl havde rødder tilbage i den udbredte Hansen-slægt, der fortrinsvis holdt til på Tarmegnen. Da Skrumsager første gang hentede Magdahl på stationen, sagde han: »Du har sin mors øjne, du skal være velkommen«.

Selv om folk på Rødningegnen levede under tysk tryk eller måske netop derfor, var de meget selvbevidste, ikke mindst Skrumsagers svigerfar Kloppenborg, hvis datter Skrumsager havde giftet sig med imod Kloppenborgs vilje. Når Kloppenborg talte, lyttede alle. En dag fortalte han f.eks. at han havde drømt, han kom i himmelen. Alle pladser var optaget. Da så Gud Fa-

Lønne nye kirke, der indviedes den 4. december 1904. (Foto: Forfatteren).

Rødning Frimenighedskirke, tegnet af Magdahl Nielsen og indviet 1908. (Foto: Forfatteren).

deren over på sønnen og sagde: »Rejs dig dreng og lad Kloppenborg sidde der«.

I efteråret 1908 blev Rødning frimenighedskirke indviet. Der var den dag en voldsom storm. Derfor nåede Magdahl først til Rødning umiddelbart før indvielsen skulle finde sted. Vejene mod Rødning var fyldte med vogntog og gående, selv om det var storm og snefog. Kirken var stopfyldt og der var en alvorlig højtid over forsamlingen.

Arbejdet i Rødning medførte, at Magdahl kom til at stå for ombygning og udvidelse af Sprogforeningens Folkehjem i Aabenraa i 1910.

Her mødte han den træge og uvillige behandling, dansksindede ofte blev mødt med fra det officielle Tyskland. Alle forhandlinger var vanskelige. For at få ibrugtagningstilladelsen måtte Magdahl gennemgå alle protokoller, tegninger og bygningen i detaljer med den tyske politimester. I den store bygning var der bl.a. bibliotek og en sal, der kunne rumme 1.000 mennesker. Ved indvielsen sagde H. P. Hansen til deltagerne nordfra, at det var bedst, de rejste hjem samme aften, da tyskerne kunne finde på at udvise dem. Tyskerne så ikke med venlige øjne på den danske bygning.

I den samme periode stod Magdahl for opførelsen af Vanløse Kirke, og kort efter for opførelsen af Simeons Kirke, Sjællandsgade i København.

Magdahl Niensens virke ved opførelsen af Det Kongelige Bibliotek havde gjort hans navn kendt vidt omkring. Fra Island fik han anmodning om at bygge Landsbiblioteket i Reykjavik. Blandt de mindre opgaver i disse år var restaureringen af Det gamle Rådhus i Æbeltoft og opførelsen af et nødtøftshus på Kongens Nytorv, det første offentlige toilet i København. Desuden tegnede han springvandet på Vandkunsten og vandt en konkurrence om opførelsen af et alderdomshjem i Svendborg.

I flere år syslede nogle arkitekter med en plan om at bygge en model af en stationsby, der skulle vise, at en stationsby ikke behøvede at være kedelig. De mange stationsbyer, der var vokset frem, havde åbenbart inspireret arkitekter til en lang diskussion, der sikkert ikke var blevet til andet, hvis ikke en kendt person var gået ind for ideen. Det gjorde Emma Gad, der dengang var kendt over det ganske land. Der blev skaffet penge til opførelsen af modelbyen på en udstilling i Århus. Som overordnede arkitekter blev valgt Borch og Magdahl Nielsen.

Første februar 1912 blev Magdahl Nielsen udnævnt til statsbygningsinspektør for Nordsjælland og Lolland-Falster. Opgaven var at føre tilsyn med alle offentlige bygninger, sørge for vedligeholdelse, ændringer eller tilbygninger, eventuelt rejse helt nye bygninger. Det var en stor opgave, da de offentlige bygninger omfattede skovridergårde, posthuse, slotte, amtsgårde, statsskoler, toldsteder, statskirker, domkirker, skovveje m.m. Magdahl Nielsen måtte nedprioritere sin virksomhed som selvstændig arkitekt for at klare det omfattende arbejde. Til gengæld medførte arbejdet rejser i forskellige landsdele og møder med mange interessante

mennesker. Da der var afsat et begrænset beløb til opgaven, krævede det ofte store diplomatiske evner at få pengene fordelt, så det ikke vakte for stor utilfredshed og misundelse.

Zions Kirke i Esbjerg

I sommeren 1914 var Anna, to døtre og Magdahl på Gotland. De kom hjem den 2. august. Næste dag var aviserne fyldt med oplysninger om krigserklæringer og kommentarer dertil. Magdahl var i færd med at bygge Zions Kirke i Esbjerg. Få dage efter hjemkomsten fra Gotland kom der brev fra menighedsrådet i Esbjerg, at man ønskede byggeriet afsluttet snarest. Følgen deraf blev, at dele af det planlagte byggeri ikke blev udført, andre dele blev forenklet og al udsmykning blev sløffet. Magdahl var ked af ændringerne, der medførte, at kirken ikke blev det, den var tænkt til at blive.

For at mindske den store arbejdsløshed 1. Verdenskrig medførte, satte staten forskellige arbejder i gang. Ebberødgård udvidedes med 600 pladser. Institutionen var i Magdahls inspektionsområde, hvorfor han kom til at stå for den store udvidelse. Arbejdet blev påbegyndt i 1916 og sluttede først i 1922. Kvantitativt var det Magdahls største arbejde.

Kongen ønskede at skifte bolig til Christiansborg. Til gengæld skulle Udenrigsministeriet flytte til Christian den Vs Palæ på Amalienborg. Magdahl planlagde indretningen begge steder, men var ked af opgaven, da Christian Vs Palæ ikke var egnet til at rumme Udenrigsministeriet. Senere opgav kongen til al held planen.

Efter 1. Verdenskrigs afslutning fik Magdahl, sammen med to andre, til opgave at rejse til forskellige hovedstæder i Europa for at finde egnede bygninger til gesandtskaber. I Berlin blev der købt hus i diplomatkvarteret. Det var en nem opgave. Værre var det for Stockholms vedkommende. Med svenskerne skulle der byttes,

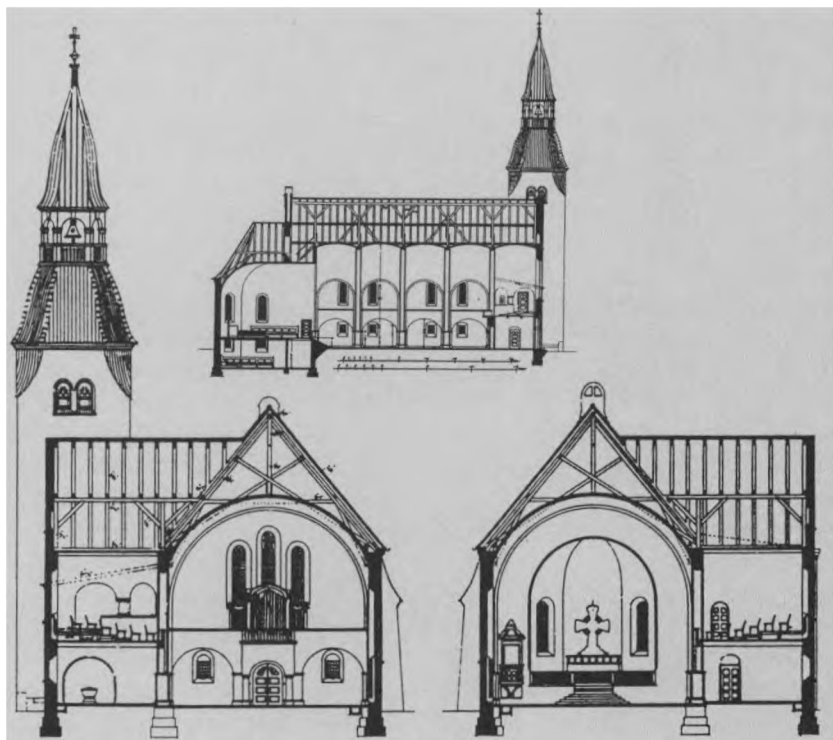
så Sverige fik Fødselsstiftelsen på Amager. Til gengæld skulle Danmark have et tidligere magasin for hærens seletøj i Stockholm. Handelen var ret langt fremme, da Magdahl kom ind deri.

Seletøjsmagasinet var ikke blot dårligt beliggende, det var også en dårlig bygning, som det ville koste mange penge at restaurere. Magdahl kritiserede huset over for svenskerne. De lo ad ham. Han rejste omgående hjem for at fraråde byttehandelen. Igen i Stockholm fik Magdahl i Bygnadsstyrelsen støtte af den svenske professor Clausson, der mente at seletøjsmagasinet burde »rivas«. Kort efter 1. Verdenskrig rejste

Magdahl sammen med kollegaen og vennen K. Varming til Rom.

Det påtænkte hus til gesandtskabsbygning lå alt for afsides. De så på flere huse, men havde for få penge til rådighed og rejste sluttelig hjem med uforrettet sag.

I 1915 brændte Peter Lieps hus i Dyrehaven. Det gamle hus var elsket og berømt, men kun forsikret for 500 kr. Magdahl tegnede det nuværende Peter Lieps hus noget større end forgængerens, men prisen blev også 50.000 kr. Til Dyrehaven tegnede han desuden indgangsportaler ved Klampenborg og Fortunen, skovløberhuse og foderpladser.

Magdahl Nielsens tegninger af Zions Kirke i Esbjerg. 1914. (Foto: Zions Kirke).

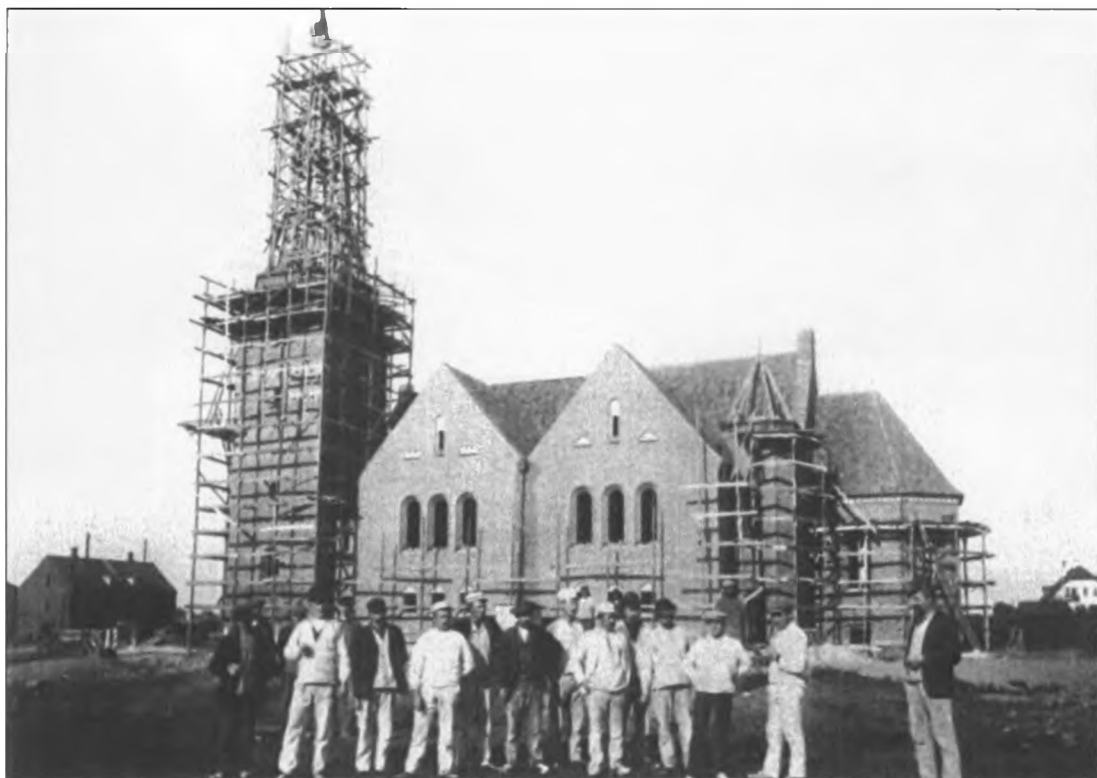
Kronborg Slot

Kronborg Slot indtog en særlig plads i Magdahls arbejdsopgaver. Da han tiltrådte som tilsynsførende var slottet fyldt med militær fra kælder til loft. Ind i de tre af fløjene var der bygget et stort antal lejligheder, hvor petroleumslamperne blafrede i vinduerne ved gardinerne. På kolde dage var kakkellovnene rødglødende, men deres lige så overophedede forbindelsesrør gik de mærkeligste veje for at finde en skorsten. Skillevægge bestod næsten udelukkende af brædder. Efter det første tilsyn var Magdahl rystet. Hele borgen var en brandfælde. Han op-

søgte indenrigsminister Ove Rode, og det lykkedes i 1916 at få ryddet nordfløjen til fordel for Handels- og Søfartsmuseet.

I årene derefter blev der udfoldet store anstrengelser for at få borgen ryddet for militær og skaffe mere plads til museet.

I 1925 fik militæret endelig ordre til at rydde Kronborg. I løbet af nogle måneder blev de mange indbyggede lejligheder ryddet ud sammen med forskellige militære installationer. Ved undersøgelser af borgen lykkedes det at finde dele af Erik af Pommerns borg Krogen. Restaureringen af Kronborg var for Magdahl

I sommeren 1914 opførtes Zions Kirke i Esbjerg. (Foto: Zions Kirke).

Kronborg Slot, hvor Magdahl Nielsen forestod en omfattende restaurering i 1916. (Foto: Forfatteren).

både vanskelig og interessant, og han høstede megen rosende omtale for sit arbejde.

I 1914 modtog Magdahl Nielsen telegram fra direktør E. Schou, Palgård, der ønskede at Magdahl skulle opføre en kirke i det lille opvoksende samfund, Juelsminde, der lå på jord fra Palgård. Det blev indledningen til mange andre arkitektopgaver for Magdahl. Befolkningen i Juelsminde havde indsamlet 4.000 kr. til bygning af kirke og præstegård. Direktør Schou fulgte interesseret med i byggeriet, der i alt kom til at koste 80.000 kr., som han betalte. Det ind-

samlende beløb blev anvendt til udsmykning. For direktør Schou fik Magdahl mange opgaver såsom produktionshuse og funktionærboliger. Direktør Schou havde anlagt en kemisk produktion og var bl.a. underleverandør til Mønstedts Fabrikker.

I en del år havde Magdahl hvert år bygget for ingeniør Poul Larsen. Poul Larsen var sammen med F. L. Schmidt og Alexander Fross indehaver af et firma, der fra at løse mindre opgaver efterhånden havde specialiseret sig i at bygge cementfabrikker. Den første opgave Mag-

dahl fik for Poul Larsen var at bygge til hans villa i København. Poul Larsen købte senere et jordstykke i samme gade, som han boede i. På denne grund opførte Magdahl huse til Poul Larsens to døtre og deres familier.

I Jylland købt Poul Larsen Højkol Skov ved Gl. Rye. Han ønskede et hus opført på grunden, og en hel dag travede Magdahl og Poul Larsen rundt i terrænet, før man fandt et egnet sted. Her opførtes et beskedent bindingsværkshus, der senere måtte udvides adskillige gange.

Foruden alt det nævnte overkom Magdahl en lang række mindre arbejder. Som selvstændig arkitekt flere villa'er, som bygningsinspektør en lang række ændringer og tilbygninger og så store arbejder som posthuse i Hillerød, Hellerup og Saksøbing og et toldkammer i Nakskov.

Det bygningsmæssige tilsyn omfattede også Rosenborg Slot. Vedligeholdelse og ændringer blev altid foretaget i nøje overensstemmelse med slottets inspektør Bering Liisberg, også da der blev lavet elevator så kroningsregalierne kunne sænkes ned i kælderen ved hjælp af vandtryk, da der på det tidspunkt ikke var elektricitet på slottet.

Voldgraven omkring Rosenborg Slot trængte stærkt til at blive rensset op, og Magdahl ville gerne etablere en vindebro over graven. Skønt han talte med folketingsmedlemmer og ministre om sagen, blev hans drøm aldrig realiseret.

Ved den store restaurering af Kronborg var riddersalen blevet forbigået. Endelig blev der skaffet penge til opgaven. I 1929 blev riddersalen indviet. Festen holdtes på Marienlyst. Det danske kongepar, det svenske kronprinsepar, den svenske ærkebiskop N. Söderblom og indenrigsminister Ove Rode var til stede. Også Magdahls fire søstre med familier var der. Kort efter denne indvielse fik Magdahl Nielsen fortjenstmedaljen i guld.

Området omkring Det Kongelige Bibliotek lå i mange år hen. Endelig blev der bevilget penge til haveanlæg, som Magdahl udarbejdede plan for i samarbejde med svogeren Thorvald Jørgensen.

I Magdahl Nielsens håndskrevne selvbiografi, der ligger i det hus, der gennem en del år var en vigtig arbejdsplads for ham, og hvis fuldførelse blev bestemmende for hans karriere som arkitekt, skrev han, at hans liv havde været hans arbejde. Selv løb han aldrig folk på dørene for at få arbejde. Bygherrerne fandt selv vej til ham, og gennem årene blev mange af dem hans venner.

Lidt samvittighedsnag havde Magdahl over, at hans arbejde tog så meget af hans tid, at han nok svigtede familien. Da Anna døde i 1923 skrev han, at han havde mistet sin bedste ven, og at han derefter oplevede alderdommens ensomhed.

Selv om han var ophørt med at virke som aktiv arkitekt, skete det, at han blev betroet opgaver. På første sal på Kronborg var syv værelser forblevet urørte ved den store restaurering. Magdahl Nielsen fik som gammel mand lov til at restaurere disse værelser. De blev indviet i 1935.

I sin alderdom tænkte han ofte på barne- og ungdomsår, på familiens og slægtens skæbne. På forældrenes grave på Lydum Kirkegård rejste han dem et minde, der nu er placeret, så det næsten ikke kan ses.

Den 25. august 1941 døde J. Magdahl Nielsen i Hellerup, hvor familien havde boet i en del år.

I Architekten skrev Axel Maar: »Magdahl Nielsen havde den for en chef lykkelige evne at få sine medarbejdere til at føle samme begejstring og arbejdsglæde, som han selv, og han følte stærkt det pædagogiske ansvar over for de unge. Den gamle mester har lukket sine øjne,

men vi, hans tidligere medhjælpere, vil altid mindes ham med taknemlighed for, hvad han betød for os og den kærlighed til vort fag, han nærrede til sin sidste stund«.

Kilder

Architekten 1898 - 1941.

Kamphver, Morten: Skrumsager. En sønderjysk Fører. 1959
Nielsen, Magdahl: Erindringer som arkitekt. Begyndt 1.1. 1915. Gennemset 1938. Håndskrevet i hæfter. Det kongelige Bibliotek.

Trap Danmark, 5 udg.

Varde avis: 5. december 1904.

Varming, K. og Vilh. Lorentsen: Dansk arkitektur gennem 20 år. 1934.

Veilbach: Kronborgs restaurering. Fra Frederiksborg amt 1934.

Åge Jensen, Kærnevej 36, 6830 Nr. Nebel.

Født 1926, læreruddannet.

Har tidligere udgivet: Kronikker. Artikler i årsskrifter, tidskrifter og aviser.

Der var en have

Af Olav Poulsen

»Jeg underviser i september om giftplanter/lægeplanter, har I noget, jeg kan bruge?« En typisk henvendelse til Esbjerg Kommunes Skolebotaniske Have.

Ugen efter ankommer så til skolen: Gifttyde, Pigæble, Skarntyde, Høst-tidløs, Stormhat, Digitalis, Hjertespannd, m.m. omhyggeligt mærket med pædagogisk vejledning vedlagt Så er det bare om at komme i gang.

Dette var en mulighed blandt mange andre for undervisningen i Esbjerg indtil 1989, da byrådet af sparehensyn besluttede at nedlægge Skolebotanisk Have, efter den havde eksisteret i 40 år, nemlig siden 1949.

Skolehaver

Der var fra begyndelsen i 1932 en skolehave ved Rørkjær Skole. Skolehaven tilbød elever fra 5. klasse og opefter, at de kunne få et jordstykke på 2x10m, som de passede en vækstsæson. De såede, lugede og høstede, både blomster og grøntsager. De gjorde også iagttagelser over dyr og planter, som de kunne drøfte med læreren. Betragtninger af bladlus og mariehøns kunne lede ind på begrebet biologisk skadedyrsbekæmpelse.

Skolebotanisk Have

Skolebotanisk Have var anderledes, idet den dels var en leveringshave, hvorfra lærerne kunne rekvirere plantemateriale, dels en demonstrationshave, der kunne besøges af klasserne i

skoletiden. Haven havde følgende afdelinger: En systematisk afdeling, læge-, krydder- og haveplanter, ukønnet formering, hedeplanter, frugttyper, spredning af frugter og frø, beskyttelse mod fjender, blomsterbiologi, toårige planter, landbrugets planter, samt skovbund, dam med mosebed, stenbed samt alle danske træer og buske.

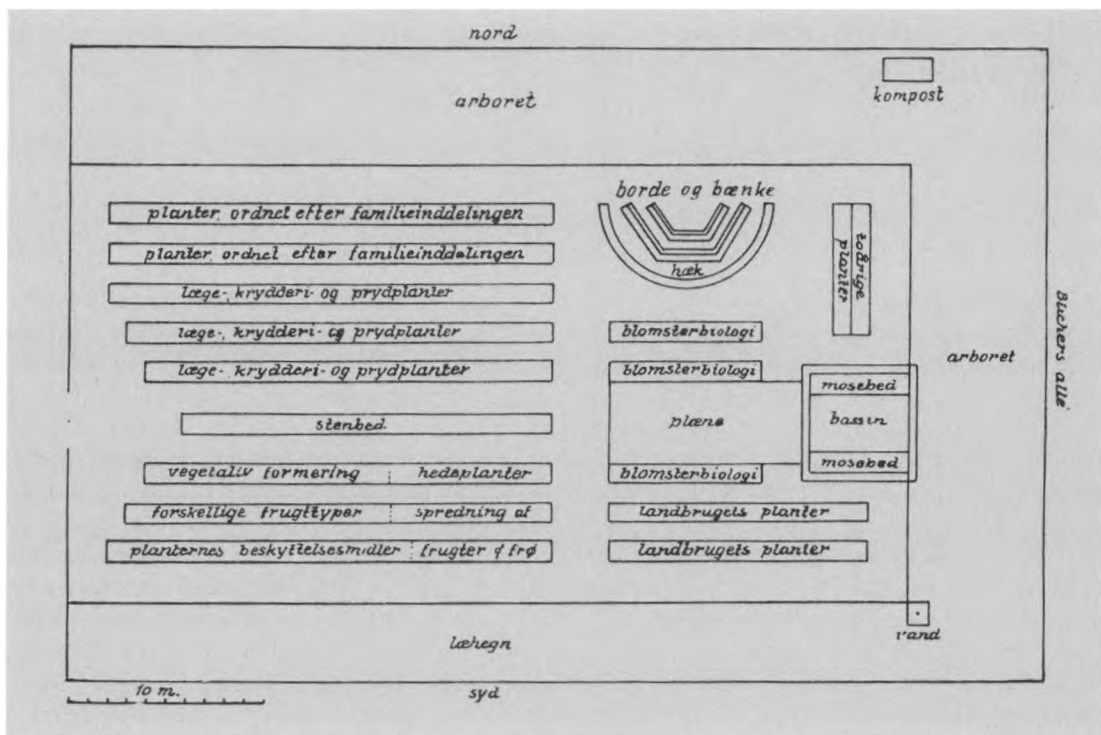
Formålet med en skolebotanisk have er at give eleverne de levende planter i hånden til undersøgelse med lup. Følgende citater fra formål og indhold i læseplanen kan vel overbevise om værdien af en skolebotanisk have.

»Eleverne lærer at iagttage planter og dyr,«
»bygge på elevernes direkte kontakt med det levende«. »Det tilstræbes, at eleverne lærer de mest almindelige planters og dyrs navne og erhverver kendskab til deres biologi«.

Når kulturplanterne indtager en så stor plads, skyldes det, at mennesker fra Adam og Evas tid har været henvist til planter, ikke blot som føde, men også som medicin, og mange af lægeplanterne bruges den dag i dag. F.eks. blev fingerbølplanten (*Digitalis*) af en skotsk læge i 1700-tallet prøvet på hjertepatienter, i begyndelsen på dem, der ikke kunne betale, men da den viste sig effektiv, bredte denne behandling sig til andre befolkningsgrupper. Planten benyttes stadig i behandling af hjertesygdomme.

Initiativet i Esbjerg

Den initiativrige skoledirektør N. P. Andersen

Plan over havens ældste del (Skolevæsnets årsberetning).

fostrede ideen i 1949, og lærer Jens Hedegård Christensen, Rørkjær Skole, blev den, der med stor energi bragte planen om en skolebotanisk have til udførelse. Allerede i marts 1950 kunne levering af planter til de daværende otte skolars biologiundervisning begynde.

Energien kan illustreres ved, at Jens Hedegård Christensen hjembragte havens flotte kongebregne på motorcykel fra Draved Skov syd for Løgumkloster.

Heldigvis var det ikke hele plantebestanden, der skulle tilvejebringes på denne måde. En stor del skaffedes ved samarbejde med Københavns Universitets Botaniske Have, hvorfra der

også leveredes frø af de mange etårige planter. Arealet på ca. 1.700 m² var beliggende øst for Rørkjær skole, mellem bagbygningen og Blichers alle.

Der var 246 parceller a 1 m² omgivet af flisekanter, hver forsynet med et zinksilt beskrevet med tusch og overtrukket med båd lak.

Der blev udarbejdet to sæt arbejdskort til besøgende klassers arbejde i haven, et sæt til forsommeren og et sæt til brug i eftersommeren. Det væsentlige var, at eleverne med arbejdskortene kunne arbejde selvstændigt (eventuelt to og to.) og aktivt komme naturens mangfoldighed på nært hold.

Eks. Stenurtfamilien
ST: HANSURT
 Planten gemmer vand til tørre tider i sine tykke blade (saftplante)

Ærteblomstfamilien
LAKRIDS
 Den tykke jordstængels søde saft bruges til lakrids. Dyrkes f. eks i Tyskland.

Eksempel på skilt. (Skolevæsenets årsberetning).

Eleverne og lærerne

Det var mest elever fra Rørkjær Skole og aften-seminariet (som begyndte på Rørkjær Skole), der besøgte haven. De andre skoler måtte have planterne leveret af et eftermiddagscykelbud, et attraktivt job for store elever.

I biologilokalerne lå bestillingskort, og der blev sendt opslag til lærerværelserne med oplysning om de planter, der aktuelt kunne leveres.

I 1955 rejste Jens Hedegård Christensen til Skjern, og Gunnar Ågård Sørensen overtog ledelsen indtil 1957, hvor lærer ved Rørkjær Skole, Olav Poulsen, overtog jobbet og beholdt det indtil havens nedlæggelse i 1989.

Mose og engbed

I 1959 blev anlagt et mose- og engbed i tilknytning til havens bassin for at skabe mulighed for at præsentere besøgende klasser for planter fra disse to biotoper. F.eks. kunne der fremvises alle tre arter danske insektædende planter: Blærrerod i bassinet og Soldug og Vibefedt i moseområdet.

Naturligvis er det kun en erstatning for det ideelle: at børnene på ekskursion eller lejrskole oplever planterne i deres naturlige omgivelser, men f.eks. gør det lige så stort indtryk på børnene at se en lille sommerfugl blive spærret inde af fangtrådene på Soldug og opsuget af bladene som i naturen.

Hokus pokus

Stik en spids blyant ind i en passende udviklet blomst på den plettede gøgeurt. De to støvkøller sætter sig lodret på blyantspidsen. Tæl til ti, og støvkøllerne bøjer sig vandret, så de passer til støvfanget i den næste blomst bien kommer til, og hokus pokus er blomsten bestøvet.

Hvor mange børn ville få den oplevelse på en tur i naturen.

Haven udvides

I 1960 indlemmedes pedellens tidligere have for at give mulighed for produktion af typeplanter til levering.

Det ville være fint at kunne fortælle børnene om Balder og Misteltenen, mens de stod og så på en rigtig Mistelten. Alle ville kunne se, hvor tåbeligt det var at bruge en kvist af misteltenen som pil. Efter flere forgæves forsøg med bær fra Knuthenborg købtes i 1961 et træ med Mistelten fra Hørsholm Planteskole. Det viste sig at være en han, men lykkeligvis slog to af de såede bær an og viste sig at være hunner. De blev efterhånden så store, at der også kunne leveres til andre skoler.

For at give børnene mulighed for at kunne nikke genkendende til de almindeligste planter, de møder i naturen, blev der givet tilbud om at kunne bestille en blandet buket til (habituelt) planteindlæring, en ide som mange lærere benyttede sig af.

I 1967 indlemmedes et areal vest for Ringen i Skolebotanisk Have, så det samlede areal fra de oprindelige 1.700 m² blev forøget til 7.400 m². Et tilbud om, at lærerne kunne bestille for hele sæsonen ved at opgive klassetrin og ugedage gav en firedobling af antal bestillinger.

Kommunesammenlægningen medførte flere ændringer i arbejdsgangen. Antallet af skoler steg fra otte til 23. I stedet for cykelbudene blev der en fælles budtjeneste med varevogn,

Olav Poulsen og Frode Jensen, havens første gartner. (Foto: Jens Futtrup ca. 1975).

og der blev ansat en gartner hele året plus en ekstra medhjælp i sommerhalvåret.

Spiringsforsøg

I de stadige bestræbelser for at gøre arbejdet med planter så livsnært som muligt for børnene blev levering af materiale til spiringsforsøg en væsentlig del. Den enkelte elev fik lejlighed til at så og følge sin plantes udvikling, og der blev valgt arter, der gav optimale iagttagelsesmuligheder ud fra deisen: Små børn store frø.

De store børn kunne bedre klare de mindre frø med udbytte.

I 1971 benyttede 314 klasser sig af tilbudet, og vi kom op på, at godt $\frac{1}{2}$ af samtlige klasser bestilte materiale til spiringsforsøg. Der blev udarbejdet et hæfte, Det spirer og gror. Hver lærer fik et eksemplar med oversigter og vejledning for hvert klassetrin.

Samme år (1971) blev der leveret ca. 20.000 enkeltplanter fra haven, så det var et stort arbejde for de to medhjælpere.

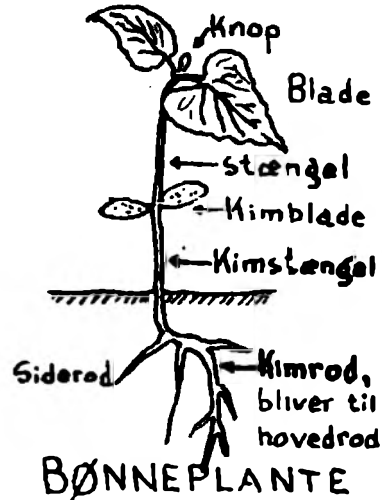

Olav Poulsen i væksthuset i færd med at notere planter til ugesedlen. (Foto: Privateje).

Til på lille skema eller lomme på dette heft
 Håret hageurt.

Find planten (1), og besvar følgende spørgsmål i ugesedlen.

1. Mon håret hageurt bærer blomster på rødtige, tykkefulde stænger eller på tørre, solrige steder? Hvorfor begynder du det?
2. Hvilken betydning har det for planten, at alle blade er trykret mod jorden?
3. Partiel, hvordan bladene ser ud på oversiden og på undersiden.
4. Er det oversiden eller undersiden af bladet, der er bedst beskyttet mod fordampning, når solen brænder?
5. Der findes på bladene en smule ganske små, for de usynlige huller, som kaldes spalteåbninger. Igennem dem foregår fordampningen af vand fra planten. Hvorfor spalteåbningerne sidder på oversiden eller undersiden af bladet?
6. Hvilken farve har hårerne størst på de blomsterbærende stængler?
7. Er det den blomst eller mange blomster, der sidder størst på stænglerne? Hvorfor tror du det?
8. Hvor mange blade er hver af de tykkele tunger kommet op?
9. Hvor længe de se det?
 Vi regner nu med, at du har fundet ud af, at der er tale om en smuk og små gule blomster, som danner en blomsterstand. Denne kaldes en kurv.
10. Hvordan ser de ud?
11. Begynder blomstringen i...
12. Hvad opstår blomsterne ud, at de...
13. Tegn en hel plante med udhærene.

Eksempel fra Det spirer og gror.

Væksthud

1973 fik haven nyt væksthud op ad bagbygningens syd gavl. Det var på 30 m² og forsynet med varme. Det gav mulighed for dyrkning af tropiske og subtropiske kulturplanter. Liste over væksthudets plantebestand: Ris, Durra, Sukkerør, Papyrus, Melontræ, Ingefær, Kardemomme, Banan, Amerikansk olie, Eucalyptus (fe-

bergummitræ), Avocado, Mandarin, Kaffe, Te, Ananas, Bomuld, Granatæble og Jordnød.

Der kunne leveres Papyrus til at demonstrere den vugge, den lille Moses blev fundet i, og til at få en forestilling om, hvorfor Thor Heyrdahl kunne sejle over Atlanten i en Papyrusbåd

Væksthuset blev også brugt til opformering af stueplanter til klasseværelserne med mulighed for iagttagelse af botaniske fænomener som f.eks. vegetativ (ukønnet) formering.

Forsøg med fødekæder

Det blev forsøgt at få en udvikling i retning af en skolebiologisk have med mulighed for så mange former for det primære materiale, der er så vigtigt for en levende undervisning. D.v.s. eksempler på fødekæder, der altid begynder med planter, der bliver ædt af planteædere, som så igen bliver ædt af kødædere. I stedet for græs-ko-menneske, kunne vi illustrere byg/mel-skrubbe/skrubtudse.

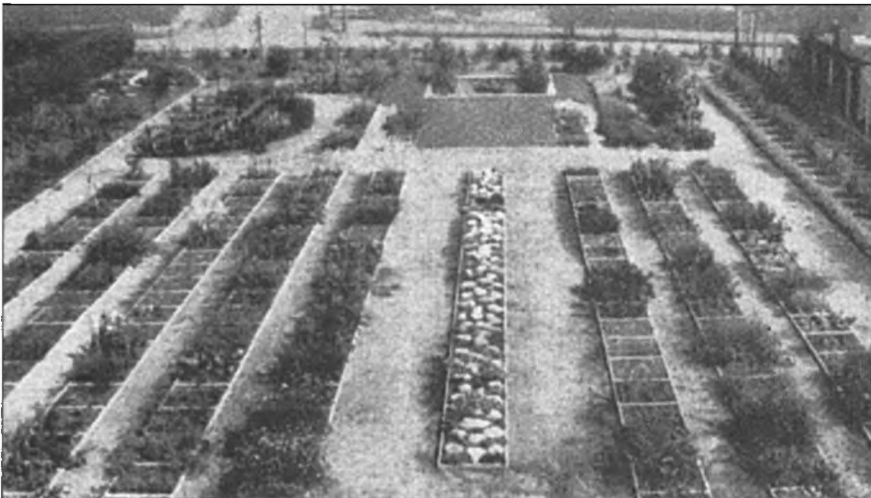
Et indtryk af omfanget af det arbejde, gartneren havde ansvaret for: 65 buketter om ugen

klar til budtjenestens ankomst. Vinbjergsnegle, kompostorme, forskellige farver mus til arveligheds- og adfærdsforsøg, ørkenrotter, vandrende pinde, fårekylinger, melskrubber, skrubbtudser, dværghøns, foruden udlevering af feltgrej og kontrol ved tilbagelevering – rent bortset fra, at han skulle sørge for, at havens plantebestand på 754 arter trivedes. Om efteråret skulle han desuden samle frø af de enårige planter, specielt de, der brugtes til spiringsforsøgene.

Den samordnede indskoling og natur og teknik på mellemtrinnet øgede interessen for at få levende plantemateriale.

Det havde Esbjerg Kommunes Skolevæsen råd til i 40 år. I 1989 blev haven nedlagt for at spare. Det er naturligt at sige, at undertiden går fremskridtet baglæns. Hvis børnene overhovedet bliver præsenteret for udgangspunktet for alle fødekæder, som er planterne, så bliver det igen planchebotanik.

Olav Poulsen. Carit Etlers Allé 52, 6700 Esbjerg. Født: 1925. Fhv. lærer og skolekonsulent i biologiundervisning i Esbjerg Kommune.

*Foto af haven 1950.
(Skolevæsenets årsberetning).*

Bennedsen – købmand og sognerådsformand

Af Henning Nielsen

Mange af Lunde Sogns beboere mindes endnu, at der kunne foretages indkøb hos den venskæle købmand Thorvald Bennedsen i den gamle hyggelige butik i Østergade.

En afglans heraf kan endnu ses på Egnsmuseet i Nørre Nebel, hvortil inventaret blev testamenteret.

Den 31. marts 1855 kom Theodor Bennedsen til verden i Slesbager Skole i Fåborg Sogn som søn af lærer Niels Bennedsen og hustru Ane Marie Pedersen.

Allerede umiddelbart efter konfirmationen blev drengen sat i lære hos købmanden i Vong, hvor han var i mere end syv år. Efter derpå at have været bestyrer i brødrene Palludans forretning Årre i et par år begyndte han at se sig om efter et sted, hvor han kunne slå sig ned som selvstændig. Det fandt han i Lunde, på gården Gl. Lundevej 2.

Meget tyder på, at der da allerede var, eller havde været, købmandshandel på gården, idet dens ejer Jens Jensen Hennebjerg i optegnelser i lokalarkivet omtales som gårdejer og købmand. Af hvilken beskaffenhed handelen har været er uklart, men på gården var der løst et skadesløshedsbrev på 6.000 kr. til købmand Palludan i Varde.

Foden under eget bord

Her i denne gård lejede Theodor Bennedsen i 1879 for 240 kroner årligt lokaler, der gav plads til såvel butik med lagerrum samt et par væ-

relser til beboelse. I disse beskedne omgivelser åbnede han den 1. juni 1879 sin købmandsbutik, og samme år blev han gift med Ane Lauridsen fra Årre.

Efter den tids lovgivning var han imidlertid for ung til at drive selvstændig virksomhed. Løven krævede, at man var fyldt 25 år, og Theodor Bennedsen var kun 24, hvorfor dispensation måtte søges. En allerunderdanigst ansøgning om tilkendegivelse af fuldmyndighedsbevis, bilagt anbefalinger, straffe- og vandelsattester, underskrevet af sognepræsten, blev sendt til kongen. For en betaling af 33 kroner og 66 øre imødekom kongen allernådigst ansøgningen. Bennedsens købmandshandel var en realitet.

Varesortimentet

Vi har et ganske godt kendskab til forretningens varesortiment, idet der foreligger fuldstændige etableringsfakturaer.

Den 31. maj 1879, dagen før forretningens åbning, leverede firmaet H. M. Bøtker i Varde 100 varenumre til en pris af 222 kroner og 56 øre. Leveringen bestod af alt, hvad vi i dag kan købe i isenkramforretninger: Glas, porcelæn, potter og pander, skovle og andre redskaber. Desuden et dusin cigarrør til sognets mænd, formodentlig har de været af rav, og til sognets kvinder blev indkøbt tre dusin fingerbøl.

Købmand Palludan - mon ikke han har haft en finger med i spillet om åbningen af den nye forretning - mødte op med en regning på 826

Forrest Theodor Bennedsen med familie. På vognen til venstre svigersønnen Ulrik Adolf Nielsen. Foto ca. 1898. (Foto: Nr. Nebel lokalarkiv).

kroner 33 øre, men det var for et ganske andet varesortiment.

Den første post er et fad brændevin, (477 potter) à 26,25 øre. Under tredie post står et anker rom, 39,25 potter à 50 øre. Her må bemærkes, at styrken på begge dele var 7%, der dengang var den almindelige styrke på brændevin og rom.

I alt var der tale om 82 forskellige varenumre af almindelige købmandsvarer, af hvilke de fleste kan købes den dag i dag. Måske lige undtagen fakturaens sidste post, der viser fem potter vognsmørelse à 35 øre.

Brændevinssalg

Den omhandlede brændevin gav forøvrigt anledning til en lille nabotvist med bestyreren for Lunde-Outrup Fattiggård. Et af Bennedsens

børnebørn har fortalt, at bestyreren beklagede sig over, at Bennedsen solgte brændevin til fattiglemmerne. Købmanden nægtede dette, men bestyreren gentog sin klage, hvorfor Bennedsen besluttede at undersøge sagen nøjere.

Mysteriet opklaredes en aften, da købmanden kom udenfor, hvor brændevinstønden stod og opdagede et par fattiglemmer, der lå på knæ og forsøgte at læske sig med de attræde dråber.

Trods denne selvekspektion gik forretningen udmærket, og allerede efter fire års forløb kunne Bennedsen købe gården, hvor han hidtil havde siddet til leje. Prisen for gården med løsøre og besætning var 7.000 kr. hvoraf han betalte de 2.000 kontant. Ved denne lejlighed blev skadesløsbrevet til købmand Palludan indfriet. Nu var lærersønnen fra Slebsager Skole både gårdejer og detaillist.

Lunde kirkeby omkring 1905. (Foto: Nr. Nebel Lokalkativ).

Lunde bys udvikling

Allerede før jernbanen blev anlagt – ifølge et brev til datteren ventedes arbejdet i Lunde påbegyndt omkring majjuni 1902 – var udviklingen i landsbyen ved kirken begyndt. I årene 1890-1900 udstykkedes således fra Halagergård otte byggegrunde, og på en af disse opførte Theodor Bennedsen i 1901 ejendommen Østergade 1, hvori han indrettede et bageri.

I en notesbog førte han nøje regnskab over udgifterne og deraf ses, at murstenene brændtes hos egnens landmænd, hvoraf flere drev teglbrænderi.

I alt købtes 15.400 sten. Prisen var ca. 18 kr. pr. 1.000 halvbrændte og 22 kr. for helbrændte. Nr. Nebel Teglværk leverede 2.500 stk. Skiffen til taget, der endnu ligger i 1998, hentedes på Fanø.

Hele byggeriet beløb sig til 4.123 kr. 18 øre. Heri indgik 100 kr. for kørsel, leveret af ham selv.

Efter jernbanens indvielse i 1903 kom der mere gang i byens handels- og håndværkerliv, og Bennedsen besluttede at afhænde gården til sin bestyrer og svigersøn Ulrik Adolf Nielsen, en husmandssøn fra Hekkenfeldt i Lydum Sogn.

Selv begyndte han opførelsen af en anseelig købmandsgård, det nuværende Østergade 3, og også til dette byggeri foreligger der et detaljeret regnskab. Selve byggeriet androg 10.307 kr. 27 øre. Hertil kom kosten til håndværkerne ca. 700 dage à 80 øre.

Fra købmandsgården i Lunde. Fra venstre Theodor Bennedsen, Julie og Ane siddende med et barnebarn. (Foto: Nr. Nebel Lokalarkiv).

Sognerådsformand

I to perioder, 1893-1896 og fra 1900-1903, var Bennedsen formand for Lunde- Outrup Sogneråd. Netop i disse år var jernbanespørgsmålet aktuelt, og på dette område måtte han indkassere et nederlag, der satte sig varige spor, både hos ham selv og i sognet.

De lokale beboere ønskede, at stationen skulle bygges i nærheden af Lunde Kirke, hvor også Bennedsens forretning lå, men modstanden herimod var for stor.

Bitterheden over nederlaget kan måske anes i en ansøgning til amtsrådet af 11. oktober 1902, hvori det hedder: »Som det vil være det høje

amtsråd bekendt, blev stationen ved Lunde modsat alle andre stationer ved banen anlagt syd for byen, hvor ingen veje fandtes, og det blev af besigtigelseskommissionen forlangt, at kommunen skulde anlægge adgangsveje, en fra nordøst og en fra sydøst. Veiene, der hver er ca. 1.000 alen, ere nu indgrøftede og foreløbig belagt med lettere materiale«.

Til disse vejes færdiggørelse søgtes om amtets tilskud. Om det opnåedes får stå hen i det uvisse, men de to veje, det drejer sig om, dele af Skolegade og Lundtangvej, henlå i mange år i ret ringe forfatning.

Jernbanen

Som tidligere omtalt ventedes anlægget af jernbanen påbegyndt for Lundes vedkommende i maj måned 1902. I et brev til datteren Benete, dateret den 25. maj 1902, skrev Bennedsen: »I denne uge begynder banearbejdet vist her i Lunde, ja de er begyndt at støbe grund til stationsbygningen, vi er kommet af med 20 læs mursand dertil, og der skal jo mere til endnu«.

I sit næste brev, dateret den 2. juni samme år, skrev han: »Nu har vi 12-14 arbejdere her, det er ret skikkelige folk, men vi skal jo sørge for at være forsynede med bajere til dem, de drikker adskillige, dog ikke til overdrivelse«.

Også på anden vis var Bennedsen impliceret i banesagen. I sin egenskab af medlem af banens bestyrelse bejlede både folketingsmand Søren Sørensen, Nr. Nebel, og stiftamtmanden i Ribe til hans gunst. Begge bad de om hans støtte til formandsvalget i banestyrelsen.

Bennedsens svar til stiftamtmanden er lidt af et diplomatisk mesterstykke i lokalpolitik:

»Lunde den 22. marts 1905

I høflig gensvar på kammerherrens behagelige skrivelse af 19 d.m. angaaende valget til formand til Varde-Nørre Nebel Banens bestyrelse, tillader jeg mig at udtale, at jeg erkender, der er meget, der taler for herr. kammerherrens berettigelse til stillingen som formand, ligesom jeg aldeles ikke vil bestride de af Dem anførte grunde, men da jeg alligevel ikke kan frigøre mig for den tanke, at en mand fra selve banens opland ogsaa kunde komme i betragtning (selvfølgelig kun hvis vedkommende er kvalificeret til stillingen) ønsker jeg gerne nøjere at overveje sagen og ikke gerne endnu binde med ved noget løfte med hensyn til min stemme, men forbeholde mig denne, til den dag valget skal foregaa. Haaber herr. kammerherren ikke tager denne min indstilling til sagen ilde op.

Med højagtelse Th. Bennedsen«

Et meget diplomatisk »måske« kan det vel kaldes. Det blev i øvrigt den lokale repræsentant, folketingsmand Søren Sørensen, Nr. Nebel, der fik posten.

Velstand

Velstand kom til huse i købmandsgården. Måske fortæller en historie, fortalt af et barnebarn, noget om grunden hertil.

Theodor Bennedsen stod en dag og vejede svedsker af, men kunne ikke afstemme vægten nøjagtig, hvorfor han prøvede svedsker af forskellig størrelse. Til sidst udbrød kunden: »Prøv med en rosin, Bennedsen«.

Til yderligere belysning tjener, at der i forretningens journaler, der i dag befinder sig i lokalarkivet, findes en omsætningsbog, påbegyndt den 1. januar 1901 og sluttet den 29. juni 1929. Heri ses omsætningen dag for dag.

Familieliv og forretningsophør

Sorger blev datidens familier sjældent forskånnede for. Bennedsen familien ej heller. Sten på familiegravstedet på Lunde Kirkegård fortæller, at forældrene i andet halvår af 1902 måtte følge både den 16-årige Niels og den 18-årige Andrea til graven. Førstnævnte døde af blindtarmsbetændelse, sidstnævnte efter lang tids tuberkulose. Ti år senere fulgte den gifte datter Dorthea efter. Hustruen Ane døde 1929 og Theodor Bennedsen i 1934.

Sønnen Thorvald Alfred videreførte derefter forretningen til dens ophør i 1968. Far og søn havde da drevet forretning i Lunde i næsten 90 år.

Thorvald, der var ugift, holdt forretningen i den gamle stil. Bag disken mødte han kunderne med sit venlige smil, og ofte kunne man i hans forretning skaffe varer, som forlængst var forsvundet fra de mere moderne butikker. Alder og helbred tvang ham til sidst til at tage op-

Den gamle købmandsgård i Lunde, der i dag er medborgerhus. Foto: Ib Løulund, Lunde. (Foto: Privateje).

hold på De Gamles Hjem, hvor han befandt sig vel. Han døde her i 1974.

Som en sidste gestus til det sogn, hvor familien havde haft sit virke, forærede han det stætelige købmandshus til Blåbjerg Kommune, der nu benytter det som aktivitetscenter for de æl-

dre, så det gamle hus nu summer af liv, omend af en anden beskaffenhed, end da Bennedsen levede og virkede der.

Henning Nielsen. Skolegade 61, Lunde, 6830 Nr. Nebel, født 1924. Fhv. Folkeskolelærer. Skoleleder i Lunde og leder af Blåbjerg Lokalarkiv.

De tyske gravflytninger 1958-1968

Af Finn Riber Jensen, Holsted

Sognepræsten i Åstrup og Starup sogne i Ribe Stift, Knud Høgsbro Østergaard, efterlod sig ved sin død i oktober 1987 et meget omfattende arkiv. Det var især kirkehistoriske og kirkearkæologiske sager, der havde beskæftiget ham, men også arkivalier om aktuelle kirkelige spørgsmål, som han selv blev involveret i, opbevarede han omhyggeligt.

En af disse aktuelle sager var flytningen af de tyske grave fra 2. Verdenskrig til et begrænset antal større kirkegårdsanlæg forskellige steder i Danmark. Det blev en sag, som strakte sig over ti år fra 1958 til 1968, og som fremkaldte voldsomme reaktioner i befolkningen. Talrige læserindlæg i dagspressen blev fulgt op af skarpe redaktionelle kommentarer, menighedsrådet landet over, men især i Jylland, protesterede mod kirkeministerium og politikere. Ombudsmanden blev flere gange inddraget i sagen, i Folketinget var der forespørgsler og redegørelser, og hele striden fandt vej til både Landsret og Højesteret. Egentlig drejede striden sig kun om to enkle spørgsmål: Respekten for gravfreden og kompetencefordelingen mellem minister og menighedsråd. Det kunne dog ikke undgås, at den anti-tyske atmosfære fra besættelsestiden kom til at farve hele sagen lige fra læserbreve til retssag. Det var helt sikkert ikke de protesterende menighedsråds ønske, at der skulle slås på det nationale følelsesregister, men erindringen om besættelsestiden var på det tidspunkt så frisk, at det ikke var muligt at undgå. Det gjor-

de striden ubehagelig skarp, men det havde ikke indflydelse på den retslige afgørelse, hvorimod det nok medvirkede til, at den praktiske gennemførelse af gravflytningerne forsøgte at nedtone de nationalistiske aspekter.

I slutningen af 50'erne henvendte den vesttyske forbundsregering sig til den danske regering for at opnå en aftale på regeringsplan om samling af tyske krigsdøde (både soldater og flygtninge) på et mindre antal danske kirkegårde. Forhandlingerne herom resulterede i en Overenskomst mellem Danmark og Tyskland af 3. oktober 1962. Ved krigsdøde forstås »medlemmer af den tyske værnemagt« og »andre personer med tysk statsborgerret, der er døde i forbindelse med krigsbegivenheder under den 2. Verdenskrig«. Disse krigsdøde skal samles på nærmere aftalte kirkegårde for at give bedre mulighed for tilsyn og vedligeholdelse. I artikel tre aftales det, at de nye gravpladser skal henligge urørte i 60 år »med mulighed for yderligere forlængelse«. Det er Tyskland, der afholder udgifterne ved opgravning, flytning og indretning og vedligeholdelse af de nye begravelsesområder. Men i artikel fire hedder det dog, at »det er en forudsætning, at anlæggelse og indretning af gravene sker med hensyntagen til forholdene på de enkelte steder, således at de pågældende kirkegårds helhedspræg ikke forstyrres«, en bestemmelse, som uden tvivl skulle imødekomme en del af den folkelige protest, nemlig angsten for at der nu skulle indrettes

store, monumentale tyske kirkegårdsanlæg. En som det skulle vise sig vigtig bestemmelse i artikel 10 undtager fra gravflytning krigsdøde, hvor »påørende eller andre enkeltpersoner har erhvervet ret til gravstedet eller betaler for dets vedligeholdelse«. I øvrigt forpligter den danske regering sig til at sikre, at der ikke sker ændringer med de nuværende tyske gravsteder, indtil flytning kan finde sted. Det fik en vis betydning for den senere folkelige protest, at der i artikel seks bestemmes, at det danske kirkeministeriums befuldmægtigede vil være tyskerne behjælpelige med flytningerne, og at »enhver ligflytning skal forud godkendes af den befuldmægtigede, som af Volksbund må underrettes om tidspunktet for iværksættelsen, for at han kan være til stede ved hver flytning«.

Endelig aftales det, at den tyske forbundsstat overdrager hele det praktiske arbejde til Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge.

Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge blev oprettet den 16. december 1919 i Berlin for at varetage arbejdet med flytning og pasning af de talrige tyske grave efter 1. Verdenskrig. Det er en privat organisation (e.V. = eingetragener Verein), som af staten har fået overdraget disse opgaver, der finansieres af offentlige tilskud, af medlemsbidrag og af årlige indsamlinger. Organisationen fik mangfoldigt forøget sine opgaver efter 2. Verdenskrig. Da gravflytningerne skulle i gang i Jylland, hvor den folkelige modstand var stærkest, tog Volksbund selv initiativ til at orientere de berørte menighedsråd om sit arbejde i en rundskrivelse af 3. maj 1966. Den blev fremsendt i dansk oversættelse af den pensionerede rektor Marius Ravn i Haderslev, der i disse år fungerede som Volksbunds forbindelsesled til de danske myndigheder. Skrivelsen oplyser, at Volksbund i 1964 brugte 18,8 mio DM. Heraf kom de 7,3 mio. fra den tyske regering, mens over 11 mio. stamme-

de fra frivillige bidrag og medlemsbidrag fra ca. 740.000 medlemmer. Foreningen arbejder i alle europæiske lande og flere steder i Asien og Afrika. Kontoret i Kassel modtog i 1964 over 25.000 henvendelser fra tyske familier angående krigsdøde og deres gravsteder. Kontoret opfyldte over 20.000 ønsker om at nedlægge blomster og skaffe fotos af gravene, og der blev i det pågældende år gennemført 86 fællesrejser (med 50% billet-rabat!) »for at de påørende kunne få lejlighed til at dvæle ved deres grave«. Foreningen havde et omfattende ungdomsarbejde igang. Der blev i 1964 afholdt 32 ungdomslejre i Frankrig, England, Østrig, Italien og Holland med næsten 7.000 deltagere. Det var unge, som brugte noget af deres ferie til at anlægge og vedligeholde grave i mange forskellige lande (også i Oksbøl ved Varde). Om forholdene i Danmark hedder det i rundskrivelsen, at der ligger 26.000 tyske krigsdøde på 480 kirkegårde. »Bibeholdelsen af de mange små begravelsessteder ville medføre store udgifter og kræve meget arbejde, derfor har regeringen i Bonn ønsket at samle disse på et mindre antal kirkegårde i lighed med, hvad der er sket i mange andre lande« (der ville herved blive tale om ca. 5.000 flytninger). På baggrund af de danske protester understreger Volksbund, at man »ikke med rette kan påstå, at gravflytning er et specielt tysk forehavende«, for det er almindeligt i alle lande med særlige soldaterkirkegårde efter de store krige, og »efter 1. Verdenskrig samlede Danmark ca. 140 faldne sønderjyder på kirkegården i Braine (Frankrig)«. Hvad Volksbund derimod ikke nævner er, at af de 26.000 tyske begravelser i Danmark var de 15.000 civile flygtninge, heraf mange børn, døde i slutningen af eller lige efter krigen i de lejre, hvor de havde fået ophold, og derfor blev de begravet på de pågældende sognes kirkegårde. Det var just det forhold, der indgik i den

danske modvilje mod flytningerne. Folksbund udgav i 60'erne et månedsblad Kriegsgräberfürsorge, som beretter om arbejdet med at katalogisere gravene for 2,1 mio krigsdøde i 2. Verdenskrig, arbejdet med gravflytningerne og indretning og vedligeholdelse af begravelsespladser (»Ehrenfelder«). Det fremgår klart af dette månedsblad, at det er soldaterkirkegårde, der tænkes på, altså døde, der er faldet i krigen, og der henvises til en række internationale konventioner, som forpligter landene til at sikre disse døde varig gravfred (»dauerndes Ruherecht«). I Tyskland blev af nazisterne denne optagethed af soldatergravene udmøntet i en årlig mindedag for de heltemodige soldater (»Heltengedenntag«). Nu ville Folksbud så sætte kræfterne ind på at ændre denne mindedag med et stærkt patriotisk anstrøg til en årlig »Volkstrauertag« (en folkelig sørgedag), hvor gravene skulle mane til forsoning over grænserne og til arbejde for fred mellem folkene. Trods alle gode og oprigtige hensigter kan det ikke nægtes, at det endnu i 1960'erne, 20 år efter krigen, var svært for den danske befolkning at forstå en tysk fredsappel, der i den grad knyttede sig til en i bogstaveligste forstand død fortid. Mange danskere følte det som en dødekult, der virkede udansk og mindede for meget om »de fem forbandede år«, mens freds- og forsoningsarbejdet i stedet for burde vende blikket mod nutiden og fremtiden.

Menighedsrådenes protester

Den danske modvilje mod gravflytningerne indeholdt en bred vifte af begrundelser og rakte lige fra passiv beklagelse til stærke fordømmelser og tilløb til aktiv modstand. Naturligt nok var det menighedsrådene, der først rørte på sig. Der var her tale om tre centre for protesterne: Ørsted Sogn i Århus Stift med provst Johs. Asmund som initiativtager, Birkerød Sogn

i Helsingør Stift (sognepræst Svend Melbye) og Vester Starup Sogn i Ribe Stift med sognepræst Knud Høgsbro Østergaard som den drivende kraft. Her drejer det sig om Vester Starup, men de to andre centre vil senere blive inddraget.

Det blev Ribe Amts Menighedsrådsforening, der begyndte protesten med en udtalelse fra et møde i Varde den 9. maj 1958. Det var fire år før aftalen om gravflytning mellem Danmark og Tyskland, men der var på det tidspunkt allerede truffet aftaler med Luxemburg, Norge, Belgien, Frankrig, Italien og Ægypten, så det stod klart, at turen snart måtte komme til Danmark.

Østergaard havde skrevet udkastet til den udtalelse, som blev enstemmig vedtaget på mødet den 9. maj 1958. Det hedder her, »at man finder en sådan krænkelse af gravfreden ubegrundet, ganske usømmelig og i strid med de for vore kirkegårde gældende vedtægter ... især mod § 29 pkt.1: Kirkegården er indviet, og dens fred må ikke forstyrres, smlg. Danske Lov II -22-34: Der må ej heller i kirken eller paa kirkegaarden nogen grav graves, mures eller åbnes uden kirkeværgernes og kirkens forsvars videnskab og tilladelse.«

Til slut henstillede man, at »det tyske ønske afvises som stridende mod dansk kristen tankegang, sæd og skik.«

Det fremgår af protesten, at der var tre argumenter for modstanden: Gravfreden, kompetencespørgsmålet og det nationale. Om gravfreden henviste man direkte til vedtægterne for alle danske kirkegårde. Det hørte til sjældne undtagelser, at man kunne få lov til at flytte en grav. Hvis der i særlige tilfælde blev givet tilladelse hertil, så var spørgsmålet: Hvem kunne give en sådan tilladelse? Her henviste man til Danske Lov, som sagde, at det kunne kirkeværgen og »Kirkens Forsvar«, underforstået de lokale myndigheder ved kirke og kirkegård, altså

menighedsrådet. Man har næppe tænkt sig, at det kunne ske uden om kirkeministeriet, men i alle tilfælde måtte man forudsætte, at også menighedsrådet gav sin tilladelse. Foruden disse to argumenter kom så også det nationale synspunkt ind i billedet: Det stred mod »dansk tankegang, sæd og skik«.

Allerede to uger før denne udtalelse var pastor Østergaard trådt frem i pressen med en uddybning af disse synspunkter i kroniken »Lad dem hvile i fred!« (Jyllands-Posten 26.4.58). Det dansk-nationale synspunkt får her en noget større vægt: »Det er da vel ikke meningen, at man vil samle de døde på et eller andet sted her i landet for at indrette en mindeplads, som skal tjene et eller andet »propaganda-formål?« – Der var jo mange af dem, som i levende live var modstandere af den krig, de var tvunget ind i med magt«. Østergaard havde to tyske gravpladser på Vester Starup Kirkegård, som han i de næste ti år værmede om med næb og klør! I den ene var begravet en 16-årig soldat Heinz Wendler. Han havde stjålet et vækkeur fra et værksted, hvor han stod vagt, og blev som straf

Vester Starup Kirke. (Foto: Aastrup Sognearkiv).

beordret til Østfronten. Dagen før afrejsen skød han sig selv i en bunker i Tofterup Stationsby i juni 1944 og blev samme aften begravet på Starup Kirkegård af værnemagten, uden gejstlig medvirken. I den anden grav lå en knap to år gammel dreng Claus Conrad, flygtningebarn fra Königsberg. Faderen var faldet på Østfronten, moderen var forsvundet i flygtningestrømmen. Fem døgn i et beskyttelsesrum fyldt med kalkstøv, en tur over isen til det skib, der skulle føre flygtningene til København, mangel på næring og til slut opholdet i den overfyldte og usunde barak i Starup var mere, end den to-årige kunne stå igennem. Han døde den 16. maj 1945 og blev begravet af pastor Østergaard på Starup Kirkegård.

Disse to skæbner førte Østergaard i de kommende år frem med stor inderlighed og en utrættelig udholdenhed som to typiske eksempler over for alle dem i offentligheden – pressen, politikere, kirkefolk, jurister, tyske bekendte – som han håbede at kunne få hjælp fra. Fra kolleger modtog han andre eksempler, som han syntes underbyggede påstanden om, at en flytning til en tysk fælleskirkegård var urimelig. Der var baltiske og polske og franske, indrulleret som soldater i den tyske hær. Der var soldater, der havde gjort oprør og var blevet skudt af det tyske militær, og der var barnegrave, hvor der næppe var ligester tilbage, som kunne flyttes. Det var i stigende grad kravet om respekt for gravfreden, der var omdrejningspunktet i Østergaards argumentation.

Et andet centrum for modstanden var i Ørsted ved Randers, hvor provst Johannes Asmund udfoldede en næsten lige så ihærdig skribentvirksomhed som pastor Østergaard. Asmund, der var næstformand i landsforeningen for menighedsråd, lagde imidlertid hovedvægten på kompetencespørgsmålet: Hvem skulle og kunne give tilladelse til gravflytning? Kirke-

juraen kom ind i billedet. Menighedsrådet i Ørsted gjorde det synspunkt gældende, at det måtte være sognets menighedsråd, der repræsenterede gravstedsretten til fællesgraven med 16 tyske flytninge fra Østzonen, hvis man ikke kunne få forbindelse med de dødes pårørende. Asmund rettede adskillige henvendelser til Kirkeministeriet, men blev afvist hver gang. Det gjorde efterhånden den senere departementschef August Roesen irriteret, hvilket han havde svært ved at skjule: »Der kan protesteres lige så meget, man har lyst til, for hvis Kirkeministeriet bestemmer, at centralkirkegårde skal oprettes netop det bestemte sted, kan den lokale myndighed ikke modsætte sig dette. Der har været fremsat alt for mange forvrøvede udtalelser i denne sag, og jeg forstår ikke den modstand, der hersker«.

Ørsted Menighedsråd og Asmund valgte derefter at gå til ombudsmanden i december 1960. Ombudsmand Stephan Hurwitz gav sagen en grundig behandling og fik gennem korrespondance med Kirkeministeriet nogle interessante nuancer frem, som ministeriet ikke på noget tidspunkt under sagens forløb havde fundet anledning til at meddele til menighedsrådene. Bl.a. hed det, at »ministeriet selvfølgelig under forhandlingerne havde haft mulige særønsker under overvejelse, herunder også tilfælde, hvor en pårørende til en af de afdøde tyske statsborgere havde taget sig af en gravs udsmykning eller vedligeholdelse. Ministeriet havde herved henvist til forslagens artikel 10 og anførte, at ministeriet gerne havde set og også oprindelig foreslået en noget videre formulering af denne undtagelsesbestemmelse, men hidtil havde dette ikke kunnet gennemføres«. Om kompetencepørgsmålet hedder det, at ganske vist var bestemmelsen i Danske Lov 2-22-34 ikke formelt ophævet, men ombudsmanden måtte »anse den for bortfaldet, bl.a. fordi den forudsætter

en administrativ ordning, der er ændret ved de senere kirkelove«. Ombudsmanden tilføjer den historiske oplysning, at betegnelsen »Kirkens forsvar« i Danske Lov henviser til stiftsbefalingsmanden og biskoppen, underforstået at denne myndighed ikke i dag uden videre kan overføres til menighedsrådet. Ombudsmanden måtte mene, at Kirkeministeriet havde beføjelse til at bestemme over gravflytninger og til at betragte en fremmed regering som repræsentant for de pårørende til de afdøde, når disse pårørende ikke kunne efterspores. Endelig føjede ombudsmanden så til, at »den endelige afgørelse af spørgsmålet, om menighedsrådet kunne modsætte sig en eventuel ligflytning, henhørte under domstolene«.

Det tredje center for modstand og protest var Birkerød, og i denne protest var det især den anti-tyske, nationale tone, der lød. Sognepræst Svend Melbye spurgte, henvendt til Kirkeministeriet: »Hvad skal vi dog med disse store tyske gravpladser på 30 danske kirkegårde? Hvor længe skal de blive liggende? Måske i hundreder af år. Hvem kan forhindre valfartsrejser syd fra til disse gravpladser«. Han udmalte den makabre opgravning af benrester og kranier og opfordrede i marts 1966 de jyske menighedsråd til at »nægte de tyske opgravere adgang til kirkegårde, inden en retsafgørelse er faldet«. På Sjælland og Fyn var det for sent, for der var opgraverne næsten færdige med deres arbejde. Melbye fortalte, at der sandelig var blevet protesteret kraftigt også på øerne, men forgæves. I Ringsted »var byens befolkning harmfuld og frihedskæmperne overvejede at møde op og slå kreds om det tyske gravsted gid de havde gjort det! - men opgav det«. Svend Melbyes offentlige protester førte ham ind i et samarbejde med højesteretssagfører Ove Mogens, Blovstrød, der senere kom til at føre retssagen for de jyske menighedsråd mod Kir-

Flygtninge fra lejren i Starup 1946. (Foto: Aastrup Sognearkiv).

keministeriet. Sammen prøvede de at rejse en bred folkelig protest i form af en underskriftsindsamling. I protesten nævntes både gravfreden og menighedsrådenes kompetence, men det kan ikke nægtes, at det er de nationale toner, der prægede udtalelsen: »Vi finder det ganske usømmeligt, at der på nogle danske kirkegårde af tyske instanser skal indrettes fællesgrave med officielle mindesmærker over de tyskere, der under besættelsen døde her i landet. Vi anser planen for at være en national taktløshed, der mødes med harme fra befolkningens side, og vi opfordrer alle danske til at slutte sig til vor protest«. Det initiativ kom der nu ikke noget ud af. Der skal ganske mange kræfter til at sætte en landsindsamling i gang!

Fra protest til proces

Vi vender nu tilbage til pastor Østergaard i V. Starup i Ribe Stift, for det var herfra sagen udviklede sig videre. På Østergaards initiativ blev der holdt en række lokale møder mellem menighedsrådsmedlemmer og præster, og et udvalg bestående af sognepræsterne Østergaard, Riber Jensen, Holsted, Knud Bech, Obbekjær, Thomas Bruun, Brørup og en repræsentant for Askov Valgmenighed fik til opgave at arbejde videre med sagen med henblik på et sagsanlæg mod Kirkeministeriet. Folksbund var i løbet af 1965-66 gået i gang med opgravninger i Jylland, i februar 1966 adviserede Kirkeministeriet alle menighedsråd i Tønder, Ribe, Åbenrå, Sønderborg og Haderslev amter om, at besøget af de tyske opgravere kunne forventes i nær fremtid, og at gravene i Ribe Stift skulle samles på kirkegårdene i Esbjerg, Oksbøl og Tønder. Alle henvendelser til offentligheden, til ministerium, politikere og Folksbund havde været resultatløse. Når et menighedsråd sendte en protest eller anmodning om dispensation til ministeriet, fik det et afslag, som imidlertid indeholdt den passus, at »menighedsrådet i henhold til grundlovens § 63 vil kunne indbringe spørgsmålet for domstolene«. Samtidig modtog udvalget en henvendelse fra den tidligere nævnte højesteretsadvokat Ove Rasmussen, som opfordrede til sagsanlæg og tilbød at føre sagen uden vederlag.

Det var naturligvis en alvorlig beslutning for menighedsrådene at lægge sag an mod deres eget ministerium, men der var ikke andre muligheder for dem, der ønskede at forfølge sagen. Og menighedsrådene blev af flere sagskyndige bestyret i, at de juridisk havde en »god sag« over for ministeriet.

Ove Rasmussen skrev i marts 1966 til Østergaard, at »kirkegårdene tilhører jo ikke staten, men enten kommunen eller den enkelte kirke

som juridisk person, og principielt er det disse ejere, der har rådigheden herover. ... Kirkeministeriet har visse bestemte beføjelser, men udøver ikke nogen almen overhøjhed og har ingen kompetence til at slippe en privat tysk forenings funktionærer løs på de enkelte kirkegårde«.

Allerede to år tidligere havde Ørsted Menighedsråd indhentet et juridisk responsum hos advokatfirmaet Søren G. Nielsen, Allingåbro. Heri hed det, at »overenskomsten (med Tyskland) ikke giver Kirkeministeriet kompetence til at diktere det enkelte menighedsråd noget som helst«. Der blev henvist til love fra 1947 om kirker og kirkegårde og til ombudsmandens udtalelse fra 1961, hvoraf man må komme til det resultat, »at menighedsrådet skal spørges og skal give sin tilslutning til alle dispositioner på den enkelte kirkegård«. Der var tale om, at ministeriet skulle give sin tilladelse til ligflytninger, men det forudsattes, »at vedkommende menighedsråd i forvejen havde givet sin tilslutning til ligflytningen, hvorimod man ikke kan fortolke ordet tilladelse derhen, at kirkeministeriet mod menighedsrådets vilje kan påbyde ligflytning«. Også den tidligere kirkeminister Carl Hermansen bestyrkede udvalget i dets synspunkter. Han skrev i et brev til Østergaard: »Hvem ejer vore middelalderkirker? Det kan ikke være staten, der ejer dem. Man giver ikke tilskud, såfremt man er ejer. Men er man ejer som jeg mener, at menighedsrådet er så er man suveræn i slige sager. Jeg ser sådan på det, at en dom ved Østre Landsret, der ville give ministeriet medhold, i virkeligheden vil være ganske katastrofal, fordi den vil være en deklaration af statens ejendomsret til kirkerne. En dom, der går menighedsrådene imod, vil ikke blot berøre det aktuelle forhold om Tyskergravene, men gribe dybt ind i spørgsmålet om ejendomsretten og vil i en given situation få skæbnesvangre

følger. Og det undrer mig, at man i ministeriet ikke har kunnet indse dette«.

Inden retssagen begyndte, blev også kirkehistorikeren P. G. Lindhardt rådspurgt af Østergaard. Han sagde, at spørgsmålet om ejendomsretten var det springende punkt i forholdet mellem stat og kirke. Det havde været genstand for mange forhandlinger i Rigsdagen omkring århundredskiftet, men det var aldrig blevet afklaret juridisk, og det var den egentlige grund til, at Danmark aldrig havde fået en kirkeforfatning.

Det eneste men unægtelig også vigtige modspil til disse anbefalinger af at få en retslig afgørelse var departementschef August Roesens udpræget statskirkelige indtilling, som i denne sag kom til udtryk på en måde, som menighedsrådene opfattede som arrogant og stødende.

På denne baggrund er det forståeligt, at menighedsrådenes udvalg besluttede sig for en retssag og i marts 1966 overlod til Ove Rasmussen at forberede og gennemføre denne, idet man fra begyndelsen understregede, at det, man ønskede at få fastslået, var menighedsrådenes kompetence til at værne om gravfreden og handle derefter.

Der forestod nu et meget tidkrævende arbejde, som i alt væsentligt kom til at hvile på pastor Østergaard, nemlig at kontakte og orientere menighedsråd fra Skagen til grænsen. Alle skulle have mulighed for at tilslutte sig retssagen og dermed i det mindste udskyde gravflytningerne. Der lå jo vidt forskellige skæbner i de tyske grave, i enkelte tilfælde var der forbindelse med pårørende, men i langt de fleste ikke. Der var navngivne og uidentificerede døde, der var personer af mange forskellige nationaliteter, og hvornår kunne man så i det hele taget tale om tyske grave, der var grave med allerede formuldede lig, og der var grave, hvor

fredningstiden endnu ikke var udløbet. Østergaard har i sit arkiv samlet en utrolig omfattende korrespondance og notater om telefonsamtaler med flere hundrede menighedsråd. Der var ét spørgsmål, som angik alle: Hvad var omkostningerne ved en retssag, og skulle menighedsrådsmedlemmerne personligt hæfte for udgifterne. Det sidste var der selvfølgelig ikke tale om (ministeriet havde jo også selv henvist menighedsrådene til at anlægge sag), og udgifterne blev af en meget beskedent størrelse: 500 kr. pr. råd plus 200 kr. for appellen til Højesteret.

I løbet af sommeren 1966 meldte der sig 90 menighedsråd, som ønskede at deltage i retssagen. Formelt blev det ordnet på den måde, at initiativtagerne, de 13 menighedsråd i Askov, Holsted by, Obbekjær, Hjortlund, Brørup, Bække, Grindsted, Vester Starup, Ribe Domsogn, Ribe Sct. Catharinæ Sogn, Bramming (alle Ribe Stift) samt Svenstrup (Haderslev Stift) var sagsøgere, mens 77 menighedsråd tilsluttede sig (såkaldte biintervenienter). Selvom retssagens udfald naturligvis ikke blev påvirket af sagsørgernes antal, er det alligevel værd at lægge mærke til, at så mange tilsluttede sig retssagen. Det er et klart udtryk for, at det her drejede sig om en sag, som berørte store dele af den danske befolkning. På den anden side kan der dog ikke være tvivl om, at grunden til den store folkelige opslutning ikke så meget var det kompetenceproblem, som menighedsrådene ønskede afklaret, men derimod resterne af besættelsestidens modvilje mod alt tysk! - At det var tilfældet, viste pressens behandling af sagen tilfulde.

Pressen og gravflytningerne

Det er klart, at denne sag havde dagspressens fulde opmærksomhed i hele ti-året 1958-68. Det drejede sig her om et helt usædvanligt pro-

jekt, som havde alle ingredienser til »godt pressestof« i sig. At projektet fik et anstrøg af dramatik ved at både politi og retsvæsenet blev inddraget, var naturligvis kun med til at skærpe pressens interesse. En lind strøm af læserindlæg blev fulgt op af redaktionelle kommentarer på lederplads og af detaljerede reportager fra de kirkegårde, hvor opgravningerne fandt sted. Da retssagen blev gennemført, blev den også fulgt meget nøje både i den lokale og den landsdækkende presse. Langt den overvejende del af dagspressen var stærkt kritisk over for flytningerne, og kritikken rettede sig mod kirkeministeren og især mod ministeriets ledende embedsmænd. Også den tyske organisation Volksbund fik en hård medfart, og i det hele taget var det de følelsesmæssige og nationale strenge, der blev spillet på mens det saglige anliggende, gravfreden og kompetencen til at værne den, gled stærkt i baggrunden. Det var vist kun Kristeligt Dagblad og Dannevirke der viste nogen forståelse for projektet, mens Jyllands-Posten og Ekstrabladet førte an i det, som kirkeminister Bodil Koch kaldte en systematisk hetz. I december 1965 kunne man f.eks. læse i Jyllands-Posten: »Gravkommandoet er ved at være færdigt på de østlige øer, die Inseln Seeland u.s.w., og nu rykker denne afdeling af Gräbermachten frem mod Fyn og Jylland. De skal i gang med deres sørgelige arbejde. Vi har ikke set uniformerne, men både vissengrønt og dødningehoveder kender vi fra tidligere«. Og på samme tid kunne man i en leder i Land og Folk læse: »Tyske revanchister er i deres fulde ret til at rejse kæmpemonumenter på gravstederne, og så er der jo ikke langt til store masse-møder, der kan tjene mange formål«. Denne ubehagelige antityske stemmeføring kom desværre i nogen grad også til at smitte af på retssagen, men forinden blev den også draget frem i Folketinget.

Folketing og ministerium

Et så stærkt folkeligt engagement i en sag, som meget store dele af befolkningen kom i berøring med, fik naturligvis også landspolitikerne til at lytte. Ministeriet havde ikke fundet det nødvendigt at bede Folketinget om at lovgive om gravflytningen. Og overenskomsten af 3. oktober 1962 blev ikke forelagt Folketinget til godkendelse. Ministeriet ordnede denne sag administrativt under henvisning til Grundlovens § 19, der bestemmer, at »Kongen (= ministeriet) ikke kan indgå nogen forpligtelse, til hvis opfyldelse Folketingets medvirken er nødvendig, eller som i øvrigt er af større betydning«. Da sagen ikke ansås at være »af større betydning«, sluttedes så modsætningsvis, at Folketingets medvirken ikke var nødvendig. Folketinget tog dog selv initiativ til at blive orienteret ved et spørgsmål stillet af Ellen Strange Petersen (Kons.) til kirkeministeren den 23. oktober 1963. Spørgeren havde »med nogen undren« hørt om overenskomsten og mente, at det måtte »være af betydning for Folketinget at høre begrundelsen for i det hele taget at røre ved gravene. Hun havde bemærket sig den stærke folkelige modstand og ville derfor også vide, »om man vil undlade at foretage flytninger de steder, hvor menighedsrådene sætter sig derimod«. Hun henviste til, at også borgere i Tyskland var imod flytningerne og havde givet udtryk for »at flygtninggravpladser ikke skal være valfartssteder«. I Bodil Kochs redegørelse for sagen er der ud over de faktuelle oplysninger et par interessante passager. Hun nævner den ofte fremsatte indvending, at når man gravede de døde tyskere op, kunne man lige så godt føre dem hjem til Tyskland. »Denne unægtelig nærliggende mulighed blev fra dansk side straks nævnt over for den tyske regering, men den afvistes af principielle grunde. Det ville få alt for vidtgående konsekvenser i forholdet til andre

lande, hvis tyskerne begyndte at hjemføre de tyske krigsdøde bedrøveligt nok«. »Kunne vi så ikke have nægtet at gå med til projektet?«, spurgte ministeren og svarede: »Et sådant standpunkt er nu engang ikke holdbart. Hvis Danmark fulgte den linje og modsatte sig ønsket om samling af de tyske grave, ville man mig bekendt være det eneste land blandt mange, der indtog en sådan holdning«. Om menighedsrådenes inulige kompetence i sagen kan hun »ikke for øjeblikket give et fuldgyldigt svar«, men »det er naturligvis rimeligt, at vi, hvor det kan lade sig gøre, vil tage mest muligt hensyn til det enkelte menighedsråd, men der må kunne fremføres meget væsentlige argumenter«. At Bodil Koch ikke selv har været specielt glad for hele arrangementet, synes at fremgå af de her citerede passager og også af hendes afslutning: »Kære Ellen Strange Petersen, Kirkeministeriet er sig i høj grad sit ansvar som værner af gravfreden bevidst, men De ved jo lige så vel som jeg, at nu og da møder vi problemer, som kun kan løses ved et forsøg på en afvejning af principper og den livets barske virkelighed, vi står over for«.

Gravflytningen blev genstand for endnu en redegørelse i Folketinget, nemlig den 15. december 1965. Her var anledningen en forespørgsel fra Kresten Damsgaard (V), der bl.a. som motivering for sit spørgsmål gav udtryk for »utilfredshed med, at ordningen er blevet til ved et magtbud fra oven. Folketinget har ikke været spurgt, heller ikke menighedsrådene«. Bodil Koch er denne gang mere udførlig i sin gennemgang af aftalen, men hun er skarpere i tonen: »Spørgeren kunne jo selv have rejst sagen i Folketinget, hvis ikke han mente, at den kunne ordnes administrativt af regeringen, det var for sent at rejse det spørgsmål nu, tre år efter aftalens indgåelse og halvt henne i arbejdet«. Bodil Kochs skarpe udfald gjaldt især »den sy-

Gravpladsen i Oksbøl, hvortil gravene flyttedes. (Foto: Austrup Sognearkiv).

stematiske hetz, der har været iværksat mod denne sag i en del af pressen«. »Det er beklageligt, at visse dagblade har fundet det rimeligt at køre denne sag ud på en mosegrund, hvor svampevækst fra besættelsestiden og krigens onde år endnu har rødder«. Hun begrundede sin holdning til sagen med en forpligtelse over for en international aftale: »at jeg ikke alene har ret, men også pligt til at føre den for Danmark bindende dansk-tyske overenskomst til ende, når administrationen nu engang påhviler Kirkeministeriet. Det er ganske enkelt min opgave, omend langt fra en livssag for mig, som det ærede medlem forbløffende nok udtrykte sig«.

Retssagen

Heller ikke under retssagen lykkedes det at undgå de nationalistiske toner, og det måtte menighedsrådenes advokat, højesteretssagfører Ove Rasmussen, bære ansvaret for. Han havde aldrig lagt skjul på, at hans modvilje mod gravflytningerne først og fremmest var en forlængelse af besættelsestidens anti-tyske holdning. Det fremgik f. eks. af hans to kroniker i Politiken i marts og november 1965. I et brev af 22. november 1965 til provst Asmund, Ørsted, skriver han: »Min aktion vedrørende flytningen af de tyske grave havde jo oprindeligt et alment sigte og var vel ikke mindst vendt mod slutfasen: de vedvarende tyske arrangementer, mens De især havde vendt Dem mod den ind-

ledende manøvre: selve opgravningen. Min aktion var oprindelig nærmest politisk, mens jeg ikke havde anskuet problemet særligt juridisk, hvad jeg nu har ovevejet nærmere«. Det fremgår af Østergaards referater af udvalgets møder og korrespondance, at man både før og under retssagen imødegik Ove Rasmussens politisk-nationale argumentation og bad ham om at holde sig til det, sagen drejede sig om. Efter han under proceduren havde brugt det meste af en formiddag til at skildre Volksbunds metoder og karakter af privat organisation, »gjorde pastor Bech og jeg ham i frokostpausen opmærksom på, at det var os ikke om at gøre at angribe Volksbund, vi var ikke ude i et nationalistisk ærinde, men det var gravfreden vi ville værne. »Det gik så vidt« skriver Østergaard, »at retspræsidenten afbrød ham på et vist tidspunkt og sagde: »Sig mig, er det Deres egen sag, De plæderer, eller menighedsrådenes?«.

Forsvareren, kammeradvokat Poul Schmith, tog ikke stilling til principperne i spørgsmålene om menighedsrådenes kompetence og gravfreden. Han ønskede ikke at gøre gældende, at kirkegårdsjorden tilhørte staten, men »det er uden betydning, hvorledes ejendomsforholdet til kirkegårdene i det enkelte tilfælde er ordnet«. Kirkeministeriets beføjelser i spørgsmål om flytning af lig »fremgår såvel af gammel praksis som af de gældende lovbestemmelser, og det er tillige en følge af ordningen af statsadministrationen med Kirkeministeriet som øverste myndighed«. Dermed blev altså den rene statskirkelige opfattelse lagt til grund, hvorefter hele Folkekirken er en del af statsforvaltningen. Endelig påberåbte kammeradvokaten sig, at der var tale om international sædvane med samling af krigsdøde, og at den fremmede stat i sådanne tilfælde kunne træde i de pårørendes sted. Landsretten frifandt Kirkeministeriet med henvisning til, at den »indgåede over-

enskomst hviler på anerkendt international sædvane«, at Tyskland »har været berettiget til at optræde som repræsentant for de af overenskomsten omfattede krigsdødes pårørende«, »at afgørelser om ligflytning i overensstemmelse med gammel administrativ praksis træffes af Kirkeministeriet som øverste administrative, kirkelige myndighed« og at hensynet til gravfreden »ikke findes at kunne give sagsøgerne ret til at være medbestemmende med hensyn til flytning af de af overenskomsten omfattede lig.« Hver af parterne skulle bære sine egne omkostninger. Menighedsrådene, der havde anlagt sag, var alle enige om appel til Højesteret, fordi man fandt sagen af principiel karakter. Højesteret afsagde dom den 23. maj 1967, men uden selvstændigt at tage stilling til de to rejste principielle spørgsmål om kompetence og gravfred. Højesteret fastslog blot, at »den trufne ordning svarer efter det oplyste til overenskomster, der efter den 2. Verdenskrig er indgået mellem den tyske forbundsrepublik og en række andre stater, og der er ved overenskomstens artikel 10 taget forbehold om private gravstedsrettigheder«. På den baggrund blev landsrettens dom stadfæstet.

Slutfasen

Herefter havde menighedsrådene udtømt deres muligheder, og i løbet af det næste års tid blev gravflytningerne ført til ende, så de tyske krigsdøde blev samlet på 30 kirkegårde rundt i hele Danmark. Disse gravpladser må formodes at blive bevaret uden tidsbegrænsning. I Birkerød blev tre af de 17 krigsdøde liggende på kirkegården, mens resten blev flyttet, i Ørsted bevaredes en gravplads, mens 15 blev flyttet i oktober 1968, begge steder under henvisning til aftalens artikel 10 om pårørendes gravstedsret.

Pastor Østergaard og menighedsrådet i Vester Starup havde ikke mulighed for at benytte

denne artikel, for trods meget ihærdige anstrengelser lykkedes det aldrig at opspore pårørende til de to begravede. Alligevel fortsatte kampen for at undgå gravflytningerne. Der ligger i arkivet adskillige udkast til breve, nogle forfattet af Østergaard, andre af kirkeværgen Lambert Lauridsen, breve som for nogles vedkommende må formodes ikke at være blevet afsendt. Det er henvendelser til Kirkeministeriet og til Folksbund med fornyede forslag til dispensation, da alle muligheder for at finde pårørende efter sigende ikke var udtømt. Der er formuleringer, der minder betænkeligt om trusler, og der er overraskende oplysninger om, at kirkegårdsregulering ikke for tiden gør det muligt at stedfeste gravene! Menighedsrådets modstandsvilje er jo nok også blevet næret af, at den folkelige protest fortsatte, ikke bare i Danmark, men også i spredte tilfælde i Tyskland. Bl.a. rettede to teologiske professorer i Göttingen, Carsten Colpe og G. Harbsmeier, i juli måned 1968 en appel til den tyske udenrigsminister Willy Brandt om at gribe ind, og samtidig bad de Det Teologiske Fakultet i Århus om at prøve at formå det danske kirkeministerium til at ændre holdning i sagen om gravflytninger.

Det var altsammen kun de sidste krampe-trækninger. Også de to grave på Vester Starup Kirkegård blev flyttet i løbet af efteråret 1968.

Konklusionen af det forløb, som gravflytningssagen fik, er, at menighedsrådenes egentlige anliggende kom i klemme mellem nationale følelser og internationale forpligtelser og derfor aldrig fik den ønskede behandling og afgørelse. Anliggendet var som nævnt spørgs-

målet om menighedsrådenes selvstændige ret og pligt til at værne gravfreden på deres kirkegårde.

I den offentlige debat gled dette anliggende i baggrunden og blev overdøvet af nationalistiske, anti-tyske efterklange fra besættelsestiden.

I retssagen kom anliggendet ikke op til overfladen som det spørgsmål, der skulle have en afgørelse. Retten lagde derimod vægten på, at der var tale om en overenskomst mellem to stater, som fulgte international sædvane, og så behøvede man ikke at forholde sig til gravfred og kompetencespørgsmål. Der var i det pågældende tiår ikke nær så megen opmærksomhed omkring kirkejura, som der kom i 1980'erne og fremefter. Menighedsrådenes juridiske rådgivere havde derfor ingen baggrund for en nuanceret vurdering af forholdet mellem folkekirke og stat. De sammenlignede menighedsrådene med kommunerne, der ifølge grundloven har en selvstændig ret til at styre deres anliggender. Den grundlovsret har menighedsrådene imidlertid ikke. På den anden side kendte juristerne dengang ikke til den skelnen mellem et juridisk og et teologisk normsæt, som i dag spiller en rolle i kirkerets-debatten. Om det havde ændret på sagens udfald, er nok mere end tvivlsomt, men det er muligt, at ministeriet havde fundet det både rimeligt og nødvendigt allerede under forberedelserne at inddrage både Folketing og menighedsråd.

Finn Riber Jensen Birkevænget 4, 6670 Holsted, cand. theol, provst emeritus.

Den barske virkelighed

Daniel Danielesen, Billund, fortæller om dagligdagen i sidste halvdel af 1800-tallet

Af Ingrid Schmidt

I Billund findes der mange tilflyttere, men der findes dog også beboere, der er født og har levet hele deres liv her. En af disse, Daniel Danielesen, døde den 7. januar 1999. Han var født i Grene Sogn den 27. november 1901, levede næsten hele sit liv på fødegården, hvor hans forældre og bedsteforældre havde boet, og overtog 1932 gården, der ligger i Plougslund et par kilometer syd for Billund. Daniel blev aldrig gift. I mange år boede han sammen med sin ligeledes ugifte søster, Anna.

Ejendommen bar præg af, at de to satte pris på de ting, de havde arvet fra forældrene. Efter søsterens død i 1990 boede Daniel alene på gården, som han fortsatte med at drive. Han, der havde tærsket med plejl, da han var ung, høstede nu med mejetærsker. Dog blev helbredet så dårligt, at han tilbragte de sidste måneder på Billund Plejehjem.

Daniel var meget interesseret i lokalhistorie og var med til at stifte Lokalhistorisk Forening for Grene Sogn i 1978. Han var til sin død æresmedlem af foreningen. Han var en god fortæller og kunne huske meget langt tilbage. Hans bedstemor var død, da Daniel blev født, og hans bedstefar, der også hed Daniel, døde 21/2 år efter Daniels fødsel, men faderen Johan, fortalte om bedsteforældrene og sin egen barndom. Daniel kunne så genfortælle det på en sådan måde, at man skulle tro, han selv havde oplevet situationerne. Omkring 1980 lavede Vagn Jensen og Kristian Udby fra Grene Sogns Lo-

kalarkiv en båndoptagelse med Daniel (suppleret et par steder af søsteren, Anna), hvor han fortalte, hvad han havde fået fortalt. Fra dette bånd gengiver jeg Daniels fortælling, næsten ordret. Daniel talte egnens dialekt.

Huset bygget af ler

Ja, når jeg skal fortælle om noget om livet her på egnen i en svunden tid, så er det jo ikke så meget af det, jeg selv har oplevet. Det meste jeg har at fortælle, det er hvad fader har fortalt, både fra hans egen og fra bedstefaders tid. Bedstefader var fra Vandel, han hed Daniel Hansen, og bedstemoder var fra Plougstrup, hun hed Anne Kirstine. En tid efter at bedstefader var kommet hjem fra krigen i 1850, blev de gift, og i 1851 eller måske 52 begyndte de her. De

Daniel på sin nye mejetærsker 1983. (Foto: Privateje)

Daniel i 1951. (Foto: Privateje).

fik en lod og over 100 tdr. land, hvoraf en fjerdedel var mose og det meste af heden mager sandjord. De opførte et lille hus af ler med små vinduer og tækket med lyng. Huset havde en åben skorsten, og over ildstedet lavede de deres mad, gulvet var af ler. Den åbne skorsten, var som oftest den eneste belysning, de havde om aftenen. I den ene ende af huset stod deres senge, og bunden af sengene bestod af lyngknipper, der var bundet sammen med halm-bånd, og de blev sat på rodenden ind mod hinanden, og oven over var der lagt en smule halm. Far fortalte, at snogene var slemme til at gå ind i lyngknipperne, og det kunne også ske, at hugorme gjorde det. Om sommeren gravede bedstefader sadder (lyngtørv). Dem stillede han op mod muren, dels for at beskytte muren, dels for at lune mod vinterstormene. Egnen var

jævn og flad, og der var næsten ikke plantet et træ noget sted, og når snestormene satte ind, så kunne tørvene give læ til huset. Det kunne næsten knyge efter, og bedstefader tog så gerne en skovl ind om aftenen, når der var optræk til snestorm.

Bedstefader købte et par små stude og nogle får, og så begyndte han at dyrke heden op. Han fandt ud af, hvor jorden var bedst, det var der, hvor lyngen var størst, og så pløjede han et lille stykke hist og her. Men for at de kunne avle noget, var det en betingelse, at de fik kalk, og det kunne de ikke sådan lige få. Så gravede bedstefader sadder i heden, og dem slæbte han sammen i dynger, når de var tørre så satte han ild dertil. Asken strøede han ud på jorden, når han havde pløjet, og her kunne de godt avle ikke så lidt rug og/eller boghvede i et år eller to, men så var det jo galt igen. Der var kalk at få i Skibet henne ved Vejle, men studespanDET, som bedstefader havde, kunne jo ikke gå derhen. Så gravede han tørv i mosen, og så kunne de komme henne østen fra med et læs kalk og så få et læs tørv i vognen hjem. På den måde fik bedstefader ikke så få læs kalk. Når han så havde fået kalken, så kom han den i en sæk og såede det, ligesom vi for mange år siden såede kunstgødning. Det var selvfølgelig træls for ham, men det var han nødt til, for det måtte ikke få for meget. Så pløjede han med studene for en lille træplov. Det var træ det hele, undtagen der var et lille jernskær. Ploven havde kun et håndtag, så den gik han oven for furen og styrede. Det vil sige, han tog ved med den ene hånd, og så holdt han ploven sådan ind mod det ene lår. Når han skulle ud at pløje, så måtte bedstemoder sy en lap på det ene lår, ellers sled det bukserne helt op. Når så bedstefader var helt færdig, så blev lappen sprættet af igen og gemt til senere brug

Ud at tjene fra Pedersdag

Senere fik de også en ko eller to, og bygningerne skulle så udvides og forbedres. Bedstefader brændte selv mursten i en lille teglovn, som han fik stillet an. De skulle selv lave alt det, de kunne, for der var ikke penge til ret meget. Penge var i mange år en mangelvare for dem. Efter en del års forløb byggede de også et større og bedre stuehus, da familien voksede. Elleve børn så dagens lys i det lille hjem.

Efter som børnene voksede til, måtte de ud at tjene – der var to-tre drenge, der var ældre end fader. I 1867 var fader blevet otte år, og da kom han ned til Utoft i Grindsted Sogn. Bedstefader lejede dem dengang ud som hjorddrenge, det var gerne fra maj til november, og lønnen var gerne en specie, det er fire kroner. Så var det skik og brug dengang, at de fik en timskeg med hjem til november. Det var grøvmel, der var sigtet, og det var jo det samme som sigtebrød.

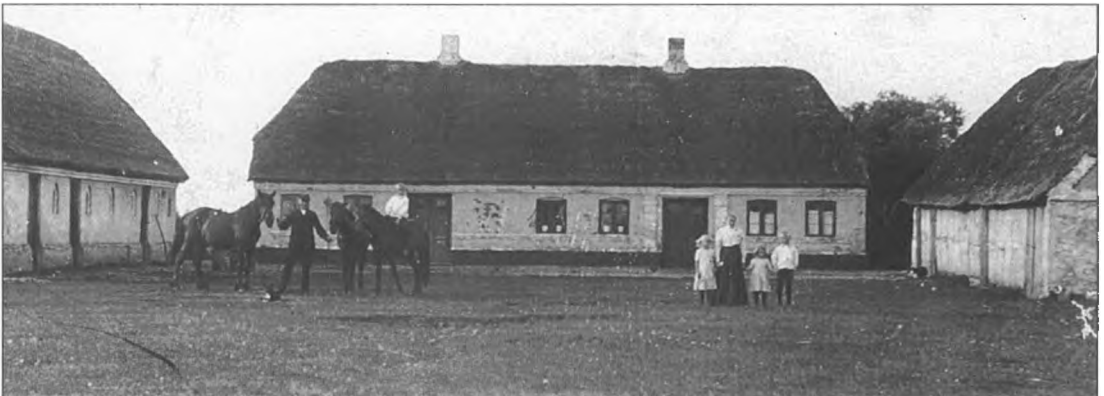
Bedstefader sagde altid, når han havde lejet drengene væk: »Så skal I tage ham til Pedersdag«, det er den 22. februar, så fik de da føden. Far har også tit fortalt om, hvor svært det var for dem at få føden. Mange gange fik de om aften

nen rugmelsgrød, og kunne de få en lille smule sirup i, så var det vældig godt.

Om middagen fik de mange kartofler. De blev hældt ud på bordet, der blev sat et par små dynges salt, og så kunne de pille de kartofler, de hver kunne spise og dyppe i salt. Kød var ikke hverdagskost, de slagtede et par får hvert år, men det skulle slå til et helt år, og når de var så mange folk, kunne det ikke blive til hverdagsbrug.

I 1868 havde de ingen regn fået fra de såede kornet i foråret og til de høstede. De avlede så godt som ingenting, men vinteren derefter var forholdsvis mild, og det hjalp noget – så kunne de lukke kreaturerne ud i lyngen. Det var bedre end ingenting, men rugen blev så dyr, så de næsten ikke kunne få penge til brød.

Far var kommet ud at tjene i Plougslund som hjorddreng. Han var kommet ud til Pedersdag. Det var hos en enke, han tjente, og hun havde voksne børn hjemme til at hjælpe med arbejdet, men de havde ikke så lidt eng derude og også meget hø. Hun sagde tit til fader, når han skulle hjem: »Du kan sige til din fader Johan, at han kan komme herud og få en dynges hø med hjem«. Hun vidste godt, at de havde

Johan og Katrine Danielsen med deres fire børn foran hjemmet ca. 1910. Det er Daniel til hest. (Foto: Privateje.)

Gården med vindmøllen, som blev brugt indtil der kom elektricitet i 1935. (Foto: Privateje).

ingenting. Det lod bedstefader sig ikke byde to gange, han tog så et stykke reb, og gik ud og fik så meget hø i det stykke reb, som han kunne bære hjem. Og det hjalp dem godt.

Fader fortalte tit om hans hjordtid. Han kom ud om morgenen med kreaturerne og fårene og skulle så blive ude til om aftenen. Han have mad med i en hjordtaske til hele dagen. I sommervarmen smeltede smørret på hans mellemmad, og de kunne blive helt krumme. Folk bagte selv brødet dengang, en to tre skæpper rugmel af gangen, og det sidste blev tit muggent, inden de fik det spist. Far fortalte, at det var tit, når han kom ud og skulle have hans mellemmader, var de så tørre og mugne, at når han bed dem over, så kunne muggen ryge ud af halsen på ham. Når drengen var sulten nok, så skulle mellemmaden nok glide ned.

Hjælpsomhed i nøden

Foruden at det så tit var svært for dem at skaffe det daglige brød, så kom der også andre trængsler ind over deres hjem. Bedstemoder havde en bror, der boede her i Plouglund. Han blev i 1864 tvunget til at køre ægtkørsel (pligt-kørsel) for tyskerne, og han var væk i længere tid. Han kunne ikke komme hjem før tyskerne gav ham fri. Da han kom hjem, var han syg, han havde tyfus, og han døde af det. Smitten bredte sig her til, og bedstemoder og bedstefader måtte køre to af deres børn på Grene Gamle Kirkegård.

Nogle år efter fik de difteritis, de kaldte det halssyge dengang. Da mistede de tre børn, to kom i én kiste, og de blev også begravet på den gamle kirkegård. Et stykke tid efter måtte de af sted med en tredie.

Far fortalte også om, hvor hjælpsomme folk var dengang. Der boede en familie her i nærheden. De var så fattige, at de undertiden ikke havde det tørre brød i huset, men dengang tyfussen rasede her, da kom konen tit herved med mad til dem. Hun gik rundt uden for huset så længe, at de opdagede, at hun var der. Så satte hun sin gryde, eller den del hun havde maden i, og så gik hun hjem igen. Så kunne de gå ud og hente den ind.

Den samme familie havde engang ikke andet end hvad manden kunne tjene ved at arbejde for fremmede. En aften, fortalte fader, havde de spist det sidste brød, de havde i huset. Når den nye dag kom, skulle der mad på bordet igen – de havde ikke så få børn. Manden og konen sov ikke den nat, men hen på natten havde de hittet en udvej, og så rejste manden sig og gik hen til en mand i Randbøl og spurgte, om han kunne låne så og så mange daler til en beit rug, som de kaldte det dengang, det var sådan et kvantum på en to-tre skæpper. De fik penge af ham, og så gik han til møllen og fik rugmel med hjem.

Det var den barske virkelighed. Selv om de havde lidt til sig selv, så tænkte de også på andre, når de var i nød. Det var ligesom man dengang, fortalte fader, at folk tog mere del i hverandres byrder, sorger og glæder.

Bedstefader gik ud på arbejde om vinteren, når han kunne få noget. Daglønnen var en mark = 33 øre. Om sommeren gravede han tørv, som han solgte for at få lidt penge hjem. Der var også andre der gravede tørv til eget brug i bedstefaders mose. De kunne grave to mand for en mark, så måtte de grave en hel dag. Senere fik bedstefader heste, og han og fader kørte så tørv til Vejle og solgte for nogle få kroner, og så kørte om ad Skibet hjem og tog et læs kalk med. Det var en drøj tur. De skulle afsted en nat og kom først hjem den næste nat.

Men de var ikke så sarte dengang. De tog det, som det sig bød, men småt havde de det.

Der var en gammel mand, der fortalte mig engang, at hans kone havde et brev skrevet. Det lå i næsten fjorten dage. De kunne ikke få de få øre fra, som det kostede at sende et brev. En hjælp var det, da sparekasserne blev oprettet. De der havde lidt tilovers kunne sætte det i sparekassen, og så blev der lidt til dem, der ville låne.

Det var ikke nemt at låne penge. Far fortalte engang, at bedstefader en vinter, det var altid den tid, det kneb mest, gik ned til en mand i Billund for at låne nogle få daler. Manden havde dem, men afviste bedstefader med den begrundelse, at det jo var et hedested, han havde, og manden kunne ikke komme i tanke om, at på sådan et sølle hedested kunne det senere blive sådan, at han kunne få sine penge igen. Bedstefader måtte gå hjem med uforrettet sag. De fortalte, at dengang sparekasserne kom i gang, da var der nogen, der havde lidt på kistebunden, der ikke turde sætte pengene i sparekassen, for de vidste ikke om de så dem igen. Det var jo noget nyt, der var kommet, men det var en stor hjælp for egnen, for der kunne folk komme og optage smålån. Før havde de mange gange været henvist til at sælge dyrene, når de skulle skaffe penge, men når de kunne få et lille lån kunne de beholde deres dyr. Men ikke alle så ligedan på det. Far fortalte om en gammel mand. Han sagde engang, ja, i gamle dage, da måtte bønderne undertiden ride på træhesten, nu om dage rider de på veksler.

Mange af de gamle hedeboender var da også sådan indstillet, at låne ville de ikke. De forsøgte at leve efter det gamle ordsprog eller mundheld, hvad I nu vil kalde det, at klatgæld og drivvand og sleske folk skal man vare sig for.

Men havde de gamle bønder det træls, da deres arbejdsdag ofte var lang, og deres føde og

klædedragt tarvelig, så klagede de aldrig, de tog det som livet bød sig. Der er ikke få eksempler her på den vestjyske hedeegn, at et par mennesker, der har begyndt på den bare hede med den simple hedejord, efter et langt livs slid og slæb har fået en god gård op at stå. Selv om det gik langsomt for dem, så gik det dog fremad.

Der var også dem, der var henvist til at arbejde for andre, de der boede i et lille hus og måske havde nogle få tønder land, der ikke kunne give dem tilstrækkeligt til at leve af. De måtte ud og tage det arbejde, de kunne få, og det til en mark om dagen. Senere da vi kom op i 1880'erne og 90'erne, da fik de kroner i stedet for mark, da var daglønnen 50 øre om dagen. Der var mange, der gik ud og tærskede med plejl om vinteren for den løn. Det forsløg ikke meget, når der var en familie, der skulle leve af det. Fader nævnedes ikke så få eksempler på sådanne husmandsfolk. De havde det endnu værre end hedeboenderne, for de kunne aldrig komme videre. De kunne vel få lidt fattighjælp, hvis de var i nød, men det ville de helst ikke. For de gamle var det en æressag at klare sig selv, de ville hellere spise tørt brød end de ville ligge andre til byrde.

På dette tidspunkt bryder Daniels søster Anna ind og fortæller, hvad hun synes, der også skal fortælles om faderen, da han som dreng tjente i Utoft:

Han havde sin lille madtaske, den havde han omme på ryggen, og fedtet fra madpakken var smeltet, så hans lille vest var lige så den glinsede. På heden havde han en urskive, det var et stort hul, som han skulle stå ned i, og ud til hver side var der timetal. Han kunne se hvad klokken var, når han stod i det store hul og skyggen faldt på timetallet. Han kunne aflæse både hele og halve timer. Det skulle han komme hjem

med dyrene efter. Den største bekymring han havde derude, var når det lynede og tordnede, for da havde han ingen steder at gå hen. Han var otte år.

Første gang, han skulle derned, da græd han hele tiden, så omme ved Grene Bro mødte han den gamle sognefoged Kresten Søndergaard. Han sagde til ham, hvad græder du for min dreng, ja, han skulle jo ud at tjene. Det skal du ikke græde over, sagde sognefogeden, når man kan komme ud at tjene, så er man en stor karl, og han tog ham ved hånden og gik med ham til Utoft.

I Utoft fik han vist ingen timskeg da det blev november. Det var da han var hos Mads Vestergaards enke i Plougstrup, han fik den.

Hos Mads Vestergaards enke bagte de selv brødet, en 14-16 ad gangen plus et antal timskeger eller sigtekager, som vi kalder det. Der blev aldrig skåret hul på sigtebrødet før det var muggent. Så sagde den gamle kone, Kirsten Marie til sin datter Else: »Nu skal vi vist have hul på sigtekagerne, for nu er de begyndt at muggne«. Når de så fik morgenmad og bed i det muggne brød, stod der en kvolm ud af halsen dem.

Timskegen, der var en del af faders løn, fik han når den gamle Kirsten Marie havde sendt bud med ham hjem, at nu kunne den overleveres. Det var en vældig stor kage, og det var lige alt det, han kunne bære den. De små søskende derhjemme løb imod ham for de vidste, at nu kom han med noget, de kunne spise.

Så fortalte vor fader engang dyrlæge Pedersen i Vandel, om det her med at der stod en kvolm ud af halsen på dem, når de bed i sigtebrødet. Ja, muggenhed, sagde dyrlæge Pedersen, det er godt, det er det samme som penicillin.

Derefter fortsætter Daniel med at fortælle om bedstefaderen, der var med i krigen i 1848.

På gårdspladsen. Fra venstre Anna, faderen Johan, en gæst og Daniel i 1936. (Foto: Privateje).

Soldat i 1848

Bedstefader blev indkaldt i 1848. Som ung soldat kom han ind og fik en kort læretid, og derefter sendt til fronten nede sydpå. Engang sendte hans moder nogle strømper til ham. Der var en fra Vandel, der var indkaldt et stykke tid efter bedstefader. Han hed Laust Mikkelsen, men de kaldt ham Pjat Laust, jeg ved ikke hvorfor.

Soldat havde han da været og han måtte med i krigen. Så var bedstefaders moder kommet i tanker om, at det kunne vist snart være galt med sønnens hoser og sendte altså nogle par med Laust, da han skulle af sted. Og så traf det sig sådan, at der sejlede to skibe forbi hinden på Eckenførde Fjord. Det ene var Laust med, og på det andet fik han øje på Daniel og så smed han strømperne over til ham. Det var

jo et helt mirakel at Daniel på denne måde fik sine hoser.

Bedstefader var med i slaget ved Isted. Det var det værste, han havde været med til, sagde han. Tyskerne havde bidt sig fast i en skov. Den kaldtes vistnok Ryde Skov og lå uden for Isted. Den danske hær løb storm imod skoven to gange og blev slået tilbage, og så trak de sig tilbage til en stor dalsænkning. De fik sendt bud efter al den forstærkning, de kunne få, og alle de kanoner, de kunne skrabe sammen. Så holdt obersten, det var vistnok Læsøe, en tale for dem og opfordrede hver mand til at gøre sin pligt. Hvis vi ikke tager dem denne gang, så tager vi dem ikke.

Der blev givet signal til angreb, og så måtte de fremad. Kanoner skød det de kunne og de blev ved og blev ved og blev ved, de der ikke

faldt. Der var en kugle, der ramte et bånd af bedstefaders tornyster og en anden rev en flænge i hans uniform, men det slap han med, men da de kom til skoven, da så de det frygteligste syn. Lemlæstede og døde mennesker i hobetal, og de sårede jamrede og skreg, men der var jo ikke tale om at de kunne tage sig af dem, de måtte fremad, alle de der kunne.

Så begyndte tyskerne at rømme sønderud, og de danske soldater var efter dem. Jeg ved ikke om jeg husker rigtigt, men det kommer mig for, at jeg engang har læst, at der faldt 2.300 danske soldater. Den danske hær vandt slaget, men måtte betale en høj pris. De fulgte tyskerne sydpå og var i lag med dem flere gange. Engang var bedstefader taget til fange. De var en lille gruppe, der var blevet afskåret, de kunne ikke komme tilbage til hovedstyrken igen, og blev taget til fange.

De blev indkvarteret i Rendsborg på en købmands loft, og der gik selvfølgelig vagt udenfor, men maden var så ringe og de fik kun lidt. En nat opdagede de, at der var et par brædder i loftet, der var løse. Dem fik de brækket op, og så måtte bedstefader derned, de spændte livremmene sammen og hejste ham ned. Han var en høj, slank mand, og han kunne lige knibe sig igennem, der hvor to brædder var taget op. Så kom han ned i købmandens lager. Der fandt han en sæk med sukker i og fyldte sin kasket dermed, og så trak de i livremmene igen. Det sukker spiste de og lagde brædderne i igen. Det gentog sig mange gange, at bedstefader måtte tage den tur.

En mand jeg traf for mange år siden fortalte, at han en dag havde truffet bedstefader ude i mosen. Der arbejdede han jo meget om sommeren. Dels gravede han tørv, dels rejste han og stuede dem. Der traf manden altså bedstefader, der lå og stuede tørv. Han havde en gammel filthat syet på hver bukseknæ og de var

syet på, på en sådan måde, at når han bøjede knæene gik de op i hattepulden. Det skånedes bukserne. Der var jo ikke penge at købe nye for. Når han var færdig med tørvne blev hatten sprættet af og gemt til senere brug.

Nu fortsætter Anna fortællingen

Flormel til julebagningen

Ja, hen i efteråret begyndte bedstemoder jo at spørge om hun ikke kunne få en lille smule flormel til jul. Der var en smule at få, men det var dyrt. Det sagde bedstefader altid, men hun snakkede jo om det igen. Så kom tiden at han skulle have julebeit hen til møllen. Det var rugmel til rugbrød og det skulle vistnok til Gjødding Mølle for at blive malet. Da snakkede bedstemoder igen om flormel. Kunne hun ikke få et lispund? Det var 16 pund. Så sagde gamle Daniel: »Kan I så komme med jeres småpenge, børn«. Og de børn, der var hjemme, løb så rundt til gemmer både her og der, en kom med en enøre og en med en toøre, en enkelt havde måske en tiøre.

Så sagde jeg til far: »Hvad kunne det blive til med de penge, de havde?«

»Ja, det skal jeg sandelig sige, et år havde vi da en 16-17 øre tilsammen«.

Du kan tro det kunne hjælpe, og bedstemoder fik så hendes lispund flormel. De, der var ude at tjene, kom jo hjem til jul og så skulle der bages lidt.

Daniel fortæller et par historier til og noget om sin skolegang, men jeg vælger at stoppe gengivelsen her.

Ingrid Schmidt, tidl. lærer, Søndermarksvej 411, 7190 Billund. Født 1936. Har tidligere udgivet sammen med Kaj Schmidt, Sognets stolthed. Skole i Billund i 100 år. Billund-centret 1973-98 og forskellige artikler bl.a. i Egnsbogen.

1600-tals bønder i Skadst Herred

Af E. Ladewig Petersen

Afhandlingen gengiver professor E. Ladewig Petersens indlæg som opponert ved forsvaret på Københavns Universitet den 5. februar 1999 af Hans Henrik Appels disputats Tinget, magten og æren – Studier i sociale processer og magtrelationer i et jysk bondesamfund i 1600-tallet. Odense 1999. Indlægget bringes her ordret.

I sin indledning tager præses i fuld overensstemmelse med sit program de to store, nordiske nøgle-forskningsprojekter, »magtstatsprojektet« og »centralmagt og lokalsamfund« op til diskussion. De hænger vel endda så nøje sammen, at man kunde fristes til at sige, at det sidste – med Eva Österberg som drivende kraft – snarest må opfattes som et naturligt eller endda nødvendigt komplement til det første. Begrundelsen vil fremgå af det følgende.

J. A. Fredericias positivistisk-radikale fortolkning kan vi nu lægge bag os; det sidste skud på denne tradition kom så sent som 1963 (Sv. Ellehøj. Christian IVs tidsalder).

De mange nye impulser kom – som præses nævner – fra international forskning – ikke mindst fra Charles Tilly og Frederic Lane og fra kriediskussionen, men (i hvert fald for mit eget vedkommende) tillige fra svensk forskning, Sv. A. Nilsson og Birgitta Oden. »Krig ska-

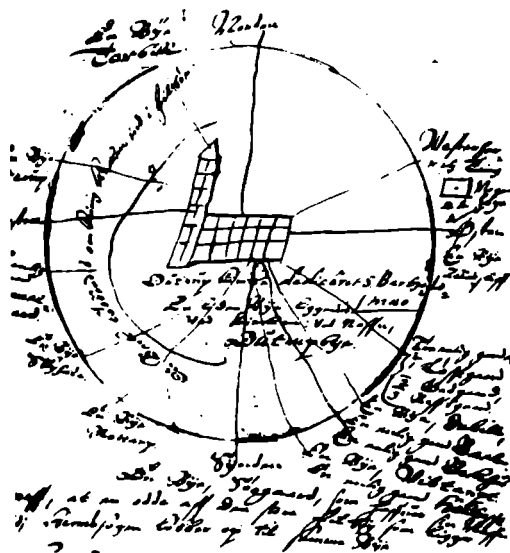
ber stater og stater skaber krig« skrev Tilly i 1975, hvorved han anslog tonen, men også drog de samfundsmæssige konsekvenser. Magtstatsbegrebet er absolut ikke noget nyt. Det skyldes vist den preussiske historiker – og arge Dänenfresser – Heinrich von Treitschke. Nyt derimod, at det kræver en moderne definition. I magtstatsprojektet blev det – som forfatteren nævner – defineret som en stat, som gennem konflikter – eller som her tilegner sig ved kup – skaffer sig monopol på udnyttelse af samfundets ressourcer (skatter), på anvendelse af »organiseret vold« (militær) og kontrol (bureaukrati).

Præses kan have ret i, at drives magtstatsbegrebet – og især den militære dynamik – ud i den yderste konsekvens, ender man i en fremstilling, som anskuer tingene fra magtens centrum. Den bliver a-one-way-explanation, som forklarer alt eller intet. Og man kan jo nu ikke slutte fra normative kilder til virkelighed, men kun til lovgiverens intentioner. En fremstilling kan dog – som det illustreres – endda selv blive normativ. Men når han beklager, at vi ikke får noget at vide om f. eks. retsvæsen og kirke, glemmer han, at enevælden fra 1660 til reformtiden siden Edv. Holm har ligget forskningsmæssigt brak med undtagelse af Fridlev Skrubbeltrang, Birgit Løgstrup og Thomas Munck. Og hertil kunde man føje, at hvor adelen før 1660 stod i centrum, træder fæstebonden og hans vilkår efter 1750 i stedet.

Præses opererer fra første færd med samfundsmæssig disciplinering – eller med Norbert Elias – med en civiliseringsproces (s. 19); først et par sider længere fremme (s. 21) dukker begrebet socialdisciplinering op, et begreb, der blev introduceret af de tyske historikere Gerhard Oestreich og Winfrid Schulze. En disciplinering, der arbejder under parolen »Ordnung und gute Polizei«, og atter i begyndelsen, at moderniseringen individualiserer det enkelte menneske som f. eks. lovlydig eller from, det sidste atter et centralt tema, f.eks. hos franskmænden Jean Delumeau og englænderen John Bossy: Kirken som statens enretningsinstrument overfor individets og samfundets respons (jf. s.35)¹.

Det får betydning når vi kommer til projektet om normer og social kontrol. Uden at gå i enkeltheder med de kriminalhistoriske aspekter, som stiller store krav til metode og teknik, kunne der være grund til at påpege en ting: At Eva Österberg – og siden docent Nils-Erik Willstrand – i deres forskning – ja, faktisk som selve udgangspunktet – betonedede netop forholdet mellem centralstyre og lokalsamfund: Var der tale om en kommandovej oppefra og nedad eller en vekselvirkning? Deres svar er, at netop de svære krav, statsmagten i 15- og 1600-tallet stillede til skatteudskrivning og – især i Sverige-Finland – soldaterudskrivning nødvendiggjorde en modus vivendi og en vekselvirkning mellem centrum og periferi.²

Om Norge ved vi, at etableringen af en bondemilitis under og efter Kalmarkrigen ikke foregik uden skærmydsler, og selv på vore breddegrader knurrede bønderne over militsordningerne 1614 og 1621. Tilsammen må den mulige vekselvirkning altså stå helt centralt og gør det i bogen. Også mikrohistorien – her repræsenteret bl.a. af David Sabean (s. 37-45) – må her hvile, men som helhed må det siges, at

Herredsting under åben himmel 1638. Vester Horne Herred, Outrup. (Tegning på Det Kongelige Bibliotek).

præses har skaffet sig et alsidigt og bæredygtigt heuristisk apparat, som kan anvendes hele den lange vej gennem undersøgelsen. Hovedsagen må være, at han har tilstræbt en kvalitativ undersøgelse fremfor en kvantitativ, noget, der også må influere valget af kilder og metoder.

Præses har altså sigtet mod en mikroanalyse med befolkningens reaktioner over for magtstaten – socialiseringsprocessen – i centrum (s. 44f), koncentreret – med hans egne ord – om fem formationer: Husstand, landsbyfællesskab, fæsteforhold og menighedsforhold samt (i kap. 12-14) herredstingets rolle.

Det sidste forbigåes her, udover at bemærke, at præses undersøgelse – ligesom Knud Korffs, som han kender, men ikke citerer – tyder på, at bønderne absolut ikke var »umælende bæster«, underkuet af herskabet, men meget vel har kendt deres ret og pligt.³

Fordelen ved tingbogsmaterialet ligger – som C. A. Christensen påpegede – i, at det forvandler bønderne fra objekter til subjekter.

At Skads Herred på ingen måde kan gøre krav på repræsentativitet (s.46-48) kan man af gode grunde kun være enig med præses om, ligeledes at det ville være halsløs gerning at begive sig ud i beregninger over folketallet. Præses-skøn på 2.-3.000 indbyggere lyder rimeligt (s. 52-54). Regner man forsigtigt 5,5 personer pr. gårdenhed og noget mindre for de knapt 200 husmænd – velsagtens bl.a. fiskere – når man det samme resultat. Derimod er det lidt beklageligt, at krigene og befolkningens reaktioner ikke har fået et selvstændigt kapitel. (jf. s. 52 og 82-86), men det vender vi tilbage til.

Bortset fra enkelte detaljer kan der ikke rejses indvendinger mod redegørelsen for kildematerialet og de metoder, der anvendes. Alt gennemføres med omhu og kritisk strigens, uanset kildetype: Tingbøger, kirkebøger, lensregnskaber og matrikler. I det sidste tilfælde har præses nok været lidt for venlig over for matrikelforarbejderne 1683, der, som Finn Stendal Pedersen har vist, udartede til skrivebordskonstruktioner, da man for Jyllands vedkommende opdagede, at kronen ville lide tab.

Kun et kort spørgsmål: Som totalt vankundig, hvad databehandling angår, må jeg spørge mig selv – og præses – om de skiftende registreringsprincipper af tingbogsmaterialet kan have øvet indflydelse på beregningsresultaterne over tid (s. 65-69). Og til slut: Der foreligger faktisk eksempler på tabte forordninger.

Af gode grunde må oppositionen koncentrere sig om kapitlerne 3, 6, 8, og 9: Ejerforhold og produktionsforhold, landsbyer og fæsteforholdet, dvs. det præses i bogens titel betegner som magten. Men først et lille hjertesuk: Hvorfor kaldes landet »feudalsamfund«? Ordet er neologisme – og et ukvemsord – fra den fran-

ske revolutionstid om ethvert godsbaseret samfund. Det gik herfra over i rækken af marxistiske klicheér.

Uden at gå ind på det ægte, kontraktbaserede feudalsamfund, indeholder det danske godssystem intet feudalt, med mindre præses vil hævde, at herlighedsretten – værn mod betaling – havde feudale træk. Den engelske manor og det franske seigneurie kan derimod kaldes feudale. Ligeså lidt har det danske godssystem noget tilfælles med det vesttyske Grundherrschaft, der havde feudale ingredienser, eller det østelske Gutwirtschaft, en økonomiske enhed (jf.s.104). Man kan bedst anvende ordet rentegods, godser med hovedgården som administrationscentrum, som oppebærer af rente- og arbejdsressourcer og som formidler af overskudsproduktion til markedet.⁴

Mere neutralt formulerer præses sig i indledningen til kapitel 3 om det agrare produktionsapparat: »Netop den enkeltes placering i den agrare produktionsstruktur var i høj grad styrende for, hvilke sociale relationer han eller hun blev vævet ind i. Enhver beskæftigelse med de sociale processer og magtrelationer i herredet må derfor nødvendigvis tage sit udgangspunkt i, hvordan produktionen var struktureret, hvordan produktionen fungerede, og hvordan den enkelte blev indplaceret i systemet«. Så sandt, som skrevet står. Og her bevæger vi os fra magtstaten til de økonomiske og sociale relationer og reaktioner i samfundet. (s. 95)

Med rette fremhæves også Fridlev Skrubbeltrangs banebrydende og kritisk kvantificerende studier. Uden at kende Palle O. Christiansens og Peter Henningsens bøger (1995-96) rammer de nok lidt forbi målet ved at lade vendelboen Skrubbeltrang udpege den komproducerende, sjællandske bonde – Holbergs bonde – til prototype fremfor den kvægproducerende nord- og vestjydske. Hertil kan det være

fristende at føje, at forestillingen om adelsvældet og enevoldsadelens bondeundertrykkelse hører til enevældens adelsfjendtlige mytologi. Om nogen har enevælden – og dens »tøjlesløse beskatning« til militære formål (C. Christensen (Hørsholm)) – bidraget til at nedbryde landbosamfundet – altså atter et væsentligt reaktionsmønster, som præses af gode grunde endnu ikke kan kende. Lidt senere (s. 96f) beklager præses, at man kun kan give situationsbilleder af ejerforhold i Skadst Herred (1651 og 1683)⁵, selvom der naturligvis var tale om en »stadig proces«. Det kan man jo beklage. Ligeså mangelen på godsregnskaber; der foreligger kun få og atypiske før 1660. Fra perioden 1660-1720 kendes kun 37 – ikke ubrudte – serier, hvoraf 23 fra Jylland, men nogenlunde ligeligt fordelt på godstørrelser. De, der foreligger, tyder dog på, at »de fede år« omkring 1640 forvandlede til »magre år«. Konjunkturuomslaget og magtstatens vækst gjorde udslaget, igen et moment, som kan indgå i reaktionsmønstret.

I forbifarten nævner præses (s. 110) et par regnskaber fra Endrupholm 1673-74, men udnytter dem ikke. I stedet anstilles en række ræ-

sonnementer over produktionsvilkårene – det vender jeg tilbage til. Redegørelsen for godsstruktur er instruktiv og i hovedsagen uangribelig – her kun nogle enkelte bemærkninger.

Godsbesiddelsen gav ikke blot velstand – således som præses nævner (s. 97) – men også prestige. Vi bruger jo stadig udtrykket, at en person »er god for (f.eks. 1.000) tønder hartkorn«. På den måde vil det være korrekt, socialt og økonomiske, at sondre mellem storgodsejere og lokale. Gør man det for Skads Herred 1683 og 1717, hæver tre godsejere sig op i første kategori, de tre andre i den anden (se tabel 1).

For det andet: Når nu præses selv flere gange nævner – bl.a. med henvisning til hans udmærkede bog om Grevefejden, at hans arbejde omfatter både 15- og 1600-tallet, kan man undre sig over, at Frederik IIs godsslagninger i Koldinghus og Riberhus len i 1570'erne, 1571-80 i alt 24 mindre godser, ikke omtales. I Skads Herred forsvandt syv godser (jf. s. 99)⁶. Koldinghus kom sammen med Skanderborg og København til at tjene som fadeburslen med lavtættede lensmænd. Og medens vi har fat i pec-

Tabel 1. Godstørrelser 1683 og 1717 (td. htk.)

		1683 Lokalt	I alt	1717 Lokalt
Endrupholm	Vibeke Rosenkrans	269	2.504	413
Krogsgård	Else Rotkirch	252	643	273
Sneumgård	Joachim Schack	343	586	643 ^{a)}
Sønderris	Peder Pedersen	22	389	-
Visselbjerg	Frederik Lützau	369	869	410
Øllufgård	Margrethe Reedtz	132	591	94

a) Med bl.a. Schackenborg 2.860 td. htk.

Tabel 2. Brug og decimer i Skadst Herred 1599-1683

	Kronen	Adel	Kirke	I alt	Decimanter	Brug
1599	167 34,6%	237 49,2%	78 16,2%	482	694	1,53
1651	334 59,0%	209 32,2%	87 13,8%	630	-	-
1662				485	697	1,44
1683				447	750	1,74

camina omissionis. Det manglende tilbageblik. Der foreligger faktisk en brugs- og decimantliste 1599, som giver os ovenstående tal (se tabel 2)⁷

Men som præses viser (s. 120), kan tallene ikke bare tages for pålydende værdi, bl.a. fordi en tiendeyder godt kunde fæste andele i flere brug; men fremgangen indtil 1651 og tilbageslaget 1651-83 er for markante til at bero på tilfældigheder. Til gengæld voksede antallet af brugere, især efter 1651.

Mere betænkeligt bliver det, at præses accepterer Gunnar Olsens mekaniske grænse for storgodsdrift ved 50 td. htk. (s. 104 f, 109). Al-

lerede ved forsvaret – og siden i anmeldelsen – fremhævede Aksel E. Christensen med rette, at begrebet må anvendes funktionelt. Og værre bliver det, fordi Gunnar Olsens undertitel – udviklingen af storgodsdriften – antyder en fremadskridende og kumulativ proces, hvad der slet ikke var tale om. Tværtimod blev hovedgården udvidet eller indskrænket efter behov, velstand og konjunkturer. Og Skadst Herred står ikke som nogen undtagelse, selvom udslagene ikke blev så store som andetsteds i landet (se tabel 3).

Hertil endnu tre ting. Først forekommer be-
regningen (s. 106-08) over høveriet på Krogs-

Tabel 3: Hovedgårdshartkorn 1660-1770

	1660/65	1680	1717	1770
Endrupholm	24,0	36,0	33,4	31,0
Krogsgård	108,0	108,6	69,7	68,0
Sneumgård	84,0	90,6	90,0	74,0
Sønderriis	18,0	18,0	-	13,0
Visselbjerg	60,0	60,0	57,9	58,0
Øllufgård	31,5	38,2	29,0	29,0

Tabel 4. Tønder hovedgårdsjord pr. tønde fæstehartkorn

	1660/65	1680	1717	1770
Endrupholm	0,20	0,15	0,96	0,07
Krogsgård	0,44	0,65	0,31	0,26
Sneumgård	0,62	0,36	0,26	0,47
Sønderris	0,54	4,40	-	6,50
Visselhjerg	0,28	0,19	0,15	0,20
Øllufgård	0,19	0,41	0,64	0,66

gård 1639-40 mig helt umulig, hvadenten de beror på misforståelser eller beregningsfejl. For det andet: Når man det bedst opnåelige resultat ved at beregne, hvor meget hovarbejde, der påvilede hver tønde fæstehartkorn, her 1660-1770 (se tabel 4).

Kravene ser ud til at have været forholdsvis beskedne⁸. Naturligvis skabte arvedelinger, salg, gæld og andet forstyrrelser i cirklerne, men kun på Sønderris, som forpagter Peder Pedersen havde købt dyrt i 1667, blev forholdene så umulige, at det kan have medvirket til, at han i 1688 måtte opgive hovedgårdsfriheden, men det stod ikke bedre til i 1770⁹.

Det kan undre lidt, at præses ikke ofrer ødegårdsplagen lidt mere opmærksomhed, mest koncentreret kun i præsentationen af matriklerne 1662, 1664 og i 1680'erne. Men ødegårdsbegrebet har ikke været entydigt. Meget af usikkerheden i 1660'erne beror på, at rentekammerets terminologi omkring ødegårde savnede præcision: Fæstegods ved magt, forarmet, øde eller endda »slet øde«. Med undtagelse af rigsskatmester Hannibal Sehested levede andre godsejere eller fogeder en bred margin for vilkårlighed og endda tendens. Omvendt tillod »høgene« i København – bl.a. generalkrigs-

kommissær Otto Pogwisch – kun en vis procentdel ødegods af hensyn til soldaterindkvarteringen¹⁰.

At der i jordebøgerne 1662 kun omtales »øde og ubeboet« fæstegods på Else og Kirsten Rothkirchs Endrupholm – her endda 47 procent – garanterer vel ikke, at det ikke forekom på de fem øvrige godser¹¹.

Først 1685 – to år efter matrikuleringen i Skadst Herred – gav rentekammeret mere præcise retningslinier: 1. Ubeboede gårde og gårde ude af drift, og 2. Ubesatte og udyrkede gårde, hvis jord lejes ud for en symbolsk betaling¹². På den anden side undrer det mig lidt, at matriklen fra Skads Herred kun omtaler kronens øde gods (64 procent), i alt 4 procent af herredets hartkorn. Det virker alt andet end betryggende – heller ikke for Henrik Pedersens ødegårdstal. Formentlig har man på private og institutionsgodser overladt sagen til indehaverne. Det havde ingen fiskal interesse, fordi godsejerne hæftede for skatterne.

Beregningen over udbyttet af Krogsgård i 1670'erne virker rimelige (s. 108f), og hertil kan føjes, at Anne Vind til Sneumgård 1662 til hartkornsopgivelsen (123.6 td. htk.) føjer: »er penge 123 sl.dr. 42 sk.«, dvs. et udbytte på ca. 3

Refats bœvret		16	
Summa for herred		to N. L. ad 2	
Refats bœvret			
Kuningsgaards Hofuitgaard Kgl. Weth. af General Major-Schack		90	5 1 1
Broygaard Hofuitgaard tilsof Weth. Jomfrue Eise Rotherics		108	1
Vinderris Hofuitgaard tilsof Weth. Jeger Jeger sen		18	
Wielberg Hofuitgaard som Weth. Pridrics Euidors arfvinger tilsof		60	
Kudersvoldsb Hofuitgaard som Weth. frie Wibecke Krozentrans og arsarvinger tilsof		36	
Ellinggaard Hofuitgaard som Weth. frie Wergyetse Rids til Eysaunge & tilsovrende		38	2 2
Kongshaldy-goeds som et ued magt		36	3 3 2

Første side af matrikelforarbejdet for Skadst Herred 1683.

procent¹³. Derimod går det over min Peter Plysforstand, at hovedgårdene skulle have spillet en mindre rolle på mindre godser, end på større (s. 120f). Erfaringerne siger det stik modsatte. På Ulriksholm steg udbyttet i takt med at godset i 1630'erne voksede, og omvendt faldt udbyttet på Rønningesøgård væsentligt, da godset i 1640'erne blev sønderdelt ved skifter. Det logiske ræsonnement kan ikke holde overfor empirien¹⁴.

Hvad angår hoveriet, virker beregningen fra Krogsgård overraskende, men vist urealistisk. Indtil Wentzel Rothkirch købte godset, har det trods alt haft en noget broget tilværelse i hænderne på gods- og gældsspekulanten Frederik Munk (d. 1622) og senere bl.a. Godske Rantzau til Trøjborg, der heller ikke hørte til vorherres bedste børn. Med en hovedgård på 63 td. htk. 1683 og 143 td. fæstehartkorn, fordelt på 62 gårde, måtte hver fæstegård dyrke 1,1 td. htk. hovedgårdsjord (eller 0,44 td. htk. pr. td. htk. fæstegods).

Hoveripligten over hele landet kan ikke bestemmes før 1769-71, og da lå den i Jylland på 0,7-0,8 td. htk. hovedgårdsjord pr. fæstegård, på øerne på 1,5-1,6, altså væsentligt mere. På det tidspunkt svarede bønderne på Endrupholm hver for så meget som 1,8 td. htk. pr. td. htk. fæstegods, bønderne på Visselbjerg kun 0,14, måske fordi man her var gået over til mejeridrift. Forklaringen, som præses selv lægger op til (s. 109-12), ligger vel i den arbejdsintensive kvægavl.

Netop her bør man, når det gælder hovedgårdsdriften, inddrage tienderne, fordi kornet blev brugt til fodring, samtidig med, at man fik gødning. Her udregnes tienderne som procent af produktionskapacitet, dvs. som procent af hovedgård plus fæstegods plus tiender (se tabel 5). Endelig havde flere af godsejerne besiddelser andetsteds: Joachim Schack (Sne-

Tabel 5. Tiender i procent af produktionskapacitet

	1660/65	1680	1717	1770
Endrupholm	-	-	13,4	30,4
Krogsgård	20,8	7,0	-	8,3
Sneumgård	-	-	23,0	43,4
Øllufgård			21,2	31,5

Sønderris og Visselbjerg synes ikke at have ejet tiender.

umgård), Vibeke Rosenkrans (Endrupholm) og – som den eneste »ikke-velbyrdige« – forvalter Peder Pedersen (Sønderris). Det betød, at produktionen på godserne kunne koordineres og supplere hinanden, som det kendes tidligere.

Efter denne grausame Salbe kan vi mere fredsommeligt gå videre til det udmærkede kapitel 5 (s. 252-69) om »landsbyer: fælleskab og fjendskab«. Det giver mig egentlig mere anledning til spørgsmål end kommentarer. Udgangspunktet må være det aktuelle status quaestionis. Når vi ser bort fra fortidens forestillinger om en gylden urtid og kommer til Poul Meyers (1949) opfattelse, kan den sammenfattes i sætningen »fra selvstyre til statslig/herskabelig kontrol«, et udtryk for magtstatens undertrykkelse – eller hellere socialdisciplinering (s. 253). Herover står Ditlev Tamms og Jens Chr. Vesterskov Johansens nedtoning af landsbystyrets betydning.

Præses konkluderer (s. 268f), at landsbystyret var en skrøbelig, men dog dynamisk institution, præget af ad-hoc-vedtagelser. Endvidere, at man hyppigt søgte herskabets sanktion af vider og vedtægter, og endelig, at mange af konflikterne beroede på det voksende skatte- og af-

Wentzel Rothkirch (1657).
 Alb. Haelwegs stik (til lig-
 prædikenen) efter maleri af
 Abraham Wuchters.

giftstryk, som kun C. S. von Plessens styre 1692-99 midlertidigt lindrede, i øvrigt et årti som præges af misvækst og dyrtid og Ludvig XIVs endeløse krige. Resultatet ligger altså Poul Meyers nærmest. Læser man dette kapitel, rejser der sig naturligt to spørgsmål. Først får man indtryk af, at landsbystyret kun eller overvejen-

de slog gnister i Rovst, indtil de urolige hoveder døde ud i 1650'erne og Niels Nielsen 1684 trådte til som sættefoged og fik kontrol med tingene og dermed satte landsbystyret ud af spillet (eller reducerede det til en faglig sammenslutning). Indtrykket beror dog på, at Rovst blot tjener til eksemplificering.

Og det andet spørgsmål, som præses selv behandler, og som Michael Hertz og Haakon Bennike Madsen også har været inde på. Det dominerende tingsaristokrati gennem de sidste halvandethundrede år inden enevælden. Bennike Madsen tillige på, at den gamle maksime »den rige hjælpe den fattige« ved påligningen af ekstraskatter aldeles ikke blev respekteret, hverken omkring 1500 eller i 1600-tallet. Fordelingen foregik efter princippet, at »fanden hytter sine« (interesser). Selv har præses tidligere påvist de store sociale og økonomiske distancer i Skadst Herred (s. 121-31); så store, at man spørger sig selv, om bondearistokratiet – inklusive Niels Nielsen og de urolige hoveder – også under enevælden kunde dominere tinget, de jævne bønder og husmænd (jf også s. 358-62 og 371-80).

Afsnittet om fæsteforholdet (s. 299-356, kap. 8) underbygger egentlig kun indtrykket af overvågning og kontrol både fra øvrighedens og herskabernes/fogedernes side. Fæsteforholdet blev et instrument til regulering og justits og følgelig både nødvendigt og hensigtsmæssigt. Siden 1608 – efter en sag om en hårdkogt Rantzau på Trøjborg – gjaldt nytteparagraffen i 1547-recessen ikke blot økonomi, men også godsejernes ret over fæsteforholdet – regelen kom ikke med i Danske Lov, men blev erstattet af andre. Som præses betoner, bestod fæsteforholdet i et gensidighedsforhold – om end ulige – og det fik netop sin specielle betydning ved, at en forsømmelig eller gældstynget fæster kunne »give sig i herskabets minde«, og herskabet kunne vise ham nåde (s. 320-26, 356), om det ville.

Hertil skal man nok føje, at nådigfruen/nådigherren ikke kunde have interesse i ødegårde, og fra sjællandske godser – Bistrup, Abrahamstrup, Gisselfeld, Herlufsholm og Sorø Akademi – ved vi, at herskabet især i 1680'erne

og 1690'erne afskrev endog meget betydelige restancer.

Kapitel 9 om »magtstaten i lokalsamfundet« (s. 357-435) må vel siges at være et af bogens kerneafsnit. Magtstatsbegrebet omfatter jo tre elementer, ressourcegrundlaget, militær og administrativ kontrol. Selvom princippet ikke helt overholdes, behandles først, hvad man kunne kalde »den normative magtstat« i den nævnte rækkefølge og først derefter reaktionerne i lokalsamfundet. Og programmet gennemføres konsekvent. Heller ikke her har jeg mange kommentarer.

Kun kunne jeg godt lide at vide, hvorfra præses ved, at »produktionen slet ikke [steg] – snarere tværtimod« (s. 356). Vi kender produktionsfaldet i Languedoc fra le Roy Laduries værk, og allerede fra omkring 1560 i Polen ifølge Antoni Maczak, men endnu ikke fra Danmark. Det kan – med varsomhed – lade sig gøre ved hjælp af Rentekammerets tiendefortegnelser 1591-1719, men arbejdet venter endnu forude. Hvad militariseringen af samfundet fra 1614 (s. 362-365) angår, kunde meget tyde på at Christian IV på krongodset og kirkegodset, hvor han kunde disponere uden rigsrådets samtykke, har kopieret det ældre svenske indelningsværk. Og når man taler om lejekarlenes ublu lønkrav, må man også huske på, at skillelønnen 1601-19 blev forringet med ca. 50 procent, hvad samtiden ikke indså eller forstod.

I afsnittet »fra len til amt« (s. 367 ff.) behandles Kancelliets (og Rentekammerets) »opsyn med lokalsamfundet«. Vel forekom der efterladende lensmænd, men sandelig også nidkære som Albret Skeel på Riberhus eller Henning Walckendorff i Odense. Her har jeg kun to småting. Først, at klager og petitioner fra 1636 (ikke 1639) skulde passere lensmanden, inden de gik videre til Kancelliet. Det skete næppe, som man har antaget, for at lukke

munden på menigmand, men snarere for at sortere trivialiteter, der lod sig ordne lokalt, og trakasserier fra. I øvrigt har en helt frisk specialeundersøgelse i Odense vist, at alle samfundsgrupper – også borgere og overraskende mange bønder – optræder. Og for det andet var Rentekammerets revision bestemt ikke »mere eller mindre grundig« (s. 367), men nøjeregnende indtil det smålige, hvad tal og sagsforhold angik.

I kapitlet om skatteligning og militær lægdslægning hedder det (s. 374), at skatelistemes fordeling »antagelig« afspejles i den militære lægdslægning. At den-rige-hjælpe-den-fattige-princippet ikke blev respekteret ved bøndernes selvligning ved vi jo allerede, og samtiden vidste det også. Det viser Albret Skeels kritik 1628-29. Man sørgede ikke for, at rige og fattige blev lagt i lægd sammen. Det var derfor også kun konsekvent, at ligningen efter Kejserkrigen blev flyttet til lensforvaltningen og godsejerne (s. 374f). Om det har hjulpet, kan vi ikke vide, når man kender godsejernes manipulationer.

Mere afgørende for sammenhængen mellem magtstat og samfund blev det, at godsejernes ret til ligning 1668 ændres til pligt (s. 381). I statskollegiets akter findes intet om sagen. Men man kunde tænke sig, at Sehested og Pogwisch for denne ene gang gang har kunnet enes, også selvom bl.a. Sehested – som hans testamente 1666 viser – havde megen forståelse for bøndernes trængsler. Pointen ligger vel i, at både kronen og godsejere kunde se deres fordel i ligningen som sanktionsmiddel i en økonomisk og socialt vanskelig tid¹⁵.

Selvom der stadig forekommer sognekonger – Jens Lassen i Næsbjerg (s. 408-15) der kan bringe Morten Korch i erindring, ligger ansvaret for samfundets militarisering entydigt hos øvrigheden. At bondesønner viste sig modvillige eller rømte, kan vel ikke undre nogen. Hel-

ler ikke, at godsejere i strid med loven foretrak lejekarle. De måtte varetage godsets tarv og specielt værge sig mod ødegårde, når bønderkarle skulde »springe soldat«. I øvrigt havde ryttergodset som helhed lavere ødegårdsfrekvens end kronens og amternes gods, og man fik den hurtigere bragt ned, simpelthen fordi man her havde større sanktionsmuligheder.

At det udartede til stavnsbinding – igen et reaktionsfænomen over for magtstaten – demonstrerer præses klart (s. 424-427), og den blev fulgt af begrænsninger af fæsteres opsigelsesret (s. 344-55). I virkeligheden siges det uden omsvøb på Endrupholm 1686 af ejeren, Margrethe Reedtz, da en bonde, Anders Jensen, der var udtaget: »Og efter hans venlig begæring hjalp husbondens fuldmægtig ham derfra igen og i hans sted lod leje og forskaffe en dygtig karl til soldat;... derimod forpligtede Anders sig med sin faders samtykke, at han skal bygge og bo på Endrupholm Gods, når og hvor husbonden vil«. Allerede 1677 havde samtlige fæstere og deres sønner måttet forpligte sig til, »at eftersom vor gunstige husbond og øvrighed hidtil har taget os udi forsvar og for udskrivning forskånet, hvorimod vi lover herefter på samme stavn og gods at forblive og efter husbonds vilje overtage gods« (s. 425).

Vi er nu ved at nå til vejs ende, men endnu blot én ting. Historieforskning bør som bekendt ikke blive kildestyret – og har trods påstande om det modsatte – kun sjældent været det. Det afgørende må naturligvis være, at historikeren på forhånd opbygger et heuristisk-teoretisk apparat efter behov, det redskab, som bedst muligt kan antages at give rimelige svar på hans problemformuleringer. Det gælder også strukturalismen, som også anvendes her, og som forudsætter, at mennesker og samfund handler frit inden for de givne rammer, geografiske, miljøbestemte, ideologiske, samfunds-

organisatoriske og sociale. Først når disse spændstige rammer drives ud i karikatur, bliver strukturalismen deterministisk¹⁶. Efter min opfattelse anvender præses sine heuristiske redskaber – i hvert fald i den udstrækning, jeg har kunnet tage dem op her – smidigt og stringent; og der bliver ingen løse ender tilbage. Jeg kan altså lykønske præses og for min del roligt stå ved den anbefaling, jeg sammen med de to øvrige bedømmelsesudvalgsmedlemmer har kunnet give fakultetet.

1. J. Delumeau, *Le catholicisme entre Luther et Voltaire*. Paris 1971 (engelsk udgave London 1977); J. Bossy, *Christianity in the West 1400-1700*. Oxford 1985.
2. F. eks. Eva Österberg, *Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige*. Scandia 58. Lund 1992; N. E. Willstrand, *Anpassning eller protest. Åbo 1992*.
3. K. E. Korff, *Ret og pligt i det 17. århundrede*. Odense 1997, en revideret udgave af sammes specialafhandling 1995.
4. *Godsdriften i Norden under 1600talet. Från medeltid till välfärdssamhälle*. Nordiske historikermötet i Uppsala 1974. Mötesrapport. Uppsala 1976, s. 63f.
5. Hertil må føjes en brugs- og decimantliste 1599; jf. nedenfor med note 7.
6. G. Olsen, *Hovedgård og bondegård. Studier over stordriften i Danmark i tiden 1525-1774*. København 1957/1975, s. 157 f, 351 f. jf. Aksel E. Christensens anmeldelse i *The Scandinavian Economic History Review* VIII. 1960, s. 180-86.

7. A. Thorsen i *Historisk Tidsskrift* (herefter HT). 8. række, IV. København 1913-14, s. 187; jf. H. H. Appel, *anf. arb.*, s. 120.
8. G. Olsen, *anf. arb.*, s. 357; J. P. Trap, *Danmark*. 5. udg. Ved P. Engelstoft o.a. IX:2. København 1965, s. 893.
9. O. Feldbæk o.a. (udg.), *Folk og erhverv – tilegnet Hans Chr. Johansen*. Odense 1995, s. 47-51.
10. Rigsarkivet (herefter RA). *Rentekammeret 311: Jordbøger indsendt i henhold til kgl. missiver (1660-65)*, nr. 40, 48, 58-59, 64-65
11. RA. *Håndskriftsamlingen V.F.4. Rentekammerskrivelse af 18. juli 1685 (afskrift)*. G. L. Badens samlinger
12. H. Pedersen, *Ødegårde i 1680'erne*. HT 8. række IV, *Tillægshäfte*. København 1912-13, s. 186-205.
13. RA. *Rentekammeret 311.40*.
14. *Festskrift til Troels Dahlerup*, udgivet af P. Ingesman o.a. Århus 1985, s. 232-38.
15. C. S. Christiansen. *Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie. II København 1922*, s. 351-54
16. HT 78. København 1978, s. 180; en anden opfattelse: Bent Blüdnikow i *Berlingske Tidende*, 1999, 19. januar.

E Ladewig Petersen. Født 1929. Professor ved Odense Universitet 1966-99. Dr.phil. 1964 på en afhandling om tidlig arabisk historieskrivning. Forfatter til en lang række videnskabelige værker og artikler i danske og udenlandske tidsskrifter. Har bl.a. skrevet bidrag til *Gyldendals Danmarks historie* og *Dansk Social Historie* bd. 3. Tidligere artikler i *Fra Ribe Amt 1982*.

Begravelseskikke – Sørgebrættet

Af Anders Futtrup

Beskæftiger man sig med begravelseskikke ud fra en historisk interesse, kan det ske, man falder i staver over ordet skikke.

Ordet kan bruges i mange sammenhænge. Ulla Albreck kan i Dansk Synonym Ordbog nævne mange eksempler, som jeg ikke her skal komme ind på.

For mig vil det være sådan at ordet skikke anvendes i forbindelse med de normer et folk, en egn har haft. Når et menneske forlader denne jord, så kan det gå an at sige, at ordet skikke har noget at gøre med hvad man plejer, hvad der har været hævd, sædvane eller tradition.

Denne artikel skal hovedsagelig omhandle det begreb, der hedder Sørgebræt. Et bræt, der har været i anvendelse ved begravelser. Det var provst Jacob Holdt, Fåborg, der for nogle år siden omtalte over for mig, at man i Fåborg Kirke havde haft en kuriositet. (Holdts udtryk).

Denne mærkværdighed var et Sørgebræt. Noget billede af dette bræt fra Fåborg er endnu ikke dukket op. Det samme er tilfældet i anekssognet Årre, hvor flere dog bekræfter, at der har været et sørgebræt oppe i korbuen ved begravelser. Hvorfor skikken var indført, og hvorfor den ikke anvendtes mere, vidste ingen. Hvad angår skikkens ophør, kunne det tænkes at være en eventuel brandfare. Skikkens indførelse skal jeg senere komme ind på.

Der gik et par år efter samtalen med provst Holdt, før jeg hørte at skikken også havde været anvendt andre steder i amtet, bl.a. i Ølgod.

Ifølge den undersøgelse, som Nationalmuseet i sin tid havde, beskrives et sørgebræt således: »Et bræt, pyntet over triumfbuen med lys, sorte papirbånd fra den ene lysekrone til den anden«¹.

Ved et møde i Ål blev det oplyst, at sørgebræt har været anvendt både i Janderup og i Billum. Den nuværende sognepræst for de to sogne, Lise Hindsholm, bekræfter forlydende om sørgebrættets tilstedeværelse indtil midten af 1960'erne².

Lise Hindsholm meddelte også at den tidligere graver, Gert Andersen, har oplyst følgende: »Sørgebræt var i brug i 1967, og der plejede at stå to trearmede lystager på det, og det var pyntet med gran og blomster og sørgeflor. Lyse var blevet afskaffet straks i den foregående præsts embedstid og et års tid efter blev sørgebrættet taget ud af brug«.

Lise Hindsholm skriver endvidere: »Om udviklingen i Billum har været noget lignende ved jeg ikke bestemt, men det kan man jo tænke sig. I al fald siger ældre mennesker, at de tydeligt kan huske det. En havde været med til en begravelse, hvor de nær havde glemt »æ fjæl«.

Viggo Mikkelsen, Janderup Sognearkiv, oplyser i et brev følgende: »Jeg har forespurgt tre personer, om der har været sørgebræt anbragt her i korbuen ved begravelser, og alle tre personer har svaret, at det havde der været. Det var pyntet med løv og gran samt blomster og trearmede lystager«³.

Vester Starup Kirke med sørgebræt og sørgeflor. (Foto: Gunnar Kristensen)

Muligvis er der andre steder i amtet, hvor et sørgebræt har været i anvendelse, men det har jeg p.t. ingen kendskab til.

I hvert fald et sted benyttes sørgebrættet den dag i dag ved begravelser, nemlig i Vester Starup. I daglig tale benævnes det vistnok blot som »brættet«.

Lis Møller Hundebøl bekræfter tilstedeværelsen af et sørgebræt i et brev af 27. juli 1987. Heri beskriver hun, hvad hun kalder »en hel speciel kirkepynningsskik ved begravelser« og nævner at der i korbuen er anbragt »en sort bjælke«. Endvidere nævner hun lys, blomster og sørgeflor, som stort set anskueliggøres ved Gunnar Kristensens nutidige billede af sørgebrættet i anvendelse ved en begravelse.

Tidligere sognepræst i Vester Starup, Knud Høgsbro Østergaard, har i en beretning om kirken bl.a. skrevet: »Mellem de to romanske nordvinduer hænger et krucifiks, som oprindeligt har hængt i korbuen, støttet af en tværbjælke, som har hvilet på karmstenene. ... Endnu, når der er begravelse i kirken, anbringer man et bræt på dette sted og pynter det med grangrene langs forkanten. På brættet anbringer man to lystager og under dem hver et kors bundet af grangrene. Når der var bryllup i kirken, bandt brudens veninder en guirlande af blomster og blade og slyngede dem i bugtninger om nogle søm i væggen.

Hvor gamle disse traditioner er, kan jeg ikke sige noget om.« Dog har Knud Høgsbro Øster-

Sørgebræt i Nr. Bork Kirke i Ringkøbing Amt. Det nyeste kors afløste et tidligere, som efter al sandsynlighed blev anvendt første gang i 1936 ved en ung mands begravelse. (Foto: Privateje).

gaard gjort sig sine tanker om sørgebrættets oprindelse.

Takket være graver Søren Nielsen i Vester Starup, der har været til stor hjælp, kom jeg i forbindelse med skoleinspektør Henry Lauridsen, Stenderup. Lauridsen fortalte, det var Østergaards formodning, at placeringen af sørgebrættet går helt tilbage til reformationens første tid, da man tog lægmandskorset væk fra triumfbuen.

Ved det føromtalt møde i Ål blev det oplyst, at der lige uden for amtets dør i Nr. Bork i Ringkøbing Amt stadig er et sørgebræt i brug. Dette bekræftedes af sognepræst Marianne Østergaard Petersen og graver Henning Jensen. Sidstnævnte fortalte også at det gamle bræt var

i en sørgelig forfatning, så man havde bestilt et nyt. I Nr. Bork kalder man sørgebrættet for »æ kors«.

Hvorfor kaldes sørgebrættet i Nr. Bork for »æ kors«? En forklaring kan være en hentydning til det katolske korbuekrucifiks, eller som det også kaldes, lægmandskrucifiks.

Om dette oplyser Johan Exner: »Korbuekrucifiks eller lægmandskrucifiks, et stort krucifiks, ophængt i eller over korbuen, så det vender mod menigheden. Det hører til en af de ældste genstande i kirkerne, fordi kor og skib i middelalderen næsten var adskilt af en mur eller et gitter, så menigmand ikke kunne se alteret. Lægmandskrucifikset hang over lægmandsalteret, anbragt foran korbuen, hvor messen blev

læst for menigmand, mens kanniker eller munke samledes til messe eller tidebøn i højkoret. Skikken holdt sig til reformationen og mange korbuekrucifikser er bevaret i kirkerne, ofte på den oprindelige plads, selv om mur eller gitter er faldet. Korbuekrucifikset kan være flankeret af sidefigurer¹. Bl.a. i Højer har man i følge ovennævnte bog bevaret en korbuekrucifiksgruppe.

Det kan hænde at de, der i sin tid fandt det betimeligt at opsætte et sørgebræt i korbuen, ikke anede noget om krucifiksets historie. Ej heller, ifølge Martin A. Hansen »at rundbuen var engang et kejserligt triumfsymbol«².

Samme sted skriver Martin A. Hansen også: »Portalen som magtsymbol går lige over i kristen kunst. Nu er den billede på Guds almagt, Kristi sejr over døden. I kristen symbolik ses buen over Kristi billed eller hans symboler, livstræet, vinranke, rose, lam eller kors.«

Måske har disse oplysninger været ukendte for sørgebrættets foregangsmænd. Vi kender dem ikke, så det kan være, de blot har set, at nabokirken har stillet an med bræt, lys og sorte farver ved begravelse, og så har man følt trang til at efterligne denne skik. Hvis jeg skal fortsætte min gætteleg så kan jeg drømme mig til, at en eller anden oplyst kirkegænger har læst noget om »at fra enhver plads i kirkeskibet kunne kirkegænger se et stort trækrucifiks, som hvilede på en tværbjælke under korbuen«³.

Jeg slutter min gætteleg her og må konstatere som Knud Høgsbro Østergaard, at »hvor gammel traditionen (sørgebrættet) er, ved jeg ikke noget om.«

Det må siges at være et magert resultat efter megen læsning og spørgen. Men sådan er vel vilkårene, når der skal graves i de gamle skikke. Man bliver aldrig færdig med at søge for at finde.

Lægmandskrucifiks i Vester Starup kirke. (Foto: Privateje).

Kilder

1. Nationalmuseets undersøgelser i Ølgod. NEU 1501.
2. Brev fra Lise Hindsholm i Janderup 12.03.1996.
3. Brev fra Viggo Mikkelsen i Janderup. 10.06.1996.
4. G. Jørgensen: Fra bispens og munkenes tid s. 85.
5. 400 danske landsbykirker s. 136.
6. Martin A. Hansen. Orm og tyr s. 330.

Anders Futtrup. f. 1921, pastor emeritus. Højvangs Parkvej 27. 6700 Esbjerg

Har tidligere skrevet artikler i Fra Ribe Amt om begravelsesskikke. Fra Ribe Amt 1994,1995, 1996.

Et udvalg af historisk litteratur om Ribe Amt

Fra Ribe Amt bringer hvert år en liste over bøger og tidsskriftartikler vedrørende Ribe Amts historie. Oversigten er udarbejdet efter oplysninger fra Holsted Bibliotek, hvor bibliotekar Mette Schjødt-Pedersen har været til uvurderlig hjælp, fra enkelte private, og fra museer, arkiver og lignende, der velvilligt har sendt deres udgivelser til redaktionen. Her vil man fortsat være taknemlig for oplysninger, der kan bidrage til at gøre listen så fuldstændig som mulig.

Til orientering skal anføres, at når der i litteraturlisten henvises til Egnsbogen 1998, så er det Grindsted-Bilhundegnen, der dækkes. Når der henvises til Lokal-årbogen 1998 er det Bramming Kommune, der dækkes.

Historieformidling

Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt. Esbjerg. 1998. By, marsk og geest. Kulturhistorisk årbog for Ribe eggen. (Ribe Lokalarkiv og Den Antikvariske Samling. Liljebjerget 1998. 96 s. Ill.).

Bygningsarkæologiske studier 1997. København 1997.

Egnsbogen 1998. Lokalhistorisk årbog for Grindsted, Billund og Give. Grindsted 1998.

Folding Kirke. Jubilæumsskrift 1998.

Fra Ribe Amt 1998. Historisk Samfund for Ribe Amt 1998. 170 s. Ill.

Lokalårbogen 1998. Lokalhistorisk Forening for Bramming Kommune 1998.

Mark og Montre. Årbog for Ribe Amts Museer 1998. (Ribe Amts Museumsråd 1998. 141 s. Ill.)

Nationalmuseets Arbejdsmark 1998. Nationalmuseet 1998.

Ribe Stiftsbog 1998. Årbog for Ribe stift. Ribe 1998. 132 s. Ill.

Sjæklen 1996. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet i Esbjerg. Esbjerg 1997, 155 s. Ill. Vestjyske fortællere 1998. Varde 1998. 138 s. Ill.

Ølgod Museum 1997. Årbog for Ølgod museum. Ølgod 1997. 92 s. Ill.

Museer/arkiver

Arkiver i Ribe Amt. En vejviser. Redigeret af: Birgitte Herreborg Thomsen og Jørgen Dieckmann Rasmussen. (Ribe Amts Lokalarkiver 1998).

Baselitz, Georg: Maleri og grafik. Red. William Gelius, oversættelse Birgitta Adelheid Hansen. (Ribe Kunstmuseum 1998).

Beretninger fra Ribe Amts Lokalarkiver. (Fra Ribe Amt 1998 s. 479-503).

Festersen, Dorte: Karensminde og vestjysk landbrug på Grindstedegnen ca. 1600-1940. (Mark og Montre 1998 s. 21-30).

Feveile, Lene Lund: Formidling på Den Antikvariske Samling i Ribe. (Mark og Montre 1998 s. 115-120).

Mariager, Rasmus: Besættelsessamlingen under Grindsted-Vorbasse-Museum (Mark og Montre 1998 s. 105-114).

Ploug, Marianne: I London, Paris og Varde. Varer fra P. Ibsens Terrakottafabrik, 1843-1955. (Mark og Montre 1998 s. 91-100).

Ritzau, Marianne: De sorte diamanter. Historien bag kulminemodellen på museet for Marked og Cøgl i Vorbasse. (Mark og Montre 1998 s. 101-104).

Svendsen, Susanne Lisewski: Tidens akkord. Velfærdstatens mødre i hjem og på fabrik 1950-82 (Sjæklen 1997 s. 63-82).

Villumsen, Holger: Heden: Europas atlantiske kulturlandskab. Et europæisk formidlingsprojekt. (Mark og Montre 1998 s. 31-36).

Administrationshistorie

Køppen, Poul: Rådhuset i Grindsted-25 år. (Egnsbogen 1998 s. 54-56).

Mathiassen, Leif: Planlægning af et kommunevalg. (Lokalårbogen 1998 s. 33-36).

Schmidt, Iben Fønnesberg: Ribe og striden mellem stiftamtmand og magistrat under Store Nordiske Krig. (By, marsk og geest 1998 s. 64-75).

Sonne, Hjalmar: Træk af liv og virke på stadsingeniørens kontor i Esbjerg 1942-1988. (Fra Ribe Amt 1998 s. 407-416).

Almueliv

Bundgaard, Kristian: Julemærkets løndom. (Lokalårbogen 1998 s. 52-56).

Husted, Vagn: Et par markedshistorier. (Lokalårbogen 1998 s. 104-109).

Kallenbach, H. A.: Forelsket i Paris. (Vestjyske fortællere 1998 s.123-128).

Knudsen, Kaj: En brudekistes vandring. (Ølgod Museum 1997 s. 44-48).

Krogh, Aksel: Studeprangerens skillemonter. (Vestjyske fortællere 1998 s. 91-100).

Petersen, Palle: Sønderhøninger og københøninger. Krønike om Fonden gamle Sønderho. (Mark og Montre 1998 s. 121-135).

Andelsvirksomheder

Rasmussen, Arne: Andelsmejeriet Amstelborg i Strellev. (Ølgod Museum 1997 s. 25-31).

Arbejds miljø

Hansen, Henrik L.: Arbejds miljøet i handelsflåden. (Sjæklen 1997 s. 83-92).

Sonne, Hjalmar: Træk af liv og virke på stadsingeniørenns kontor i Esbjerg 1942-1988. (Fra Ribe Amt 1998 s. 407-416).

Arkitektur

Engqvist, Hans Henrik: Ribe bindingsværk. (Bygningsarkæologiske studier 1997 s. 7-22).

Søndergaard, Steffen M.: Lustrupholm-historie og restaurering. (By, marsk og geest 1998 s. 76-81).

Arkæologi

Feveile, Claus og Hans Skov: Arkæologiske undersøgelser i Peder Dovns Slippe, Vægtergade og på von Støckens Plads. (By, marsk og geest 1998 s. 41-49).

Feveile, Claus, Stig Jensen og Kaare Lund Rasmussen: Produktion af drejet keramik i Ribeområdet i sen yngre germansk jernalder. (Kuml 1998 s. 143-159).

Frandsen, Lene B.: På jagt efter fiskerlejet Sønder side. (Mark og Montre 1998 s. 61-68).

Mechthild, Schulze-Dörrlamm: En frankisk korsfibel fra 9. århundrede i Ribe (By, marsk og geest 1998 s. 22-28).

Nielsen, Karen Højlund: En gravplads fra Okholm. (By, marsk og geest 1998 s. 7-20).

Nørbach, Lars: Snorup: En studie i relationen mellem bebyggelser og jernudvindingsovne i yngre romersk og ældre germansk jernalder (ca. 200 til ca. 600 e. Kr.) (Ølgod Museum 1997 s. 55-62).

Skov, Hans: Kloakarkæologi i Grønnegade og Korsbrødregade. (By, marsk og geest 1998 s. 41-49).

Ørtved, Dorte: Kirken i Statsfængslet ved Sdr. Omme. (Egnsbogen 1998 s. 3-9).

Besættelsestiden

Andersen, Mogens: Vagtværnet i Holsted by. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 50-55).

Bak, Olaf: Beskyttelsesrum i Bramming-baghavn. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 49).

Bertelsen, Axel: Arrestant hos Gestapo. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 56-57).

Brandt-Christensen, Erik: Grindsted under besættelsen. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 60-62).

Brømg, Jens: Tyskerne kommer. (Vestjyske fortællere 1998 s. 13-22).

Holst, Ester Tange: Tyske flygtninge i Gørding i 1945. (Lokalårbogen 1998 s. 110-111).

Ipsen, L. G.: Mindelunden ved Husbjerg. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 71-72).

Jensen, Hans: Flystyrt i Horne Kær 1944. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 41-42).

Jensen, Johannes A.: Ukendt soldats grav flyttet. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 73).

Kristiansen, Evald: Det fortsatte modstandsarbejde. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 58-59).

Lauridsen, Johannes: Flystyrt i Hostrup. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 36-37).

Lind, Jørgen: Fanøs befrielse 1945. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 67-68).

Mariager, Rasmus: Besættelsessamlingen under Grindsted og Vorbasse Museer (Mark og Montre 1998 s. 105-114).

Mulvad, Søren: Seem sogn under besættelsen. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 20-23).

Nielsen, Henning: En flygtning. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 47-48).

Nielsen, Henning: Et brev fra krigstiden. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 63-64).

Pedersen, Børge: Lindknud og besættelsestiden-set med et barns øjne (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 43-46).

Pedersen, Henry: 50 år med Hitler i skunken. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 42).

Pedersen, Olga: Julegaven. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 74-75).

Pedersen, Olga: Jødejagten. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 35.).

Pedersen, Olga: Krigens børn. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 76-79).

Rasmussen, Jørgen Dieckmann: Radiogramfonen blev aldrig afleveret. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 65-66).

Rasmussen, Jørgen Dieckmann: Russiske krigsfanger. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 70).

Rasmussen, Jørgen Dieckmann: Æresport jævnet med jorden. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 68-69).

Schantz, Viggo: Træ af modstandsbevægelsens arbejde i Varde. (Besættelsestidshistorier 1998 s. 26-34).
Schantz, Viggo: Vagtværnet i Varde. (Vestjyske fortællere 1998 s. 101-110).
Scherfig, Gerda: Træk af livet i Janderup i besættelsestiden. (Besættelsestidshistorier fra Ribe amt 1998 s. 9-19).
Simonsen, Preben: Skoledage under besættelsen. (Vestjyske fortællere 1998 s. 27-32).
Spangsbjerg-Christensen, Gerda: Årene 1942-45. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 24-25).
Vejrup, Kristian: En drengefødselsdag man husker. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 25).
Vejrup, Kristian: En fisketur. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 38).
Vejrup, Kristian: Indkvartering. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 39-40).

Bogtrykkeri

Dal, Erik: Liljebjerget, Anders Sørensen Vedels bogtrykkeri 1591-92. (By, marsk og geest 1998 s. 51-63).

By-, sogne-og egns historie

Benthien, Susanne: Dronning Dagmar-statuen på Ribe Slotsbanke (By, marsk og geest 1998 s. 82-92).
Benthien, Susanne: Breve hjem. Ribe-kaptajnen J. F. Møllers breve til familien 1847-62. (Sjæklen 1997 s. 19-40).
Bertelsen, Søren: Min Esbjergtid (Byhistorisk Arkiv, Esbjerg 1998).
Bruhn, Verner og Poul Holm: Esbjergs Historie 1918 - 1998. Havneby og storkommune (Esbjerg 1998).
Clausen, Laura Tolnov: Sommergæster i Nymindegab. (Mark og Montre 1998 s. 37-60).
Dal, Erik: Liljebjerget, Anders Sørensen Vedels bogtrykkeri 1591-92. (By, marsk og geest 1998 s. 51-63).
Eriksen, Hans Erik: Dalgas og Grindsteds første engvandskanaler 1868-1869 (Fra Ribe Amt 1998 s. 339-361).
Feuile, Claus, Stig Jensen og Kaare Lund Rasmussen: Produktion af drejet keramik i Ribeområdet i sen yngre germansk jernalder (Kuml 1998 s. 143-159).
Hansen, Teodor: Historier fra Mandø. Om Knud Skipper, eventyrlads og oplevelser i Vadehavet. (Sjæklen 1997 s. 41-62).
Husted, Vagn M.: Bramming Hovedgaard, Endrupholm, Kjærgaard (Eget forlag 1996).
Hvitved, Jørgen: Birketing i Hunderup. (Lokalårbogen 1998 s. 80-81).

Jensen, Torben: Glansbilleder fra et havregrynskvarter. (Byhistorisk Arkiv Esbjerg 1998).
Jessen, Peter: Jens Christian »posts« barnebarn. Erhardt Jacobsens usædvanlige liv begyndte på Vejlevej i Billund. (Egnsbogen 1998 s. 30-34).
Jørgensen, Jørgen Peter: Conrad Wedels gård bliver til gæstgivergården Sorgenfri. (Fra Ribe Amt 1998 s. 362-374).
Junk, Niels E.: Vong fra året 1900 og til i dag. (Lokalårbogen 1998 s. 75-79).
Kallenbach, H. A.: Forelsket i Paris. (Vestjyske fortællere 1998 s. 123-128).
Knudsen, Hans Sigfred: Der var garderdisciplin på Kildegaard. (Vestjyske fortællere 1998 s. 69-81).
Krog, Aksel: Studeprangerens skille mønster. (Vestjyske fortællere 1998 s. 91-100).
Køppen, Poul: Rådhuset i Grindsted-25 år. (Egnsbogen 1998 s. 54-56).
Manø, Søren: Våben fra den jyske slavekrig (Ølgod Museum 1997 s. 49-54).
Mikkelsen, Hans og Søren Mulvad: Lidt om Obbekjær Sogn og Vesterenge (Fra Ribe Amt 1998 s. 375-378).
Nørgaard, Gert Ravn: Vardesyssels årbog (Oksbøl 1999).
Poulsen, Niels Chr.: Min drengetid i Hejbøl. (Ølgod Museum 1997 s.10-17).
Schmidt, Iben Fonnesberg: Ribe og striden mellem stiftamtmand og magistrat under Store Nordiske Krig. (By, marsk og geest 1998 s. 64-75).
Schmidt, Ingrid og Kaj: Billund Centret 1973-1998. (Billund 1998).
Schmidt, Kaj: Årets begivenheder i korte træk. (Egnsbogen 1998 s. 57-64).
Søndergaard, Steffen M.: Lustrupholm-historie og restaurering. (By, marsk og geest 1998 s. 76-81).
Sørensen, Jens Rønn: Landsognets fremtid. (Folding menighedsråd 1998 s. 42-47).

Digte

Klemmensen, Erik: Te »æ gammel degn« fra æ præst o hans fødselsdaw (Vestjyske fortællere 1998 s. 46-47).
Klemmensen, Erik: Konfirmationssønne (Vestjyske fortællere 1998 s. 33-34).

Erindringer

Bertelsen, Søren: Min Esbjergtid. (Byhistorisk Arkiv, Esbjerg 1998).
Bjerg, Peder L.: 50 år efter. (Vestjyske fortællere 1998 s. 35-41).

Broeng, Jens: Tyskerne kommer. (Vestjyske fortællere 1998 s. 13-22).

Carlsen, Agnes: En livshistorie. (Vestjyske fortællere 1998 s. 111-113).

Carstensen, Betty: En borgmesters tilbageblik (Vestjyske fortællere 1998 s. 83-90).

Dragsted, Helga: Med sygeplejen rundt i verden. (Byhistorisk Arkiv, Esbjerg 1998).

Eriksen, Hans-Jørgen: Fra turistchef til korresponderende reder. (Vestjyske fortællere 1998 s. 115-121).

Frank, Anders: En jægers erindringer. Lokalårbogen 1998 s. 39-42).

Gregersen, Gunnar: Livet i »Søndertoft« omkring 1930. (Fra Ribe Amt 1998 s. 451-456.).

Hansen, Teodor: Historier fra Mandø. Om Knud Skipper, evtsejlad og oplevelser i Vadehavet. (Sjæklen 1997 s. 41-62).

Jensen, Ernst: Kodreng i Hunderup i 1940'erne. (Fra Ribe Amt 1998 s. 397-406).

Jensen, Torben: Glansbilleder fra et havregryns kvarter. (Byhistorisk Arkiv Esbjerg 1998).

Jessen, Peter: Jens Christian »Posts« barnebarn. Erhardt Jacobsens usædvanlige liv begyndte på Vejlevej i Billund. (Egnsbogen 1998 s. 10-34).

Knudsen, Sigfred: Billum-Ho øver æ fyver-på skøjter (Vestjyske fortællere 1998 s. 66-68).

Køppen, Poul: Rådhuset i Grindsted-25 år. (Egnsbogen 1998 s. 54-56).

Poulsen, Niels Chr.: Min drengetid i Hejbøl. (Ølgod Museum 1997 s. 10-17).

Schmidt, Kaj: Årets begivenheder i korte træk. (Egnsbogen 1998 s. 57-64).

Simonsen, Preben: Den store badedag. (Vestjyske fortællere 1998 s. 9-12).

Simonsen, Preben: Skoledage under besættelsen. (Vestjyske fortællere 1998 s. 27-32).

Sonne, Hjalmar: Træk af liv og virke på stadsingeniørens kontor i Esbjerg 1942-1988. (Fra Ribe Amt 1998 s. 407-416).

Ryvig, Jørgen: En togførers erindringer. En beretning fra Esbjerg i årene 1935-1997. (Esbjerg AOF 1998).

Fiskeri og Jagt

Frank, Anders: En jægers erindringer. (Lokalårbogen 1998 s. 39-42).

Holm, Poul: Kulturarv og fiskeripolitik. (Sjæklen 1997 s. 93-104).

Holm, Poul: Sønder side. Fiskerleje og handelsplads. (Mark og Montre 1998 s. 69-80).

Jensen, Torbjørn: En fortælling om en jagtforening. (Lokalårbogen 1998 s. 82-89).

Frandsen, Lene B.: På jagt efter fiskerlejet Sønder side. (Mark og Montre 1998 s. 61-68).

Nielsen, Niels Barlund: Fra min logbog. (Hjerting 1998).

Foreningsliv

Bertelsen, Else Holme: Et liv i håndbold. (Egnsbogen 1998 s. 13-19).

Christensen, Leif: 100 års jubilæum 1898-1998. Askov-Malt Ungdoms- og Idrætsforening. (Askov-Malt U&I 1998).

Jensen, Torbjørn: En fortælling om en jagtforening. (Lokalårbogen 1998 s. 82-89).

Knudtzen, Grte: Ålbæk Idrætsforening 1898-1998. (Ålbæk Idrætsforening 1998).

Kristensen, K. E.: EFG i 100 år 1898-1998 (Eget forlag 1998).

Nørlund, Svend: Billund Y's Men's Club. (Egnsbogen 1998 s. 20-22).

Riis, Nic.: Arbejde adler. (Ølgod Museum 1997 s. 40-43).

Forskning

Festersen, Dorte: Karensminde og vestjysk landbrug på Grindstedegnen ca. 1600-1940. (Mark og Montre 1998 s. 21-30).

Guldbørg, Mette: Jydepotteproduktion i Tistrup. (Mark og Montre 1998 7-20).

Holm, Poul: Sønder side. Fiskerleje og handelsplads. (Mark og Montre 1998 s. 69-80).

Schaffel-Nielsen, N. M.: Lægen, der sætter mennesket i centrum. (Egnsbogen 1998 s. 38-44).

Slyngborg, Mette og Ingrid Stoumann: Kulturhistorien i planlægningen. Et pilotprojekt fra en vestjysk synsvinkel. (Mark og Montre 1998 s. 81-90).

Villumsen, Holger: Heden: Europas atlantiske kulturlandskab. (Mark og Montre 1998 s. 31-36).

Gårdhistorie

Bargisen, Karl Møller: Claus og hans sønner i Agersnap (Ølgod Museum 1997 s. 32-39).

Festersen, Dorte: Karensminde og vestjysk landbrug på Grindstedegnen ca. 1600 til 1940. (Mark og Montre 1998 s. 21-30).

Husted, Vagn M.: Bramming Hovedgaard, Endrupholm, Kjærgaard. (Eget forlag 1996).

Knudsen, Hans Sigfred: Der var garderdisciplin på Kildegaard. (Vestjyske fortællere 1998 s. 69-81).

Poulsen, Niels Chr.: Min drengetid i Hejbøl (Ølgod Museum 1997 s. 10-17).

Søndergaard, Steffen M.: Lustrupholm – historie og restaurering. (By, marsk og geest 1998 s. 76-81).

Troelsen, Svend B.: Mett Lasses-den rige enke i Okholm. (Fra Ribe Amt 1998 s. 417-421).

Gæstgiveri

Bak, Olaf: Hotelbygning gennem 100 år (Vestjyske fortællere 1998 s. 43-45).

Jørgensen, Jørgen Peter: Conrad Wedels gård bliver til gæstgivergården Sorgenfri. (Fra Ribe Amt 1998 s. 362-374).

Handel, håndværk og industri

Andersen, H. C.: 25 år som slagtermester i Bramming. (Lokalårbogen 1998 s. 57-60).

Carstens, Carl Heinz: Fin Form A/S. (Egnsbogen 1998 s. 23-24).

Fevøile, Claus, Stig Jensen og Kaare Lund Rasmussen: Produktion af drejet keramik i Ribeområdet i sen yngre germansk jernalder (Kuml 1998 s. 143-159).

Guldberg, Mette: Jydepotteproduktion i Tistrup. (Mark og Montre 1998 s. 7-20).

Holm, Poul: Proteiner fra havet. Fiskemelsindustrien i Esbjerg 1948-1998 (Esbjerg 1998).

Holm, Poul: Sønderside. Fiskerleje og handelsplads. (Mark og Montre 1998 s. 69-80).

Nissen, Hans: 38 år med tøj i Gørding. (Lokalårbogen 1998 s. 61-64).

Ploug, Marianne: I London, Paris og Varde. Varer fra P. Ibsens Terrakottafabrik 1843-1955. (Mark og Montre 1998 s. 91-100).

Jernbanehistorie

Andersen, Børge O.: Galtho mergelleje (Ølgod museum 1997 s. 18-24).

Andersen, Jefrey: Vogterhuse i Bramming Kommune. (Lokalårbogen 1998 s. 112-114).

Møller, Henning: Den skæve bane. (Lokalårbogen 1998 s. 46-47).

Ryvig, Jørgen: En togførers erindringer, en beretning fra Esbjerg i årene 1935-1997. (Esbjerg AOF 1998).

Jubilæumsskrifter

Christensen, Leif: 100 års jubilæum 1898-1998. Askov Malt Ungdoms- og Idrætsforening. (Askov-Malt U&I 1998).

Folding Kirke 100 år. (Folding Menighedsråd 1998).

olm, Poul: Proteiner fra Havet. Fiskemelsindustrien i Esbjerg 1948-1998 (Esbjerg 1998).

Holsted Musiklaug og Holsted Kommune Musikskole: Jubilæumsskrift Musiklaug 80 år og musikskole 20 år. (Holsted Kommune Musikskole 1998).

Knudtzen, Grete: Ålbæk Idrætsforening 1898-1998. (Ålbæk Idrætsforening 1998).

Ribe Amtssygehus 1923-1998. (Ribe Amt 1998).

Schmidt, Ingrid og Kaj: Billund Centret 1973-1998 (Billund 1998).

Schultz, Kirstine: Billund Bibliotek-heltidsbibliotek i 25 år. Egnsbogen 1998 s. 35-37).

Skolen ved Lillesø 1973-1998. (Ribe Amt 1998).

Thomsen, Lars U.: Folkets træ – kampens træ. DKP i Esbjerg 1923-1948 (DKP Esbjerg 1998).

Kristensen, K. E.: EGF i 100 år 1898-1998. (Eget forlag 1998).

Kjøppen, Poul: Rådhuset i Grindsted-25 år. (Egnsbogen 1998 s. 54-56).

Kirkehistorie

Dyris, Benny Märcher: Øster Nykirke Kirke. (Egnsbogen 1998 s. 25-29).

Frandsen, Agner: Kristus stiller stormen. (Folding Menighedsråd 1998 s. 34-41).

Hansen, Poul Arne: Erindringer om kirkelivet i Folding sogn. (Folding Menighedsråd 1998 s. 23).

Havsteen-Mikkelsen, Allan: Istandsættelsesarbejde fra 1978-1998 (Folding Menighedsråd 1998 s. 18-20).

Knudsen, Andreas: Erindringer om kirkelivet i Folding Sogn. (Folding Menighedsråd 1998 s. 22).

Knudsen, Svend Aage: Det Claudiuske gravmæle. (Folding Menighedsråd 1998 s. 26-33).

Larsen, Hans Jørgen L.: Folding kirke, en fødselar med både 100 og mindst 850 år på bagen. (Folding Menighedsråd 1998 s. 6-17).

Lyngby, Gerda: Kirkestien. (Folding Menighedsråd 1998. s.24 -25) .

Madsen, Karen Holdt: Prædiken til juleaften 1998. (Folding Menighedsråd 1998 s. 49-51).

Rohde Johansen, Eigil: Bramminggaard og Sct. Knuds Kirke. (Eget forlag 1998).

Vang, Nikoline: Erindringer om kirkelivet i Folding Sogn. (Folding Menighedsråd 1998 s. 21).

Ørtved, Dorte: Kirken i Statsfængslet i Sdr. Omme. (Egnsbogen 1998 s. 3-9).

Krigshistorie

Jensen, Niels Jørn: Nyt fra Vestfronten. Marine Jensen og sønners breve fra 1. Verdenskrig. (Odense 1998).

Nielsen, Mikkel: Mikkel Niensens dagbog. (Lokalårbogen 1998 s. 90-103).

Kulturelle forhold

Bak, Jens Thorhild: De hellige køer. Prædiken i Ribe Domkirke. (Ribe Stiftsbog 1998 s. 7-11).

Baselitz, Georg: Maleri og grafik. Red. William Gelius, oversættelse Brigitta Adelheid Hansen. (Ribe Kunstmuseum 1998).

Clausen, Laura Tolnov: Sommergæster i Nymindegab. (Mark og Montre 1998 s. 37-60).

Fredslund, Åge: Hunderup/Sejstrup efter år 2000. (Lokalårbogen 1998 s. 48-51).

Grinderslev, Niels: Vi var jo pionerer. Ishockey i Esbjerg i 1940'erne og 1950'erne (Fra Ribe Amt 1998 s. 426-450).

Holm, Poul: Kulturarv og fiskeripolitik. (Sjæklen 1997 s. 93-104).

Nielsen, Leif: Fra løvepark til dyrepark. (Egnsbogen 1998 s. 10-12).

Ritzau, Marianne: De sorte diamanter. Historien bag kulminemodellen på museet for Marked og gøgl i Vorbasse. (Mark og Montre 1998 s. 101-104).

Schultz, Kirstine: Billund Bibliotek-heltidsbibliotek i 25 år. (Egnsbogen 1998 s. 35-37).

Slyngborg Mette og Ingrid Stoumann. Kulturhistorien i planlægningen. Et pilotprojekt fra en vestjysk synsvinkel. (Mark og Montre 1998 s. 81-90).

Landbrug

Andersen, Børge O.: Galtho Mergelleje. (Ølgod Museum 1997 s. 18-24).

Bargisen, Karl Møller: Claus og hans sønner i Agersnap (Ølgod Museum 1997 s. 32-39).

Eriksen, Hans Erik: Dalgas og Grindsteds første engvandskanaler 1868-1869 (Fra Ribe Amt 1998 s. 339-361).

Festersen, Dorte: Karensminde og vestjysk landbrug på Grindstedegnen ca. 1600-1940. (Mark og Montre 1998 s. 21-30).

Gregersen, Gunnar: Livet i Søndertoft omkring 1930. (Fra Ribe Amt 1998 s. 451-456).

Jensen, Ernst: Kodreng i Hunderup i 1940'erne (Fra Ribe Amt 1998 s. 397-406).

Jørgensen, Ejner: Hesselmedudstyknigen 1921. (Lokalhistorisk forening for Ho, Oksby og Aal sogne, Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv 1998).

Rasmussen, Arne: Andelsmejeriet Amstelborg i Strellev. (Ølgod Museum 1997 s. 25-31).

Schultz, Anna: Eneboeren. (Lokalårbogen 1998 s. 65-69).

Mindesmærker

Benthien, Susanne: Dronning Dagmar-statuen på Ribe Slotsbanke. (By, marsk og geest 1998 s. 82-92).

Millitærvæsen

Clausen, Grete: Mandalay og medborgerbogen. (Vestjyske fortællere 1998 s. 60-61).

Madsen, Agnete: Min tid på Varde kaserne. (Vestjyske fortællere 1998 s. 57-59).

Olesen, Bent: Landbrugsfag for soldater. (Vestjyske fortællere 1998 s. 51-53).

Pedersen, Ragnhild: På tandem gennem grammatikken. (Vestjyske fortællere 1998 s. 55-56).

Naturforhold

Nielsen, Knud Erik: Okkerrensingsanlæg ved Høe bæk. (Lokalårbogen 1998 s. 43-45).

Nielsen, Leif: Fra løvepark til dyrepark. (Egnsbogen 1998 s. 10-12).

Villumsen, Holger: Heden: Europas atlantiske kulturlandskab. (Mark og Montre 1998 s. 31-36).

Slyngborg, Mette og Ingrid Stoumann: Kulturhistorien i planlægningen. Et pilotprojekt fra en vestjysk synsvinkel. (Mark og Montre 1998 s. 81-90).

Personalhistorie

Appel, Kristian. Rosendahl Poul B.: Kristian Appel og grænseefterskolen i Holsted. (Fra Ribe Amt 1998 s. 379-396).

Carlsen, Agnes: En livshistorie. (Vestjyske fortællere 1998 s. 111-113).

Nielsen, Curt. Schaffel-Nielsen, N. M.: Upolitisk politiker. Egnsbogen 1998 s. 49-53).

Fabricius Madame. Lund, Paul: Madame Fabricius til Bramming. (Genoptryk 1998. Lokalhistorisk forening for Bramming Kommune).

Hansen, Elias. Sørensen, Ejvind: Elias Hansen, skovløber ved Ribe Plantage (Fra Ribe Amt 1998 s. 422-425).

Jacobsen, Erhardt. Jessen, Peter: Jens Christian «posts» barnebarn. Erhardt Jacobsens usædvanlige liv begyndte på Vejlevej i Billund. (Egnsbogen 1998 s. 30-34).

Jensen, Anton. Festersen Dorte: Karensminde og vestjysk landbrug på Grindstedegnen ca. 1600-1940. (Mark og Montre 1998 s. 21-30).

Kjær, Martin. Knudsen, Hans Sigfred: Der var garderdisciplin på Kildegaard. (Vestjyske fortællere 1998 s. 69-81).

Knud Skipper. *Hansen, Teodor:* Historier fra Mandø. Om Knud Skipper, evertsejlad og oplevelser i Vadehavet (Sjæklen 1997 s. 41-62).

Mathiesen, Jørgen. *Andersen H. C.* 25 år som slagtermester i Bramming (Lokalårbogen 1998 s. 57-60).

Mikkel Nielsen. *Nielsen, Mikkel:* Mikkel Niensens dagbog. (Lokalårbogen 1998 s. 90-103).

Møller, J. F. *Benthien, Susanne:* Breve hjem. Ribe-kaptajnen J. F. Møllers breve til familien 1847-62. (Sjæklen 1997 s. 19-40).

Nielsen, A. K.: Bondeknøsen der blev borgmester. (Esbjerg Typografiske Laug 1998).

Nielsen, Bak. *Sraiffel-Nielsen, N. M.:* Lægen, der sætter mennesket i centrum (Egnsbogen 1998 s. 38-44).

Nielsen, Niels Barslund: Fra min logbog (Hjerting 1998).

Pedersen, Peder Anton Markus. *Schultz Anna:* Enebøeren. (Lokalårbogen 1998 s. 65-69).

Riisbøl-slægten i Hjerting. *Guldberg, Mette:* Hollandsfarere – Risbøl'erne i Hjerting. (Sjæklen 1997 s. 9-17).

Vedel Anders Sørensens Bogtrykkeri 1591-92. *Dal, Erik.* (By, marsk og geest 1998 s. 51-63).

Politisk historie

Carstensen, Betty: En borgmesters tilbageblik (Vestjyske fortællere 1998 s. 83-90).

Holm, Poul: Kulturarv og fiskeripolitik. (Sjæklen 1997 s. 93-104).

Nielsen, A. K.: Bondeknøsen der blev borgmester. (Esbjerg Typografiske Laug 1998).

Schaffel-Nielsen, N. M.: Upolitisk politiker. (Egnsbogen 1998 s. 49-53).

Thomsen, Lars U.: Folkets træ – kampens træ. DKP i Esbjerg 1923-1948 (DKP Esbjerg 1998).

Retsvæsen

Hvitved, Jørgen: Birketing i Hunderup. (Lokalårbogen 1998 s. 80-81).

Sagn

Rasmussen, Jette: Folkesagn fra Blåbjerg, Blåvandshuk og Varde. (Biblioteket for Blåbjerg, Blåvandshuk og Varde kommuner 1998).

Skibsfart

Benthin, Susanne: Breve hjem. Ribe-kaptajnen J. F. Møllers breve til familien 1847-62. (Sjæklen 1997 s. 19-40).

Guldberg, Mette: Hollandsfarere – Risbøl'erne i Hjerting. (Sjæklen 1997 s. 9-17).

Hansen, Henrik L.: Arbejdsmiljø i handelsflåden. (Sjæklen 1998 s. 83-92).

Hansen, Teodor: Historier fra Mandø. Om Knud Skipper, evertsejlad og oplevelser i Vadehavet. (Sjæklen 1997 s. 41-62).

Holm, Poul: Kulturarv og fiskeripolitik. (Sjæklen 1997 s. 93-104).

Sonnicksen, H. P.: En tragedie på Fanøs strand. (Vestjyske fortællere 1998 s. 23-26).

Sonnicksen, H. P.: En tur med everten Rebekka af Fanø (Vestjyske fortællere 1998 s. 63-65).

Skolehistorie

Bjerg, Peder L.: 50 år efter. (Vestjyske fortællere 1998 s. 35-41).

Johnsen, Bent: Vestre Skole, Vejrup. (Lokalårbogen 1998 s. 70-74).

Rosendahl, Poul B.: Kristian Appel og grænseefsterskolen i Holsted (Fra Ribe Amt 1998 s. 379-396).

Simonsen, Preben: Skoledage under besættelsen. (Vestjyske fortællere 1998 27-32).

Skolen ved Lillesø 1973-1998. (Ribe Amt 1998).

Slægtshistorie

Bargisen, Karl Møller: Claus og hans sønner i Ager-snap. (Ølgod Museum 1997 s. 32-39).

Husted, Vagn M.: Bramming Hovedgaard, Endrupholm, Kjærgaard. (Eget forlag 1996).

Knudsen, Kaj: En brudekistes vandring. (Ølgod museum 1997 s. 44-48).

Troelsen, Svend B.: Mett Lasses-den rige enke i Okholm. (Fra Ribe Amt 1998 s. 417-421).

Sportshistorie

Bertelsen, Else Holme: Et liv i Håndbold. (Egnsbogen 1998 s. 13 -19).

Christensen, Leif: 100 års jubilæum 1898-1998. Askov-Malt Ungdoms- og Idrætsforening. (Askov-Malt U&I 1998).

Grinderslev, Niels: Vi var jo pionerer...Ishockey i Esbjerg i 1940'erne og 1950'erne (Fra Ribe Amt 1998 s. 426-450).

Knudtzen, Grete: Ålbæk Idrætsforening 1898-1998. (Ålbæk Idrætsforening 1998).

Sygdомshistorie

Dragsted, Helga: Med sygeplejen rundt i verden. (Byhistorisk Arkiv, Esbjerg 1998).

Schaffel-Nielsen, N. M.: Lægen, der sætter mennesket i centrum. (Egnsbogen 1998 s. 38-44).

Turisme

Clausen, Laura Tolnov: Sommergæster i Nymindegab. (Mark og Montre 1998 s. 37-60).

Eriksen, Hans-Jørgen: Fra turistchef til korresponderende reder. (Vestjyske fortællere 1998 s. 115-121).

Ribe Amt eller dele deraf

Slyngborg, Mette og Ingrid Stoumann: Kulturhistorien i planlægningen. Et pilotprojekt fra en vestjysk synsvinkel. (Mark og Montre 1998 s. 81-90).

Billund Kommune

Jessen, Peter: Jens Christian »Posts« barnebarn. Erhardt Jacobsens usædvanlige liv begyndte på Vejlevej i Billund. (Egnsbogen 1998 s. 30-34).

Nørlund, Svend: Billund Y's Men's Club. (Egnsbogen 1998 s. 20-22).

Ritzau, Marianne: De sorte diamanter. Historien bag kulminemodellen på museet for Marked og gøgl i Vorbasse. (Mark og Montre 1998 s. 101-104).

Schaffel-Nielsen, N. M.: Lægen, der sætter mennesket i centrum. Egnsbogen 1998 s. 38-44).

Schaffel-Nielsen, N. M.: Upolitisk politiker. (Egnsbogen 1998 s. 49-53).

Schmidt, Ingrid og Kaj: Billund Centret 1973-1998 (Billund 1998).

Schmidt, Ingrid og Kaj: Billund Centret 1973-1998 (Egnsbogen 1998 s. 45-48).

Schmidt, Kaj: Årets begivenheder i korte træk. (Egnsbogen 1998 s. 57-64).

Schultz, Kirstine: Billund Bibliotek-heltidsbibliotek i 25 år. (Egnsbogen 1998 s. 35-37).

Blåbjerg Kommune

Bjerg, Peder L.: 50 år efter. (Vestjyske fortællere 1998 s. 25-41).

Rasmussen, Jette: Folkesagn fra Blåbjerg, Blåvandshuk og Varde. (Biblioteket for Blåbjerg, Blåvandshuk og Varde kommuner 1998).

Nr. Nebel Sogn

Jensen, Johs. A.: Ukendt soldats grav er flyttet. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 73).

Nielsen, Henning: En flygtning. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 47-48).

Nielsen, Henning: Et brev fra krigstiden. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 63-64).

Nymindegab

Clausen, Laura Tolnov: Sommergæster i Nymindegab. (Mark og Montre 1998 s. 37-60).

Blåvandshuk Kommune

Broeng, Jens: Tyskerne kommer. (Vestjyske fortællere 1998 s. 13-22).

Carlsen, Agnes: En livshistorie. (Vestjyske fortællere 1998 s. 111-113).

Jørgensen, Ejner: Hesselmedudstyknngen 1921. (Lokalhistorisk forening for Ho, Oksby og Aal sogne, Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv 1998).

Rasmussen, Jette: Folkesagn fra Blåbjerg, Blåvandshuk og Varde. (Biblioteket for Blåbjerg, Blåvandshuk og Varde kommune 1998).

Billum

Knudsen, Sigfred: Billum-Ho øver æ fyver-på skøjter (Vestjyske Fortællere 1998 s. 66-68).

Knudsen, Sigfred: Der var garderdisciplin på Kildegaard. (Vestjyske Fortællere 1998 s. 69-81).

Ho

Frandsen, Lene B.: På jagt efter fiskerlejet Sønderside. (Mark og Montre 1998 s. 61-68).

Gregersen, Gunnar: Livet i Søndertoft omkring 1930. (Fra Ribe Amt 1998 s. 451-456).

Holm, Poul: Sønderside-Fiskerleje og handelsplads. (Mark og Montre 1998 s. 69-80).

Oksbøl

Bertelsen, Axel: Arrestant hos gestapo. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 56-57).

Ipsen, L. G.: Mindelunden ved Husbjerg. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 71-72).

Bramming Kommune

Andersen, H. C.: 25 år som slagtermester i Bramming. (Lokalårbogen 1998 s. 57-60).

Andersen, Jeffrey: Vogterhuse i Bramming Kommune. (Lokalårbogen 1998 s. 112-114).

Bak, Olaf: Beskyttelsesrum i Bramming-baghaven. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 49).

Bak, Olaf: Glimt fra 1997-1998. (Lokalårbogen 1998 s. 4-32).

Bak, Olaf: Hotelbygning gennem 100 år. (Vestjyske fortællere 1998 s. 43-45).

Bak, Olaf: Hvad skete der i Bramming for 100 år siden. (Lokalårbogen 1998 s. 37-38).

Frank, Anders: En jægers erindringer. (Lokalårbogen 1998 s. 39-42).

Husted, Vagn M.: Bramming Hovedgaard, Endrupholm, Kjærgaard. (Eget forlag 1996).

Husted, Vagn: Et par markedshistorier. (Lokalårbogen 1998 s. 104-109).

Jensen, Torbjørn: En fortælling om en jagtforening. (Lokalårbogen 1998 s. 82-89).

Lund, Paul: Madame Fabricius til Bramming. (Genoptryk 1998. Lokalhistorisk forening for Bramming Kommune).

Mathiasen, Leif: Planlægning af et kommunevalg. (Lokalårbogen 1998 s. 33-36).

Møller, Henning: Den skæve bane. (Lokalårbogen 1998 s. 46-47).

Nielsen, Knud Erik: Okkerrensingsanlæg ved Høe bæk. (Lokalårbogen 1998 s. 43-45).

Rohde Johansen, Eigil: Bramminggaard og Skt. Knuds Kirke. (Eget forlag 1998).

Darum Sogn

Bundgaard, Kristian: Julemærkets løndom. (Lokalårbogen 1998 s. 52-56).

Vejrup, Kristian: En drengefødselsdag man husker. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 25).

Vejrup, Kristian: En fisketur. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 38).

Vejrup, Kristian: Indkvartering. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 38-40).

Gørding Sogn

Holst, Ester Tange: Tyske flygtninge i Gørding. (Lokalårbogen 1998 s. 110-111).

Nissen, Hans: 38 år med tøj i Gørding. (Lokalårbogen 1998 s. 61-64).

Spangsberg-Christensen: Årene 1942-45. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 24-25).

Hunderup Sogn

Fredstund, Åge: Hunderup/Sejstrup efter år 2000. (Lokalårbogen 1998 s. 48-51).

Hvistved, Jørgen: Birketing i Hunderup. (Lokalårbogen 1998 s. 80-81).

Jensen Ernst: Kodreng i Hunderup i 1940'erne. (Fra Ribe Amt 1998 s. 397-406).

Nielsen, Mikkel: Mikkel Nielsens dagbog. (Lokalårbogen 1998 s. 90-103).

Vejrup Sogn

Johnsen, Bent: Vestre Skole i Vejrup. (Lokalårbogen 1998 s. 70-74).

Schultz, Anna: Eneboeren. (Lokalårbogen 1998 s. 65-69).

Vong.

Junk, Niels E.: Vong fra året 1900 og til i dag. (Lokalårbogen 1998 s. 75-79).

Brørup Kommune

Folding Sogn

Frandsen, Agner: Kristus stiller stormen. (Folding menighedsråd 1998 s. 34-41).

Hansen, Poul Arne: Erindringer om kirkelivet i Folding Sogn. (Folding Menighedsråd 1998 s. 23).

Havsteen-Mikkelsen, Allan: Istandsættelsesarbejder fra 1978-1998. (Folding Menighedsråd 1998 s. 18-20).

Knudsen, Andreas: Erindringer om kirkelivet i Folding Sogn. (Folding Menighedsråd 1998 s. 22).

Knudsen, Svend Aage: Det Claudiuske gravmæle. (Folding Menighedsråd 1998 s. 26-33).

Larsen, Hans Jørgen L.: Folding kirke. (Folding Menighedsråd 1998 s. 6-17).

Lyngby, Gerda: Kirkestien. (Folding Menighedsråd 1998 s. 24-25).

Madsen, Karen Holdt: Prædiken til juleaften 1998. (Folding Menighedsråd 1998 s. 49-51).

Sørensen, Jens Rønn: Landsognets fremtid. (Folding Menighedsråd 1998 s. 42-47).

Vang, Nikoline: Erindringer om kirkelivet i Folding Sogn. (Folding Menighedsråd 1998 s. 21).

Lindknud Sogn

Pedersen, Børge: Lindknud og besættelsestiden-set med et barns øjne. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 43-46).

Esbjerg Kommune

Bertelsen, Søren: Min Esbjergtid. (Byhistorisk Arkiv, Esbjerg 1998).

Bruhn, Verner og Poul Holm: Esbjergs Historie 1910-1998. Havneby og storkommune. (Esbjerg 1998).

Dragsted, Helga: Med sygeplejen rundt i verden. (Byhistorisk Arkiv, Esbjerg 1998).

Grinderslev, Niels: Vi var jo pionerer... Ishockey i Esbjerg i 1940'erne og 1950'erne. (Fra Ribe Amt 1998 s. 426-450).

Holm, Poul: Proteiner fra Havet: Fiskemelindustrien i Esbjerg 1948-1998. (Esbjerg 1998).

Jensen, Thøger: I vores familie kan vi ikke lide ubåde. Noveller, heri Et par små slalumsving ned af gågaden i Esbjerg (Borgen 1998).

Jensen, Torben: Glansbilleder fra et havregrynskvarter. (Byhistorisk Arkiv, Esbjerg 1998).

Knudtzen, Grete: Ålbæk Idrætsforening 1898-1998. (Ålbæk Idrætsforening 1998).

Kristensen, K. E.: EGF 100 år 1898-1998. (Eget forlag 1998).

Nielsen, A. K.: Bondeknøsen der blev borgmester. (Esbjerg Typografiske Laug 1998).

Rasmussen, Jørgen Dieckmann: Radiogrammfonen blev aldrig afleveret (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 65-66).

Rasmussen, Jørgen Dieckmann: Russiske krigsfanger. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 70).

Rasmussen, Jørgen Dieckmann: Æresport jævnet med jorden. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 68-69).

Ryvig, Jørgen: En togførers erindringer. En beretning fra Esbjerg i årene 1935-1997. (Esbjerg AOF 1998).

Sonne, Hjalmar: Træk af liv og virke på stadsingeniørens kontor i Esbjerg 1942-1988. (Fra Ribe Amt 1998 s. 407-416).

Svendsen, Susanne Leseuski: Tidens akkord. Velfærdsstatens mødre i hjem og på fabrik 1950-65 (Sjæklen 1997 s. 63-82).

Thomsen, Lars U.: Folkets træ – kampens træ. DKP i Esbjerg 1923- 1948 (DKP Esbjerg 1998).

Zerlang, Martin og Frederik Stjernfelt: Barndomsbyer. Heri interview af Hermod Lannung med Per Højholt: At være fra Esbjerg. (Samleren 1998).

Hjerting

Guldberg, Mette: Hollandsfarere – Risbøl'erne i Hjerting. (Sjæklen 1997 s. 9-17).

Nielsen, Niels Barslund: Fra min logbog. (Hjerting 1998).

Vester Nebel

Vester Nebel Menighedsråd: Kirke og sogn. Bryndum og Vester Nebel Menighedsråd 1981-1997).

Fanø Kommune

Frilandsmuseets skipperhus fra Sønderho på Fanø. (Nationalmuseets Arbejdsmark 1998).

Lind, Jørgen: Fanøs befrielse 1945. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 67-68).

Mortensen, Henning: Havside sommer. (Cylendahl 1998).

Petersen, Palle: Sønderhøninger og københøninger. Krønike om Fonden Gamle Sønderho. (Mark og Montre 1998 s. 121-135).

Sonnicksen, H. P.: En tragedie på Fanøs strand. (Vestjyske fortællere 1998 s. 23-26).

Sonnicksen, H. P.: En tur med everten Rebekka af Fanø. (Vestjyske fortællere 1998 s. 63-65).

Tirro, Oluf: Fenja og Menja. (Kveller, Fanø 1998).

Grindsted Kommune

Brandt-Christensen, Erik: Grindsted under besættelsen. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 60-62).

Bertelsen, Else Holme: Et liv i håndbold. (Egnsbogen 1998 s. 13-19).

Carstensen, Carl Heinz: Fin Form A/S. (Egnsbogen 1998 s. 23-24).

Festersen, Dorte: Karensminde og vestjysk landbrug på Grindstedegnen ca. 1600-1940. (Mark og Montre 1998 s. 21-30).

Eriksen, Hans Erik: Dalgas og Grindsteds første engvandskanaler 1869-1869. (Fra Ribe Amt 1998 s. 339-361).

Køppen, Poul: Rådhuset i Grindsted-25 år. (Egnsbogen 1998 s. 54 -56).

Mariager, Rasmus: Besættelsessamlingen under Grindsted og Vorbasse Museer (Mark og Montre 1998 s. 105-114).

Helle Kommune

Øse Sogn

Lauridsen, Johannes: Flystyrt i Hostrup. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 36-37).

Holsted Kommune

Aastrup Sogn

Pedersen, Olga: Julegaven. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 74-75).

Pedersen, Olga: Jødejakten. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 35).

Pedersen, Olga: Krigens børn. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 76 -78).

Holsted Sogn

Andersen, Mogens: Vagtværnet i Holsted by. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 50-55).

Holsted musiklaug og Holsted Kommunale Musikskole: Jubilæumsskrift Musiklaug 80 år og musikskole 20 år. (Holsted Kommunale Musikskole 1998).

Rosendahl, Poul B.: Kristian Appel og grænseefter skolen i Holsted (Fra Ribe Amt 1998 s. 379-396).

Hovborg Sogn

Pedersen, Henry: 50 år med Hitler i skunken. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 42).

Ribe Kommune

Amtssygehuset ved Ribe 75 år. 1923-1998. (Ribe Amt 1998).

Baselitz, Georg: Maleri og grafik. Red. William Gelius, oversættelse Brigitta Adelheid Hansen. (Ribe Kunstmuseum 1998).

Benthien, Susanne: Dronning Dagmar-statuen på Ribe Slotsbanke (By, marsk og geest 1998 s. 82-92).

Benthien, Susanne: Breve hjem. Ribe-Kaptajnen J. F. Møllers breve til familien 1847-62. (Sjæklen 1997 s.19-40).

Dal, Erik: Liljebjerget, Anders Sørense Vedels bogtrykkeri 1591-92. (By, marsk og geest 1998 s. 51-63).

Engqvist, Hans Henrik: Ribe bindingsværk. (Bygningsarkæologiske studier 1997 s. 7-22).

Fevile, Claus og Hans Skov: Arkæologiske undersøgelser i Peder Dovns Slippe, Vægtergade og på von Støckens Plads. (By, marsk og geest 1998 s. 41-49).

Fevile, Claus, Stig Jensen og Kaare Lund Rasmussen: Produktion af drejet keramik i Ribeområdet i sen yngre germansk jernalder (Kuml 1998 s. 143-159).

Fevile, Lene Lund: Formidling på Den Antikvariske Samling i Ribe. (Mark og Montre 1998 s. 115-120).

Jørgensen, Jørgen Peter: Conrad Wedels gård bliver til Gæstgivergården Sorgenfri. (Fra Ribe Amt 1998 s. 362-374).

Mechthild, Schulze-Dörrlamm: En frankisk korsfibel fra 9. århundrede fra Ribe (By, marsk og geest 1998 s. 22-28).

Mikkelsen, Hans og Søren Mulvad: Lidt om Obbekjær Sogn og Vesterenge. (Fra Ribe Amt 1998 s. 375-378). Skolen ved Lillesø 1973-1998. (Ribe Amt 1998).

Schmidt, Iben Fønnesberg: Ribe og striden mellem stiftamtmand og magistrat under Store Nordiske Krig (By, marsk og geest 1998 s. 64-75).

Søndergaard, Steffen M.: Lustrupholm- historie og restaurering. (By, marsk og geest 1998 s. 76-81).

Sørensen, Ejvind: Elias Hansen, skovløber ved Ribe plantage. (Fra Ribe Amt 1998 s. 422-425).

Zerlang, Martin og Frederik Stjernfelt: Barndomsbyer. Heri interview af Hermod Lannung med Niels Ole Lund: Min fødeby Ribe. (Samleren 1998).

Hviding

Jensen, Niels Jørn: Nyt fra Vestfronten. Marine Jensen og sønners breve fra I. Verdenskrig. (Odense 1998).

Mandø

Hansen Teodor: Historier fra Mandø. Om Knud Skipper, evertsejlad og oplevelser i Vadehavet. (Sjæklen 1997 s. 41-62).

Seem

Mulvad, Søren: Seem Sogn under besættelsen. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 20-23).

Vester Vedsted

Nielsen, Karen Høilund: En gravplads fra Okholm, lokal eller fremmed befolkning. (By, marsk og geest 1998 s. 7-20).

Troelsen, Svend B.: Mett Lasses-den rige enke i Okholm. (Fra Ribe Amt 1998 s. 417-421).

Jørgensen, Hedovard: Mandø, øen i Vadehavet (Eget forlag 1997).

Varde Kommune

Carstensen, Betty: En borgmesters tilbageblik. (Vestjyske fortællere 1998 s. 83-90).

Clausen, Grete: Mandalay og medborgerbogen. (Vestjyske fortællere 1998 S. 60-61).

Eriksen, Hans-Jørgen: Fra turistchef til korresponderende reder. (Vestjyske fortællere 1998 s. 115-121).

Kristiansen, Evald: Det fortsatte modstandsarbejde. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 58 -59).

Krøgh, Aksel: Studerprangerens skille mønter. (Vestjyske fortællere 1998 S. 91-100).

Madsen, Agnete: Min tid på Varde Kaserne (Vestjyske fortællere 1998 s. 57-59).

Mortensen, Henning: Havside sommer. (Gyldendal 1998).

Nørgaard, Gert Ravn: Vardesyssels Årbog (Oxbøl 1998).

Olesen, Bent: Landbrugsfag for soldater (Vestjyske fortællere 1998 s. 51-53).

Pedersen, Ragnhild: På tandem gennem grammatikken. (Vestjyske fortællere 1998 s. 55-56).

Ploug, Marianne: I London, Paris og Varde. Varer fra P. Ibsens Terrakottafabrik 1843-1955. (Mark og Montre 1998 s. 91-100).

Rasmussen, Jette: Folkesagn fra Blåbjerg, Blåvandshuk og Varde. (Biblioteket for Blåbjerg, Blåvandshuk og Varde kommuner 1998.).

Schantz, Viggo: Vagtværnet i Varde. (Vestjyske fortællere 1998 s. 101-110).

Schantz, Viggo: Træk af modstandsbevægelsens arbejde i Varde. (Besættelsestids historier 1998 s. 26-34).

Simonsen, Præben: Den store badedag. (Vestjyske fortællere 1998 s. 9-12).

Simonsen, Præben: Skoledage under besættelsen. (Vestjyske fortællere 1998 s. 27-32).

Horne Sogn

Jensen, Hans: Flystyrt i Horne Kær i 1944. (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 41-42).

Janderup

Scherfig, Gerda: Træk af livet i Janderup Sogn i besættelsestiden (Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt 1998 s. 9-19).

Vejen Kommune

Christensen, Leif: 100 års jubilæum 1898-1998. Askov-Malt Ungdoms- og Idrætsforening. (Askov-Malt U&I 1998).

Ølgod Kommune

Manø, Søren: Våben fra den jyske slavekrig (Ølgod museum 1997 s.49-54).

Riis, Nic.: Arbejde adler. (Ølgod Museum 1997 s. 40-43).

Agersnap

Bargisen, Karl Møller: Claus og hans sønner i Agersnap (Ølgod Museum 1997 s.32-39).

Galtho

Andersen, Børge O.: Galtho Mergelleje. (Ølgod Museum 1997 s. 18-24).

Hejbøl

Poulsen Niels Chr.: Min drengetid i Hejbøl. (Ølgod Museum 1997 s.10-17).

Skovlund

Knudsen, Kaj: En brudekistes vandring (Ølgod Museum 1997 s.44-48).

Snorup

Nørbach, Lars: Snorup: En studie i relationen mellem bebyggelse og jernudvindingsovne i yngre romersk og ældre germansk jernalder (ca. 200 til ca. 600 e. Kr.) (Ølgod Museum 1997 s. 55-62).

Strellev

Rasmussen, Arne: Andelsmejeriet Amstelborg i Strellev (Ølgod Museum 1997 s. 25-31).

Tistrup

Guldberg Mette: Jydepotteproduktion i Tistrup. (Mark og Montre 1998 s. 7-20)

Historisk Samfund for Ribe Amt

Generalforsamling og årsmøde 1999

Historisk Samfund for Ribe Amt afholdt sin ordinære generalforsamling og årsmøde på Hotel Glejbjerg torsdag den 6. maj.

Mødet indledtes med generalforsamling. Formanden, Jørgen Dieckmann Rasmussen indledte med at byde deltagerne velkommen og man gik derefter over til dagsordenen, hvor første punkt var

1. Valg af ordstyrer

Bestyrelsen foreslog formanden for kultur- og børneudvalget i Holsted Kommune, Arne Madsen, til ordstyrer. Han blev valgt, takkede for valget og indledte med at konstatere generalforsamlingen lovligt indvarslet.

2. Beretning

Formanden Jørgen Dieckmann Rasmussen af lagde følgende beretning:

For Historisk Samfund for Ribe Amt blev 1998 et fagligt set godt år. Vi gennemførte vore sædvanlige udflugter og oplysende arrangementer, men vi fik også bogen med besættelsestidshistorier fra Ribe Amt ud. Og så fik vi truffet beslutning om at foretage os noget i anledning af Grundlovens 150-års jubilæum i 1999. Om alt dette senere.

Efter årsmødet konstituerede bestyrelsen sig på det første bestyrelsesmøde med undertegnede som formand, fhv. borgmester Søren Hübsmann som næstformand, Ejvind Busk Jensen som kasserer og ansvarlig for ekspedi-

tionen og Olga Pedersen, Aastrup, som redaktør af årbogen Fra Ribe Amt. De øvrige bestyrelsesmedlemmer har medvirket i redaktionsudvalg og/eller været ansvarlige for vore arrangementer og i den forbindelse gjort en stor indsats.

Første store arrangement efter årsmødet var sommerudflugten, der gik til Rendsborg og havde 150-året for udbruddet af Første Slesvigske Krig 1848-1851 som emne. Med Karl H. Zeuch, Flensborg, som guide gik turen forbi slagmarker og historiske steder for at slutte i Rendsborg, hvor oprøret begyndte i februar 1848.

Historisk Søndag fandt sted den 6. september. Den foregik i en del af amtet, hvor vi ikke så ofte har arrangementer. Mødestedet var Grene gamle kirke, hvor Hans Jessen fra Billund fortalte. Derfra fortsattes til Billund gamle skole, hvor Kaj Schmidt, Billund fortalte om Billunds udvikling. Sidste besøgssted var Billund Lufthavn, hvor vi skulle have hørt om lufthavnens spændende historie og være kommet bag kulisserne. På grund af sygdom måtte denne del af arrangementet desværre aflyses, men vi håber ved en senere lejlighed at få mulighed for at se og høre mere om dette stykke spændende Ribe Amt-historie.

Efterårsmødet fandt sted lørdag den 31. oktober. Det begyndte i Janderup Kirke, hvor sognepræst Lise Hindholm fortalte om kirken og dens spændende historie. Derefter blev mødet

Sommerudflugten til Rendsborg. (Foto: Privateje).

forlagt til Eventyrgården i Janderup, hvor museumsinspektør Marianne Ploug fra Varde Museum efter kaffebordet holdt lysbilledforedrag om Varde Å set i kulturhistorisk lys.

Såvel Historisk Søndag som Efterårsmødet var spændende arrangementer, og det var rart at se medlemmernes pæne opbakning.

I august blev Fra Ribe Amt 1998 præsenteret. Det foregik i Grindsted, hvilket var meget naturligt set i lyset af, at en af årbogens hovedartikler handlede om Dalgas og Grindsted. Helt konkret handlede den om engvanding, og spændende var det at læse tidl. overbibliotekar Hans Erik Eriksens gennemgang af noget, der var så centralt for egnen. I øvrigt rummede år-

bogen artikler om mange forskellige emner - også forholdsvis moderne. Til dem hørte Niels Grinderslevs artikel om ishockey i Esbjerg i 1940'erne og 1950'erne. Igen en årbog med et indhold, der appellerer til mange.

Årbogen blev som allerede nævnt ikke den eneste publikation til medlemmerne i 1998. Sammen med indkaldelsen til årsmødet fulgte nemlig også bogen med Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt. Det var en bog gave fra Historisk Samfund til vore mange, trofaste medlemmer.

Netop som 1998 var ved at klinge ud besluttede Historisk Samfund i samarbejde med Ribe Amts Lokalkarkiver at udgive en jubilæumsbog i

anledning af grundlovens 150-års jubilæum i 1999. Arbejdstitlen er Folk og Folkestyre, og den præsenteres ved et arrangement i Skibelund Krat fredag, d. 4. juni 1999. En indbydelse vil blive udsendt til medlemmerne, når det endelige program ligger fast. Dette projekt har nydt stor bevågenhed i vide kredse, hvilket naturligvis glæder os.

Bøgen om Bøndergårde og Byggeskik i Skads Herred skrider også godt fremad. Forhandlingerne er i gang med Landbohistorisk Selskab om en fælles udgivelse, og vi håber at have bogen udgivet i slutningen af 1999. Ligesom grundlovsbogen bliver det en bog, medlemmerne skal købe.

Afslutningsvis vil jeg takke bestyrelsen for godt samarbejde, Verner Bruhn for hans indsats i redaktionen af årbogen og Johs. Godsk Hansen for at modtage tilmeldinger m.m. til udflugter, møder m.m. I årets løb har vi endvidere trukket på en lang række mennesker rundt i amtet, f.eks. ved efterårsmødet og Historisk Søndag. Tak for denne indsats. Også en tak til Ribe Amt, kommuner og andre sponsorer, som med deres økonomiske støtte er med til at gøre vores virksomhed mulig. Endelig vil jeg slutte med at takke vore faglige samarbejdspartnere i Ribe Amt - arkiver og museer - for godt samarbejde i årets løb.

Beretningen blev godkendt uden bemærkninger.

3. Regnskab

Kassereren aflagde regnskabet der ligeledes godkendtes uden bemærkninger.

4. Kontingent

Bestyrelsen indstillede uændret kontingent (100 kr.). Det godkendtes.

5. Valg

Der blev foretaget følgende valg:

5.a. Bestyrelsen

På valg var Jørgen Dieckmann Rasmussen, Else Marie Poulsen, Søren Mulvad og Hans Jørgen L. Larsen. Da Else Marie Poulsen ikke ønskede at modtage genvalg, valgtes museumsinspektør Mogens Hansen, Grindsted. De øvrige genvalgtes.

5. b. Suppleanter

På valg var J. Hedegaard Rasmussen og Sv. E. Thygesen. Begge genvalgtes.

5.c. Revisorer

Jens Chr. Nielsen og Johs. Godsk Hansen genvalgtes.

6. Indkomne forslag

Ingen

7. Eventuelt

Under eventuelt opfordrede Ejvind Busk Jensen til, at der indsamledes ældre eller yngre årgange af Historisk Samfunds årbøger, så også nye medlemmer kunne komplettere deres samlinger. Arne Madsen takkede deltagerne for god ro og orden. Jørgen Dieckmann Rasmussen takkede dirigenten for veludført arbejde og afsluttede dermed generalforsamlingen.

Efter kaffebordet talte Folketingsbibliotekar dr.phil Kr. Hvidt, Charlottenlund. Han havde kaldt sit indlæg for: »Da Grundloven kom i fare«. Det spændende foredrag er meget aktuelt netop i år, hvor Grundloven fylder 150 år.

Nye medlemmer 1998

Alslev: Knud B. E. Bennedsen.

Ansager: Chr. Nielsen.

Billund: Søren Flensted.

Bramming: Mary Nagstrup.

Brørup: Hans F. Mikkelsen.

Esbjerg: Kirsten Bjerg, Karen Kristensen, Kirsten Ødum, Birgitte Thomsen, Finn Ryneld.

Glejbjerg: Ingelis og Palle Lauridsen. Mads P. Bolding.

Grindsted: Erik Hansen, Jens Erik Starup, Mogens Jensen.

Gørding: Vagn Olesen.

Horne: Oda Overgaard.

Janderup: Hans H. Gregersen.

Kærbølling: Sofie og N. L. Pedersen.

Nr. Nebel: Bodil Stald.

Ribe: Erik Henriksen, Aage Frandsen, Ib Simonsen, Jacob Kieffer-Olesen.

Skads: Jens Jørgen Lønne.

Varde: Erik Hansen, Lis Tang.

Varming: Henning Hein.

Vejen: Børge Sørensen, Henning Dochweiler.

Vilslev: Vilslev Sognearkiv.

Årre: Verner Laugesen.

Uden for amtet

Frederiksberg: Randi Konstmann.

Smidstrup: Gudrun Bøgedal.

Tarm: Lissi Thing Nielsen.

Tønder: Kristian Jørgensen.

Tønning: Emmy Ohls.

Regnskab 1998

INDTÆGTER

Kontingenter		106.500	
Tilskud:			
Ribe Amt	15.800		
Kommunerne:			
Billund	1.100		
Blåbjerg	700		
Blåvandshuk	859		
Bramming	1.000		
Brørup	500		
Esbjerg	2.100		
Fanø	500		
Grindsted	1.000		
Helle	450		
Holsted	1.000		
Ribe	1.780		
Varde	1.500		
Vejen	1.000		
Ølgod	800		
Øvrige tilskud:			
Lida og Oskar Nielsens Fond ...	2.000	32.089,00	
Renteindtægter		<u>7.638,49</u>	
Foreningsindtægter i alt		146.227,49	
Bogsalg:			
Tilskud til Seem Sogns historie .	58.646,00		
Bogsalg	39.403,94		
Hensættelser	90.000,00	<u>188.049,94</u>	
		<u>334.227,43</u>	

UDGIFTER

Løn	10.000,00
Kontorhold	26.820,95
Møder	2.473,60
Bestyrelsen	5.373,90
Årbogen	101.411,55
Udflugt	402,71
Gebyrer	170,00
Porto	<u>28.110,00</u>
Foreningsudgifter i alt	174.764,22
Bogsalgsudgifter	<u>150.949,70</u>

Samlede udgifter	325.713,92
Årets overskud	<u>8.563,51</u>

334.277,43

STATUS pr. 31/12 1998

Aktiver:	
BG Bank 688-00-04152	9.333,06
BG Bank 688-24-03030	80.838,956
Girokonto 604-3194	4.346,48
Boglager	3.000,00
Tilgode for genoptryk	<u>8.000,00</u>

105.518,50

Skyldig moms	460,19
--------------------	--------

Passiver:	
Hensættelser	0,00

EGENKAPITAL

Saldo 1/1 1998	96.494,80
Årets underskud	<u>8.513,51</u>

105.518,50

Foranstående regnskab har vi revideret, bank- og girobeholdninger er afstemt med foreliggende kontoudtog.

Den 23. marts 1997

Jens Chr. Nielsen

Johs. G. Hansen

Fra lokalarkivernes arbejdsmark Ribe Amt 1998

Ribe Amts Lokalarkiver (RAL)

Bestyrelsens beretning 1998

Som der står i indbydelsen til årsmødet er vi i dag samlet til fødselsdagsfest, helt præcis for en 20 års fødselar. Den 3. april 1979 blev der nemlig holdt stiftende generalforsamling for en sammenslutning af de lokalhistoriske arkiver i Ribe Amt - den sammenslutning vi i dag kender som Ribe Amts Lokalarkiver - eller i daglig tale RAL. På det tidspunkt var der 34 lokalarkiver i Ribe Amt.

Forud for stiftelsen havde der været afholdt fællesmøder for amtets lokalarkiver med gensidig orientering og udveksling af erfaringer som formål. Det var dog indsamlingskampagnen for film og billeder i oktober 1978, der blev anledningen til et nærmere samarbejde mellem amtets arkiver om planlægning og afvikling af kampagnen. Udbyttet af kampagnen var stort og førte ikke blot til aflevering af fotografier og film. Mange arkiver fik også arkivalier afleveret (eller løfte derom), ligesom mange nyttige kontakter blev skabt.

Ved afslutningen af kampagnen enedes man derfor om at fortsætte og styrke samarbejdet i form af en amtsammenslutning, fordi der stadig var tværgående fællesopgaver at løse. Nævnt blev bl.a. arkivfaglige kurser, kurser i lokalhistorisk arbejde, fællesregistrering af materiale om Ribe Amt i andre arkiver, orientering om det stof, der findes i andre arkiver (lands- og rigsarkiv, Nationalmuseets arkiver, Dansk Folkemindesamling m.fl.).

Til bestyrelsen valgtes J. Hedegaard Rasmussen, Darum (formand), Dorte Haahr Carlsen, Esbjerg (kasserer og sekretær), Chr. Carstensen, Holsted, Søren Månø Hansen, Ølgod, og Aksel Teglgård, Årre. Suppleant var Vagn Jensen, Billund.

Bestyrelsens arbejdsplan lød på et kursus i arkivering af billeder for at følge op på billedkampagnen, og så lancerede man ellers det første, store fællesprojekt: Indsamlingen af foreningsarkiver. Mange af de tilstedeværende vil nikke genkendende til dette projekt.

RAL i 20 år

Nu er der så gået 20 år, og ganske meget er udrettet i løbet af den tid - under ændrede vilkår må man sige. For det første er det værd at bemærke, at interessen for lokalhistorie og lokalarkiver er øget siden da. Det kan man ligefrem læse af arkivernes antal, for i dag har RAL 50 medlemmer. Og så er bestyrelsen endda bekendt med yderligere nogle arkiver, som ikke er organiseret. Bevidstheden om og villigheden til at gøre en indsats for at bevare kilderne til den lokale historie er fortsat stor, og det er ikke længere små afleveringer, der finder vej til arkiverne. Det afspejler en bevidsthed i befolkningen om nødvendigheden af at bevare. Arkiverne optræder i langt flere sammenhænge end for 20 år siden, og flere og flere brugere (det være sig slægtsforskere, lokalhistorikere, skoleelever og studerende, ingeniører m.m.) allægger lokalarkiverne besøg for at finde svar på netop de spørgsmål, de er på jagt efter. Det ville de ikke være for 20 år siden, for da var de fleste arkiver under opbygning, og i befolkningen var der ikke en udbredt fornemmelse af, hvad et lokalarkiv kunne bruges til. Det er anderledes nu. Medarbejderne på lokalarkiverne er også blevet langt bedre til at betjene deres gæster - ensartede registreringssystemer - og ikke mindst anvendelsen af EDB-registreringsprogrammet ARKIBAS - gør det lettere at holde styr på og finde rundt i lokalarkivernes efterhånden omfattende samlinger. Denne udvikling er ikke mindst resultatet af RALs tværgående arbejde, som især er blevet forøget i omdrejningser og kvalitet efter ansættelse af en amtskonsulent for lokalarkiverne i Ribe Amt, den stilling der i dag beklædes af Birgitte Herreborg Thomsen.

Kurser

Også i 1998 føjede vi nye elementer til det tværgående arbejde. Kurser har været en bærende del, og om dem vil amtskonsulent Birgitte H. Thomsen efterfølgende fortælle mere dybtgående. Det er rart at se den store tilslutning til kursusaktiviteten og også høre om det enga-

gement, deltagerne møder med. Løses problemer i lokalarkiverne ikke umiddelbart ved de afholdte kurser, er der mulighed for et konsulentbesøg - også i uddannelsesøjemed. Det har mange arkiver f.eks. gjort brug af, når der er skiftet personale.

Vejviser

1998 blev også året, hvor den længe ventede arkivejviser til arkiverne i Ribe Amt blev færdig. Med den foreligger der for første gang et samlet overblik over lokalarkiverne i Ribe Amt. Brugerne kan finde arkivernes adresser, åbningstid m.m., og de kan også få en kort orientering om, hvad der findes i de enkelte arkiver. Det burde således være bedre orienterede brugere, der møder på lokalarkiverne i Ribe Amt i fremtiden. Arkivejviseren skulle have været præsenteret sidste år, men en trykfejl i bogen, som trykkeriet ikke havde fået rettet (prisen var blevet for lav), betød, at hele første oplag måtte kasseres. Trykkeriet måtte levere et nyt helt uden beregning, og det fik vi først leveret i slutningen af februar. På den baggrund besluttede bestyrelsen at udsette præsentationen til generalforsamlingen i marts.

RALs opgaver

Bestyrelsen møder medlemmerne til kurser og møder. Vi deltager også gerne i generalforsamlinger eller andre møder med vore medlemmer ude omkring i amtet. Det kan jo være en anden måde at få tilbagemeldinger på. Forslag og gode ideer er mange, og nogle kan praktiseres, andre ikke. Lejlighedsvis må vi dog konstatere, at RAL tillægges større indflydelse, end vi har. F.eks. fastlægger RALs bestyrelse ikke prisen på EDB-registreringsprogrammet ARKIBAS. Det gør derimod leverandøren SLA-Arkivservice. De står for udvikling, salg og vedligeholdelse af programmet - og ikke mindst udviklingen af programmet koster. Netop nu står selskabet foran at skulle udvikle en Windows-baseret programversion til et par mill. kr. Det tyder ikke på en umiddelbart forestående prisnedsættelse af programmet. Man vil heller ikke se RAL i spidsen for piratkopiering af edb-programmet - den slags lovbrud vil vi aldrig gå ind i endsige anbefale. Den seneste tids avisskrivelser om ulovlig kopiering af EDB-programmer burde få alle til at slå den tanke ud af hovedet for altid.

Generationsskifter

I løbet af 1998 har bestyrelsen holdt ni bestyrelsesmøder inkl. det konstituerende. Et gennemgående emne på disse møder har naturligvis været den allerede nævnte arkivejviser, men vi har også diskuteret andre ting.

Generationsskiftet på arkiver har været ét af emnerne. Flere arkivledere har varslet deres afgang, og ikke alle steder kender man den fremtidige ledelsesform. Nogle steder taler man om ansættelse, andre om at opfordre et par efterlønnere til at tage sig af arkivet eller man forsøger at finde en ny frivillig leder. RALs bestyrelse vil på ingen måde blande sig i den løsningsmodel, man vælger, men der kan måske være god grund til at nævne, at løsningen bør overvejes nøje. Det bliver ikke mindst aktuelt, hvis man tilbydes arbejdsopgaver i kommunens administrative arkiv ved samme lejlighed. Der findes nemlig en særlig lovgivning på dette område, som skal overholdes, og denne lovgivning stiller også indirekte krav til de arkiver, der vælger at beskæftige sig med kommunale arkivalier. Hele området er så komplekst, at det er umuligt at gå dybere ind i problematikken omkring arkivlederskifter her, men I skal vide, at både RALs bestyrelse og amtskonsulent Birgitte H. Thomsen står til disposition i påkommende tilfælde.

Grundlovsjubilæum

På bestyrelsesmøderne har vi naturligvis også drøftet det kommende års aktiviteter. Kurserne har jeg allerede nævnt. Desuden står endnu en publikation for døren, nemlig bogen Folk og Folkestyre i 150 år, som Ribe Amts Lokalarkiver udgiver i samarbejde med Historisk Samsfund for Ribe Amt i anledning af 150 året for folkestyrets indførelse i Danmark. Der har været stor interesse for bogen, både med hensyn til at yde støtte og leve- re artikler, så der venter en spændende bog, der præsenteres den 4. juni 1999. Præsentationen er planlagt til at foregå i Skibelund Krat.

Arkivernes Dag

Endelig vil jeg nævne et par aktiviteter, som endnu ikke har fået deres endelige udformning. Den ene er Arkivernes Dag, som er berammet til lørdag den 23. oktober 1999. Da er det 50 året for stiftelsen af Sammenlutningen af Lokalarkiver - eller SLA i daglig tale. Forhåbentlig vil alle arkiver i amtet - og Danmark - medvirke ved dette fremstød for lokalarkiverne og deres virke.

Årtusindskifte

Det sidste emne, jeg vil nævne, er en dokumentation af årtusindskiftet. Næste nytår er jo skelsættende ved at vi forlader et årtusinde og træder ind i et nyt. Denne afgørende begivenhed bør lokalarkiverne være med til at fastholde mindet om - tænk hvis vore forfædre havde gjort det for 1000 år siden. Inden for den nærmeste fremtid vil RALs bestyrelse derfor melde nogle forskel-

lige planer ud til overvejelse i arkiverne. Som I ser, vil der ikke blot i år, men de næste mange år være arbejdsopgaver nok for lokalarkiverne i Ribe Amt. Vi kan derfor med fuld fortrøstning gå ind i det nye årtusinde. Lad mig afslutte bestyrelsens beretning med at takke bestyrelsen for godt samarbejde i årets løb og amtskonsulent Birgitte H. Thomsen for uvurderlig hjælp til bestyrelsen og til medlemmerne. Også en tak til vore samarbejdspartnere på museumsområdet og i Historisk Samfund for Ribe Amt - samt til Ribe Amt bl.a. for den årlige støtte til mangfoldiggørelse af arkivernes beretninger i særtryk.

Amtskonsulentens beretning 1998

Det er for mig lidt svært at forstå, at tiden går så hurtigt, at jeg nu er på vej ind i mit sjette år som konsulent for jer, lokalarkiverne i Ribe Amt. Det betyder jo, at jeg har virket som lokalarkivernes konsulent i fem år nu. Og jeg må sige, at jeg år for år kan konstatere at gevinsterne bliver flere og flere. I mit femte år som konsulent for Ribe Amts Lokalarkiver har jeg nemlig igen haft den store glæde at opleve, at det er blevet meget naturligt for mange arkivfolk at kontakte mig, når der er brug for assistance. Året har budt på mange ikke bare gode, men også givende telefonsnakke, og endnu en gang kan jeg fortælle, at jeg har været på mange arkivbesøg, og de har også alle været gode og udbytterige - og det er mit indtryk at det ikke kun er min opfattelse, det gælder også de arkiver der har benyttet sig af muligheden for at få besøg på arkivet.

Vejviser

En af de store opgaver i 1998 var færdiggørelsen af arkivejviseren. Den fortæller om arkiverne her i amtet og kommer forhåbentlig til at føre mange kvalificerede brugere til arkiverne og deres samlinger. Jeg er faktisk både stolt af og glad for at kunne sige, at vejviseren er færdig og at den præsenteres i aften - det sker efter kaffeпаusen. Ved den lejlighed vil jeg sige lidt om arbejdet med den.

Grundlovsjubilæum

Men som I ved, har Ribe Amts Lokalarkiver kastet sig ud i et nyt bogprojekt, nemlig den bog med arbejdsstilen Folk og folkestyre gennem 150 år, som Ribe Amts Lokalarkiver udgiver i samarbejde med Historisk Samfund for Ribe Amt i anledning af Grundlovens 150 års jubilæum her i 1999. Det ser foreløbig meget lovende

ud, der er indløbet nogle vældig gode artikler, så vi ser frem til at kunne udgive bogen dagen før Grundlovsdag.

Kurser

Ribe Amts Lokalarkiver begyndte i 1998 en ny række af sammenhængende kurser, hvis formål er at give arkivmedarbejderne et godt indblik i arkiververdenen og ruste dem til at varetage det daglige arkivarbejde. Bestyrelsen for Ribe Amts Lokalarkiver vurderede efter afviklingen af den første række modulkurser, at det var så stor en succes med så høj deltagelse og så gode tilbagemeldinger, at det blev besluttet at gøre forsøget endnu en gang. En ny række kursusmoduler blev sat i gang, dog med justeringer i både indhold og varighed, så nye ønsker og behov blev tilgodeset. I februar 1998 begyndte vi med at holde et kursus i registrering, og det var den manuelle registrering på blanketter, det gjaldt den dag. I marts holdt vi for første gang et kursus i EDB-registreringsprogrammet Arkibas i vores eget amt - og ifølge deltagerne var det så godt et kursus at det sagtens kunne gentages. Det viste sig at være en god ide at holde sådan et kursus lokalt, da ambitionsniveauet var forsøgt tilpasset efter deltagerens behov, evner og ønsker. Og så var der gode muligheder for at øve sig og god tid til at få individuel hjælp - og ikke mindst gode diskussioner på tværs af arkiverne - man lærer jo også af hinandens problemer og spørgsmål.

I april afviklede RAL et kursus, der blev kaldt Arkivet og brugerne. På det kursus kunne arkivmedarbejderne lære noget om både kundeservice og formidling - hvordan svarer man på en forespørgsel, hvordan udnytter man arkivernes samlinger på bedste vis - det var spørgsmål, der blev taget fat på den aften. I september måned havde vi planlagt et lørdags-kursus i gotisk skriftlæsning, men det måtte vi aflyse på grund af for få tilmeldinger. Jeg ved ikke rigtig om det skal tolkes som et tegn på at arkivmedarbejderne i Ribe Amt er udlærte i kunsten at læse de gotiske bogstaver - i hvert fald er muligheden for at afvikle kurser med det emne ikke taget permanent af bordet. I oktober 1998 havde vi en temaaften om ejendoms historie - hvordan bærer man sig ad, og hvilket produkt kan man få ud af anstrengelserne.

I november sluttede vi året af med et kursus lidt uden for nummer, nemlig et kursus om søgesystemer. RAL var af flere arkiver blevet opfordret til at holde et kursus i hvordan man opbygger gode og fornuftige søgesystemer til arkivernes samlinger. RAL tog opfordringen til sig og arrangerede ret hurtigt det ønskede kursus - men

desværre var der ikke helt så mange tilmeldinger som vi gerne havde set, heller ikke fra de arkiver der havde ønsket kurset. Alle kan være forhindrede på de tidspunkter, vi vælger at afholde kurser på - men lad det være en opfordring til jer alle: Hvis I har særlige problemer eller ønsker, så lad os det vide, for det ligger bestemt inden for RALs rammer at arrangere kurser uden for kursusrækkerne, alt efter hvad der nu måtte være behov for.

Beretninger

En fast opgave jeg tager mig af hvert år er redigeringen af lokalarkivernes beretninger for året der gik. De bliver udgivet i årbogen fra Historisk Samfund for Ribe Amt, Fra Ribe Amt. RAL får lavet særtryk af beretningerne, som hvert år bliver sendt ud til arkiverne. Arbejdet med at redigere beretningerne er hvert år en god kilde for mig til at få et indblik i, hvad der er sket på det enkelte arkiv siden sidst, og hvordan året er forløbet. Men som sædvanlig vil jeg opfordre jer til at fortælle læserne mere om hvad der er indkommet på arkiverne i årets løb. Fremover kan vi jo se i arkivvejviseren hvad der findes af spændende arkivalier i arkivernes samlinger indtil nu - men der bliver jo heldigvis til stadighed afleveret nye ting på arkiverne, og dem vil vi alle sammen gerne vide noget mere om. Der er jo mange spændende arkivalier rundt omkring på arkiverne. Hvert år søger RAL Ribe Amt om tilskud til udgivelsen af jeres beretninger i særtrykket - og det er da en enestående chance for at få gjort reklame for arkivet at bruge særtrykket til marketingsformål også, hvis I fortæller om juvelerne i samlingerne!

RAL-Nyt

I 1998 har jeg også som sædvanligt arbejdet sammen med redaktøren af RAL-Nyt, Olga Pedersen fra Aastrup Sognearkiv, om at redigere vores blad, RAL-Nyt. Bladet udkom to gange i 1998, og vi synes det er lykkedes at få et pænt lille blad på gaden. Vi arbejder hele tiden på at gøre bladet så flot som muligt inden for de rammer vi har - men vi lægger også stor vægt på indholdet, så derfor vil jeg gerne her igen som tidligere år opfordre jer til at skrive til bladet - for et medlemsblad kan altså ikke udgives uden medlemsbidrag! Som I kan se er der jo sådan set frit slag med hensyn til hvad der kan skrives om i bladet - det kan være små artikler om et lokalhistorisk emne, det kan være efterlysninger af oplysninger, det kan være oplysninger om arkivering og materialer, ja, man kan læse om mange forskellige arkivrelevante spørgsmål i RAL-Nyt. I skal være med til at bidrage til at det fortsætter!

RALs bestyrelse er min umiddelbare arbejdsgiver - og jeg vil gerne takke bestyrelsen for et godt samarbejde og et godt arbejdsår i 1998. Jeg vil også gerne takke alle arkiver og arkivmedarbejdere i amtet for 1998. Jeg ser frem til endnu et godt år i 1999 sammen med jer og jeg vil slutte med en opfordring til jer alle om fortsat at benytte jer af mig som jeres konsulent lige så meget som I plejer at gøre.

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver 1998

Billund Kommune

Lokalhistorisk Arkiv

Billund Centret, Hans Jensensvej 6, 7190 Billund

Tlf.: 75 33 24 72

Åbningstid: Tirsdag kl. 19-21 eller efter aftale

Leder: Kaj Schmidt, Søndermarksvej 411, 7190 Billund.

Tlf.: 75 33 13 92

Lokalhistorisk Arkiv for Grene Sogn i Billund har i 1998 haft 48 afleveringer, hvoraf kan fremhæves en stor samling pressefotos fra dagbladet JydskeVestkysten, en samling arkitekttegninger til huse i Billund, gamle elledningskort for Billund Kommune og en samling negativer fra et dødsbo efter en lokal fotograf. Der har været ca. 75 besøg i arkivet med stigende interesse for slægtsforskning.

Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv

Vorbasse Museum, Kirkegade 3, 6623 Vorbasse

Tlf.: 75 33 37 17 (med omsuling til Grindsted Museum)

Åbningstid: Tirsdag kl. 19-21 eller efter aftale

Leder: Sven Tygesen, Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse

Tlf.: 75 33 31 39

Arkivets postadresse: Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse

I 1998 har besøgstallet i arkivet været større end i de foregående år. Der er modtaget 48 afleveringer, heraf flere ret omfattende. Bl.a. er der modtaget en samling selvangivelser fra begyndelsen af det 20. århundrede. Arkivet har arrangeret én udstilling i 1998.

Ved en mageskiftning med Vorbasse Museum har arkivet fået nye lokaler, som på det nærmeste har givet ideelle lokaleforhold. Der er blevet bedre arbejdsforhold for både medarbejdere og besøgende, og magasinforholdene er blevet forbedret. Arkivet er nu også kommet på Internettet. E-mail-adressen er: svt@billundkommune.dk.

Blåbjerg Kommune

Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Sønder Allé 21, 6830 Nr. Nebel. Tlf.: 75 28 71 18

Åbningstid: Mandag kl. 8.30-11.30 eller efter aftale med lederen

Leder: Sigrød Sørensen, Jernbane Allé 8, 6830 Nr. Nebel. Tlf.: 75 28 83 46

Tilbageblikket over det forgangne år viser med al tydelighed, at vi, som er nye i ledelsen, har haft nok at gøre alene med registrering, betjening af brugere samt stiltingtagen til de spørgsmål, som løbende dukker op i det daglige arbejde på arkivet.

Vi har foretaget 32 registreringer, og vi har haft 98 besøgende, heri medregnet den gamle ledelse, som heldigvis ofte kommer dels for at arbejde og dels for at stå os bi med råd og dåd.

Blåvandshuk Kommune

Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv

Kirkegade 3, 6840 Oksbøl. Tlf.: 75 27 15 48

Åbningstid: Efter aftale med lederen, dog er arkivet almindeligvis bemandet mandag-fredag kl. 9-12

Leder: L. G. Ipsen, Østparken 92, 6840 Oksbøl

Tlf.: 75 27 15 89

Årets indkomster har stort set ligget på samme niveau som i 1997. Blandt indkomsterne kan nævnes ca. 180 ejendomsbeskrivelser for huse i Oksbøl, en større fotosamling fra Beskæftigelseshuset, som nu er ophørt, fra Turistkontoret og fra Janderup Lokalhistoriske Arkiv. Desværre er mange svære at identificere p.g.a. manglende data på bagsiden.

Arkivet har rekonstrueret billeder af samtlige kommunalbestyrelser i tiden 1970-1993, og de er blevet hængt op på kommunkontoret.

I årets løb er der blevet udarbejdet fotoudstillinger over lokale emner (Blåvand Kro, Hesselmed og flygt-

ningelejren), som har været opstillet forskellige steder i kommunen.

I 1998 blev vort EDB-anlæg udbygget med en Pentium II-maskine med tilhørende scanner. De gamle computere er koblet sammen med den nye i et Windows-netværk med den gamle LaserJet-printer fælles for hele anlægget. Vi ser frem til en Arkibas-version, der kan vise scannede fotos. Arkivet er på Internettet med E-mail-adressen: blaoks@image.dk.

I november udkom den længe ventede billedbog Længst mod vest. Bogen blev vel modtaget af publikum, og pr. dags dato er ca. en fjerdedel af oplaget solgt.

Bramming Kommune

Bramming Byhistoriske Arkiv

Jernbanegade 8 B, 1., 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 39 20

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Olaf Bak, Sportsvej 7, 6740 Bramming

Tlf.: 75 17 45 51

Arkivets postadresse: Sportsvej 7, 6740 Bramming

I Bramming Byhistoriske Arkiv modtog man i året 1998 i alt 40 afleveringer, hvilket er en lille stigning i forhold til 1997, da der indgik i alt 32 afleveringer.

Nogle af afleveringerne omfattede flere enkeltdele, men den mest omfattende kom fra Bramming og Omegns Jagtforening. Den indeholdt flere protokoller og andre arkivalier.

Arkivet har deltaget i fire møder af forskellig art, og der blev besvaret i alt 24 forespørgsler. Af slægtsspørgsmål forekom fem, og i alt 23 personer aflagde besøg på arkivet. Heraf var to udlændinge, en amerikaner og en tysker, begge kom vedr. slægtsspørgsmål.

Af fotokopier udleveredes i alt 97 og der var 14 udlån af arkivalier. Endvidere udleveredes der to ejendomsbeskrivelser.

Det samlede antal afleveringer siden arkivets start i november 1959 er nu på 1321 - alt indkodet på edb.

Arkivet har medvirket ved fremskaffelse af oplysninger til diverse artikler, som skal indgå i en bog, der agtes udgivet i 1999 i anledning af byens 125 års jubilæum. Arkivlederen har fra diverse dagblade og disriktsblade endvidere saket og registreret artikler med lokalt indhold.

Darum Sognearkiv

Nørrebyvej 12, Store Darum, 6740 Bramming

Åbningstid: 1. oktober - 31. marts: Onsdag kl. 15-17 samt efter aftale med lederen

Leder: Erling Schmidt, Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 90 11

Arkivets postadresse: Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming

1998 blev et skelsættende år for Darum Sognearkiv, idet det lykkedes at indsamle midler til indkøb af EDB-registreringsprogrammet Arkibas. Så nu forestår der et stort arbejde for arkivet med at få samtlige arkivnumre lagt ind i systemet. Midlerne er skaffet fra fonde, foreninger og et enkelt pengeinstitut.

Sidst på året arrangerede arkivet i samarbejde med Landsbyrådet for Darum Sogn og Bevaringsfonden for Bramming Kommune en udstilling i Darum Fritidscenter. Udstillingen viste billeder fra Darum Sogn og fik megen opmærksomhed og ros fra byens borgere.

Arkivet har i 1998 modtaget 16 afleveringer og haft 16 besøgende i arkivet. Derudover har der været såvel skriftlige som telefoniske henvendelser fra slægtsforskere. Blandt afleveringerne var en afskrift af Ellen Laugesens kogebog. Ellen Laugesen blev født i 1849 i Hejnsvig. Hendes fader var I. C. Laugesen, der var lærer og kirkesanger i Darum fra 1859 til 1873. Kogebogen omhandler de ting, en husmoder arbejdede med på den tid, f.eks. udskæring af dyr efter slagtning, fremstilling af forskellige slags pølser samt konservering efter datidens metoder. Der er også opskrifter på mange slags bagværk, f.eks. sukkerhjerter, kringle og Victoria thekage.

Gørding Sognearkiv

Plejehjemmet Østergården, Nørremarken 23,

6690 Gørding

Åbningstid: 1. og 3. mandag hver måned kl. 19-21 samt efter aftale med lederen

Lukket i juli måned

Leder: Nora Olesen, Hessellundvej 14, 6690 Gørding

Tlf.: 75 17 88 75

Arkivets postadresse: Hessellundvej 14, 6690 Gørding

Arkivet har i 1998 modtaget en del afleveringer. Til vores årlige lokalhistoriske aften i januar viste vi de gamle Gørding-film, filmene er overspillet til video og derfor lidt nemmere at håndtere. Vi så smalfilmene fra Gørding Mejeri og Den Gamle Smedie på Kirkevej. Efter kaffebordet var der musikalsk underholdning ved elever fra 8. klasse på Gørding Skole. Gørdingvisen blev sunget og vi havde en lille gættekonkurrence. Ca. 135 personer deltog.

I marts måned havde arkivet en stand på Forårsmessen i Gørdinghallen, og der var stor interesse for ejen-

domsbeskrivelserne fra byen og bøgerne om ejendommene på landet. Bogen om ejendommene i Tange er nu færdig. Ejler Nielsen og Hans P. Hansen arbejder videre og vi håber på at få hele sognet beskrevet.

Arkivet har haft besøg af amerikanske gæster som ved Ejler Niensens hjælp fandt efterkommere, og Ejler Nielsen lavede fine beskrivelser af ejendomme med ejerlister fra deres slægt. Vi korresponderer også med en anden amerikansk familie, som vi måske får besøg af i 1999. Skoleelever og andre interesserede er flittige brugere af arkivet.

Vi har også i 1998 modtaget pengegaver fra fonde og fra Bramming Kommune. Nogle af pengene er brugt til indkøb af en overheadprojektor, som vi allerede har haft brug for nogle gange. Arkivets medarbejdere har også i år deltaget i kurser arrangeret af vores amtsforening, Ribe Amts Lokalarhiver.

Hunderup Sognearkiv

Kjærgårdvej 9, Hunderup, 6740 Bramming
 Åbningstid: Vinterhalvåret: 1. og 3. mandag hver måned kl. 19.30-21.30 samt efter aftale med lederen
 Leder: Thea Boesen Smidt, Puggårdsvej 3, Sejstrup, 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 33 42
 Arkivets postadresse: Puggårdsvej 3, Sejstrup, 6740 Bramming

Med hensyn til indleveringer er året faktisk gået som tidligere år. Vi har modtaget 24 effekter med breve, billeder, protokoller m.m. Forespørgsler om slægtsforskning har der været mange af. Alle henvendelser har været til gensidig glæde - når vi kan besvare de oplysninger der søges tilføres der også arkivet noget.

I foråret 1998 gik vi i gang med forberedelserne til det store projekt: Vi vil lave en landsbyfilm. Men hvordan skulle det gribes an? Vi startede med at låne film fra andre landsbyer for at blive inspireret, og for at se, hvordan det skulle være eller ikke være. Det gav også en del.

Vi havde på forhånd bestemt, at det historiske var prioriteret højt. Fortiden skulle med for at få det rette billede af nutiden. En dag hvor sol og vind passede besteg vi en helikopter og fik sognet fotograferet fra luften. Ad den vej vil vi fokusere på de gamle gårde, der stadig ligger det oprindelige sted og de gårde der blev flyttet ud. I arkivet har vi fotografier, der viser, hvordan gårdene så ud for 100 år siden, og de skal sættes ind sammen med luffotoet fra i dag. Under flyveturen skal der også berettes om de slesvigere, der flyttede til enen omkring 1860 og ligeledes om folk der udvandrede til

USA i årene herefter. Kirken, skolen og andelsbevægelsens historie skal der også være plads til.

Ved vort Åben Landsby-arrangement havde vi god tilslutning. Vi startede i kirken, hvor der samme dag var barnedåb, derefter samledes vi i hallen, hvor forskellige foreninger havde lavet en udstilling. Herefter gik turen rundt til alle erhvervsdrivende i sognet. Den dag havde fotografen travlt, og det har han for resten haft siden. Alt fra vugge til grav skal jo helst med i filmen. Dagplejemødre, skolen, postbuden, der kører rundt, o.s.v. Vi søger stadig efter et par dansk-amerikanere, hvis bedste forældre rejste ud. Vi synes det ville være et godt indslag, om de kom for at søge slægtens spor.

Den største opgave har vi tilbage. Filmen skal klippes til, så den bliver spændende at se. Den må heller ikke blive for lang. Det er de kvaler vi er nået til på nuværende tidspunkt.

Vejrup Sognearkiv

Vejrup-Endrup Fritidscenter, Skolevænget 5, Vejrup, 6740 Bramming
 Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 15-17 eller efter aftale med lederen
 Leder: Hans Andreasen, Grisbækvej 11, 6740 Bramming. Tlf.: 75 19 00 63
 Arkivets postadresse: Grisbækvej 11, 6740 Bramming

Vejrup Sognearkiv er i fortsat fremgang. Vi har modtaget mange afleveringer, ikke mindst med billedmateriale, som har været ret omfattende. Det har givet et meget godt indtryk af vores by og sogn, som den har set ud siden århundredskiftet. Ved dette års afslutning har vi planlagt en billedudstilling med alle arkiverne i Bramming Kommune, så alle de billeder vi har fået er med til at fortælle om den rivende udvikling der er sket.

Arkivet er flyttet på ny, selv om vi var godt tilfredse med vores lokale, som kommunen havde stillet til rådighed. Børnehaven skulle dog udvide, og derfor er vi flyttet ind i et hjørne af biblioteket (3 x 3 m), men også her kun for en kort tid. Hvor vi skal flytte hen, og hvornår, ved vi ikke.

I 1998 har vi fået 32 afleveringer og haft 148 besøg, også fra USA var der besøg. Vi har nu brevvekslinger med fire amerikanske familier.

Vester Nykirke Sognearkiv

Kontorbygningen, Endrup Andelsmejeri, Bygaden 43, Endrup, 6740 Bramming
 Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 19-21. Lukket i juni og juli

Leder: Else Marie Christensen. Tlf.: 75 19 12 10
Postadresse: Niels Erik Junk, Gummemarkvej 8, Vong,
6740 Bramming

På en stiftende generalforsamling den 4. november 1998 i klubhuset i Endrup blev sognearkivet lyst i »Køn og Kuld«, idet der blev stiftet en sognearkivforening, hvis fornemmeste formål er at drive Vester Nykirke Sognearkiv.

Foreningens formål er stadfæstet i vedtægternes § 2 som følger: Foreningens formål er at udbrede kendskabet til og forståelsen for kulturhistorien og de kulturhistoriske værdier i Vester Nykirke Sogn og Endrup by. Foreningen driver Vester Nykirke Sognearkiv. Foreningens bestyrelse fungerer samtidig som arkivets bestyrelse og arbejder for at skaffe økonomisk grundlag for sognearkivet. Foreningen skal virke for udbygningen af samarbejde mellem kulturelt interesserede enkeltpersoner, foreninger og institutioner med en samordning af kulturelle aktiviteter for øje. Som medlemmer kan optages alle interesserede, foreninger, institutioner og virksomheder.

En af årsagerne til at vi har ønsket at få en egentlig forening til at bestyre arkivet er, at vi dermed kan opnå godkendelse som et arkiv, der kan tilknyttes Ribe Amts Lokalarkiver og den landsdækkende Sammenslutningen af Lokalarkiver med de fordele og også forpligtelser dette vil indebære.

På generalforsamlingen blev Niels E. Junk (Gummemark), Solveig Schmidt (Bramming), Else Marie Christensen (Endrup), Hartvig Vind Jensen (Endrup) og H. E. Gregersen (Endrup) valgt til bestyrelsen. Søren Ipsen (Endrup) blev suppleant.

Foreningen startede sit virke den 1. januar 1999. Det er bestyrelsens hensigt at opsøge samtlige husstande i sognet for at tegne medlemmer. Kontingentet er fastsat til 25 kr. pr. husstand.

Efter starten af arkivforeningen er Vester Nykirke Sognearkiv nu en velkonsolideret organisation med en nyregistreret samling placeret i gode lokaliteter på Endrup Andelsmejeri, og med en demokratisk valgt bestyrelse, der har ansvaret både for drift, økonomi og opbevaring af arkivets arkivalier. Men det er også en bestyrelse, der ved udadvendt arbejde og ikke mindst gennem interesse for og medleven fra beboerne i sognet håber på at komme i besiddelse af endnu flere bevarelsesværdige papirer og optegnelser om sognets forhold fra fortiden, men også om nutidens foreteelser. Vores nutid bliver de kommende generationers fortid, så det der sker i dag har også arkivets interesse. Alle pa-

pirer, billeder og optegnelser modtages med interesse og tak.

Brørup Kommune

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn
Biblioteket, Stadionvej 6, 6650 Brørup
Åbningstid: Torsdag kl. 15-17 eller efter aftale med lederen
Leder: Laurits Clausen, Hyacintvej 6, 6650 Brørup
Tlf.: 75 38 18 55
Arkivets postadresse: Hyacintvej 6, 6650 Brørup

1998 blev det år i arkivets 26 års historie, hvor der har været flest henvendelser. Både telefonisk, personligt og skriftligt overgik 1998 tidligere års aktiviteter. Foruden det har arkivet bidraget med indlæg ved Brørup Skoles 10 års jubilæum, samt været til stor hjælp ved fem andre klassers emneuge, hvor eleverne har fået hjælp på arkivet med billeder og materialer om de emner de var blevet bedt om at beskrive og fortælle om.

Mange foreninger her på egnen har i disse år 100 års jubilæum, så der har været ret travlt med at bidrage med oplysninger og billeder. De fleste foreninger har efterhånden henlagt deres arkivalier her på arkivet, så de nu ved hvor de kan finde deres gamle protokoller og billeder.

Vi fik i år udgivet årsskrift nr. 12, hvor de forskellige emner omhandlede mennesker på Sønderskov, Folding Kirkes 100 års jubilæum, erindringer fra Gjærndrup og andre små indlæg. Ud af de 400 eksemplarer vi fik kopieret er der kun få tilbage.

Arkivet har i det forløbne år fået mange interessante afleveringer og mange gamle fotos, både fra land og by, som kan bidrage til vores påtænkte fotoudstilling i uge 35 i anledning af Brørup bys 125 års jubilæum.

Esbjerg Kommune

Esbjerg Byhistoriske Arkiv
Torvegade 47, Postboks 522, 6701 Esbjerg
Tlf.: 75 18 18 55. Telefax: 75 18 09 40
Åbningstid: Mandag-fredag kl. 10-16, torsdag tillige kl. 16-18
Leder: Jørgen Dieckmann Rasmussen

1998 fortsatte, hvor 1997 slap: Der var nok at se til hele året rundt. Det mærkes tydeligere og tydeligere, at Esbjerg Byhistoriske Arkiv er blevet et indarbejdet og selvfølgeligt begreb i de fleste esbjergenseres kulturbegreb.

Umiddelbart aflæses det ved de mange afleveringer, der strømmer til arkivet. Utroligt mange ved, at papirer m.m. som de selv, deres forening, institution eller virksomhed ikke længere selv har brug for bør afleveres til arkivet fremfor at blive destrueret. Det resulterede i 179 afleveringer i 1998 - små og store mellem hinanden. De indgår alle som brikker i den mosaik, arkivets samlinger afspejler, og er af den grund af betydning. Nogle er imidlertid vigtigere end andre, og som eksempel på nogle af de større og vigtigere afleveringer kan nævnes en stor aflevering med protokoller og papirer fra Dansk Beklædnings- og Tekstilarbejderforbund, en stor aflevering fra Esbjerg Kunstmuseum, en aflevering med mange kassebøger og bilag fra Esbjerg Fiskernes Indkøb - og en omfangsrig aflevering fra nu afdøde Henning Rasmussen, som var borgmester i Esbjerg 1964-1979.

Denne beredvillighed til aflevering til Esbjerg Byhistoriske Arkiv er naturligvis glædelig, men den skaber også forventninger, som det til tider er vanskeligt, ja næsten umuligt at honorere med de beskedne personaleressourcer, arkivet råder over.

Et af de største problemområder er sortering, ordning og registreringen af de mange arkivalier og fotos, der afleveres i løbet af et år. Vi kan ikke opfylde vores faglige opgave uden disse afleveringer - de forøger vores viden om byen, dens foreninger, virksomheder m.m. Blot er der lang vej fra en aflevering har fundet sted til materialet er med til at forøge vor merviden om by og befolkning. Den mellemliggende sortering, ordning og registrering er nemlig så ressourcekrævende, at arkivets nuværende bemanning ikke slår til. Det samme gælder på fotoområdet, hvor utrolig mange fotos venter på at blive registreret. Før de har været gennem denne procedure står de ikke til rådighed for borgerne. Puklerne overvindes kun med ekstra hænder, og ligesom i 1997 blev der i 1998 gjort en ekstra indsats ved at finansiere ansættelse af ekstra arbejdskraft via driftsbudgettet. Uden problemerne på nogen måde kan siges at være løst må det konstateres, at indsatsen har gjort en forskel. Bedst aflæses det i brugen af det gamle kartoteks-system. Indtil 1998 var det hovednøglen til arkivets samlinger. Ved udgangen af 1998 havde arkivets EDB-registreringsprogram Arkibas erstattet det som hovedindgang til samlingerne, skønt vi på det tidspunkt havde måttet stoppe det systematiske arbejde med inddatering og revision af den gamle samling af økonomiske grunde. Den ekstra, men absolut nødvendige merarbejdsindsats satte nemlig sine tydelige spor i økonomien, så derfor måtte arbejdet indstilles pr. 1. no-

Forfatteren til Glansbilleder fra et havregrynskvarter, Torben Jensen, signerer bøger under præsentationen af bogen på Esbjerg Byhistoriske Arkiv den 29. oktober 1998. Blandt gaverne var der (selvfølgelig) en pakke Ota Solgryn. (Foto: Brian Kristensen. Esbjerg Byhistoriske Arkiv. B 28.120).

vember 1998. Forhåbentlig bliver det muligt at genoptage det i 1999.

Et af de felter, det blev muligt at arbejde videre med, var registrering af ikke-personrelaterede avisudklip. Avisudklip om personer håndteres løbende takket være arkivets to revaliderer samt de to medarbejdere, der er tilknyttet dem. Derimod har registrering af de øvrige avisudklip ligget i dvale i en årrække, fordi der har manglet mandskab til arbejdet. Heldigvis blev det muligt at tage denne arbejdsopgave op igen via ansættelse af en medarbejder i jobtræning. Da avisudklippene re-

gistreres ved hjælp af Arkibas kommer vi også ad denne vej langt videre i udbygningen af den elektroniske søgning. I det daglige arbejde bliver det således sværere og sværere at foreslå sig, at oplysninger ikke kan søges via computeren, men skal findes ved hjælp af det gammeltdags kartotekssystem. Det vil dog tage endnu nogle års koncentreret indsats, inden alle data fra de gamle kartotekskort vil være indtastet.

Et andet af årets andre store problemområder har været manglen på magasinplads. Gennem snart ti år har vi søgt om penge til færdiggørelsen af de sidste to rum i kælderetagen. De står som rårum uden mulighed for anvendelse. Pladsmanglen betyder, at uregistrerede arkivalier m.m. hober sig op på gange m.m. Et uanmeldt besøg fra brandspektoratet blev anledning til at rejse sagen på ny, men af proceduremæssige grunde lykkedes det desværre ikke at få den ønskede bevilling igennem. Det medførte endvidere, at vi ikke kunne hjælpe de mange rokerende forvaltninger og kontorer på rådhuset med at aftage de arkivalier, de ikke længe havde umiddelbar brug for. Forhåbentlig løser problemet sig i 1999, hvor der også må begynde at ske noget på det område, der hedder elektronisk arkivering af kommunale arkivalier. Løsning af dette meget komplekse problem vil dog kræve en helt særlig indsats, ikke blot af personalet - men også af hardwaremæssig art.

En væsentlig arbejdsopgave i 1998 var færdiggørelsen af Esbjergs Historie bd. 3 - det sidste bind i den Esbjergshistorie, som byrådet besluttede at udgive i anledning af Esbjergs 100 års jubilæum som selvstændig kommune i 1994 og 100-års købstadsjubilæet den 1. januar 1999. Arkivet skulle ikke skrive bindet. Den opgave lå i hænderne på Verner Bruhn og Poul Holm. Alligevel blev der meget at se til, bl.a. fremfindning af baggrundsoplysninger og illustrationer. Fotografafdelingen sørgede for at tage de mange nyoptagelser, der gav bindet den ønskede aktualitet med hensyn til illustrationer. Endelig blev der tale om et dybt engagement i selve redaktions- og korrekturarbejdet indtil de sidste hektiske nætter på trykkeriet. Den 16. november 1998 blev bd. 3 præsenteret ved en højtidelighed på rådhuset. Ved indgangen til det nye årtusinde havde Esbjerg fået den oversigt over byens og egnens historie, som har været savnet i mange år.

Arkivets egen udgivelsesvirksomhed lå heller ikke stille i 1998. I slutningen af februar præsenteredes Helga Dragsteds erindringer Med sygeplejen rundt i verden. Bogen blev udgivet i samarbejde med Dansk Sygeplejeråd, og adm. direktør Merete Thorsén var en af flere talere ved receptionen, der blev holdt i arkivets loka-

ler. Næste udgivelse var Søren Bertelsens erindringer Min Esbjerg-tid, der udkom i slutningen af september. Også denne reception blev afholdt i arkivet. Årets sidste bogudgivelse var Torben Jensens bog Glansbilleder fra et havregrynskvarter - en lidt usædvanlig erindringsbog skrevet af en ikke engang 50-årig mand. Han havde et brændende ønske om at fortælle erindringer fra det kvarter, hvor han var født og opvokset. Mange delte erindringer med ham, hvad man tydeligt så ved receptionen, det efterfølgende fyraftensforedrag og de lokale boghandlers julesalg. Bogen blev arkivets bestseller 1998.

Udgivelse af bøger er ikke arkivets eneste måde at formidle på. Udstillingslokalet bruges flittigt, og årets hovedudstilling var DKP-Esbjerg - Folkets træ, kampens træ. Udstillingen åbnede i slutningen af april 1998 i anledning af DKP's Esbjerg-afdelings 75-års jubilæum den 1. maj. Ligesom i den bog partiforeningen selv udgav i anledning af jubilæet lå hovedvægten i udstillingen på tiden indtil 1945. DKP har spillet en stor rolle i Esbjerg, bl.a. i 1930'erne, hvor partiet var særdeles synligt i den lokalpolitiske debat og ikke mindst gjorde sig gældende på byens arbejdspladser. Under besættelsen indtog kommunisterne en ledende plads i modstandskampen mod den tyske besættelsesmagt.

Formidlingsvirksomheden har i øvrigt omfattet en lang række foredrag, rundvisninger og byvandring for folkeskole- og gymnasieklasser, daghøjskoler, pensionist- og efterlønsklubber. Denne arbejdsopgave er meget vigtig og populær, og et af de store hits er foredraget Jul i Esbjerg, som indgår i mange foreningers juleafslutning. Emnet gav også anledning til et timelangt radioprogram på DR, produceret af Helle Lundberg. Programmet blev først sendt på Radio Syd, dernæst på DRs P1. Foruden de nævnte aktiviteter har der været arrangeret en række kurser og foredrag i samarbejde med Esbjerg Folkeuniversitet og Sydvestjysk Egns- og Slægtshistoriske Forening. Det har drejet sig om fyraftensforedrag, aftenforedrag og søndagsmatineer samt kurser i slægts- og lokalhistorie, et kursus i hertugdømmernes historie samt et kursus i Skånelandenes historie. Der har været en god tilslutning til alle disse aktiviteter. Endelig bør det nævnes, at der har været gennemført en række omfattende interne kurser. For at holde alle medarbejdere så velorienterede og opdaterede som muligt blev der gennemført kurser i arbejdsrutiner og -procedurer samt indføring i arkivets mange forskellige samlinger. Kurserne har vist sig meget nyttige og har endvidere givet anledning til diskussion af mål og midler for det fremtidige arbejde.

Guldager Vandmølle. (Guldager Sognekirke).

Guldager Sognekirke

Guldagervej 76, 6710 Esbjerg V
 Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 18.30-21.00 samt
 efter aftale med lederen
 Leder: Christian Jakobsen, Guldagervej 76,
 6710 Esbjerg V. Tlf.: 75 11 60 24

1998 var et roligt år for Guldager Sognekirke. Der kom ikke mange afleveringer, så der blev tid til at ordne de mange artikler, som nu afdøde lærer Randskov skrev til dagbladet Vestkysten som referent for Guldager Kommune i perioden 1943-1972. Det store materiale var udlånt af Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

I det lokale blad Nordvest-Nyt har der været uddrag af erindringer fra Marius Schmidt. Der blev fortalt om episoder fra besættelsestiden, og der var en artikel om Guldager Vandmølle, der desværre er revet ned - samt om landpost og spillemand Peder Poulsen, der blandt andet skrev melodien til Guldagersangen.

Arkivet har heller ikke i det forløbne år haft så mange besøgende i åbningstiden, men mange får en aftale i stand med lederen og aflægger besøg i dagtimerne. Desuden har vi modtaget nogle skriftlige henvendelser, som vi besvarer efter evne.

I begyndelsen af 1999 mistede Guldager Sognekirke en af pionererne, idet Robert Christensen afgik ved døden i februar måned efter kort tids alvorlig sygdom. Robert har lagt et utroligt stort stykke arbejde i lokalarkivet, først med at få realiseret planerne, senere med opbygningen af arkivets samlinger. Han har en væsentlig del af æren for at Guldager i dag har et velordnet og velfungerende lokalarkiv. Vi vil savne Roberts ildhu, hans energi og hans fine menneskelige egenskaber.

Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-1945

Torvegade 47, Postboks 522, 6701 Esbjerg
 Tlf.: 76 10 03 18
 Telefax: 75 18 17 77. E-mail: hsbno@post4.tele.dk
 Åbningstid: Tirsdag kl. 10-12 og torsdag kl. 10-12 og
 kl. 13-18
 Leder: Niels Wium Olesen

Internet og forskningspublicering var de to mest fremtrædende sider af Samlingens udadvendte og formidlende virke i 1998. Samlingens hjemmeside på Internet (www.hsb.dk) blev flittigt besøgt af interesserede fra hele landet, ja, fra hele verden. Det ikke blot dryppede med forespørgsler pr. e-mail, det formeligt væltede ind.

Brugerne af denne ydelse rakte fra skoleelever over almindeligt interesserede til forskere. Interessen har vist, at Samlingen satsede rigtigt, da der tilbage i 1995 blev satset på dette nye medie.

Forskningsformidlingen manifesterede sig i form af blandt andet artikler til tidsskrifter og antologier, kronikker i de større dagblade og bidrag til sidste bind i Esbjerg Kommunes trebinds værk Esbjergs Historie. I relation til forskningen på Samlingen kom endvidere medvirken i interviews i landsdækkende dag- og fagblade samt i radio, bl.a. i DR P1.

På såvel Internet- som på formidlingssiden vidner det om, at Historisk Samling fra Besættelsestiden i de senere år har fået en stadig klarere profil også uden for Esbjergs grænser. Det understreger karakteren af Samlingen som et landsdækkende arkiv i Esbjerg - et bindeled mellem Esbjerg og omverdenen, såvel den nære som den fjernere.

Aktiviteterne i 1998 foregik både indenfor og udenfor Samlingens mure. Ikke umiddelbart synligt for publikum og brugerne af Samlingen blev det fortsatte arbejde med registrering af arkivalier videreført af blandt andre Samlingens frivillige medarbejdere. Der blev også forsket og arbejdet med forberedelsen af udstillingen Den Danske Kamp, der blev åbnet i januar 1999. Med direkte adresse til verden udenfor Samlingen fortsatte det bredt formidlende arbejde i form af foredrag, undervisning og publicering i diverse medier.

Nyhedsbrevet fik med nr. 3/98 nyt layout. I det nye layout betones forkortelsen HSB for at understrege Samlingens aktiviteter på Internet. Internet fungerer ikke som et alternativ til Nyhedsbrevet, men som et supplement. Oplaget er stadig stigende. Fra nr. 3/98 blev Nyhedsbrevet trykt i to oplag på i alt 525. Nyhedsbrevet er et eksempel på, hvordan Samlingen ikke kun når Esbjerg-borgere, idet godt halvdelen af modtagerne er bosiddende udenfor Esbjerg. Nyhedsbrevet er fortsat væsentligt aktiv for Samlingen og det er glædeligt at se, hvordan det modtages af såvel pressen som andre læsere. I nr. 3/98 havde vi den glæde at have Erik Lindell fra Uppsala, i sin tid en af Palle Schmidts samarbejdspartnere, som gæsteskribent med en spændende artikel om den danske modstandsbevægelses spor i den kolde krigs Sverige.

I 1998 blev der arbejdet på udstillingen Den Danske Kamp - en multimedieudstilling om besættelse og historiebevidsthed. I kraft af en anonym donation af økonomiske midler var det muligt at ansætte cand.mag. Rasmus Mariager som medarbejder på udstillingen. Formidlingskonceptet blev udarbejdet ligesom der blev

valgt fotos, film og lydclip til denne første historiefremidlende multimedieudstilling i Esbjerg. I øvrigt også den første af sin art i Danmark. Udstillingen er et eksempel på Samlingens bestræbelse på at forbinde forskning med det bredt formidlende perspektiv til store målgrupper.

Samarbejdet med Esbjerg Folkeuniversitet i forbindelse med foredragsrækkerne i forår og efterår var igen i 1998 et mødested for Samlingens brugere, såvel nye som gamle. Til foredragene præsenteres den nyeste forskning for det typisk meget engagerede publikum, som giver igen med spørgsmål og kommentarer. Flere af Samlingens foredrag er blevet vist i lokal-tv og et enkelt blev bragt som et selvstændigt radioprogram i Danmarks Radio. I årets løb har Samlingen blevet besøgt af ni skoleklasser, som har modtaget foredrag og er blevet introduceret til Samlingen. Desuden er Samlingen blevet besøgt af enkelte elever eller grupper fra folkeskolen, gymnasierne, HF og HTX, som arbejder med projektopgaver. De benytter Samlingens arkivalier og Samlingens leder og de frivillige medarbejdere som fortællere, vejledere eller sparringspartnere. Internetkontakt mellem Samlingen og eleverne indgår efterhånden ofte i et sådant forløb.

Samlingens aktiviteter på Internettet er vokset drastisk i 1998. Det strømmer ind med henvendelser og forespørgsler fra nær og fjern. Visse uger indløber op til 20 skriftlige forespørgsler. Interessen må hilses velkommen, men det er også en ressourcekrævende opgave at besvare alle fyldestgørende. Med optagelsen på de gængse søgemaskiner og fordi Samlingen er en af de første historiske institutioner i landet, der konsekvent har satset på Internet, er vores placering i det nationale Internetlandskab central. Som et led i den fortsatte udvikling af Internetformidlingen fik Samlingen i 1998 eget domænenavn: www.hsb.dk. I december åbnede en nyhedsservice, hvor nyheder med relation til Samlingen, besættelsestidens historie, Anden Verdenskrig og beslægtede emner bringes. F.eks. annonceringer af nye bogudgivelser, kronikker i dagbladene, radio- og tv-udsendelser, nye forskningsresultater, nye opdagelser samt omtaler af diskussioner, debat og andet fra både ind- og udland.

Samlingens speciallitteratur om Anden Verdenskrig og beslægtede emner registreres fortsat af Kaj Kongshøj fra gruppen af frivillige medarbejdere og Centralbiblioteket. Bogsamlingen er regionens bedste når det gælder Anden Verdenskrig, ikke mindst med hensyn til udenlandsk litteratur. Den benyttes flittigt af især ungdomsuddannelserne, når de skriver projektopgaver.

Hilda Pedersen, Dorthe Petersen og Anni Sønderborg fortsætter arbejdet med registrering af de stadigt indstrømmende avisudklip. Avisudkliparkivet er registreret på EDB, hvilket har nedbragt ekspeditionstiden på mange forespørgsler betragteligt. Det er ikke sjældent, at telefoniske forespørgsler nu kan klares på 3-5 minutter, mens forespørgeren stadig hænger i røret.

Ib Rahbek har forestået registreringen af det omfattende arkiv efter læge Knud Nordentoft (Varde), der mistede livet i Neuengamme i 1944. Arkivet indeholder over 500 enkelt dokumenter, fortrinsvis breve, men også en helt enestående dagbog skrevet på toilet papir i Vestre Fængsel og Frøslevlejren.

Samlingen er blevet besøgt seks gange af foreninger/daghøjskoler, hvor gæster har modtaget foredrag og udpluk af Samlingens arkivalier er blevet fremvist. Dorthe Petersen har i årets løb holdt adskillige foredrag på baggrund af sin bog Thue og hans tid. Niels Wium Olesen har holdt ni foredrag på universiteter, uddannelsesinstitutioner, højskoler og i foreninger rundt om i landet samt deltaget i konferencer.

Samlingen har, udover samarbejdet med Esbjergs øvrige kulturinstitutioner om aktivitetskalendere og lignende, arbejdet sammen med flere af de nationale og internationale institutioner, der beskæftiger sig med besættelsestiden og Anden Verdenskrig. Nævnes skal især Frihedsmuseet i København for såvel det generelle samarbejde, som for den bistand, museet har ydet med udlån af fotos til arbejdet med udstillingen Den Danske Kamp. Ikke mindst derfor bliver museet også den første institution, som huser udstillingen, når den kommer på turné i efteråret 1999. Samarbejdet med Det Kongelige Bibliotek er også blevet fortsat fortrinsvis vedrørende de illegale skrifter. Samarbejdet med Musée de la Résistance et de la Déportation i Grenoble i Frankrig er fortsat med grundig gensidig orientering. I de følgende år vil Samlingen modtage et par mindre særudstillinger fra Grenoble.

Niels Wium Olesen deltager i et netværk af yngre besættelsestidsforskere, der alle arbejder på at opnå ph.d.-graden. Igennem dette arbejde udbygges de i forvejen gode relationer til universiteterne. Niels Wium Olesen er medlem af redaktionen for tidsskriftet Den Jyske Historiker og sidder i bestyrelsen for Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie.

Samarbejdet og lydhørheden fra såvel lokale som landsdækkende medier har fungeret fint i 1998. Samlingens voksende gennemslagskraft kan blandt andet måles ved de stadigt flere uopfordrede henvendelser fra de landsdækkende medier, trykte såvel som æter-

bårne. Ofte skyldes sådanne henvendelser den forskningsformidling, der sker igennem blandt andet publicering i tidsskrifter og antologier, men Samlingens Internet-aktiviteter er også en af grundene. Samlingen regnes i medierne for en institution, der til stadighed arbejder med at engagere folk i den moderne historie i almindelighed og i besættelsestidens i særdeleshed. Det kan vi kun være tilfredse med.

Et særligt udslag af den bevågenhed Samlingen nyder i pressen og medierne var den tv-udsendelsesrække om Esbjerg under besættelsen, som Mediehøjskolen i samarbejde med Samlingen lavede i januar og februar. Det gav Samlingen omtale, der straks udmøntede sig i flere afleveringer.

Samlingens leder, Niels Wium Olesen har fremlagt en revideret handlingsplan for det næste års virke for bestyrelsen. I den forbindelse blev der udtrykt et særligt velkommen til det nye bestyrelsesmedlem, formand for Kulturudvalget i Esbjerg Kommune, Ralph Jørgensen. Bestyrelsen takker i øvrigt alle, der i årets løb har vist interesse for Samlingen. En særlig tak til Samlingens loyale frivillige medarbejdere, der som altid har ydet et godt og stort arbejde. Samlingen takker også Bent Iversen, der er udtrådt af bestyrelsen efter fire års arbejde for Fonden: Historisk Samling fra Besættelsestiden. Endelig skylder bestyrelsen Esbjerg Kommune stor tak for en altid velvillig indstilling overfor Samlingen.

Samlingen takker også alle, der i årets løb har afleveret materiale. Afleveringerne er i den sidste ende det vigtigste fundament for Samlingens fremtidige arbejde. S & W Fondet og BG Fonden i Esbjerg takkes desuden for økonomisk støtte, mens Carlsbergfondet takkes for støtte til Niels Wium Olesens forskningsarbejde.

Hjerting Lokalarliv

Gl. Guldagervej 14, 6710 Esbjerg V

Åbningsstid: Efter aftale med lederen

Leder: Grete Gregersen, Engvænget 2, 6710 Esbjerg V
Tlf.: 75 11 57 87

Arkivets postadresse: Engvænget 2, 6710 Esbjerg V

Så er tiden kommet, da der igen skal skrives beretning for året der er gået. 1998 har været et stille og roligt år. Vi har fået en del indleveringer, og der er ligeledes en del, der har fundet ud af, at der findes et lokalarliv i Hjerting. Det har ført til flere forespørgsler via telefonen, og det er jo dejligt at kunne hjælpe på denne måde.

Vi har rettet forespørgsel til Hjerting Skole og Nordvangskolen om billeder af afgangsklasserne på de to

skoler, og nu bliver det spændende at se hvor langt tilbage vi får klassebillederne.

Så er det med glæde jeg kan berette, at vores bogsamling vokser ganske støt. Vi havde i slutningen af 1998 en samling på 325 bøger. Mange af bøgerne er blevet doneret, og en del har vi købt - bl.a. Øen Langli på kassettebånd (7 stk.). Det er et stort ønske at komme til at eje bogen, da der på båndene ofte henvises til billeder i bogen.

I 1998 har vi sagt farvel til to medlemmer af bestyrelsen, og vi skal i det kommende år have suppleret bestyrelsen med to nye medlemmer.

Hostrup Sognearkiv

Kokspang Fritidscenter, Kokspangvej 54,

6710 Esbjerg V

Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 19-21 samt efter aftale

Leder: Elna Vogt, Kokspang Hedevej 5, 6710 Esbjerg V
Tlf.: 75 26 91 65

Arkivets postadresse: Kokspang Hedevej 5,
6710 Esbjerg V

Endnu et år er gået med stadig stigende aktivitet, hvor vi har fået affotograferet billeder som jo så er arkiveret sammen med historien, om muligt. Vi har haft ret så mange afleveringer, som folk er kommet med, bl.a. skøder, pantebrev og aftægtskontrakter fra århundredskiftet. Sidste år omtalte vi gravsten, som vi var ved at registrere - det er vi nu ved at være færdige med. Materialet blev afleveret og gemt på arkivet, med så mange oplysninger som muligt. Man kan næsten blive grebet af det, for man kommer langt omkring i landet for at hente oplysninger om familieforhold.

Af sjove ting som vi er stødt på kan nævnes, at der engang for mange år siden har været perlefiskere i Varde Å. Det var en tysker som der var bud efter, men han kom aldrig rigtig i gang, da han døde af lungebetændelse på grund af det kolde vand. Det var nok før foreningen fra Grindstedværket satte ind.

Skads Sognearkiv

Mølhøjvej 10, Andrup, 6705 Esbjerg Ø

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 18.30-19.30 samt efter aftale

Kontaktperson: Finn Ryneld, Majgårdsparken 23, Andrup, 6705 Esbjerg Ø

Tlf.: 75 16 00 48. E-mail: skads-kirke.ryneld@post.tele.dk

Arkivets postadresse: Majgårdsparken 23, Andrup, 6705 Esbjerg Ø

Året 1998 blev det år hvor Skads Sognearkiv gik ind i sin første sæson med almindeligt arkivarbejde. Efter flere år præget af bestræbelser på at tilvejebringe et egnet lokale til det lokalarkiv, der gennem en længere årrække har været et stærkt ønske om i sognet, kunne Skads Sognearkiv torsdag den 16. april 1998 officielt indvie sine nyistandsatte lokaler på Mølhøjvej 10 i Andrup. Det blev en festlig og uforglemmelig eftermiddag, hvor mange interesserede fra sognet mødte op for at bese lokaliteterne. Også lederen af Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Jørgen Dieckmann Rasmussen, var til stede og ønskede i sin tale bestyrelsen til lykke med, at arkivet nu var blevet en realitet.

Den forgangne vinter er gået med at komme ind i arbejdet med at registrere og arkivere. Og heldigvis har arkivet modtaget en del afleveringer, herunder flere særdeles store afleveringer. Der er således ikke udsigt til, at arkivets medarbejdere bliver arbejdsløse lige med det samme. Vi håber dog selvsagt på endnu flere afleveringer i den kommende tid. Ligeledes ville det være glædeligt, om flere end hidtil aflagde arkivet et besøg i den faste åbningstid.

Blandt de afleveringer vi indtil nu har registreret og arkiveret føler jeg trang til at nævne nogle koppevaccinationsattester fra 1700-tallet, som er udstedt i sognet. Formodentligt af en omrejsende fysikus eller læge, da Esbjerg-egnen så vidt vides ikke radede over personer med kvalifikationer i den retning på daværende tidspunkt. Men måske kan andre arkiver være behjælpelige med supplerende oplysninger om fænomenet eller korrigere den antagelse, at personer med mulighed for at foretage vaccinationer af den art ikke fandtes i området.

Planerne for arbejdet i Skads Sognearkiv i den nærmeste fremtid indskrænker sig til at videreføre det daglige arbejde med at registrere og arkivere allerede modtagne arkivalier samt fremtidige afleveringer. Det er dog et ønske med tiden at kunne iværksætte et opsøgende arbejde med henblik på at sikre potentielt arkivmateriale, inden det kastes bort eller på anden måde går tabt. Ligeledes er det arkivets hensigt inden for en overskuelig fremtid at afholde en udstilling med indleverede billeder, dels for, om muligt, at opnå identifikation af nogle af de afbildede, og dels for at gøre opmærksom på arkivets virksomhed i en bredere kreds.

Vester Nebel Sognearkiv

Sognehuset, Vester Nebel Skole, Stokbrovej 16,
6715 Esbjerg N. Tlf.: 75 16 99 89
Åbningstid: Sidste torsdag hver måned kl. 18.30-20.30
eller efter aftale med lederen
Leder: Henning Jørgensen, Lifstrup Hovedvej 54,
6715 Esbjerg N. Tlf.: 75 16 92 46
E-mail: henning.joergensen@esbjerg.mail.telia.com
Arkivets postadresse: Lifstrup Hovedvej 54,
6715 Esbjerg N

I 1998 har vi ført 26 indkomstjournaler. Det er et fald i forhold til 1997, som til gengæld var arkivets rekordår. Så vi er godt tilfredse alligevel. Arkivets billedbeholdning er forøget med ca. 200 stk. Her skal vi specielt nævne, at vi har modtaget Ebba Eriksen/Willes billedsamling (Ølufvad), Laurids Ribers billedsamling (Lifstrup) samt lånt en større billedsamling med værdifulde gamle billeder fra Lifstrup. Af arkivalier skal nævnes, at vi har modtaget dele af Vester Nebel Sogneforenings, Vester Nebel Foderstofforenings og Vester Nebel Husoldningsforenings arkiv.

Formidlingsmæssigt har arkivet stået for filmfremvisning i forbindelse med en skolegensynsfest, en almindelig filmforevisningsaften, en billedudstilling samt et foredrag i forbindelse med en udflygt. Disse aktiviteter har næsten alle været succesfulde. Derudover har arkivet haft ekstraordinært åbent flere gange i forbindelse med andre aktiviteter i Sognehuset og har her været meget godt besøgt. Generelt har der været flere besøg og almindelige henvendelser end de forgangne år.

Nævnes skal naturligvis også, at vi på arkivet fortsat deltager på RALs modulkurser, Esbjerg Kommunes arkivudvalgsmøder og fortsætter registreringen af vort materiale. Vi har desuden nu indtastet næsten alle sognets kirkebøger på EDB (KIP2) frem til 1892.

Til slut vil vi takke Skads m.fl. Herreders Brandkasses Fond samt Esbjerg Kommune for deres trofaste økonomiske tilskud til arkivet. Og Vester Nebel-Ølufvad takker vi naturligvis for næsten gratis logi i Sognehuset.

Fanø Kommune*Sognearkivet i Nordby*

Niels Engersvej 5, Nordby, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 62 60
Åbningstid: Tirsdag kl. 10-12 og onsdag kl. 19-21 eller efter aftale med lederen
Leder: Anne Jensen, Kikkebjergvej 18, Nordby,
6720 Fanø. Tlf.: 75 16 32 28
Arkivets postadresse: Kikkebjergvej 18, Nordby,
6720 Fanø

I 1998 har vi fået 34 afleveringer. Heraf var der 14 billedsamlinger, et jubilæumsskrift og fire erindrings- og levnedsskildringer, og flere interessante artikler fra tidsskrifter. Sidst på året modtog vi fra Ib P. Berg et hæfte, der var en renskrift af protokollen for Albue Fuglekøje og med kommentarer af Ib Berg. Et meget interessant skrift om en svunden tid.

Villy Nielsen har nu udarbejdet og afleveret en adresse- og navneliste til brandforsikringsarkivalierne fra 1792-1973. Denne liste gør Nordby Sogns brandforsikringsarkivalier lettere tilgængelige, og vi har gjort brug af den til de forespørgsler vi får fra folk, der gerne vil føre huse tilbage til deres oprindelige udseende. Arbejdet med listen har strakt sig over tre år.

Vi har haft 247 besøgende i 1998 og besvaret en del breve og telefonopringninger. Arkivsystemet er vi nu i gang med at køre ind på EDB. Også i år har vi med taknemmelighed modtaget tilskud fra Fanø Spare- og Laanekasse, Fanø Kommune og Skads med flere Herreders Brandkasséfond.

Sønderho-arkivet

Sønegården, Landevejen 41, Sønderho, 6720 Fanø
Åbningstid: Mandag kl. 19-21 samt efter aftale med lederen
Leder: Jørgen Lind, Møllegården, Sønderho,
6720 Fanø. Tlf.: 75 16 41 14
Arkivets postadresse: Møllegården, Sønderho,
6720 Fanø

Sønderho-arkivet har i 1998 modtaget en del afleveringer - i antal ikke så mange, men i omfang store! Arten af afleveringer spænder som sædvanligt vidt med en del fotografier, postkort, breve, beretninger, skøder og andre personlige papirer samt ejendomspapirer.

En gruppe studerende ved Århus Universitet har sendt en afhandling - endda på engelsk - om Sønderhodayen som de har opfattet den på grundlag af indsamlet stof i arkivet, interviews m.m. En skoleelev fra Damgaard har ligeledes sendt sin 10. klassesopgave, som arkivet også har hjulpet lidt til med. Det er altid spændende at se, hvordan personer »udefra« opfatter Sønderho og Sønderhoforhold og ser ting, som vi ikke selv bemærker i hverdagen.

Fra en håndværksmester, der nu har lagt op, har vi modtaget en meget stor mængde arkivalier fra talrige byggesager, som han gennem en årrække har været involveret i. Samme mester har været medlem af Sønderho Sogneråd og Luftmeldevæsenet, og fra disse funktioner stammer yderligere en mængde arkivalier. Fra

dødsboet efter den gamle frøken der efter sin far, som var skræddermester, videreførte en manufakturforretning (m.m.m.) og Telefoncentralen i Sønderho gennem menneskealdre, har arkivet modtaget kasser af materiale, der karakteriserer disse virksomheder.

Villy Nielsen, Nordby, har været os behjælpelig med at transskribere alle de indledende optegnelser af fremlagte fæstebreve samt »Fæste Protocol for Sønderho Sogns Indbyggere«, der findes håndskrevet i jordebogen for Sønderho Sogn.

Arkivet har som sædvanligt leveret diverse oplysninger og især billeder til forskellige udgivelser, artikler, m.v., mens det vist kun er blevet til en enkelt fremvisning af gamle billeder.

Arkivet dog kort efter nytår det nye Arkibas EDB-registreringssystem i brug. Vi har fået indskrevet mange af afleveringerne siden oprettelsen af arkivet i 1982, men der er lang vej endnu til vi er færdige med en komplet registrering - bliver man mon nogensinde helt færdig med det? Allerede nu har vi dog fornøjelse af at kunne søge bestemte arkivalier eller emner i systemet.

Også for 1998 en stor tak til alle, der på den ene eller anden måde har støttet Sønderho-arkivet.

Grindsted Kommune

Grindsted Lokalhistoriske Arkiv

Grindsted Bibliotek, Tinghusgade 16, 7200 Grindsted
Tlf.: 75 32 09 00. Fax: 75 32 32 94

Åbningstid: Onsdag kl. 15-18 eller efter aftale med lederen. Læsestuen er åben i bibliotekets åbningstid
Leder: Jens Erik Starup, Horsbølvej 13, 7200 Grindsted. Tlf.: 75 32 23 53

E-mail: Jens.Starup@post2.tele.dk

Hjemmeside: <http://www.grindsted.bibnet.dk>

Arkivet har i 1998 modtaget 46 afleveringer, hvoraf ingen kan betegnes som særlig omfattende. Af afleveringernes indhold kan nævnes: Forhandlingsprotokoller og regnskabsbøger fra forskellige faglige foreninger, en bog med prædikener af en tidligere Grindsted-præst, to større udklipssamlinger, samt en række erindringer skrevet af borgere i kommunen. Som depositum har arkivet modtaget 20 filmruller med Nørvang-Tørrild Herreders skøde- og panteprotokoller. Af mindre ting kan nævnes en del billeder og nogle afskrifter af kirkebøger og folketællinger. Samlingerne er også blevet brugt, idet 234 besøgende i løbet af året skrev sig i besøgsprotokollen, ligesom arkivet har besvaret en del skriftlige henvendelser.

Arbejdet i arkivet koncentrerer sig om registrering af eksisterende arkivalier i EDB-registreringsprogrammet Arkibas, samt om registrering af et stort antal ikke førhen registrerede billeder. I årets løb er et projekt vedrørende registrering og arkivering af fotografierne Lunds plade- og negatvsamling sat i gang. Samlingen består af mange tusinde plader og negativer, som dækker perioden 1908-1970. Efter gennemgang af de første 100 plader skønner vi, at det vil være muligt at finde oplysninger om tid, sted og motiv for en meget stor del af samlingen.

En del af arkivets målsætning for 1998 var et ønske om at styrke formidlingen af lokalhistorien. Dette er i høj grad lykkedes, idet arkivets medarbejdere har holdt foredrag samt vist lysbilleder og billeder ved flere arrangementer i årets løb. Arkivet deltog også i Kulturmat 1998-arrangementet og havde i den anledning lavet et par fine udstillinger om kommuneskolerne og sygehuset.

I december måned udgav arkivet et lille hæfte - Små bidrag til en lokalhistorie - med artikler om bl.a. krigsflygtningene i Grindsted i 1945 og de to krigergrave fra krigen i 1864 på Grindsted Kirkegård. Hæftet, der er forfattet af Ruben Karstoft, har fået en særdeles fin modtagelse.

Jens Madsens projekt om Grindsted sogns gårdhistorie nærmer sig sin afslutning. Et hæfte med ejerlavene syd for åen blev færdigt i 1998, og Jens Madsen forventer, at den sidste del, der omfatter Grindsted by og ejerlavene i østersognet, bliver færdig i 1999.

I samarbejde med Grindsted-Vorbasse Museum og Grindsted og Omegns Slægts- og Lokalhistoriske Forening videreførtes sidste vinters studiekreds for de mennesker, der har lyst til at gå i gang med at skrive deres erindringer. Ti interesserede mødes hver anden torsdag for at læse, rose, kritisere og opmuntre hinanden. Udbyttet for arkivet har været en lang række interessante bidrag til belysning af den lokale historie.

Hejnsvig Lokalhistoriske Arkiv

Hejnsvig Skole, Bakkevej 9, 7250 Hejnsvig
Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 14-16 og 3. onsdag hver måned kl. 18-20

Leder: Hans Jensen, Højene 1, 7250 Hejnsvig
Tlf.: 75 33 58 57

Arkivets postadresse: Højene 1, 7250 Hejnsvig

For Hejnsvig Sognearkiv og Hejnsvig Lokalhistoriske Forening har 1998 været et jubelår, da arkivet blev oprettet i 1988 og derfor den 26. september havde 10 års

fødselsdag. I den anledning havde arkivet en særudstilling af konfirmandbilleder for perioden 1922 til 1947, og alle interesserede var gennem avisen inviteret til at besøge arkivet. Der blev serveret kaffe og kranskekager, og fhv. skoledirektør fra Vorbasse Skole fortalte om træk af sognets historie.

I årets løb er der indleveret omkring 275 billeder af 38 givere. En stor del er fra JydskeVestkystens reportagehold i marken omkring Hejnsvig i perioden 1970-1980. Desuden har arkivet modtaget skoleprotokoller fra Gilbjerg Skole fra 1892 til 1952. Der er også indleveret materiale fra Hejnsvig Antenneforening fra 1974 til 1982, hvor den blev lagt sammen med Grindsted Antenneforening. Desuden fik vi omkring 50 dokumenter samt en hel æske gamle dokumenter fra Donslund Mølle, der har ligget i en gammel jernbanevogn i over 50 år.

I gæstebogen har 69 besøgende skrevet sig ind, og foreningen har nu 50 medlemmer, hvilket er en stigning på syv personer.

Vi har i 1998 søgt forskellige fonde om støtte til indkøb af PC'er, printer og scanner - og ikke mindst til køb af SLAs EDB-registreringsprogram Arkibas. Vi nåede både at skaffe pengene og få købt ovennævnte ting i 1998, så nu er vi i fuld gang med at lære alle de nye bebrejder, der skal til for at udnytte Arkibas rigtigt. Her har vi opdaget, at det er en stor fordel med en hjælpsom amtskonsulent - tak for det, Birgitte.

Helle Kommune

Agerbæk Lokalhistoriske Arkiv

Sognelunden, Fåborgvej 151, 6753 Agerbæk

Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 14-16 eller efter aftale med lederne

Ledere: Hans Nielsen, Skovgårdsvej 23, 6753 Agerbæk

Tlf.: 75 19 60 98 og Henry Brandt, Tyttebærvej 5,

6753 Agerbæk. Tlf.: 75 19 64 38

I 1998 har vi modtaget ni afleveringer, fem fra andre arkiver og fire fra private, og så er der afleveret enkelte billeder fra givere, der tidligere har afleveret.

Der er nu i alt registreret 948 arkivfonde, som fordeles sig med 710 numre på private og 238 numre på foreningsarkivalier. Af billeder er der i år registreret ca. 200, så der nu er registreret godt 700. Med hensyn til arbejdet på arkivet er vi ved at være ved enden af det der omregistreres til SLAs system. Igen i år må vi beklage at der er for få der aflægger arkivet et besøg. Vi har dog vist gamle billeder her fra egnen, og det får gerne folk

til at aflægge et besøg, og det giver nok også lidt omtale.

Fåborg Lokalhistoriske Arkiv

Fåborgvej 38, Fåborg, 6818 Årre

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 14-16 eller efter aftale med lederne

Ledere: Gerda Dahl, Fåborgvej 36, Fåborg, 6818 Årre.

Tlf.: 75 19 50 27 og Lis Jeppesen, Vrederupvej 47, Fåborg, 6818 Årre. Tlf.: 75 19 51 63

I året 1998 har vi fået 26 afleveringer, heraf to store, som må betegnes som ret interessante. Der er også indkommet mange billeder af forskellig herkomst. Som noget specielt kan nævnes et maleri fra 1950 af Slebsager Skole, som var en afskedsgave til lærer Anton Povlsen fra beboerne. Der har også været en del henvendelser fra slægtsforskere.

Ligeledes har vi haft besøg af skoleårgangene 1947, 1948, 1949 og 1950, som havde valgt at holde klassefest. Vi havde lavet en udstilling med billeder af elever og lærere. Efter den årlige generalforsamling viste gårdejer Alfred Andersen lysbilleder og fortalte om sin biltur i 1961 gennem Saharaørkenen i Afrika.

Under byfesten i Fåborg havde vi en udstilling af nyere og gamle billeder, og den var der stor interesse for. Det helt store hit er en gammel fane fra 1901, der har tilhørt idrætsforeningen i Fåborg. Fanen var meget medtaget, men midtkorset er intakt, så vi har valgt at sætte fanen i glas og ramme.

Sommerudflugten var en bustur til den gamle danske grænse ved Gelsbro Ådal. Vi kørte en tur over den fredede Årup Hede, og vi så overrislingsanlægget fra Fladsåen og Dronningehøjen. Vi fortsatte til Sdr. Hygums hjemstavns gård, hvor vi blev vist rundt af personalet. Vi sluttede med kaffe og sang i gårdens kaffestue. Efterårsmødet blev holdt på Fåborg Kro, hvor sognepræst Bente Rosenkrans, Agerbæk, fortalte om skæbner fra Vendsyssel, hun nævnte bl.a. Madsen Mygdal og dennes familie, som hun kendte fra sin hjemegn. Det var en meget god aften.

Til fællesmødet i Helle-hallen fortalte museumsinspektør Jens Sørensen, Ølgod, om livet på Kattegatøen Læsø.

Grimstrup Lokalhistoriske Arkiv

Egedalvej 7, Grimstrup, 6818 Årre

Åbningsstid: Efter aftale med lederen

Leder: Mary Sandberg, Møllegaardsvej 22, Hjortkær, 6818 Årre. Tlf.: 75 19 10 14

Arkivets postadresse: Møllegaardsvej 22, Hjortkær, 6818 Årre

Der var ni afleveringer i 1998. Derudover har der været forespørgsler, telefoniske såvel som skriftlige, de fleste har været om kirkebogsudskrifter, som er blevet fremsendt. Der har også været personlige henvendelser.

På det årlige vintermøde havde vi besøg af kunstneren Lis Andersen fra Ribe, der fortalte om sit arbejde. Hun er født i Grimstrup. Lis Andersen har bl.a. lavet skulpturen som dagbladet JyskeVestkysten skænkede til Cathrinesminde Teglværk. Der var ca. 40 tilhørere til vintermødet. Ved kaffebordet afvikledes den årlige generalforsamling.

Den 22. juni 1998 arrangerede vi en udflugt til Kirsten Marie og Knud Åge Bruuns gård i Tobøl, hvor de har skabt et absolut severdigt egnsmuseum. Aftenen sluttede med kaffebord i Tobøl forsamlingshus, hvor Knud Åge fortalte om den gamle grænse.

Næsbjerg Sognehistoriske Arkiv

Troesmosevej 2, Næsbjerg, 6800 Varde

Åbningsstid: 1. torsdag hver måned kl. 13.30-15.30 eller efter aftale med lederen

Leder: Gunner Pedersen, Villavej 11, Næsbjerg, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 72 39

I året 1998 er der sket forskellige ting i Næsbjerg, som arkivet har prøvet at følge op. Sidst på sommeren sprang et hus på Knoldeflodvej i luften. Det blev omtalt i mange aviser og gjorde næsten Næsbjerg landskendt. Yderligere ca. 10 huse i byen blev berørt ved uheldet, nogle så meget at de næsten er blevet bygget om, men det var heldigt at der kun skete et dødsfald.

Der er desuden nedlagt et par gårde og huse, hvorfra vi har været heldige at få nogle papirer.

Arkivet var med Husholdningsforeningen på vandretur rundt i byen, hvor der blev fortalt om de gamle huse - det var en god aften. Arkivet har fået foræret et par dagbøger, som et par nu afdøde fra sognet har skrevet, og det er meget interessant læsning.

Ellers har vi haft vores sædvanlige udflugt sammen med Øse Sognearkiv, turen gik til Give Museum og et par andre steder, og vi sluttede med kaffe i Mallehøje. Og så har vi haft årsmøde ligeledes sammen med Øse Sognearkiv. Ved dette årsmøde afgik Hans Møller fra

bestyrelsen, han blev afløst af Tage Davidsen. Der er stadig 210 medlemmer, der betaler til arkivet, og vi udsender hvert år 450 adresseløse forsendelser med en lille forklaring om hvad arkivet står for.

Vester Starup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Helle Plejehjem, Vinkelvej 2, Tofterup, 7200 Grindsted

Åbningsstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 14-16

Ledere: Frede K. Madsen, Svinget 13, Tofterup, 7200 Grindsted. Tlf.: 75 33 72 23 og Kristian Mathiesen, Smedebakken 31, Starup, 7200 Grindsted. Tlf.: 75 33 70 27

Arkivet i Starup har ikke meget at berette fra 1998. Stille og roligt er året gået med ca. 10 besøgende og dermed kun lidt til arkivering.

Vi har haft nogle telefoniske forespørgsler fra slægtsforskere vedr. personer som måske har boet i Starup i 1700- eller i 1800-tallet. Vi har set i kirkebøger og folketællingslister, men uden resultat.

Udflugten gik i år til Hjerting Kirke og Mindelunden for søens folk samt kirkegården for faldne fra Anden Verdenskrig.

Øse Sognearkiv

Stationsvej 3, Nordenskov, 6800 Varde

Åbningsstid: Efter aftale med lederen

Leder: Aage Meldgaard, Sønderskovvej 102, Nordenskov, 6800 Varde. Tlf.: 75 29 82 12. Fax: 75 29 80 94

1998 var et forholdsvis stille år - der var dog en del besøg på arkivet af skoleklasser, foreninger og enkeltpersoner. Vi modtog nogle gamle protokoller fra bl.a. sognets nedlagte Radikale Venstreforening, og en kassekladde fra en tidligere herreekviperings- og manufakturforretning (1912-1920). Ved generalforsamlingen arrangerede vi udstilling med gamle skolebilleder.

Lokalhistorisk Arkiv for Årre Sogn

Årre Skole, Skolegade 25, 6818 Årre

Åbningsstid: Efter aftale med lederen

Leder: Karl Bertelsen, Hovej 3, Jyllerup, 6818 Årre
Tlf.: 75 19 21 54

Vi havde igen i 1998 et roligt år med få afleveringer, men vi har haft lidt flere forespørgsler om oplysninger fra kirkebøgerne end normalt, ligesom vi også i år har haft besøg af en del skoleelever.

Ved vort årsmøde fortalte tidligere skoleinspektør Erik Brandt, Grindsted, der har skabt besættelsestids-samlingen på Vestre Skole i Grindsted om denne og om besættelsen i det hele taget. I forbindelse med årsmø-

det havde Hans Wenzel lavet en mindre udstilling med gamle skolebøger m.m.

Holsted Kommune

Aastrup Sognearkiv

Borgergade 121, 6752 Glejbjerg. Tlf. 75 19 85 69
 Åbningstid: 1. og 3. torsdag hver måned kl. 15-19 eller efter aftale med lederen
 Leder: Olga Pedersen, Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg
 Tlf.: 75 19 82 80

Aastrup Sognearkiv har i 1998 haft et meget roligt år. I februar afholdt vi en meget velbesøgt lysbilledaften på Hotel Glejbjerg. Arkivlederen viste lysbilleder fra sognet, hovedsageligt fra før Anden Verdenskrig. Sluttelig viste Claus Ventzel nogle af sine billeder fra projektet Fotografering af alle gårde og huse i sognet, som Claus arbejder flittigt på at få færdigt. Til arkivet er foreløbig indkommet billeder af alle huse fra Borgergade.

Det er imidlertid et stort arbejde, der vil tage flere år, også fordi fotograferingen skal foregå i vintermånederne, hvor huse og gårdes omgivelser er tydeligst på grund af bladløse træer.

Arkivlederen har i årets løb i samarbejde med tre medlemmer fra Ribe Amt arbejdet på et bogværk, der udgives i forbindelse med at Danmark Riges Grundlov blev vedtaget den 5. juni 1849 og altså er 150 år den 5. juni 1999. Arbejdet foregår i samarbejde mellem arkiverne i Ribe Amt og Historisk Samfund for Ribe Amt.

Arkivets afleveringer har i årets løb været få, men besøgstallet nogenlunde stabilt.

Lokalarkivet for Holsted Kommune

Vestergade 17, 6670 Holsted. Tlf.: 75 39 20 10
 Åbningstid: Onsdag kl. 14-18, i perioden 1. oktober - 1. april tillige tirsdag kl. 19-21 eller efter aftale med lederen
 Leder: Chr. Carstensen, Østergade 29, 6670 Holsted
 Tlf.: 75 39 22 59

Året 1998 er forløbet forholdsvis roligt, besøgstallet og andre henvendelser har været nogenlunde som i det foregående år, nemlig 260, hvilket svarer til gennemsnitlig 3,5 henvendelser pr. åbningssdag, hvilket må betegnes som tilfredsstillende.

Antallet af afleveringer har været nøjagtig 700 akter eller lidt mere end sidste år, der er nu indsamlet over 22.000 enkelt dokumenter, læg med samling af dokumenter o.lign., billeder, protokoller og andre arkivalier.

Arkivets samling af skolebøger her fra egnen steg med omkring 100 stk., da man ryddede op i den gamle boghandel, der blev nedlagt efter godt 100 års virke. Hvor meget der er smidt ud før vi kom til vides ikke, men det er nok adskilligt, derfor skal man være opmærksom når der står en container ved en ejendom, ellers bliver alt for meget smidt ud.

Andet af det modtagne skal også nævnes, selv om det faktisk hører hjemme på et museum - man kan dog med god samvittighed kalde det et grænsetilfælde. Det drejer sig om medaljer med tilhørende dokumenter fra de slesvigske krige. Modtageren var husmand Niels Christensen i V. Holsted, der også i en meget ung alder blev dekoreret med Dannebrogordenen, den fik han i forbindelse med udvist tapperhed og mod i forbindelse med udfaldet fra Fredericia i 1849. I 1855 er det anført i sogneforstanderskabets protokol, at »man intet havde at indvende mod at Niels Dannebrogsmænd bliver thingsvidne«, senere blev han også sognefoged, begge stillinger blev dengang normalt varetaget af en gårdmand.

I det afvigte år begyndte vi også at forberede os på jernbanen og dermed Holsted Stationsbys 125 års jubilæum, det er planen bl.a. at udgive en bog, som bliver på omkring 150 sider, men da den kun vil blive solgt i et begrænset oplag har man søgt sponsorstøtte. Erhvervsdrivende ved Holsted Station og andre har støttet udgivelsen med omkring 25-30.000 kr., således at prisen kan holdes på et acceptabelt niveau. Udgivelsen vil finde sted den 3. oktober 1999, som var den dag kongen skulle have aflagt besøg i Holsted, men han standsede ikke og præsten brændte inde med sin tale.

Hovborg Lokalhistoriske Arkiv

Hovborg Skole, Lindevej 5, 6682 Hovborg
 Åbningstid: Tirsdag kl. 15-17
 Ledere: Henry Søholm, Sandagervej 7, 6682 Hovborg
 Tlf.: 75 39 60 69 og Henry Pedersen, Sandagervej 5, 6682 Hovborg
 Tlf.: 75 39 62 57

1998 har været et godt år for Hovborg Lokalhistoriske Arkiv. Antallet af afleveringer ligger stabilt i forhold til de sidste to år. Indsamlingen af fotografier af bygninger og huse såvel udenfor som indenfor bygrænsen er ved at være afsluttet, men der dukker med jævne mellemrum spændende nye billeder frem. Som noget af det sidste kan nævnes billeder af og fra skolen, som arkivet ikke havde kendskab til.

Posthuset i Hovborg lukkede ved årsskiftet, og i forbindelse med denne lukning har arkivet modtaget

mange spændende ting - deciderede arkivalier, men også forskellige effekter.

På arkivet har der i 1998 bl.a. været udstilling om Hovborg før og nu, og elever fra lokalområdet har udstillet en projektopgave om landsbyen Hovborg, som er lavet i 8. klasse i Holsted. Endelig har der været en udstilling om landsbyen Takalédougou i Burkina Faso, som Hovborg Skole og foreningen Takadélougous Venner har nær kontakt med. Til slut kan det nævnes, at der hvert år afholdes en udflugt i maj måned, hvilket også skete i 1998.

Arkivet har fin opbakning i lokalsamfundet, og selv om det kun har eksisteret i fem år, er der allerede samlet mange fine og interessante arkivalier.

Ribe Kommune

Farup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Projekthuset, Hillerupvej 13, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 15-17 eller efter aftale med lederne

Ledere: Agnete og Hans Toft, Hillerup Engevej 5, 6760 Ribe. Tlf.: 75 43 12 70

Arkivets postadresse: Hillerup Engevej 5, 6760 Ribe

1998 har været et stille år for Farup Sogns Lokalhistoriske Arkiv. Vi har fået indleveret nogle fotos og enkelte protokoller, og der har været henvendelser om slægtsforskning fra ind- og udland.

Hviding Sognearkiv

Egecenteret, Ribevej 2 B, Egebæk, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 15-17 eller efter aftale med lederen. Lukket i juli og august

Leder: Laurids Nygård Nielsen, Højvej 5, Gl. Hviding, 6760 Ribe. Tlf.: 75 44 52 07

Arkivets postadresse: Højvej 5, Gl. Hviding, 6760 Ribe

Hviding Sognearkiv har i 1998 haft et roligt år med 12 indleveringer og registrering af en del billeder.

Vi har modtaget en gammel skolekrønike skrevet af en tysk lærer, der var ansat ved skolen fra 1882 til 1885. Krøniken er skrevet på tysk og med gotiske bogstaver, så vi er i gang med en større oversættelse.

Vi havde et godt besøg årsmøde, hvor Søren Mulvad fra Seem meget spændende fortalte om Ribe-egnen gennem tiderne og om den gamle grænse, som Hviding Sogn stødte op til mod syd.

Guldbryllup i Farup den 3. juni 1913. (Foto: Farup Sogns Lokalhistoriske Arkiv).

Jernved Sognearkiv

Jernved Andelskasse, Gørdingvej 11, Jernvedlund, 6771 Gredstedbro
 Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 19-20 samt efter aftale med lederen
 Leder: Jens Chr. Jensen, Ulkjærvej 35, 6771 Gredstedbro. Tlf.: 75 43 14 58
 Arkivets postadresse: Ulkjærvej 35, 6771 Gredstedbro

Jernved Sognearkiv har haft et roligt år i 1998, med kun få indleverede arkivalier. I årets løb har der været et par foreningsjubilæer i sognet, og derfor har vi kunnet glæde forfatterne til jubilæumsskrifterne med oplysninger fra de gamle forhandlingsprotokoller, som vi har stående i vores gemmer. Det har ofte ført til morskab for læserne hvad sekretæren har skrevet, for selv fra forløbet af et kedeligt møde har sekretæren haft evne til at formulere forhandlingen på en vittig måde tilsat et par små guldkorn.

Der kommer desværre for få besøgende i arkivet. Vi har haft besøg af bestyrelserne for sognets to borgerforeninger, som vi inviterede hver en aften, nemlig Jernved Borgerforening og Gredstedbro Borgerforening. Vi har gjort dem opmærksomme på hvor vigtigt det er at gøre borgerne forståeligt, at det er dem det afhænger af, at vore efterkommere kan se og læse om hvordan det var og hvordan man levede i dette århundrede. Og at intet må smides væk som kan have almen interesse for sognet. Hvis folk gerne selv vil gemme det er vi også taknemmelige for eventuelle fotokopier.

Vi har haft en betydelig billedsamling liggende, som dels ikke var arkiveret og dels manglende navn og årstal. Det sidste har vi ved hjælp af sognets ældre beboere fået gjort noget ved. Vi har nu registreret mellem to og tre tusinde navne på EDB og udskrevet dem i alfabetisk orden - det drejer sig om skoleelever, konfirmander, gymnaster og dilettanter. Vi har skolebilleder tilbage fra 1905, men de elever er formentlig alle døde i dag.

I arkivudvalget drøfter vi meget hvordan vi kan få lavet en udstilling og hvordan vi kan få folk til at møde op - om der skal et træplaster til, men vi har jo for få penge.

Kalvslund Sognearkiv

Kalvslund Skole, Koldingvej 115, Kalvslund, 6760 Ribe
 Åbningstid: Efter aftale på tlf.: 75 43 70 07 eller 75 42 01 84
 Leder: Jørgen Jørgensen, Østervej 26, Kalvslund, 6760 Ribe
 Arkivets postadresse: Østervej 26, Kalvslund, 6760 Ribe

Det har været et roligt år i arkivet. Vi har haft enkelte afleveringer fra dødsboer der indeholdt forskellige dokumenter samt billeder. Af forespørgsler har der været to, én om befæstningerne under besættelsen, samt én om slægtsforhold.

Vi har haft et godt besøgt møde, hvor Ejler Nielsen fra Gørding fortalte om arbejdet med gårdhistorie i Gørding Sogn.

Registreringen af de forskellige gårde og ejendomme i Kalvslund fortsætter.

Ribe Lokalhistoriske Arkiv

Giørtzvej 1, 6760 Ribe. Tlf.: 75 42 17 00
 Åbningstid: Mandag-torsdag kl. 12-15 og fredag kl. 11-17
 Leder: Bibliotekar Susanne Benthien

Ribe Lokalhistoriske Arkiv har i 1998 haft 313 henvendelser og 57 afleveringer. I foråret 1998 fik vi lov til at tømme loftet på en gammel bakelitfabrik i det indre Ribe. Det tog flere dage at samle regnskabsmaterialet sammen, da det var uindpakket og spredt over hele loftet. Til gengæld har vi så regnskaber fra fabrikkens start i 1930'erne til op i 1950'erne. Nyere tids regnskaber er desværre ikke bevaret. En projektansat på Danmarks Tekniske Museum, der lige havde afsluttet en udstilling om bakelitfabrikker i Danmark, fik nys om afleveringen. Han har været her og set afleveringen igennem. Han vil senere komme tilbage og gennemgå papirerne nøjere, for derefter at kontakte Erhvervsarkivet i Århus.

Af andre større afleveringer kan nævnes materiale fra Ribe Sultamt. I den aflevering er der både papirer om Kommunesammenlægningen 1. april 1970 og Dige-kommissionens arbejde. Sidst på året blev der afleveret nogle arbejdstegninger udført af møbelsnedkermestrene Hans og Einar Dau.

Ribe Folkebibliotek, hvor arkivet jo har til huse, fyldte 100 år den 12. november 1998. I den anledning fik vi, på trods af pladsmangel på arkivet, en udstilling stablet på benene. Billeder og papirer omkring bibliotekets 100 års unge liv blev udstillet i bibliotekets udlånslokale. Udstillingen blev de næste mange dage studeret ivrigt af bibliotekets og lokalarkivets besøgende.

Susanne Benthien skrev til årbogen By, marsk og gest 1998 en artikel om Dronning Dagmar-statuen på Slotsbanken. Allerede i 1906 kom lyrikeren Thor Lange med denne opfordring: »Gode mænd af Ribe og høviske kvinder, fruer og jomfruer i sølverlys! Kunne der ikke på den slotsbanke, som tilhører Eder, og som I hver

Et udsnit af Ribe Lokalarkivs udstilling i anledning af Ribe Folkebibliotheks 100 års dag den 12. november 1998. (Foto: Ribe Lokalarkiv).

dag med klare øjne ser, blive rejst et lille mindesmærke for Dronning Dagmar....». Det lykkedes at samle så mange penge ind, at man kunne bede billedhuggerinden Anne Marie Carl-Nielsen om at udføre mindesmærket. Under overværelse af kunstnerinden, hendes mand komponisten Carl Nielsen, deres døtre og en forsamling på 6-7.000 tilskuere, blev statuen afsløret den 24. august 1913.

I øjeblikket er vi i gang med at registrere 4.000 presfotos, som Ribe Ugeavis var så venlige at give til arkivet i 1998.

Historisk Arkiv i Seem Sogn

Seem-Varming Skole, Varmingvej 2, 6760 Ribe
Åbningstid: Mandag-fredag kl. 9.30-11.30, dog med enkelte undtagelser
Leder: Søren Mulvad, Varming Vesterby 9, 6760 Ribe
Tlf.: 75 44 11 77
Arkivets postadresse: Varming Vesterby 9, 6760 Ribe

Der har i 1998 været 12 forespørgsler pr. telefon eller brev. De har alle haft slægtsforskning som emne. Fem personer har besøgt arkivet af egen drift, og der har været fire afleveringer. Alle afleveringer har været små, men ikke uden interesse.

Den lille bog om Anden Verdenskrig i Ribe Amt er udkommet med bidrag fra Historisk Arkiv i Seem Sogn. Desuden har arkivet leveret fire lokalhistoriske artikler til det lokale distriktsblad Byhornet og to artikler til RAL-Nyt. Arkivet står i stadig forbindelse med Åge Hansen i Kruså, som intenst beskæftiger sig med historien om den gamle landegrænse 1864-1920 og personalet ved gendarmeri og toldvæsen.

En mængde fotos er afleveret fra et dødsbo, men desværre næsten ingen med navngivne personer. Arkivet foranstaltede en eftermiddag med nogle af distriktets ældste beboere, som skulle forsøge at genkende portrætterne, men resultatet blev magert.

Lokalhistorisk Arkiv for Vester Vedsted Sogn

Vadehavscenteret, Okholmvej 5, Vester Vedsted, 6760 Ribe

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Susanne Benthien, Sdr. Kirkevej 33, Vester Vedsted, 6760 Ribe. Tlf.: 75 44 59 57

Det har været et begivenhedsrigt år for vores arkiv. Det væsentligste der er sket er at vi er flyttet til bedre lokaler på Vadehavscenteret. Vores lokale på Egecenteret i Egebæk var så lille, at vi ikke kunne være der alle syv på en gang. Nu har vi et stort nyt lokale til arkivering og en lille mellemgang som egner sig fint til udstillinger.

Indtil videre har vi forsøgt os med to mindre udstillinger, og vi har nu gjort os nogle erfaringer. Desuden har vi ved sponsorerers hjælp fået midler til indkøb af skabe, udstillingsmontre og rammer, så vi håber vores næste udstilling bliver rigtig flot. Vi er i øjeblikket ved at lægge sidste hånd på en udstilling om Vester Vedsted Kirke, og har allerede efterræts udstilling på bedding. Ved på denne måde at sætte fokus på et bestemt emne får vi flere afleveringer og det målretter vores indsamling af arkivalier.

Vi har i årets løb modtaget 24 afleveringer og der har været fem henvendelser til arkivet, heraf to fra USA. Vi oplever også at vores mere udadrettede aktiviteter smitter af på befolkningen, således at der sættes flere initiativer i gang. Det vil vi glæde os til at fortælle mere om næste år.

Vilslev Sognearkiv

Kongeådal skole, Kongeådal 17, 6771 Gredstedbro

Åbningstid: Efter aftale med lederen eller med Chr. Nielsen, tlf.: 75 43 11 53

Leder: Harry Thomsen, Sønderbyvej 15, Vilslev, 6771 Gredstedbro. Tlf.: 75 43 12 59

Arkivets postadresse: Sønderbyvej 15, Vilslev, 6771 Gredstedbro

Året 1998 har været et stille år med kun få afleveringer, nemlig otte. Der har været 15 besøg samt en skoleklasse. Arkivet har medvirket i en emneuge på Kongeådal Skole. I efteråret fik vi fra et fond bevilget 20.000 kr., som skal bruges til anskaffelse af EDB-registreringsprogrammet Arkibas, samt til anskaffelse af nogle mikro-kort og mikrofilm.

Varde Kommune*Alslev Sognearkiv*

Bredgade 39, 1., Alslev, 6800 Varde

Åbningstid: Mandag kl. 19.30-21.30 eller efter aftale med lederen

Leder: Bennet Bennetsen, Bredgade 36, Alslev, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 90 87

Kasserer: Ingrid Hansen, Neptunvej 15, Alslev, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 93 58

Arkivet har medvirket med billeder og tekst i Jyske-Vestkystens søndagsserie Gamle billeder, hvilket mange var begejstrede for. I årets løb har der været mange henvendelser vedrørende slægtsforskning. Den 26. februar 1998 havde vi generalforsamling i sognearkivet, og alle bestyrelsens medlemmer fortsatte. Den 5. marts 1998 havde vi sammenkomst med repræsentanter fra de lokale arkiver i Varde Kommune. Efter besøget i arkivet var der fælles kaffebord i forsamlingshuset. Flere havde ordet, bl.a. amtskonsulent Birgitte Thomsen, som gjorde rede for registrering af arkivalier på EDB.

Der er i 1998 indkommet ca. 17 afleveringer. Arkivet har haft ca. 127 besøgende. Også 1998 var et godt og oplysende år til glæde for de mange, der har stor interesse for arkivets samlinger og virke.

Billum Lokalhistoriske Arkiv

Billum Skole, Kildegårdsvej 20, 6852 Billum

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Gunhild Jeppesen, Kirkebyvej 17, 6852 Billum Tlf.: 75 25 82 41

Arkivets postadresse: Kirkebyvej 17, 6852 Billum

Året har indbragt afleveringer af forskellig art, hvor billeder udgør den største del. Henvendelser om oplysninger af forskellig art er stigende, arkivet bliver brugt når det gælder sognets fortid. Det er altid en god oplevelse, når arkivets samlinger viser sig at være brugbare, og det er de i langt de fleste tilfælde.

Slægtsforskning er også et aktivt område med henvendelser også fra udlandet, især fra USA, hvor efterkommere af emigranter søger deres danske rødder.

Horne Sognearkiv

Horne Skole, Stadienvej 6, Horne, 6800 Varde

Åbningstid: 1. fredag hver måned kl. 15-17 eller efter aftale med lederen

Leder: Anna Uhr Schmidt, Solvangen 12, Horne, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 01 06

Arkivets postadresse: Solvangen 12, Horne, 6800 Varde

At arbejde på arkivet er et vedvarende arbejde, heldigvis. 1998 er heller ikke afvigende fra andre år. Vi har modtaget enkelte afleveringer i år, især nogle billeder som passer godt ind i vore samlinger. Vi er nu begyndt på en opsamling til vore registreringer af ejendomme, ligesom vi har en husker ude omkring dokumenter og papirer vedrørende ejendomshandler.

Vi er langt med registrering af billeder af skoler, konfirmander, gymnaster og boldspillere. Vi har haft en del forespørgsler og besøg, især én meget ihærdig amatørslægtsforsker, som vi heldigvis kunne hjælpe godt på vej.

Vi har på arkivet enkelte videofilm fra lokalområdet, og dem er der tilsyneladende stor interesse for, vi har især haft forespørgsler på ældre film. Vi har fået stillet et beløb til rådighed for nye optagelser af lokalhistorisk værdi.

Året har ellers som helhed været roligt og arbejdsomt.

Janderup Lokalhistoriske Arkiv

Vesterled 46, 6851 Janderup. Tlf.: 75 25 85 45

Åbningsstid: Mandag og tirsdag kl. 9-12, 1. onsdag hver måned kl. 19-21. Lukket i juni, juli og august

Leder: Viggo Mikkelsen, Hebovej 39, 6851 Janderup
Tlf.: 75 25 80 92

Kasserer og bogsalg: Henning Østergaard Jensen, Åkirkevej 40, 6851 Janderup

Tlf.: 75 25 80 50

Under mottoet »Vi higer og søger i gamle bøger« har der været 112 personer på besøg i 1998. Anledningen til de forskellige besøg var enten for at bese arkivet eller søge oplysninger om foreninger eller forfædre. 42 afleveringer har vi modtaget i årets løb, hvoraf en var af ret væsentlig størrelse og bestod af materialet fra i alt fem dødsboer.

I dagene 4.-12. juli 1998 deltog arkivet i udstillingen Folk og Kultur på Janderup Centralskole med billeder fra Åkirkevej før og nu. Ved samme udstilling havde vi lagt vores avisudklippssamling fra 1898-1998 frem, hvil-

Janderup Lokalhistoriske Arkivs udstilling ved arrangementet Folk og Kultur i Janderup i 1998. (Foto: Janderup Lokalhistoriske Arkiv).

ket var en stor succes. Folk stimlede sammen for at læse de gamle nyheder, som de fleste godt kunne nikke genkendende til når de fik dem læst. Vi kom i kontakt med og fik talt med mange mennesker, der enten ville vide noget om sognet i al almindelighed eller deres slægtninge, som havde boet her. I denne forbindelse var der også nogle, som havde gamle billeder og dokumenter at aflevere.

Den 1. juli 1998 ringede journalist Eva Jensen fra ugebladet Hjemmet, hvori hun hver uge redigerer serien Du Store Verden. Hun bad om oplysninger om gårdmand og sejlskipper Benneth Knudsen Eskesen og hans familie. De var udvandret fra Janderup til USA omkring 1890. Vi kunne bekræfte, at de havde boet på to gårde her i sognet. Desuden lavede vi en slægtstavle og fandt nogle familie billeder frem, som hun lånte. Hun blev meget glad over fundet, for som hun sagde: Så kan jeg da gøre lidt gengæld for den fine behandling, jeg fik af familien Eskesen, da jeg boede hos dem under opholdet som studerende i USA.

Arkivet fik i foråret 1998 indkøbt et EDB-anlæg og registreringsprogrammet Arkibas. Fra september og til årsskiftet har vi haft en indkøringsperiode med indlæring, kurser og flere besøg af vores konsulent, Birgitte Thomsen, der er os til stor hjælp.

Fra arkivet skal der lyde en stor tak til vores donatorer og til alle, der har afleveret arkivalier eller vist interesse for arkivet i al almindelighed. Husk, at vi er sognets hukkommelse!

Thorstrup Sognearkiv

Omsorgscentret Birgittegården, Falkevej, Sig, 6800 Varde

Åbningstid: Sidste tirsdag hver måned kl. 19.30-21.30 eller efter aftale med Ellen Rasmussen, Vesterbækvej 6, Sig, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 40 31

Leder: Svenning Olesen, Ølgårdsvej 6, Sig, 6800 Varde Tlf.: 75 26 42 90

Arkivets postadresse: Vesterbækvej 6, Sig, 6800 Varde

Arkivet har i årets løb haft 6-7 henvendelser vedrørende slægtsforskning. Derudover har vi haft ønsker om at se gamle billeder af huse, som nuværende ejere ønsker tilbageført til oprindeligt udseende med hensyn til vinduer, døre og kviste.

Vi har haft seks afleveringer, som udover en del billeder omfatter papirer fra Husholdningsforeningen samt skøder og papirer vedrørende deklarerationer og udstyknings.

Arbejdet med den nye sognefilm kører videre, bl.a. med optagelser af forskellige begivenheder i årets løb.

Vi har gennem Sognebladet udsendt skemaer for at få oplysninger om huse og gårde i sognet, så vi kan få ajourført vores hus- og gårdmapper. Det har imidlertid ikke været nogen større succes, da vi kun har modtaget få udfyldte skemaer. Vi planlægger derfor at fotografere de huse og gårde, som arkivet mangler, og vil så ved personlig henvendelse forsøge at indhente så mange oplysninger som muligt om ejerforhold gennem tidene.

Varde Lokalhistoriske Arkiv

Rådhuset, Torvet 7 A, 6800 Varde. Tlf.: 75 22 37 74

Åbningstid: Tirsdag kl. 8.30-12 samt formiddage efter aftale med lederen

Leder: Thomas Villadsen, Slotsvangen 10, 6800 Varde Tlf.: 75 22 35 25

Indledningsvis skal der rettes en stor tak til Ingeborg Nielsen for det store arbejde, hun i mange år har lagt i Landsognsarkivet, i arkivets bestyrelse, som hun stadig er medlem af, og i bestyrelsen for Lokalhistorisk Forening. Med sit store lokalkendskab og den akkuratessse hun har udvist i sit virke på arkivet har hun været os en uvurderlig hjælp i vort arbejde.

Hun afløses af pens. skoleinspektør Peder Løgstrup Bjerg, Mejls, som vi glæder os til at arbejde sammen med fremover. I den forbindelse kan nævnes, at bogen Træk af Varde Oplands Historie, som Peder Bjerg er medredaktør af, forventes at kunne ligge klar til udgivelse i maj/juni 1999.

Lokalhistoriske Meddelelser er, sædvanen tro, udkommet i to eksemplarer i 1998. Publikationen redigeres af formanden for Lokalhistorisk Forening, Ole Nørskov Nielsen, som i martsnummeret har bidraget med et vægtigt indlæg om Fattiggården på Hjertingvej, omhandlende oprettelsen i 1844 og en vurdering af forsørgelsesforholdene i de første årtier herefter.

Endvidere har han i septembernummeret skrevet En politisk dom fra 1886, som handler om at en herboende velestimeret manufakturhandler - og venstremand! - blev idømt fængselsstraf for, i venners lag, at have kaldt Kong Chr. IX for »en Skriverkarl og en Flab«.

I samme nummer skriver P. Bjerg i en længere artikel om Tøger de Teilmann og Gellerupholm. Hovedbygningen til Gellerupholm genopførtes i sin nuværende form i 1819 af herredsfoged C. A. Tetens og ejes i dag af direktør Poul Winther.

Støtteforeningen - Lokalhistorisk Forening - har nu 205 medlemmer, en nettoregang på 17 medlemmer. Den bidrager hvert år med væsentlige beløb til anskaffelse af EDB-udstyr o. lign.

Efter at samme forenings bestyrelse havde bevilget de nødvendige midler hertil gik vi i december - i nært samarbejde med biblioteket - i gang med en opgradering af vores EDB-udstyr, som herefter, allerførst i det nye år, vil kunne leve op til dagens krav om adgang til Internet, CD-Rom, billedscanner og moderne tekstbehandlingsprogrammer.

Succesen med Koch-videoerne i 1997 gjorde, at vi efterfølgende måtte lade fremstille yderligere 50 stk., som nu næsten er udsolgt. Det endelige overskud blev på 5.000 kr. Af nye videoer er bl.a. tilkommet Danmarks-Tattooet i Varde i august måned, således at vi nu har 53 lokalvideoer, som alle kan lånes af interesserede.

Afleveringernes antal har været lidt højere end i de to foregående år. Som eksempel kan nævnes de sidste afleveringer fra Varde Købmandsforening, som nu har måttet opgive ævred med kun et par medlemmer tilbage af de ca. 25 Varde-købmænd, som var medlemmer da foreningen var størst.

For så vidt angår økonomien kan nævnes, at arkivet, efter de nye vedtægter trådte i kraft pr. 1. januar 1998, nu skal aflægge sit første regnskab. Kommune tilskuddet slog og gik til, så uden tilskuddene fra anden side ville det være meget vanskeligt at få økonomien til at hænge sammen.

Lad mig derfor slutte med et par vers fra sangen Mit Lille Arkiv af N. H. Frandsen, Tølløse:

Kommunen gi'r tilskud, der måles i ører. Jeg tigger om me'r, men den holder sig stiv. Budgettet er stramt, man på pumperne kører, så skærer man ned på mit lille arkiv. Men skønt det er lille og alting er rodet, og ta'r al min fritid og styrer mit liv, og selv om det vokser mig op over ho'det, så elsker jeg stadig mit lille arkiv.

Vejen Kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune

Østergade 2, 6600 Vejen. Tlf.: 75 36 35 99

Åbningstid: Tirsdag kl. 10-16 og onsdag kl. 10-17

Leder: Linda Klitmøller

1998 blev et travlt år for Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune. Tendensen med det stigende besøgstal fortsatte, og arkivet nåede op på at betjene lidt over seks hundrede gæster i 1998. De besøgende kom ikke kun fra lokalområdet. Flere kom rejsende langvejs fra med et ofte helt specielt spørgsmål. Den længste rejse havde en enkelt forsker, som arbejder på en biografi om den amerikanske forfatter Nella Larson (1891-1964), nok tilbagelagt. Han kom fra Tennessee i USA, og han hav-

de fundet referencen til Vejen i hendes ansøgningskema til Columbia University i 1921.

Der har også i andre forbindelser været bud efter arkivet i det forløbne år. Det blev til i alt syv foredrag og en enkelt byvandring, ligesom arkivet deltog aktivt i håndværksugen i september. Her stod vi for endnu en byvandring med efterfølgende kulturhistorisk foredrag om døre og vinduer. Omkring fire hundrede mennesker har deltaget i disse arrangementer. Samtidig er vi så småt ved at få et samarbejde i gang med byens skoler. Vi har i det forløbne år været på skolebesøg fem gange, hvor vi har haft kontakt med ligeså mange klasser. Emnerne for disse besøg har varieret fra en byvandring i Vejen til et foredrag om hedens kulturhistorie.

Samlingerne er vokset i det forløbne år, men ikke voldsomt. I alt har vi modtaget lidt under hundrede indleveringer, hvoraf de fleste var ganske små - et enkelt dokument eller et par fotografier. Den største samlede indlevering kom fra SiD-Vejen, som deponerede deres arkiv i Lokalhistorisk Arkiv. Vigtig var også sikringen af A/S Phønix's arkiv, som med vores mellemkomst er kommet til Erhvervsarkivet i Århus.

1998 blev også året, hvor arkivet for alvor tog fat på opgaven med at opbygge en samling af væsentlige lokalhistoriske kilder på mikrofilm. Vi startede med at købe realregistret Vejen Sogn 1865-1948 på film og sidst på året supplerede vi samlingen med folketællingerne for 1901 og 1911 for samtlige sogne i Vejen Kommune. Det er planen, at samlingen langsomt skal udvides i de kommende år. I første omgang satser vi på at erhverve realregistre for samtlige sogne i Vejen Kommune på film.

Efter nu at have haft registreringsprogrammet Arkibas i et par år er vi kommet godt i gang med at omregistrere samlingerne. Det er et arbejde, som både er tidsrøvende og givende. Vi får ryddet op i fortidens fejl og mangler, samtidig med at vi højst sandsynlig begår nye synder i form af andre fejl og mangler. Intet system og ingen mennesker er perfekte. Til gengæld betyder omregistreringen at vi får et ganske godt overblik over samlingernes indhold og muligheder.

Sognearkivet i Gesten, som hører under Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune, måtte desværre flytte i 1998. Det havde til huse på Gesten Skole, men skolen led alvorligt under mangel på plads. Resultatet blev, at Sognearkivet måtte holde flyttedag. Det er nu en del af Lokalhistorisk Arkiv i Vejen.

Den gamle Købmandsgård på Torvet i Ansager. I 1998 blev renoveringen gjort færdig, og nu ser facaden ud som den gjorde, da gården blev bygget af H. P. Nissen i 1906. Billedet er taget af én af de skoleelever, der har fotograferet virksomheder i Ansager. (Foto: Ansager Lokalhistoriske Arkiv).

Ølgod Kommune

Ansager Lokalhistoriske Arkiv

Områdecentret, Præstegårdsvej 5, 6823 Ansager

Åbningstid: Onsdag kl. 14-16 eller efter aftale med lederen

Leder: Ejvind C. Jensen, Kanalvej 4, 6823 Ansager
Tlf.: 75 29 71 56

Arkivets postadresse: Kanalvej 4, 6823 Ansager

I 1998 har vi fået 14 afleveringer: En del billeder, regnskabsbøger o.a. Desuden har vi modtaget en aktie i Elbæk Plantage og en lille sølvplade fra 1920'erne med navnet Johannes Jensen, af den slags, der var beregnet til at sy i en frakke. Vi har også fået to malerier af hedebrande, et af Jens Lauritzen Thomsen og et af hans søn, Erik Brix-Thomsen. Vi har også haft mange besøg, ca. 200, og der har herudover været en del forespørgsler fra forskellige egne af landet.

I begyndelsen af året havde vi en udstilling om Ansager for 50 år siden. Vi er så heldige at have et udstil-

lingslokale med en fast udstilling af Ansager år 1906 (som miniby), og den bliver Ansagerborgere aldrig trætte af at se på, så der kom mange mennesker, deriblandt en del ældre, som kunne genkende mange fra billeder og avisudklip.

Vi har efterhånden tradition for samarbejde med Ansager Skole. Hvert år er der en skoleklasse, som får et emne der relaterer til Ansager by, og for det meste tilbringer de en eller flere timer på arkivet, hvor de lærer at læse kirkebøger, bruge folketællinger m.m. I 1998 skulle eleverne bl.a. fotografere de forskellige virksomheder i byen, og efter endt arbejde forærede de alle billederne til arkivet.

Også Ugebladet har vi et samarbejde med. De har jævnligt et konfirmandbillede i bladet, hvor der står at folk kan rette henvendelse til arkivet angående navne. På den måde har vi fået fat i mange af de navne vi ikke selv kunne finde frem til, og vi bliver ringet op af folk fra alle egne af landet, der har fået tilsendt billederne af familie her i byen. Mange bruger også billederne som

samlingsobjekt, og vi har været ude for, at de kommer her når de mangler et eksemplar i samlingen.

Hver måned skriver vi en artikel på mindst to A5 sider til vores husavis, der bliver udgivet af Vennekredsen, en forening i tilknytning til områdecentret.

En studerende fra Århus Universitet har haft sin gang her i en længere periode. Hun har lovet os en kopi af sin afhandling, når den bliver færdig.

Vi har fået overført en del 8 mm film til video. Filmene har vi arvet efter musikeren Niels Vejlgård, og der er 4½ times spilletid, hvoraf en del er private optagelser og en del er fra byen.

Y Mens Club har holdt møde her en aften sidst på året, hvor vi startede med at spise på hotellet og senere gik hen på arkivet. Her blev medlemmerne af foreningen delt op i tre grupper der så gik rundt mellem medarbejderne. De var meget interesserede og nåede slet ikke at få svar på alle de spørgsmål de havde, så de ville gerne komme igen en anden gang.

Skovlund Sognearkiv

Vesterled, Borgergade 24, Skovlund, 6823 Ansager

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Kai Knudsen, Ansagervej 20, 6823 Ansager

Tlf.: 75 29 20 70. Fax: 75 29 24 70

En medarbejder ved arkivet har givet udtryk for, at arbejdet gerne måtte være andet end registrering. Eksempelvis evaluering af egnshistoriens betydning for sognets udvikling - eller nedvikling om man vil - med baggrund i det kildemateriale arkivet nu engang besidder. Med andre ord, hvilken betydning har historien for eftertiden og hvordan har begivenheder og erhvervsforhold påvirket netop denne egn? Kan vi som amatører bruge arkivet til duelig forskning og er det arkivets opgave?

Ønsket er ikke udtryk for at registreringen skal gå i stå, men at nutiden ikke bare skal »avle æbler« - man skal også have fornøjelsen at kunne plukke dem. Kravet er altså at kunne se resultater af at samle på gulnede blade. Det har vi taget til efterretning samtidig med at vi glæder os over »æblehøsten«, som den fylder i kurvene. Vi synes nu også vi plukker en del!

1998 blev et samlers-år her på arkivet. Ikke mindre end 35 foreninger og institutioner finder vi nu beskrevet i over 3.000 nye opsørgede udklip, artikler, oplysninger og pressemeddelelser som de har fremtrådt i dags- og ugepresse gennem de sidste 25 år. Foreningerne var i forvejen registreret som forhenværende eller eksisterende, men de tilkommende oplysninger, som

nu er dateret og opført kronologisk og fordelt i let tilgængelige ringbind er værdifuld historieskrivning som blot kan videreføres og udbygges. Yderligere ca. 40 foreninger o.lign. er registreret og tilsvarende yderligere oplysninger venter på registrering i det kommende år.

Arkivlederen har formidlet lokalhistorie i folkeskolens samfundsfag i 7. klasse, dels ved fortælling på skolen og dels ved elevernes gentagne besøg på arkivet. Vi har bidraget med oplysninger og guidning i sognet i forbindelse med slægtsstævner, og endelig har slægtsforskere fra flere dele af landet aflagt besøg eller har indhentet oplysninger om slægtsforhold og boforhold.

Endelig har arkivet bidraget med oplysninger og billedmateriale i forbindelse med omfattende vejarbejder i Skovlund by, hvor vejmyndighederne har været i tvivl om ældre bygningers og benzinanlægs beliggenhed og eksistens og om butiks- og virksomhedsforhold i ældre tid.

Tistrup-Hodde Lokalhistoriske Arkiv

Tistruplund Områdecenter, Søndergade 38,

6862 Tistrup

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 15-17 eller efter aftale med lederen

Leder: Leif Østergård Therkildsen, Toften 8,

6862 Tistrup. Tlf.: 75 29 96 13

Arkivets postadresse: Toften 8, 6862 Tistrup

Året 1998 var det år vi gik på Internettet med skønne billeder fra det gamle Tistrup, udklip fra Ugeavisen, historien om Tistrups første indbygger, Tistrups historie m.m. Det næste vi skal have lagt ind må være af nyere tid - men vi kan findes på www.infoelgod.dk.

Vi har ikke det helt store at berette for året. Der har kun været ca. 10 afleveringer, og besøgstallet har været af samme størrelse. Vi skal nok være bedre til at henlede opmærksomheden på os selv.

Dog havde vi en god dag i forbindelse med Tistruplunds julemarked. Vi havde i den forbindelse lavet en billedudstilling som vi kaldte Interiører fra den gamle lægebolig. Billederne var fra læge Perchs tid i Tistrup og optaget omkring 1930. Desværre kom vi ikke i gang med at registrere vores billeder elektronisk i 1998, men vi kommer nok helt sikkert i gang i 1999, da vi har fået et tilbud fra et firma gående ud på, at de vil scanne alle vore billeder ind på CD'ere.

Andelsmejeriet Hjedding ved 100 års jubilæet i 1982. (Foto: Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv).

Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv
Kulturhuset, Vestergade 5-7, 6870 Ølgod. Tlf.: 75 24 50
11, lok. 7
Åbningstid: Tirsdag kl. 14-17
Leder: Nich. Riis, Bakkevej 17, 6870 Ølgod
Tlf.: 75 24 56 51

Et halvt hundrede afleveringer er det blevet til på Ølgod-arkivet i 1998. Blandt disse skal her nævnes arkivalierne fra det nu nedlagte Hjedding Andelsmejeri, der, som det er de fleste bekendt, har været i drift siden 1882, fra 1905 til 1998 i Ølgod by. Nedlagt skal forstås

bogstaveligt, bygningerne er nu jævnet med jorden, og mejerigrunden er overtaget af Ølgod Kommune.

Men den gamle mejeribygning i Hjedding, der huser mejerimuseet står stadig og kan fortælle efterslægten om hvordan man i fællesskab skabte mulighed for dansk landbrug i særdeleshed, og dermed for det danske samfund som helhed. Sammen med arkivalierne fra Andelsmejeriet Hjedding var også arkivalier fra andelsmejeriet Amstelborg i Strellev, og andelsmejeriet Lynehgård i Lyhne.

En af arkivets medarbejdere, Chr. Poulsen, har gennem flere år arbejdet på en slægtsbog. Første bind blev

Medarbejderne i Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv: Stående fra venstre Frede Møller Kristensen, Egon Thomsen, Jens Møller Jensen og Nich. Riis. Siddende Niels Chr. Poulsen og Inger Jørgensen. (Foto: Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv).

færdigt i 1998, et værk på 425 sider blev det til i første omgang. Bogen er indgået i arkivets bogsamling, og der vil senere komme yderligere to bind fra Chr. Poulsen.

Edith Ravn, pensioneret lærer, er flyttet til Kolding, og med hende har arkivet mistet en skattet medarbejder. Hun har i flere perioder afskrevet folketællingslister efterhånden som de er blevet frigivet, og med sin smukke og letæselige skrift har Edith Ravn gjort disse lister let tilgængelige for fremtidige slægtsforskere. Til afløsning for Edith Ravn er Egon Thomsen blevet knyttet til arkivets medarbejderstab. Egon Thomsen var i en årrække leder af Ølgod Ugeblad. Arkivet byder ham velkommen, og vi glæder os til at få gavn af hans erfaring som tidligere bladmand.

Af de besøg vi har haft i 1998 huskes næsten bedst en dame fra Canada, der benøvet, henrykt og begejstret fandt familie billeder fra omkring århundredskiftet. Samtidig med at vi siger tak for de afleveringer vi har modtaget i 1998 vil vi, som vi plejer, opfordre til at man har arkivet i tankerne når og hvis der er gemmer der skal ryddes.

Den tomme mejerigrund, efter at Hjedding Mejeri blev overtaget af MD Foods og bygningerne fjernet. I baggrunden til højre ses Ølgod gamle elværk, som er bygget i 1908. (Foto: Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv).

Af Historisk Samfund for Ribe Amts tidligere udgivelser kan følgende endnu leveres:

Lille vejledning i læsning af gotisk skrift. Af H. K. Kristensen. 16 sider. Kr. 20,00.

Peder Hegelunds almanakoptegnelser 1565-1614, bd. I-II. Af Bue Kaae. 1.080 sider. Kr. 225,00.

Billedhistorier fra Ribe Amt. Billeder fra de lokalhistoriske arkiver i Ribe Amt. 99 sider. Kr. 78,00.

Træet i stenen. Om billedhuggeren N. Hansen Jacobsen. Af Lise Buurgaard og Agner Frandsen. Kr. 70,00.

Fra kommis til museumsleder. Søren Manøes erindringer. Udg. 1994. 97 sider. Kr. 70,00.

Register til årbøgerne 1903-1977. Kr. 45,00.

Stavnsbånd og Vestjylland - blev bonden fri? Af Jørgen Dieckmann Rasmussen. Udg. 1988. 33 sider, ill. Kr. 45,00.

Ribe Domkirke, hæfte 1-2 og hæfte 3-4. Danmarks Kirker, Nationalmuseet. Kr. 50,00 pr. dobbelthæfte.

En landsbydreng blev læge. Erindringer af J. P. Kar-kov. 66 sider, ill. Kr. 48,00.

De store skibe - deres ø og mennesker. Fanø om-kring 1900. Videofilm af Hrolf Thorulf m.fl., 1993. Kr. 98,00.

Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt. Redigeret af Jørgen Dieckmann Rasmussen og Birgitte Herre-borg Thomsen på grundlag af oplæg fra lokalarki-verne. Kr. 138,00.

Folk og Folkestyre i 150 år. Udg. af Ribe Amts Lokal-arkiver og Historisk Samfund for Ribe Amt. 116 si-der, ill. 1999. Kr. 130,00.

Oluf Nielsens herredsbeskrivelser:

Malt Herred 1870. Fotografisk optryk 1976. 194 si-der. Kr. 45,00.

Slavs Herred 1868. Fotografisk optryk 1981. 62 sider. Kr. 45,00.

Vester Horne Herred 1865-67. Fotografisk optryk 1984. 66 sider. Kr. 75,00.

Skads Herred 1862. Fotografisk optryk 1985. 176 si-der. Kr. 100,00.

Tilbud I

Bidrag til landbrugets historie i Varde-egnen. Af Chr. Mathiesen 1881. Ny udgave 1982. 94 sider. Kr. 50,00.

Kjære Broder, breve fra Terkel Kristensen 1866-1918. Ved Flemming Just, 1982. 188 sider. Kr. 50,00.

Kort over Skads, Malt og Gørding herreder. Af Tøger Reenberg Teilmann, 1767. Genoptrykt 1985. Kr. 30,00.

Samlet pris for alle tre publikationer: Kr. 90,00.

Tilbud II

Landsbydreng og svend på valsen - en fattig drengs erindringer 1881-1907. 94 sider, ill. Kr. 60,00.

En Eshjergdreng fortæller - om løse typer og aviser. Sigurd Borch, 1986. 68 sider, ill. Kr. 60,00.

Samlet pris for disse to publikationer: Kr. 100,00.

Ældre årgange af Fra Ribe Amt: Vi har en del årgan-ge fra 1924-1995, men der er store huller i rækken. Forespørg hos ekspeditionen:

Historisk Samfund for Ribe Amt,
Gl. Præstevej 16, 6800 Varde.
Tlf. 75 26 41 16.

INDHOLD

Hildegard Mellerup	
Oksbøllejren – barselsstue for Sonnenberg-ideen	3
Olaf Bak	
Børnehjemmet i Bramming 1913-1975	19
Sigurd Borch	
Ung i DSU i 1930'ernes krise- og brydningsstid	23
Af Esbjerg Seminariums historie	
Jens Chr. Nielsen: Esbjerg Seminarium – kort fortalt	31
Magne Astrup: Esbjerg Aftenseminariums tilblivelse	33
Vagn Husted: Studerende på Esbjerg Aftenseminarium 1957-63 ..	36
Søren Manøe: Læreriige år	40
Ida Andersen	
Ribe Amts Sygeplejeskole 1958-1986	45
Lene B. Frandsen	
Reddet fra ploven – to jernaldergrave fra Mejls	57
Magne Juhl	
En gravsten tegnet af Thorvald Bindesbøll	63
Johannes Godsk Hansen	
Sydslesvigske børns ferieophold i Ribe Amt	73
Åge Jensen	
Arkitekt, bygningsinspektør Johannes Magdal Nielsen 1862-1941	77
Olav Poulsen	
Der var en have	93
Henning Nielsen	
Bennedsen – købmand og sognerådsformand	99
Finn Riber Jensen	
De tyske gravflytninger 1958-1968	105
Ingrid Schmidt	
Den barske virkelighed	117
E. Ladewig Petersen	
1600-tals bønder i Skadst Herred	125
Anders Futtrup	
Begravelseskikke – Sørgebrættet	137
Et udvalg af historisk litteratur om Ribe Amt	141
Generalforsamling og årsmøde	153
Nye medlemmer 1998	156
Regnskab for 1998	157
Fra lokalarkivernes arbejdsmark i Ribe Amt	159